

M. TVLLII CICERONIS PHILOSOPHICORVM LIBRORVM pars secunda.

ALEXANDRI SCOT, SCOTI *I. V. C. sectionibus & notis illustrata.*

Dionysij Lambini & Fuluij Vrsini emendationum rationibus aucta.

TOMVS OCTAVVS.

LVGDVNI.

Sumptibus Ioan. Pillehotte, ad insigne IESV.

CIƆ. DC. IX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Hîc tomus continet

M. T. CICERONIS
DE DIVINATIONE
LIBER PRIMVS.

Quinctus Cicero Stoicam personam Stoicè sustinens Diuinationem probat, eiusq; vnum artis, alterum naturæ genus constituit. Ad naturam refert somnia, furores, quæ contingunt & obseruantur. Ad artem verò exta, monstra, tonitrua, coruscationes, auguria, auspicia, stellarum motus, cometas, sortes quæ priscis longo tempore obseruata sunt.

1 VETVS opinio est, iam vsque ab heroicis ducta temporibus, eáque & populi Rom. & omnium gentiũ firmata cõsensu, versari quandã inter homines diuinationem, quam Græci [a] μαντικὴν appellant, id est, præsensionem & scientiam rerum futurarum. Magnifica quædam res & salutaris, si modò est vlla: [b] quæque proxima ad deorum vim natura mortali possit accedere. Itaque vt alia nos melius multa, quàm Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à diuis: Græci, vt Plato interpretatur, à furore duxerunt.
2 Gentem quidem nullam video neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, támque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi, prædicíque posse censeat. Principiò * Assyrij, vt ab vltimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinémque regionum, quas incolebant, cùm cælum ex omni parte patens, atque apertũ intuerentur traiectiones, motúsque stellarum obseruauerunt: quibus

a v.c. *manticen*

b L. *quáque proximè ad deorum vim natura mortalis poss.*

* Diuinationis origo & quæ gentes eam sunt complexæ.

notatis, quid cuique significaretur, memoriæ
prodiderunt. Qua in natione * Chaldæi non
ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diu-
turna obseruatione siderum, scientiam putan-
tur effecisse, vt prædici posset, quid cuique
euenturum, & quo quisque fato natus esset.
Eandem artem etiam * Aegyptij longinquitate
temporum innumerabilibus pænè sæculis cō-
secuti putantur. Cicilium autem, & Pisida-
rum gens, & his finitima Pamphylia, quibus
nationibus præfuimus ipsi, volatibus auium,
cantibúsque, vt certissimis signis, declarari res
futuras putant. ‖ Quam verò Græcia coloniam 3
* misit c in Aeoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam,
Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut d Am-
monis oraculo? aut quod bellum susceptum
ab ea sine consilio deorum est? Nec vnū genus
est diuinationis publicè, priuatímque celebra-
tum. Nam, vt omittam ceteros populos, noster
quàm multa genera complexus est: Principiò,
huius vrbis parens Romulus, non solùm au-
spicatò vrbem condidisse, sed ipse etiam opti-
mus augur fuisse traditur. Deinde auguribus
& reliqui reges vsi: & exactis regibus, nihil pu-
blicè sine auspiciis nec domi, nec militiæ gere-
batur. Cúmque magna vis videretur esse & in
impetrandis, consulendísque rebus, & in mon-
stris interpretandis, ac procurandis in haruspi-
cum disciplina: omnem hanc ex Etruria scien-
tiam adhibebant, ne genus esset vllum diuina-
tionis, quod neglectum ab iis videretur. ‖ Et, 4
cùm duobus modis animi sine ratione, & sciē-
tia, motu ipsi suo, soluto, & libero incitaren-
tur: vno, furente: altero, somniante: furoris di-
uinationem Sibyllinis maximè versibus conti-
neri arbitrati, eorum decem interpretes e de-
lectos ex ciuitate esse voluerunt. Ex quo gene-
re sæpe hariolorum etiam, & vatum furibun-
das præ-

* Vide Pli. li.7.c.56. & lib.6.ca.26. Diodorum lib.2.cap.8. Laërtiū in procemio Ser. lib. 16. Ammiā. 23. Herodo. 7. Mel.3. Solinum ca.70. Aug. de ciuitate 16. cap. 12.

* Aristo. 1. Metaphys. cap.1.

c L. *in Aeoliam,*

d v.c. *Hammonis.*

e v. c. *dilectos*

das prædictiones, vt Octauiano bello, Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. Nec verò somnia grauiora, f si quæ ad rempublicã pertinere visa sunt, à summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memoria nostra templum Iunonis Sospitę L.Iulius, qui cum P.Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ, Balearici filiæ, somnio. Atque hæc, vt ego arbitror, veteres rerum magis euentis moniti, g quàm ratione docti, putauerunt, & probauerunt.

f L. *si qua*

5 ¶ Philosophorum verò exquisita quædam argumenta, cur esset vera diuinatio, collecta sunt. Ex quibus, vt de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, vnus, qui deos esse diceret, diuinationem funditùs sustulit. Reliqui verò omnes præter Epicurum, balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, sed non vno modo. Nam cùm Socrates, omnésque Socratici, Zenóque, & ij, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum Philosophorum sententia, vetere Academia & Peripateticis consentientibus, cúmque huic rei magnam authoritatem Pythagoras iam antè tribuisset, qui etiam ipse augur vellet esse, plurimísque locis grauis auctor Democritus præsensionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cetera diuinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit: Cratippúsque, familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis iudico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit.

g L. *quàm ratione docti, probauerunt.*

6 ¶ Sed cùm Stoici omnia ferè illa defenderent, quód & Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleanthes paulò vberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de diuinatione * duobus libris explicauit sententiam, vno præterea de oraculis, vno

* Vide Lactant. lib. 1. Inst. c. 6.

de somniis : quem subsequens, vnum librum Babylonius Diogenes edidit, eius auditor: duos Antipater : quinque noster Posidonius. Sed à Stoicis, vel principibus huius disciplinæ, Posidonij doctor, discipulus Antipatri, degenerauit Panætius : nec tamen ausus est negare vim esse diuinãdi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re, inuitissimis Stoicis, Stoico facere licuit,

h Cor. *id nobis in reliq.*

[h] id nos vt in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiusdem disciplinæ solis videatur luce clarius. ‖ Sed hæc qui- 7
dem laus Academiæ præstantissimi Philosophi iudicio, & testimonio comprobata est. Etenim nobismetipsis quærentibus, quid sit de diuinatione iudicandum, quòd à Carneade multa acutè, & copiosè contra Stoicos disputata sint: verentibúsque, ne temerè vel falsæ rei, vel non satis cognitæ, assentiamur, faciendum videtur, vt diligenter etiam, atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, vt fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. [3] Nam cùm omnibus in rebus temeritas assentiendo, errórque turpis est, tum in eo loco maximè, in quo iudicandum est, quantum auspiciis, rebúsque diuinis, religioníque tribuamus. est enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude: aut, susceptis, anili superstitio-
ne obligemur. ‖ Quibus de rebus & aliàs sæ- 8
pe, & paulò accuratiùs nuper, cùm essem cum Q. Fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cùm ambulandi causa in Lyceum venissemus (id enim superiori Gymnasio nomẽ est)

Q. CIC.

* PERLEGI, inquit ille, tum paulò antè tertium de natura deorũ: in quo disputatio Cottæ, quamquam labefactauit sententiam meam, non funditùs tamen sustulit.

* M. CIC.

* OPTIME verò, inquam, etenim ipse Cotta sic disputat, vt Stoicorum magis

magis argumenta confutet, quàm hominum
deleat religionem. * TVM Quinctus, Dicitur Q. CIC.
quidem istuc, inquit, à Cotta, & verò sæpius:
4 credo, i ne communi iure migrari videatur: i L. ne communia iura migrare videatur:
sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi
9 videtur funditus tollere. ‖ Eius orationi non
sanè desidero quid respondeam: satis enim de-
fensa religio est in secundo libro à Lucilio: cu-
ius disputatio tibi ipsi, vt in extremo tertio
scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed,
quod prætermissum est in illis libris, credo
quia commodius arbitratus es separatim id
quæri, déque eo disseri, id est, de diuinatione,
quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur,
prædictio, atque præsentio, id, si placet, videa-
mus, quam habeat vim, & quale sit. Ego enim
sic existimo: si sint ea genera diuinandi vera,
de quibus accepimus, quæque colimus, esse
deos: vicissimque, si dij sint, esse qui diuinent.
10 ‖ * ARCEM tu quidem Stoicorum, inquam, * MARCI
Quincte defendis, k siquidem ista reciprocan- k al. si quidem ista sic reciprocantur.
tur, vt &, si diuinatio sit, dij sint, &, si dij sint, sit
diuinatio. Quorum neutrum tam facilè, quàm
tu arbitraris, conceditur. Nam & natura, si-
gnificari futura sine deo possunt: &, vt sint dij,
potest fieri, vt nulla ab iis diuinatio generi hu-
mano tributa sit. * ATQVE ille, Mihi verò, * QVINT.
inquit, satis est argumenti, & esse deos, & con-
sulere rebus humanis, quòd esse clara, & per-
spicua diuinationis genera iudico. De quibus
quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita ta-
men, si vacas animo, neque habes aliquid, quòd
11 huic sermoni præuertendum putes. ‖ * EGO * MARC.
verò, inquam, philosophiæ, Quincte, semper
vaco. hoc autem tempore, cùm sit nihil aliud,
quod libenter agere possimus, multò magis
aueo audire, de diuinatione quid sentias.
* NIHIL, inquit, quidem noui, nec quod præ- * QVINT.

ter ceteros ipse sentiam, nam cùm antiquissimam sententiam, tùm omnium populorum, & gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis est, alterũ naturæ. ‖ Quæ est autem gens, 12
aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum: aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm causas quæri oportere. Est enim vis, & natura quædam,[1] quę tum obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatúque diuino futura prænuntiat. Quare omittat vrgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Iupitérne cornicem à læua, coruũ à dextera canere iussisset. Obseruata sunt hæc tempore immenso, & significatione euentus animaduersa, & notata. *Nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisque monumentis, efficere, atque assequi possit.* ‖ Mira- 13
ri licet, quæ sint animaduersa à medicis herbarum genera, quæ radicũ ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera. Quorum vim, atque naturam ratio numquam explicauit: vtilitate & ars est, & inuentor probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, tamen diuinationi sunt similiora, videamus.

„ *Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros*
„ *Inflatum mare, cùm subitò penitúsque tumescit,*
„ *Saxáque caua, salis niueo spumata liquore,*
„ *Tristificas certant Neptuno reddere voces:*
„ *Aut densus stridor cum celso è vertice montis*
„ *Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.*

Atque his rerum præsentionibus prognostica tua referta sunt. Quis igitur elicere causas

[1] al. *quæ cum obseruatis*, &c.

præsen

præſenſionum poteſt? etſi video Boëthum Stoicum eſſe conatum. Qui hactenus aliquid egit, vt earum rationem rerum explicaret, quæ in
14 mari, cælóve fierent. || Illa verò cur eueniant, quis probabiliter dixerit?

„ [5] m *Cana * fulix itidem fugiens è gurgite ponti*
„ *Nuntiat horribileis clamans inſtare procellas,*
„ *Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.*
„ *Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,*
„ *Et matutinis acredula vocibus inſtat,*
„ *Vocibus inſtat, & aſsiduas iacit ore querelas,*
„ *Cùm primùm gelidos rores aurora remittit,*
„ *Fuſcáque nonnūquā curſans per littora * cornix*
„ *Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.*

15 || Videmus hæc ſigna numquam ferè eminentia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

„ *Vos quoque ſigna videtis, aquai dulcis alumnæ,*
„ *Cùm clamore paratis inaneis fundere voces,*
„ *Abſurdóque ſono fonteis, & ſtagna cietis.*

Quis eſt, * qui ranunculos hoc videre ſuſpicari poſſit? [6] ſed ineſt * mirè & ranūculis quædam natura ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

„ m *Mollipedéſque * boues ſpectantes lumina cæli,*
„ *Naribus humiferum duxere ex aëre ſuccum.*

Nō quæro, cur, quoniā, quid eueniat, intelligo,

„ *Iam * verò ſemper viridis, ſempérque granata*
„ *Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fætu,*
„ *Ter fruges fundēs, tria tempora monſtrat arandi.*

16 || Ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor vna ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad ſignum floris accommodet. Hoc ſum cōtentus, quòd, etiam ſi, quomodo quidque fiat, ignotem, quid fiat, intelligo. pro omni igitur diuinatione idem quod pro omnibus iis rebus, quas cōmemoraui, reſpondebo. Quid n ſcammoneæ radix ad purgandū, quid o ariſtolochia

m v. c. *Rana f.*

* Vide Pli. li. 18. c. vlt.

* Virgil. 1. Geor. Tum Cornix plu uiam vocat improba voce, & ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.

* Virgil. 1. Geor. Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.

* al. *riuis.* Vict. & Urſ. *Gyrinis.* Turnebus *in re vis & ranunculis* Lamb. *in Gynis.*

m εἰ λίποδε

* Virgil. 1. Georg. Aut bucula cælum ſuſpiciens patulis captauit naribus auras.

* vide Plin. lib. 18. c. 25.

n al. *ſcammonia* o forſ. *ariſtolochia*

p L. ex inuenta ne reperit, rem ipsam inuentor ex s.

ad morsus serpentum possit,[7] quæ nomen p ex inuentore reperit, rem ipsam inuentor ex somnio, video, quod satis est: cur possit, nescio. Sic ventorum, & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim, & euentum agnosco, scio, approbo. Similiter, quid fissum in exstis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit, nescio. Atque horum quidem plena vita est: exstis enim omnes ferè vtuntur.

q L. Quid? de fulgurum vi dubitare num possumus?

* vide Var. 4. de ling. Lat. Ouid. 6. Fast. Capellam 2.

r L. de cælo ict.

q Quid de fulgurum vi, dubitare num possumus: nónne cùm multa alia mirabilia, tum illud in primis? [8] cùm * Summanus in fastigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, r è cælo ictus esset, nec vsquam eius simulachri caput inueniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, ídque inuentum est eo loco, qui est ab haruspicibus demonstratus.

17 ‖ Sed quo potiùs vtar aut auctore, aut teste, quàm te? cuius edidici etiam versus, & libenter quidem, quos s in secundo consulatu Vrania musa pronuntiat.

s for. in secũdo de consulatu

t L. petisset.

,, *Principiò æthereo flammatus Iupiter igni*
,, *Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,*
,, *Ménteque diuina cælum, terrásque t petessit:*
,, *Quæ penitus sensus hominum, vitásque retentat,*
,, *Ætheris æterni septa, atque inclusa cauernis.*
,, *Et, si stellarum motus, cursúsque vagantes*
,, *Nosse velis, quæ sint signorum in sede locata,*
,, *Quæ verbo, & falsis Graiorum vocibus errant,*
,, *Re vera certo lapsu, spatióque feruntur:*
,, *Omnia iam cernes diuina mente notata.*

v L. graui stell.

18 ,, ‖*Nam primùm astrorũ volucreis te cõsule motus,*
,, *Concursúsque v graues stellarum ardore micãteis*
,, *Tu quoque, cùm tumulos Albano in mõte niualeis*
,, *Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,*
,, *Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,*
,, *Multáque misceri nocturna strage putasti,*
,, *Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ,*

,, *Cum*

,, *Cùm claram speciem concreto lumine luna*
,, *Abdidit, & subitò stellanti nocte perempta est,*
,, [x] *Quid verò Phœbi fax, tristis nuncia belli,*
,, *Quæ magnũ ad columẽ flãmato ardore volabat,*
,, *Præcipiteis cœli parteis, obitusq; petisset:*
,, *Aut cùm terribili* [y] *perculsus fulmine ciuis,*
,, *Luce sernanti* [9] [z] *vitalia lumina liquit:*
,, *Aut cum se grauido tremefecit corpore tellus:*
,, [a] *Iam verò varia nocturno tempore visa*
,, *Terribiles formæ, bellum, motusq; monebant:*
,, *Multaq; per terras vates oracla furenti*
,, *Pectore fundebant tristeis minitantia casus:*
19 ,, ‖ *Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto.*
,, *Hæc fore, perpetuis signis, clarisq; frequentans*
,, *Ipse deûm genitor cœlo, terrisq; canebat.*
,, *Nunc ea, Torquato quæ quondam, & consule Cotta*
,, *Lydius ediderat Tyrrhena gentis haruspex,*
,, *Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.*
,, *Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo*
,, *Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,*
,, *Et Capitolinis iniecit sedibus igneis,*
,, *Tum species ex ære vetus,* [10] [b] *generataq; Natta,*
,, *Concidit, elapsaq; vetusto numine leges:*
,, *Et diuûm simulacra peremit fulminis ardor.*
20 ,, ‖ *Hic siluestris erat, Romani nominis altrix,*
,, *Martia, quæ paruos Mauortis semine natos*
,, *Vberibus grauidis vitali rore rigabat:*
,, *Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu*
,, *Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.*
,, *Tum quis nõ artis scripta, ac monumẽta voluntans,*
,, *Voces tristificas chartis promebat Etruscis?*
,, [c] *Omnes ciuili generosam stirpe profectam*
,, *Vitare ingentem cladem pestemq; monebant:*
,, *Vel legum exitium constanti voce ferebant,*
,, *Templa deûmq; adeò flammis, vrbeisq; iubebant*
,, *Eripere, & stragem horribilem, cædemq; vereri:*
,, *Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,*
,, *Ni post* [d] *excisum ad columen formata decorè*
,, *Sancta*

x L. *Quum verò*
y v. c. *percussus*
z L. *vitai lumina*
a fort. *Tum verò*
b L. *generosaq; Natta,*
c L. *Omnes ciuili & generosa à stirpe profectam*
d L. *excelsum*

,, Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
,, Tum fore, vt occultos populus, sanctusq; senatus
,, Cernere conatus posset, si solis ad ortum
,, Conuersa, inde patrum sedes, populiq; videret.
,, || Hæc tardata diu species, multumq; morata 21
,, Consule te tandem celsa est in sede locata:
,, Atque vna fixi, ac signati temporis hora
,, Iuppiter excelsa clarabat sceptra columna:
,, Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata,
,, Vocibus Allobrogum patribus, populoq; patebat,
,, Ritè igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
,, Qui populos, vrbeisq; modo, ac virtute regebant,
,, Ritè etiam vestri, quorum pietasq;, fidesq;
,, Præstitit, & longè vicit sapientia cunctos,
,, Præcipuè ingenti coluerunt numine diuos.
,, || Hæc adeò penitùs cura videre sagaci 22
,, Otia qui studiis læti tenuere decoris,
,, Inq; Academia vmbrifera, nitidoq; Lyceo
,, Fuderunt claras fœcundi pectoris artes
,, E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
,, Te patria in media virtutum mole locauit.
,, Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
,, Quòd patriæ voces studiis, nobisq; sacrasti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me disputantur de diuinatione, dicere, qui & gesseris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronunciaui, accuratissimè scripseris? || Quid 23
quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: euenire autem, teipsum dico videre. Casu, inquis. Itáne verò? quidquam potest esse casu factum, quod omneis habet in se numeros veritatis? quatuor tali iacti, casu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, si cccc. talos ieceris, casu futuros putas? adspersa temerè pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt: num etiam Veneris c Cnidiæ, Coæque pulchritudinem effingi posse adspersione fortuita putas?

c al. *Gnidiæ*,

Sus

ĉus rostro si humi A. literam impresserit, num propterea suspicari poteris, Andromacham Ennij ab ea posse describi?Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput ex-
21 stitisse Panisci. Credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certè non talem, vt eam factam à Scopa diceres. sic enim se profectò res habet, vt nunquam perfectè veritatem casus imitetur.
24 ‖ At nonnunquam ea, quæ prædicta sunt, minùs eueniunt. Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ coniectura continentur, & sunt f. opinabiles. An medicina, ars non putanda est? quam tamen multa fallunt. Quid? gubernatores nónne falluntur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita pro-
22 fecti sunt ab Ilio, vt profectione læti piscium lasciuiam intuerentur, vt ait Pacuuius, nec tuendi satietas capere posset? f δοξαστικαί.

„ *Interea propè iam occidente sole inhorrescit mare,*
„ *Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occæcat nigror.*

Num igitur tot clarissimorum ducum, Regumque naufragium sustulit artem gubernandi? aut num Imperatorum scientia g nihil est, quia summus Imperator nuper fugit, amisso exercitu? aut num propterea nulla est reipub.
23 gerendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, nonnulla
25 etiam teipsum fefellerunt? ‖ Similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis diuinatio. coniectura enim nititur, vltra quam progredi non potest. Ea fallit fortasse nonnunquam: sed tamen ad veritatem sæpissimè dirigit. est enim ab omni æternitate repetita: in qua cùm penè innumerabiles res eodem modo euenirent, iisdem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe animaduertendo, h atque notando. Auspicia verò vestra quàm constant? quæ

g fort. nihil est.

h L. ac notando.

quæ quidem nunc à Romanis auguribus ignorantur : (bona hoc tua venia dixerim:) à Cilicibus,Pamphyliis,Pisidis,Lyciis tenentur.‖ Iam 26
quid ego hospitem nostrum,clarissimum,atque optimum virum , Deiotarum Regem commemorem?qui nihil vnquam nisi auspicatò gerit: qui cùm ex itinere quodam proposito , & iam constituto reuertisset , aquilæ admonitus volatu : conclaue illud , vbi erat mansurus, si ire perrexisset,proxima nocte corruit.Itaque,vt ex ipso audiebam,persæpe reuertit ex itinere,cùm iam progressus esset multorum dierum viam.
‖ Cuius quidem hoc præclarissimum est, quòd 27
posteaquàm à Cæsare tetrarchiæ regno , pecuniaque multatus est , negat se tamen eorum auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secunda euenerint , pœnitere. senatus enim auctoritatem , & populi Romani libertatem,atque imperij dignitatem suis armis esse defensam : sibique eas aueis,quibus auctoribus officium, & fidem sequutus esset , benè consuluisse. antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. Ille igitur mihi videtur verè augurari. Nam nostri quidem magistratus auspiciis vtuntur coactis. necesse enim est,offa obiecta , cadere frustum [i] ex pulli ore , cùm pascitur. ‖ Quod autem scriptum habetis,[k] aut 28
tripudium fieri, si ex ea quid [l] in solidum ceciderit : hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium * solistimum dicitis. itaque multa auguria,multa auspicia,quòd Cato ille sapiens quæritur, negligentia collegij amissa planè , & deserta sunt. Nihil ferè quondam maioris rei, nisi auspicatò, ne priuatim quidem gerebatur: quod * etiam nunc nuptiarum auspices declarant,qui,re [m] omissa,nomen tantùm tenent. Nam vt nunc exstis : quamquam id ipsum aliquanto minùs , quàm olim: sic tum auibus magnæ

i L. *ex ore pulli.*
k L. *aui tripudium*
l L. *in solum ceciderit :*
* Vide Fest. in solistimum.
* In sacellum exibant ominis capiendi causa. Vide Ciceronem pro Cluen.
Virgil. 1. Aeneid.
Iuuenal.Satyr. 10.
Plaut. in prol. Cass.
m al. *amissa.*

magnæ res [n] impertiri solebant. Itaque, sinistra dum non exquirimus, in dira, & in vitiosa
29 incurrimus. ‖ Vt P. Claudius Appij Cæci filius, eiusque collega, L. Iunius, classeis maximas perdiderunt, cùm vitio nauigassent. Quod eodem modo euenit Agamemnoni. Qui, cùm Achiui cœpissent

„ *Inter se strepere, aperteq́ artem obterere extispicum,*

„ *Soluere imperat* [12] *secundo rumore,* [o] *auersaq́ (aui.*

Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, dirarum obnunciatione neglecta. In quo Appius, collega tuus, bonus augur, vt ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum, & ciuem egregium censor [p] C. Aetheium notauit, quòd ementitum auspicia subscripserit. Esto: fuerit hoc censoris, si iudicabat ementitum. At illud minimè auguris, quòd adscripsit, ob eam causam populi Romani calamitatem maximam [q] cepisse. Si enim ea causa calamitatis fuit: non in eo est culpa, qui obnunciauit: sed in eo, qui non paruit. veram enim fuisse obnunciationem, vt ait idem augur, & censor, exitus approbauit. Quæ si falsa fuissent, nullam afferre potuissent causam calamitatis. etenim diræ, sicut cetera auspicia, vt omina, vt signa, non causas afferunt, cur quid eueniat, sed enun-
30 ciant euentura, nisi prouideris. ‖ Non igitur obnunciatio [r] Aetheij causam finxit calamitatis, sed signo obiecto monuit Crassum, quid euenturum esset, nisi cauisset. Ita aut illa obnunciatio nihil valuit: aut si, vt Appius iudicat, valuit, id valuit, vt peccatum hæreat non in eo, [s] qui monuerit, sed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iste vester, quod clarissimum est insigne auguratus, [s] vnde vobis est traditus? nempe eò Romulus regiones direxit, tum, cùm vrbem condidit. [13] Qui quidem [t] Romuli lituus,

n L. *impetriri*

o L. *aduersáq; aui.*

p L. *P. Attium notauit,* al. *P. Ateium notauit.*

q L. *accepisse.*

r L. *Attij* al. *Ateij*

s q. v. c *vnde nobis*

t L. *Romuli lituus, cùm situs esset in curia, &c.*

lituus, id est, incuruum, & leuiter à summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomen inuenit: cùm situs esset in curia Saliorum, quæ est in palatio, eaque deflagrasset, inuentus est integer. ‖ Quid 31
multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab [v] Attio Nauio per lituum regionum facta descriptio? qui cùm propter paupertatem sues puer pasceret, vna ex his amissa, vouisse dicitur, si recuperasset, vuam se deo daturum, quæ maxima esset in vinea. itaque, sue inuenta, ad meridiem spectans, in vinea media dicitur constitisse, cumque in quatuor parteis vineam diuisisset, treisque parteis aues abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua, [x] in regione distributa, mirabili magnitudine vuam, vt scriptum videmus, inuenit. Qua re celebrata, cùm vicini omnes ad vnum de rebus suis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ‖ Ex quo 32
factum est, vt eum ad se Rex Priscus [y] accerseret. Cuius cùm tentaret scientiam auguratus, dixit ei se cogitare quiddam, id possétne fieri, consuluit. Ille [z] augario acto, posse respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, cotem nouacula posse præcidi. Tum [a] Attium iussisse experiri. ita cotem in comitium illatam, inspectante & Rege, & populo, nouacula esse discissam. Ex eo euenit, vt & Tarquinius augure [b] Attio Nauio vteretur, & populus de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam, & nouaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. ‖ Negemus omnia: 33
comburamus annaleis: ficta hæc esse dicamus: quiduis denique potiùs, quàm deos res humanas curare fateamur: [c] quid, quod apud te scriptum est de T. Graccho, nónne & augurum, & haruspicum comprobat disciplinam? qui, cùm

v L. *Attio*

x L. *in regiones distributa*, & ita v. c.

y L. *arcesseret*, & ita v. c.

z L. *augurio capto, posse*

a L. *Attium*

b L. *Attio*

c L. *quid? quod apud*

eâm tabernaculum vitio cepisset imprudens, quòd inauspicatò pomœrium transgressus esset: comitia consulibus rogandis habuit. Nota res est, & à teipso mandata monumentis. Sed & ipse augur T. Gracchus auspiciorum auctoritatem confessione errati sui comprobauit, & haruspicum disciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in senatum introducti, negauerunt iustum comitiorum rogatorem
34 fuisse. ‖ Iis igitur assentior, qui duo genera diuinationis esse dixerunt: vnum, quod particeps esset artis: alterum, quod arte careret. Est enim ars in iis, qui nouas res coniectura persequuntur, veteres obseruatione didicerunt. Carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obseruatis, ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto, liberoque motu futura præsentiunt. Quod & somniantibus sæpe contingit, & nonnunquam vaticinantibus per furorem, [d] vt Bacchis Bœotius, vt Epimenides * Cres, vt Sybilla * Erythræa. Cuius generis oracula etiam habenda sunt, non ea, quæ æquatis sortibus ducuntur; sed illa, quæ instinctu diuino, afflatuque funduntur. etsi ipsa sors contemnenda non est, si & autoritatem habet vetustatis, vt eæ sunt sortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, vt in rem aptè cadant, fieri posse credo diuinitùs. Quocum omnium interpretes, vt grammatici Poëtarum, proximè ad eorum, quos interpretantur, diuinationem videntur accedere.
35 ‖ Quæ est igitur ista calliditas, res vetustate robustas calumniando velle peruertere? Non reperio causam. Latet fortasse obscuritate inuoluta naturæ. Non enim me deus ista scire, sed his tantummodò vti voluit. Vtar igitur, [14] [e] nec abducar, vt rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare,

d L. *vt Bacis Bœotius*,

* Vide Strabonem, lib. 10.

* Vide Lactantium, lib. 1. Instit. cap. 6. Augustinũ, de ciuitate, lib. 18. cap. 23. Gellium, lib. 1. cap. 19

e L. *nec adducar*.

aut fallaciter portenta interpretari, cùm terræ
sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe motus multa
nostræ reip. multa ceteris ciuitatibus grauia, &
vera prædixerint. Quid? qui irridetur, partus hic
mulæ, nónne quia fœtus exstitit in sterilitate
naturæ, prædictus est ab haruspicibus incredi-
bilis partus malorum? || quid? T. Gracchus Pu- 36
blij filius, qui bis consul, & censor fuit, idemque
& summus augur, vir sapiens, ciuisq; præstans,
nónne, vt C. Gracchus, filius eius, scriptum re-
liquit, duobus anguibus domi comprehensis,
haruspices conuocauit? qui cùm respondissent,
si marem emisisset, vxori breui tempore esse
moriendum: si fœminam, ipsi: æquius esse cen-
suit, se maturam oppetere mortem, quàm P.
Africani filiam adolescentem, fœminam emisit:
ipse paucis pòst diebus est mortuus. Irrideamus
haruspices: vanos, futileis esse dicamus: quo-
rumque disciplinam & sapientissimus vir, &
euentus, ac res comprobauit, contemnamus:
contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui
ex Caucaso cæli signa seruantes, numeris, &
motibus, stellarum cursus persequuntur: con-
demnemus, inquam, hos aut stultitiæ, aut vani-
tatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX. millia an-
norum, vt ipsi dicunt, monumentis compre-
hensa continent, & mentiri iudicemus, nec
seculorum reliquorum iudicium, quod de ipsis
futurum sit, pertimescere. || Age, barbari, vani, 37
atque fallaces. num etiam Graiorum historia
mentita est? quæ Crœso Pythius Apollo, vt de
naturali diuinatione dicam, quæ Athenien-
sibus, quæ Lacedæmoniis, [15] f quæ Taygetis,
quæ Argiuis, quæ Corinthiis responderit, quis
ignorat? collegit innumerabilia oracula Chry-
sippus, nec vllum sine locuplete auctore, atque
teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. Defen-
do vnum hoc. Numquam illud oraculum Del-
phis

f L. *qua Tegeatis*, al. *Tegeatibus*.

phis tam celebre, & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertum omnium populorum, atque Regum, niſi omnis ætas, oraculorum illorum veritatem eſſet experta.

38 ‖ Iamdiu idem non facit. Vt igitur nunc minore gloria eſt, quia minùs oraculorum veritas excellit; ſic tum, niſi ſumma veritate, in tanta gloria non fuiſſet. Poteſt autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuiſſe vetuſtate, vt quoſdam exaruiſſe amneis, aut in alium curſum contortos, & deflexos videmus. Sed, vt vis, acciderit: magna enim quæſtio eſt: modò maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam peruerterimus, multis ſeclis verax fuiſſe id oraculum.

39 ‖ Sed omittamus oracula: veniamus ad ſomnia. * De quibus diſputans Chryſippus, multis, & minutis ſomniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, ſed exemplis grandioribus decuit vti. Dionyſij mater, eius, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, vt ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cùm g prægnans hunc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe Satyriſcum. Huic interpretes portentorum, qui Calleotæ tum in Sicilia nominabantur, reſponderunt, (vt ait Philiſtus) eum, quem illa peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore.

* Vide Ariſtotelem, lib. de Diuinatione per ſomnium.

g v. c. *pragnas*

40 ‖ Num te ad fabulas reuoco vel noſtrorum, vel Græcorum poëtarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa:

,, *Excita cùm tremulis anus attulit artubu' lumen,*
,, *Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno,*
,, *Euridica prognata, pater quam noſter amauit,*
,, *Vires, vitaq; corpu' meum nunc deſerit omne.*
,, *Nam me viſus homo pulcher per amœna ſalicta*

,, *Et ripas raptare, locosq; nouos. ita sola*
,, *Post-illa, germana soror, errare videbar,*
,, *Tardaq; vestigare, & quærere te, neque posse*
,, *Corde capessere. semita nulla pedem stabilibat.*
,, ‖ *Exin compellare pater me voce videtur* 41
h L. ô gnata, ,, *Hu verbu.* [16] h *cognata, tibi sunt antè gerendæ*
,, *Ærumnæ: pòst ex fluuio fortuna resistet.*
,, *Hæc pater effatus, germana repentè recessit,*
,, *Nec sese dedit in conspectum corde cupitus.*
* Vide Varronem, lib. 6. de lingua Latina. ,, *Quāquam multa manus ad cæli * cærula templa*
,, *Tendebam lacrymans, & blanda voce vocabam.*
,, *Vix ægro* i *tum corde meo me somnus' relinquit.*

i L. *cum corde*

‖ Hæc, etiamsi ficta sunt à poëta, non absunt tamen à consuetudine somniorum. Sit sanè illud commentitium, quo Priamus est conturbatus, 42

k δαλὸν ,, *Quia mater grauida parere se ardentem* k *facem*
,, *Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater*
l L. *mentem* ,, *Rex ipse Priamus, somnio* l *mentis metu*
,, *Perculsus, curis sumptu suspirantibus*
,, *Exsacrificabat hostiis balantibus.*
,, *Tum coniectorem postulat, pacem petens,*
,, *Vt se edoceret obsecrans Apollinem,*
,, *Quò sese vertant tanta sortes somniûm.*
,, *Ibi ex oraclo voce diuina edidit*
,, *Apollo, puerum, primus Priamo qui foret*
,, *Post illa natus tempora, hunc si tolleret,*
,, *Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.*

‖ Sint hæc, vt dixi, somnia fabularum: hisq; adiungatur etiam Aeneæ somnium: quod in numerum Fabij Pictoris Græcis annalibus eiusmodi est, vt omnia, quæ ab Aenea gesta sunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei secundùm quietem visa sunt. Sed propria videamus, cuiusnam modi est Superbi Tarquinij somniū, de quo in Bruto Accij loquitur ipse? 43

,, ‖ *Cùm iam quieti corpus nocturno impetu* 44
,, *Dedi, sopore placans artus languidos,*

m *Visum*

„ [m] *Visum est in somnis, pastorem ad me appellere,*
„ *Duos consanguineos arietes inde eligi,*
„ *Pecus lanigerum eximia pulchritudine,*
„ *Praclarioremq; alterum* [n] *immolare me:*
„ *Deinde eius germanum cornibus conniiter*
„ *In me arietare, eoq; ictu me ad casum dari:*
„ *Exin prostratum terra grauiter saucium.*
„ *Resupinum, in cælo contueri maximum,*
„ *Ac mirificũ facinus, dextrorsum orbem flãmeũ*
„ *Radiatum solis liquiter cursu nouo.*

45 ‖ Eius igitur somnij quæ sit à coniectoribus interpretatio facta, videamus.

„ *Rex, qua in vita vsurpant homines, cogitant, curant, vidnnt,*
„ *Quaque agunt vigilantes, agitantq;, ea si cui in somnio accidunt,*
„ *Minùs mirum est: sed in re tanta haud temerè improuiso offerunt:*
„ *Proin vide, ne, quem tu esse hebetem deputes, æquè ac pecus,*
„ *Is sapientia munitum pectus egregium gerat,*
„ *Téque regno expellat. Nam id, quod de sole ostẽtum est tibi,*
„ *Populo commutationem rerum* [o] *portendit fore,*
„ *Per propinqua hac bene verruncent populo. nam quod ad dexteram,*
„ *Cœpit cursũ ab læua signũ præpotẽs, pulcherrime*
„ *Auguratum est, rem Romanam publicam summam fore.*

46 ‖ Age, nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor, & discipulus Platonis, visam esse videre [p] in somniis simulacra deorum, quæ ipsa Phalaridis domi cõsecrauisset: ex his Mercurium è patera, quam dextra manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui cùm terram attigisset: referuescere videretur sic, vt tota domus sanguine redundaret. Quod matris

m L. *Visu est in somnu pastor, ad me appellere-- Pecus lanigerum eximia pulchritudine, Duos consanguineos inde eligi, Praclar.* &c.

n L. *innolare*

o L. *portendit fore. Perpropinquam hac bene verr.*

p L. *in somniis*

somnium immanis filij crudelitas comprobauit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex * Dionysij Persici libris profetam? nam cùm dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eũ scribit frustra appetiuisse manibus, cùm se conuoluens sol elaberetur, & abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientum, & doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, xxx. annos Cyrum regnaturum esse, portendi. Quod ita cõtigit. Nam ad septuagesimum peruenit, cùm xl. natus annos regnare cœpisset. ‖ Est profectò quiddam etiam in barbaris gentibus præsentiens, atque diuinans: 47
siquidem ad mortem proficiscẽs * Calanus Indus cùm adscenderet in rogum ardentẽ: O præclarum discessum, inquit, è vita, cùm vt Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit. Cúmque Alexander eum rogaret, si quid vellet, vt diceret. Optimè, inquit: propediem te videbo. Quod ita contigit. nam Babylone paucis pòst diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper à somniis: ad quæ mox reuertar. Qua nocte templũ Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque vbi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hęc de Indis & magis. ‖ Redeamus ad somnia. Hannibalem Cælius scribit, cùm columnam aureã, quæ esset in 48
fano Iunonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque vtrùm ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse: cúmque solidam inuenisset, statuissetque tollere, secundum quietem visam esse ei Iunonem prædicere, ne id faceret, minitaríque, si id fecisset, se curaturam, vt eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo aureo, quo exterebratum esset, buculum

* Diuonis ex Muret. lib.ij. Var lect.c.14

* Vide Arrianũ Dio. 7.c.17. Var. lib.1.c.8. Strab.l.15. Plutar. in Alexand.

culam curaſſe faciendam,& eam in ſumma co- q fort *itidẽ*
lumna collocauiſſe. || Hoc q idem in Sileni, fort.*item*
quem Cœlius ſequitur, Græca hiſtoria eſt: is autem diligentiſſimè res Hannibalis perſecutus eſt. Hannibalem, cùm cepiſſet Saguntum, viſum eſſe in ſomnis à Ioue in deorum concilium vocari,quò cùm veniſſet,Iouem imperaſſe,vt Italiæ bellum inferret, ducemq́ue ei vnũ ex concilio datum:quo illum vtétem, cùm exercitu progredi cœpiſſe:tum ei ducẽ illum prę cepiſſe ne reſpiceret: illum autem id diutius facere non potuiſſe, elatúmque cupiditate reſpexiſſe:tum viſam beluam vaſtam, & immanem,circumplicatam ſerpentibus, quacumque incederet,omnia arbuſta,virgulta,tecta peruertere:&,eum admiratũ quæſiſſe de deo, r quidnam illud eſſet tale monſtrum:& deum reſpõdiſſe, vaſtitatem eſſe Italiæ: præcepiſſeque vt pergeret s protinus: quid retrò atque à tergo r fort. *quòd*
50 fieret,ne laboraret. || Apud Agathoclem ſcrip- *nam illud*
tum in hiſtoria eſt,Hamilcarem Karthaginien- s L. *protẽ-*
ſem,cum oppugnaret Syracuſas,viſum eſſe au- *nus:*
dire vocem, ſe poſtridie cenaturum Syracuſis: cùm autem is dies illuxiſſet, magnam ſeditionem in caſtris eius inter Pœnos,& Siculos milites eſſe factam: quod cùm ſenſiſſent Syracuſani,improuiſò eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremq́ue ab iis viuum eſſe ſublatum. Ita res ſomnium comprobauit.Plena exemplorum eſt
51 hiſtoria,tum referta vita communis. || At verò P.Decius ille, Q.filius,qui primus è Deciis cõſul fuit,cùm eſſet tribun.mil. M. Valerio, &A. Cornelio conſulibus,à Sannitibuſque premeretur noſter exercitus, cum pericula prœliorum iniret audaciùs,moneretur q́ue,vt cautior eſſet,
dixit,quod exſtat in annalibus:ſibi t In ſomniis t L. *in ſomn.*
viſum eſſe,cùm in mediis hoſtibus verſaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem

incolumis exercitum obsidione liberauit. Post triennium autem, cùm consul esset, deuouit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo eius facto superati sunt, & deleti Latini. Cuius mors ita gloriosa fuit, vt eandem concupisceret filius. ‖ Sed veniamus nunc, si placet, ad 52
somnia Philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cùm esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somnis pulchritudine eximia fœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi versum:

n Ἤματί κεν τριτάτῳ φθίην ἐρίβωλον ἵκοιο

n [18] u *Tertia te Phthia tempestas lætam locabit.*

Quod vt est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus qui, & quantus? in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia. Quorum exitus mirabiles exstiterunt. Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? ‖ quid singulari vir ingenio Aristote- 53
les, & pænè diuino? ipséne errat? an alios vult errare, cùm scribit Eudemum Cyprium, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse; quæ erat vrbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno [19] crudeli dominatu premebatur; in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudomum fuisse, vt omnes medici diffiderent: ei visum esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore vt breui conualesceret, paucísque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio pòst domum esse rediturum. Atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse Eudemum, & ab vxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cùm esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, prœliantem eum ad Syracusas

racusas

racuſas occidiſſe; ex quo ita illud ſomnium
eſſe interpretatum, vt, cùm animus Eudemi ex
corpore exceſſerit, tum domum reuertiſſe vi-
54 deatur. Adiungam Philoſophis doctiſſimum
hominem, poëtam quidem diuinum, Sopho-
clem: qui, cùm ex æde Herculis patera aurea
grauis ſurrepta eſſet, in ſomnis vidit ipſum
deum dicentem qui id feciſſet. Quod ſemel il-
le, iterúmque neglexit. Vbi idem ſæpius, aſcen-
dit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ com-
prehendi iubent eum, qui à Sophocle erat no-
minatus. Is,[x] quæſtione adhibita, confeſſus eſt, x fort. *quæſtione habita,*
paterámque retulit. Quo facto, fanum illud
55 Indicis Herculis nominatum eſt. Sed quid
ego Græcorum? neſcio quo modo magis me
noſtra delectant. Omnes hoc hiſtorici, Fabij,
Gellij, ſed proximè Cælius. Cùm bello Latino
ludi votiui maximi primùm fierent, ciuitas ad
arma repentè eſt excitata. Itaque ludis inter-
miſſis inſtauratiui conſtituti ſunt. Qui ante-
quàm fierent, cúmque iam populus conſediſ-
ſet, ſeruus per circum, cùm virgis cæderetur,
furcam ferens ductus eſt. Exin cuidam ruſtico
Romano dormienti viſus eſt venire, qui dice-
ret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, idque
ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nuntiare:
illum non auſum. iterum eſſe idem iuſſum, &
monitum, ne vim ſuam experiri vellet: ne tum
quidem eſſe auſum. exin filium eius eſſe mor-
tuum: eandem [y] in ſomnis admonitionem y L. *in ſomnis*
fuiſſe tertiam. tum illum etiam debilem fa-
ctum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſen-
tentia lecticula in curiam eſſe delatum, cúm-
que ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus
ſuis ſaluum reuertiſſe. Itaque ſomnio com-
probato à ſenatu, ludos illos iterũ inſtauratos
56 memoriæ proditũ eſt. C. verò Cracchus mul-
tis dixit, vt ſcriptum apud eundem Cœliũ eſt,

sibi in somnis quæsturam petenti Ti. fratrem visum esse dicere, quàm vellet cunctaretur, tamé eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum. Hoc antequàm tribunus pleb. Gracchus factus esset, & se audiuisse scribit Cœlius, & dixisse multis, Quo somnio quid inueniri potest certius? quid? illa duo somnia, quæ creberrimè commemorantur à Stoicis, quis tandem potest cõtemnere? vnũ de Simonide: qui cùm ignotum quendam proiectum mortuũ vidisset, eumque humauisset, haberétque in animo nauem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si nauigasset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse: perisse ceteros, qui tum
nauigassent. ‖ Alterum ita traditũ, clarum ad- 57
modum somnium. Cùm duo quidam Arcades familiares iter vnà facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem [z] diuertisse: ad hospitem, alterum. Qui vt cenati quiescerent, concubia nocte visum esse [a] in somniis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare vt subueniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur: eum primò perterritum somnio surrexisse: deinde cùm se collegisset: idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, vt quoniam sibi viuo non subuenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum à caupone esse coniectum, & supra stercus iniectum: petere, vt manè ad portam adesset, priusquàm plaustrum ex oppido exiret. hoc verò somnio eum commotum, manè bubulco præstò ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, pœnas dedisse. ‖ Quid hoc somnio dici 58
diuinius potest? sed quid aut plura, aut vetera

quæri

z L. deuertisse:
a L. in somniis

quærimus? sæpe tibi meum narraui: sæpe ex te somnium audiui tuum: Me, cùm Asiæ prouinciæ præessem, vidisse in quiete, cùm tu equo aduectus ad quamdam magni fluminis ripam, prouectus subitò, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse, timore perterritum: tum te repentè lætum exstitisse, eodémque equo aduersam adscendisse ripam, nosque inter nos esse complexos. Facilis coniectura huius somnij: mihíque à peritis in Asia prædictum est, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. ‖ Venio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipso, sed mihi sæpius Sallustius noster narrauit: cùm in illa fuga, nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem denique [20] [b] arctè, & grauiter [c] dormitare cœpisse. Itaque, quamquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari: cùm autem experrectus esses hora secunda ferè te sibi somnium narrauisse: visum tibi esse, cùm in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cumque tu te tua patria vi pulsum esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam, & bono animo te iussisse esse, lictoríque proximo tradidisse, vt te in monumentum suum deduceret: & dixisse, in eo tibi salutem fore. tum & se exclamasse Sallustius narrat, reditum tibi celerem, & gloriosum paratum, & teipsum visum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, vt audiuisses, in monumento Marij de tuo reditu magnificentissimum illud s. c. esse factum, referente optimo, & clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore, & plausu comprobatum: dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse diuinius.

b v.c. *arte*
c fort. *dormire*

‖ As

nius.‖ At multa falsa. Immò obscura fortasse
nobis. Sed sint falsa quædam, contra vera quid 60
dicimus? quæ quidem multò plura euenirent,
si ad quietem integri iremus. nunc onusti ci-
bo, & vino perturbata, & confusa cernimus.
Vide, quid Socrates in Platonis Politia loqua-
tur. Dicit enim, * *Cùm dormientibus ea pars ani-*
* *Lib.6.* *mi, qua mentis, & rationis particeps sit, sopita lan-*
gueat: illa autem, in qua feritas quædam sit, at-
que agrestis immanitas, cùm sit immoderato obstu-
pefacta potu, atque pastu, exsultare eam in somno,
immoderatéque iactari. itaque huic omnia visa
obijciuntur, à mente, ac ratione vacua: vt aut cum
matre corpus miscere videamur, aut cum quouis alio
vel homine, vel deo, sæpe belua, atque etiam tru-
cidare aliquem, & impiè cruentari, multáque facere
impurè, atque tetrè, cum temeritate, atque impu-
dentia. ‖ *At qui salubri, & moderato cultu, atque*
victu quieti se tradiderit, ea parte animi, qua men- 61
tis & consilij est, [d] *agitata, & erecta,* * *saturatáq;*
d L. *excitata* *bonarum cogitationum epulis: eáque parte animi,*
* ἑςιάσας λόγων καλῶν ϗ σκέψεων. *qua voluptate alitur, nec inopia enecta, nec satietate*
affluenti, quorum vtrumque [e] *præstringere aciem*
mentis solet, siue deest natura quippiam, siue abun-
dat, atque effluit: illa etiam tertia parte animi,
e L. *præstinguere* *in qua irarum exsistit ardor, sedata, atque restin-*
cta: tum euenit, duabus animi temerariis partibus
compresis, vt illa tertia pars rationis, & mentis
eluceat. & se vegetam ad somniandum, acrémque
præbeat: tum ei visa quietis occurrent tranquilla at-
que veracia. Hæc verba ipsa Platonis expressi.
‖ Epicurum igitur audiemus potiùs? nam Car-
neades concertationis studio, modò ait hoc, 62
modò illud. At ille quid sentit? sentit autē [f] ni-
f fort. *nihil quidquam deg.* hil vmquam elegans, nihil decorum. Hunc er-
go antepones Platoni, & Socrati? qui vt ratio-
nem non redderent, auctoritate tamen hos
minutos

minutos Philosophos vincerent. Iubet igitur Plato, sic ad somnum proficisci corporibus affectis, vt nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam [g] Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quòd habet inflationem magnam is ...ibus, tranquillitati mentis, [h] quaerenti vera, contrariam. || Cùm ergo est somno seuocatus animus à societate, & contagione corporis, ...um meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura [i] prouidet. iacet enim corpus dormien...is, vt mortui: viget autem, & viuit animus. Quod multò magis faciet post mortem, cum omnino ex corpore excesserit. itaque appropinquante morte multò est diuinior. Nam & idipsum vident, qui sunt morbo graui, & mortifero affecti, instare mortem. Itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: ...umque vel maximè laudi student: eósq; [21] qui secus, quàm decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maximè poenitet. || Diuinare autem morienteis etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quemdam morientem sex aequaleis nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum appulsu homines somniare: vno, quòd praeuideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus aër sit immortalium animorum, in quibus tamquam insignitae notae veritatis appareant, tertio, quòd ipsi dij cum dormientibus colloquantur: idque, vt modò dixi, faciliùs euenit appropinquante morte, vt animi futura augurentur. || Ex quo & illud est Calani, de quo antè dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat: neque enim illud verbum temerè consuetudo

appro

g v.c. *Pythagoreis*

h fort. *quaerentis vera*.

i al. *praeuidet*.

approbauisset, si ea res nulla esset omnino.

k L. *Præsagibat mi animus, fr..*

,, [22] k *Præsagibat animus, frustra me ire, cum exirem domo.*

* Vide Fest. in præsagire.

* Vide No. ca. 1. in Sagæ 86.

Sagire * enim, sentire acutè est: ex quo * sagæ anus, quia multa scire volunt: & sagaces dicti canes. Is igitur, qui antè sagit, quàm oblata res est, dicitur præsagire, id est, futura antè sentire. ‖ Inest igitur in animis præsagitio extrinsecus iniecta, atque inclusa diuinitùs. Ea si exarsit acriùs, furor appellatur, cùm à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur. 66

l L. *rabere visa est d.* &c.

,, [23] *Sed quid oculis* l *rapere visa est derepētè ardentibus?*

,, [24] *Vbi illa paulò antè sapiens, virginali modestia?*

m for. *tum verò multò.*

,, *Mater optuma,* m *tum multò mulier melior.*

,, *Missa sum superstitiosis hariolationibus:*

,, *Neque me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet.*

,, *Virgines verò æquales, patris mei, meum factum pudet,*

,, *Optimi viri: mea mater, tui me miseret, mei piget.*

,, *Optumam progeniem Priamo repperisti extra me: hoc dolet,*

n L. *Me obesse,*

,, n *Me obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsequi.*

O poëma tenerum, & moratum, atque molle. Sed hoc minùs ad rem. ‖ Illud, quod volumus, expressum est, vt vaticinari furor vera soleat. 67

o fort. *Ah, adest fax.*

,, o *Adest, adest fax obuoluta sanguine atque incendio:*

,, *Multos annos latuit, ciues ferte opem, & restinguite.*

Deus inclusus corpore humano iam, non Cassandra loquitur.

,, Iamq;

„ *Iamq; mari magno classis cita*
„ *Texitur: exitium examen rapit:*
„ *Aduenit, & fera veliuolantibus*
„ *Nauibu' compleuit manu' littora.*

Tragœdias loqui videor, & fabulas. ‖ At ex eipso non commentitiam rem, sed factam, iusdem generis audiui: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio, cùm prætorio imperio classi hodiæ præesset, cùm primis hominem prudentem, atque doctum: P eumque dixisse, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, madefactum iri minùs xxx. diebus Græciam sanguine: rapinas Dyrrhachij, & conscensionem in naueis cum fuga, fugientibus miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classi propinquum reditum, ad domum itionem dari: tum neque eipsum non esse commotum: Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sanè pòst diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cùm interitum exercitus nunciauisset, reliqua vaticinationis breui esse confecta. ‖ Nam & ex horreis q direptum, effusumque frumentum vias omneis, angiportusque constrauerat: & vos naueis subitò perterriti metu conscendistis: & noctu ad oppidum respicientes, flagranteis onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, videbatis postremò à Rhodia classe deserti, verum vatem fuisse sensistis. Exposui, quàm breuissimè potui, somnij, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. ‖ Quorum amborum generum vna ratio est, qua Cratippus noster vtitur, animos hominum quadam ex parte extrinsecùs esse tractos, & haustos. Ex quo intelligitur, esse extra diuinum animum, humanus vnde ducatur: humani autem animi eam-

p v.c. *eumq; dixisset, remigem*

q al. *direptum*, non plac.

eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis seiugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maximè vigere, cũ plurimùm absit à corpore. ‖ Itaque ex ipsis exemplis verarum vaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. Si sine oculis non potest exstare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est vsus oculis, vt vera cerneret, is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine diuinatione non potest, & officium, & munus diuinationis exstare, potest autem quis, cùm diuinationem habeat errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam diuinationem semel ita esse aliquid diuinatum, vt nihil fortuitò cecidisse videatur. Sunt autem eius generis innumerabilia: esse igitur diuinationem confitendũ est. ‖ Quæ 71
verò aut coniectura explicantur, aut euentis animaduersa, & notata sunt, ea genera diuinandi, vt suprà dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. In quo haruspices, augures, coniectoresque numerantur. Hæc improbantur à Peripateticis: à Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina: quod Etruscorum declarant & haruspicini, & * fulgurales, & rituales libri, nostri etiam augurales: alia autem subitò ex tempore coniectura explicantur, vt r apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est. ‖ & vt in Sisennæ scriptum historia 73
videmus, quod te inspectante factum est, vt, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subitò anguis emergeret, cùm quidam C. Posthumius haruspex oraret illum, vt in expeditionem exercitum educeret,

* Vide Ammianum li. 23.

r ἰλ. β.

uceret, id cùm Sylla fecisset, tum ante oppi-
m Nolam florentissima * Sanitum castra ce- s v.c. *Sam-*
:. Facta cöiectura etiam in Dionysio est pau- *nitium*
antè quā regnare cœpit: qui cùm per agrum
ontinum iter faciens, equum ipse t dimisis- t al. *demi-*
in flumen: summersus equus voraginibus *sisset in fl*. al.
n exstitit: quem cùm maxima contentione *admisisset*
n potuisset extrahere, discessit, vt ait Phili- *in fl.*
s, ægrè ferens. Cùm autem aliquantulum
ogressus esset, subitò exaudiuit hinnitum, re-
xitque, & equum alacrem lætus aspexit, cu-
in iuba examen apum consederat. Quod
entum habuit hanc vim, vt Dionysius pau-
pòst diebus regnare cœperit. ‖ Quid? Lace-
moniis paulò antè Leuctricam * calamita- * Vide Plu-
1 quæ significatio facta est, cùm in Herculis tarch. in
o arma sonuerunt, Herculisque simulacrum Agesilao &
ilto sudore manauit? At eodem tempore in Pelop. ida
ebis, vt ait Callisthenes, in templo Herculis Diod. l. 15.
uæ clausæ repagulis, subitò se ipsæ aperue-
it: armáque, quæ fixa in parietibus fuerant,
humi sunt inuenta. Cúmque eodem tempo-
apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret,
los gallinaceos in eo loco sic assiduè cane-
cœpisse, vt nihil intermitterent: tum augu-
dixisse Bœotios Thebanorū esse victoriam,
opterea quòd auis illa victa silere soleret:
iere, si vicisset. ‖ Eadémque tempestate mul-
signis, Lacedæmoniis Leuctricæ pugnæ ca-
iitas denuntiabatur. Námque & Lysandri,
Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, sta-
:, quæ Delphis stabat, in capite corona su-
ò exstitit ex asperis herbis & agrestibus: stel-
ue aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmo-
positæ post naualem illam victoriam Ly-
dri, qua Athenienses conciderunt, qua in
na quia Castor, & Pollux cum Lacedæmo-
rum classe vsi esse dicebantur, eorum in-

v *fort. quas dixi. Delphis à Lacedamoniis fuisse positas, paulò &c.*

x L. *Quid? bello Punico secundo nonne C.Fl. &c.* vide Liui. lib.22.

sort. quas signia deorum, stellæ aureæ, [u] quas dixi, Delphis positæ, paulò ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. || Maximum 76 verò illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quòd, cùm oraculum ab Ioue Dodonæo petiuissent, de victoria sciscitantes, legatíque illud, in quo inerant sortes, collocauissent: simia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, & sorteis ipsas, & cetera, quæ erant ad sortem parata, disturbauit, & aliud aliò dissipauit. Tum ea, quæ præposita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria cogitãdum. || [x] Quid bello Punico se- 77 cundo? [25] nónne C.Flaminius consul iterum: neglexit signa rerum futurarum magna cum clade reipublicæ? Qui, exercitu lustrato, cùm Arretiũ versus castra mouisset, & contra Hannibalem legiones duceret: & ipse, & equus eius ante signum Iouis Statoris sine causa repentè concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto signo, vt peritis videbatur, ne committeret prœlium. Idem cùm tripudio auspicaretur, pullarius diem prœlij committendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæsiuit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cum ille quiescendũ respondisset: Flaminius, Præclara verò auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. itaque signa conuelli, & se sequi iussit. Quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cùm accederent: Flaminius re nuntiata suo more neglexit. itaq; tribus horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est. || Magnum il- 78 lud etiam quod addidit Cœcilius, eo ipso tempore, cum hoc calamitosum fieret prœlium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, compluribúsque insulis, totáq; in Italia factos esse,

vt multa

vt multa oppida corruerint, multis locis labes
facta sit, terræque desederint, fluminàque in
contrarias parteis fluxerint, atque in amneis
mare influxerit. Fiunt certè diuinationum con-
iecturæ à peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer
esset, dormiēti formicæ in os tritici grana con-
gesserunt. Ditissimū fore, prædictum est. Quod
euenit. At Platoni, cum in cunis paruulo dor-
mienti apes in labellis consedissent, respon-
sum est, singulari illū suauitate orationis fore.
Ita futura eloquentia y prouisa in infante est.
79 || z Quid amores, ac deliciæ tuę, Roscius? num
aut ipse, aut pro eo Lanuuium totum mentie-
batur? qui cùm esset in cunabulis, a educere-
túrque in Selonio, qui est campus agri Lanu-
uini: noctu lumine apposito experrecta nutrix
animaduertit puerum dormientem circumpli-
catum serpentis amplexu. Quo adspectu exter-
rita, clamorem sustulit. Pater autem Roscij ad
haruspices retulit. Qui responderunt, nihil il-
lo puero clarius, nihil nobilius fore. Atque
hanc speciem Praxiteles cælauit argento, &
noster expressit Archias versibus. Quid igitur
expectamus? an dum in foro nobiscum dij
immortales, dum in viis versentur, dum do-
mi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, vim
autem suam longè latéque diffundunt. Quam
cum terræ cauernis includunt, tum hominum
naturis implicant. Nam terræ * vis Pythiam
Delphis incitabat, naturę Sibyllam. Quid enim?
non videmus, quàm sint varia terrarum ge-
nera? ex quibus & mortifera quædam pars
est, vt & b Ampsancti in Hirpinis, & in Asia
Plutonia quæ videmus: & sunt partes agro-
rum aliæ pestilentes: aliæ salubres: aliæ quæ
acuta ingenia gignant: aliæ, quæ retusa. Quæ
omnia fiunt & ex cæli varietate, & ex disparili
80 adspiratione terrarum. || Fit etiam sæpe specie-

y al. *præuisa*

z L. *Quid? amores, ac deliciæ tuæ, Roscius, num aut ipse,*

a al. *educaretúrque*

* Vide Plutarc. lib. de oraculis Iamb. l. de mysteriis.

b L. *Amsancti*

quadam, sæpe vocum grauitate, & cantibus, vt pellantur animi vehementius: sæpe etiam cura, & timore: qualis est illa,

„ * *Flexanima tanquam limphata*, [25] c *vt Bacchi satris*

„ *Cōmota in tumulis Teucrum cōmemorans suum.*

Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis esse diuinam. negat enim, sine * furore Democritus quemquam poëtam magnum esse posse. Quod idem dicit Plato. Quem, si placet, appellet furorem, dummodò is furor ita laudetur, vt in Phædro Platonis laudatus est. Quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio potest esse vehemens, & grauis, & copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in te sæpe vidi, &, vt ad leuiora veniamus, in Aesopo familiari tuo tantum ardorem vultuum, atque motuum, vt eum vis quædam abstraxisse à sensu mentis videretur. ‖ Obiiciuntur etiam sæpe 81
formæ, quæ * reipsa nullæ sunt: speciem autem offerunt. Quod contigisse Brenno dicitur, eiúsque Gallicis copiis, cùm fano * Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset. tum enim ferunt, ex oraculo hæc fatam esse Pythiam,

„ * *Ego prouidebo rem istam, & albæ virgines.*

Ex quo factum, vt & viderentur virgines ferro arma contrà, & niue Gallorũ obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui d valetudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis præsagiens, atque diuinum. Ego autem haud scio an nec cardiacis hoc tribuendũ sit, nec e phreneticis. animi enim integri, non vitiosi corporis est diuinatio. ‖ Quam quidem esse re vera, 82
hac Stoicorum ratione cōc uditur. Si sunt dij, neque antè declarant hominibus quæ futura sunt: aut non diligũt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant, nihil interesse homi-

* Vide Varron. li. 6. de lingua Latina.

c L. *aut Bacchi sacris*

* Plato lib. de furore Poëtico.

* *reapse*

* Vide Iustin. lib. 24. Pausan. Phoc. Valer. li. 1. ca. 1. Strab. lib. 4.

* *ἔμοι μελήσει ταῦτα, καὶ λευκαῖς κόραις.*

d v. c. *valitudinis*

e L. *phreniticis.*

esse hominum, scire quid futurum sit: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus quæ sunt futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possint. At neque non diligunt nos: sunt enim benefici, generique hominum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipsis cōstituta,
83 & designata sunt. || neque nostra nihil interest, scire ea, quæ euentura sunt: erimus enim cautiores, si sciemus: neq; hoc alienum ducūt maiestate sua: nihil est enim beneficentia præstantius: neque non possunt futura prænoscere: ᶠ nō igitur sunt dij, nec significant futura. Sunt autē dij: significant ergo. Et non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent: nec, si dant vias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. Hæc ratione & Chrysippus, & Diogenes, & Antipa-
84 ter vtitur. || Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputaui, verissima, si ratio mecum facit, si euenta, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si maiores etiā nostri, si deniq; hoc semper ita putatum est, si summi Philosophi, si Poëtæ, si sapientissimi viri, qui res publicas constituerunt, qui vrbeis condiderunt? an, dum bestiæ loquantur, expectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus?
85 || Nec verò quidquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinādi genera, nulla sint: nisi quòd difficile dictu videtur, quæ cuiusque diuinationis ratio, quæ causa sit. Quid enim habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in bouis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur à dextra coruus, à sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Iouis, aut Veneris cōiuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisue cōtraria? cur autem deus dormienteis nos moneat, vigilanteis negligat? quid deinde caussæ sit, cur

ᶠ fort. *non igitur & sunt dij, nec sign.*

Caſſandra furens futura proſpiciat, Priamus
ſapiens hoc idem facere non queat? ‖ Cur fiat 86
quidque,[g] quæris? rectè omnino. ſed non nunc
id agitur. fiat, néene fiat, id quæritur, vt, ſi ma-
gnetem lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe
alliciat, & trahat: [26] [h] at rationem, cur id fiat,
afferre nequeam: fieri omnino neges. Quod
idem facis in diuinatione. Quam & cernimus
ipſi, & audiuimus, & legimus, & à patribus ac-
cepimus: neq; ante Philoſophiam patefactam,
quæ nuper inuenta eſt, hac de re communis vi-
ta dubitauit: & poſtea quàm Philoſophia pro-
ceſſit, nemo aliter Philoſophus ſenſit, in quo
modo eſſet auctoritas. ‖ Dixi de Pythagora, de 87
Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, præ-
ter Xenophanem, neminem: adiunxi veterem
Academiam, Peripateticos, Stoicos. Vnus diſ-
ſentit Epicurus. [i] Quid verò hoc turpius, quàm
quòd idem nullam cenſet gratuitam eſſe virtu-
tem? Quis autem eſt, quem non moueat cla-
riſſimis monumentis teſtata, conſignatáque
antiquitas? Chalcantem augurem ſcribit Ho-
merus longè optimum, eúmque ducem claſſis
fuiſſe. at illum auſpiciorum credo ſcientia, non
locorum. ‖ Amphilochus, & Mopſus, Argiuo- 88
rum reges fuerunt, ſed iidem augures: iique vr-
beis in ora maritima Ciliciæ Græcas condide-
runt. Atque etiam ante hos Amphiaraus, & Ti-
reſia, non humiles, & obſcuri, neque eorum ſi-
miles, vt apud Ennium eſt,

„ *Qui ſui quaſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias:*

ſed clari, & præſtantes viri, qui auibus, & ſignis
admoniti futura [k] dicebant. [l] Quorum de al-
tero etiam apud inferos Homerus ait, ſolum
ſapere, ceteros vmbrarum vagari modo. Am-
phiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ,
deus vt haberetur, atque vt ab eius ſolo, in quo
eſt humatus, oracula peterentur. ‖ [m] Quid Aſiæ 89
rex Pria-

g L. *quæris.*

h L. *ac rationem, cur id f.*

i L. *Quid verò hoc turpius, quòd idem n.*

k fort. *prædicebant.*

l Hom. ὀδ. κ, τῷ κ[illegible]θ-[illegible]ω[illegible]νοον πορε Περσεφόνεια Οἴῳ πεπνύσθαι. τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι.

m L. *Quid? Aſiæ rex Priamus,*

rex Priamus, nónne & Helenum filium, & Caſſandram filiam diuinanteis habebat, alterum auguriis, alteram mentis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum videmus. n Quid Polybum Corinthium, nónne Homerus & aliis multa, & filio ad Troiam proficiſcenti, mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud veteres qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. vt enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, vt teſtis eſt noſtra ciuitas: in qua & reges, augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi remp. religio-
90 num auctoritate rexerunt. || Eáque diuinationum ratione in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia * Druydes ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Aeduum, hoſpitem o tuum, laudatorémque cognoui: qui & naturæ rationem, quam phyſiologiã Græci appellant, p notam eſſe ſibi profitebatur, & partim auguriis, partim coniectura, quæ eſſent futura o dicebat: & p in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano commentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere nonis ſolebatis.
91 || Nec quiſquam rex Perſarum poteſt eſſe, qui non antè magorum diſciplinam, ſcientiámque perceperit. Licet autem videre & genera quædam, & nationes huic ſcientiæ deditas. q Thelmeſſus in Caria eſt: qua in vrbe excellit haruſpicum diſciplina. Itémque Elis in Peloponneſo familias duas certas habet, Iamidarũ vnam: alteram, r Clutidarum, haruſpicinæ nobilitate præſtanteis. In Syria Chaldæi cognitione aſtrorum, ſolertiáque ingeniorum antecellunt.
92 || Etruria autem de cælo tacta ſcientiſſimè animaduertit: eadémque interpretatur, quid quibúſque oſtendatur monſtris, atque portentis,

n L. *Quil? Polydum Corinth.*

* vide Laër. initio operis. Cæſar. 6. Comment. Meiam. l. 3. Plin. lib. 16. ca. vlt. Ammianũ l. 15.

o fort. *prætuum dicebat:*

p al. *in Perſide*

q Pindar. εἶδ', ς, ἰξ ὦ πολύκλειτον καθ' Ἑλλανας γένος Ἰαμιδᾶν

r τῶνδ' ἰοβλεφάρων Κλυτιδᾶν γένος εὔχομ' ... Μάντις ἀπ' ἰσοθέων αἷμα μελαμποδιδᾶν. Vt ſin. *Clytidarum,*

Quocirca benè apud maiores nostros senatus tum, cùm florebat imperium, decreuit, vt de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæstum. Phryges autem, & Pisidæ, & Cilices, & Arabum natio, auium significationibus plurimùm obtemperant. Quod idem factitatum in Vmbria accepimus. ‖ Ac mihi quidem videntur ex locis quoque ipsis, qui à quibusque incolebantur, diuinationum opportunitates esse 93
s L. *Etenim Aegypt.* ductæ. [s] Vt enim Aegyptij, vt Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cùm ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere posset, omnem curamin siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem, quòd religione imbuti studiosiùs, & crebriùs hostias immolabant, exstorum cognitioni se maximè dediderunt: quódque propter aëris crassitudinem de cælo apud eos multa fiebant,
t L. *& quòd ob* [t] quòd ob eàdem causam multa inusitata partim ex cælo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudúmve conceptu, &
v L. *ostentorum* satu, [u] portentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt. Quorum quidem vim, vt tu soles dicere, verba ipsa prudenter à maioribus posita declarant. Quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, [x] prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. ‖ Arabes 94
x L. *prodicunt,*
autem, & Phryges, & Cilices, quòd pastu pecudum maximè vtuntur, campos, & monteis hieme, & æstate peragrantes, propterea faciliùs cantus auium, & volatus notauerunt. Eadémque & Pisidiæ causa fuit, & huic nostræ Vmbriæ. Tum Caria tota, præcipuéque [y] Telmesses, quos antè dixi, quòd agros vberrimos, maximéque fertileis incolunt, in quibus multa
y L. *Telmessenses,*

propter

propter fæcunditatem fingi, gignique possunt, in ostentis animaduertẽdis diligentes fuerunt.
95 ‖ Quis verò non videt, in optima quaque rep. plurimum auspicia, & reliqua diuinandi genera valuisse? quis rex vnquam fuit, quis populus, qui non vteretur prædictione diuina? neque solùm in pace, sed in bello multò etiam magis: in quo maius erat certamen, & discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam & Athenienses omnibus semper publicis consiliis diuinos quosdam sacerdotes, quos [z] Mantes vocant, adhibuerunt: & Lacedæmonij regibus suis augurem assessorem dederunt: itémque [a] senibus. sic enim consilium publicum appellant: augurem interesse voluerunt: iidémque de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab [b] Hammone, aut à Dodona petebant.
96 ‖ Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum rempublicam temperauit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. Quas cùm vellet Lysander commutare, eadem est prohibitus religione. Atque etiam qui præerant Lacedæmoniis, non contenti vigilantibus curis, [27] [c] in Pasitheæ fano, quod est in agro propter vrbẽ, [28] somniandi causa [d] excubabant, quia vera quietis oracula ducebant.
97 Ad nostra iã redeo. ‖ Quoties senatus decemuiros ad libros ire iussit? nam & cùm duo visi soles essent, & cùm tres lunæ, & cùm faces, & cùm sol nocte visus esset, & cùm ex cælo fremitus auditus, & cùm cælum discessisse visum est, atq; in eo animaduersi globi. Delata etiam ad senatum labes agri Priuernatis, cùm ad infinitam altitudinem terra desedisset, Apuliáque maximis terræmotibus conquassata esset. Quibus portentis magna populo R. bella, perniciosæ

z L. *manteis*

a *γέρουσι.*

b L. *Ammone*,

c L. *in Pasiphaa fano*,

d L. *incubabant*,

ſæque ſeditiones denuntiabantur. Inque his
omnibus reſponſa haruſpicũ cum Sibellę verſi-
bus congruebant. ‖ Quid, cùm Cumis Apollo 98
ſudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgy-
ni? nónne fatale quoddã monſtrum fuit? quid,
quòd fluuius atratus ſanguine fluxit? quid, cùm
ſæpe lapidum, ſanguinis nonnunquam, terræ
interdum, quondã etiam lactis imber defluxit?
quid, cùm in Capitolio ictus centaurus ex cæ-
lo eſt? in Auentino portæ, & homines? Tuſculi
ædes Caſtoris, & Pollucis, Romæque pietatis?
nónne & haruſpices ea reſponderunt, quæ eue-
nerunt: & in Sibyllæ libris eædem repertæ prę-
dictiones ſunt? ‖ [29] Quoties ſenatus decemui- 99
ros ad libros ire iuſſit? [e] quãtis in rebus, quàm-
que ſæpe reſponſis haruſpicum paruit? Cæci-
liæ, Q. filiæ, ſomnio, modò, Marſico bello, tem-
plum eſt à ſenatu Iunoni Soſpitæ reſtitutum.
Quod quidem ſomnium Siſenna, cùm diſpu-
taſſet mirificè ad verbum cum re conueniſſe,
tum inſolenter, credo, ab Epicureo aliquo in-
ductus, diſputat, ſomniis credi non oportere.
Idem contra oſtenta nihil diſputat, expoñít-
que initio belli Marſici & deorum ſimulachra
ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiſſe
cælum: & ex occulto auditas eſſe voces, quæ
pericula belli nuntiarent: & Lanuuij clypeos,
quod haruſpicibus triſtiſſimum viſum eſſet, à
muribus eſſe deroſos. ‖ Quid, quod in annali- 100
bus habemus, Veienti bello, cùm lacus Alba-
nus præter modum creuiſſet, Veientem quen-
dam ad nos hominem nobilem profugiſſe,
eúmque dixiſſe, ex fatis, quæ Veientes ſcripta
haberent, Veios capi non poſſe, dum lacus is
redundaret, &, ſi lacus emiſſus, lapſu, & curſu
ſuo ad mare profluxiſſet, pernicioſum popu-
lo R. ſin autem ita eſſet eductus, vt ad mare
peruenire nõ poſſet, tum ſalutare noſtris fore.
Ex quo

e for. *quàm multis in rebus,*

Ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cùm autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Veienteis habere, fore vt breui à Gallis Roma caperetur. Quod quidem sexennio post Veios captos [f] factum esse vi-
101 demus. || Sæpe etiam & in præliis Fauni auditi, & in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto missæ esse dicuntur. Cuius generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. Nam non multò ante vrbem captam exaudita vox est à luco Vestæ, qui à palatij radice in nouam viam deuexus est: Vt muri, & portæ reficerentur: futurum esse, nisi prouisum esset, vt Roma caperetur. Quod neglectum cùm caueri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est. ara enim * AIO LOQVENTI, quam sæptam videmus, * aduersus eum locum consecrata est. Atque etiam scriptum à multis est, cùm terræmotus factus esset, vt sue plena procuratio fieret, vocem ab æde Iunonis ex arce exstitisse: quocircà Iunonem illam appellatam Monetam. Hæc igitur & à diis significata, & à nostris maioribus iudicata contemni-
102 mus? || Neque solùm deorum voces Pythagorei obseruauerunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina. Quæ maiores nostri quia valere censebant, idcircò omnibus rebus agendis, * QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX, FORTVNATV'MQVE ESSET, præfabantur: rebúsque diuinis, quæ publicè fierent, vt FAVERENT * LINGVIS, imperabatur: inque feriis imperandis, vt litibus, & iurgiis se abstinerent. Itemque in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret, & cùm imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus

f L. *esse factum videmus.*

* Vide Plutarchum, lib. de fortuna Romanorum. Gellium, lib. 16. cap. 17.

* *exaduersus*

* Vide Liuium, lib. 41. Suetonium in Caligula.

* Vide Senecam de vita beata. Festum in pescito linguam.

qui hostias ducerent, eligebantur. ‖ Quod idem 103
g L. *in di-lectu* — g in delectu consules obseruant, vt primus miles fiat bono nomine. Quæ quidem à te scis & consule, & imperatore summa religione esse
h L. *omen iustorum* — seruata. Prærogatiuam etiam maiores h omnes iustorum comitiorum esse voluerunt. Atque ego exempla omnium nota proferam. L. Paulus consul iterum, cùm ei, bellum vt cum Rege
i Fort. *vt eo ipso die* — Persa gereret, obtigisset: i vt ea ipsa die domum
k v. c. *ad vesperum* — k ad vesperam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parua, osculans animaduertit tristiculam. Quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Persa periit. Tum ille arctiùs puellam complexus, Accipio omen, inquit, mea filia. Erat autem mortua catella eo nomine. ‖ L. Flaccum, flami- 104
nem Martialem ego audiui, cùm diceret, Cæciliam Metelli, cùm vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat. cùm virgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu vlla vox exstitisset: puellam defatigatam petiisse à matertera, vt sibi concederet paulisper, vt in eius sella requiesceret: illam autem dixisse, Verò, mea puella, tibi concedo meas sedes. Quod omen res consequuta est: ipsa enim breui mortua est: virgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc posse contemni, vel etiam rideri, præclarè intelligo: sed idipsum est, deos non putare, quæ ab iis significantur, contemnere. ‖ Quid de au- 105
guribus loquar? tuæ partes sunt: tuum, inquam,
l *App. Cl.* — auspiciorum patrocinium debet esse. tibi l P. Claudius augur consuli nunciauit, addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis pòst mensibus exortum, paucioribus est à te diebus oppressum. Cui quidem auguri vehementer assentior.

solus

solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurij, sed diuinandi tenuit disciplinam. Quem irridebant collegæ tui, eumque tum Pisidam, tum Sotanum augurem esse dicebant. quibus nulla videbatur in auguriis, aut auspiciis præsensio, aut scientia veritatis futuræ: sapienter aiebant ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. ‖ Quod longè
106 secùs est. neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, vt ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent. sed difficultas, laborq; discendi disertam negligentiam reddidit. malunt enim disserere, nihil esse in auspiciis, quàm, quid sit, ediscere. Quid est illo auspicio diuinius, quod apud te in Mario est, vt vtar potissimùm te auctore?

„ *Hic Iouis altisoni subitò* [m] *pennata satelles* — m v.c. pinnata
„ *Arboris è trunco serpentis saucia morsu,*
„ [n] *Subigit ipsa feris transfigens vnguibus anguem* — n L. Subbigit
„ [o] *Semianimũ, & varia grauiter ceruice micãtẽ.* — o q.v.c. Semanimum
„ *Quem se intorquẽtem lanians, rostroq; cruentans,*
„ *Iam satiata animos, iam duros vlta dolores,*
„ *Abiicit efflantem, & laceratũ affligit* [p] *in vnda,* — p L. in vndas,
„ *Seq; obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.*
„ *Hanc vbi præpetibus* [q] *pennis, lapsuq; volantem* — q v.c. pinnis,
„ *Conspexit Marius, diuini numinis augur.*
„ *Faustaq; signa suæ laudis, reditusq; notauit.*
„ *Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.*
„ *Sic aquila clarum firmauit Iuppiter omen.*

107 ‖ Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, non vrbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus, & posteris traditus. Itaque Romulus augur, vt apud Ennium est, cum fratre item augure,

„ *Curantes magna cum cura, concupientes*
„ *Regni, dant operam simul auspicio, augurioq;.*
„ *Hinc Remus auspicio se deuonet, atque secundam*

„ Solus

,, *Solus auem seruans. At Romulus pulcher in alto*
,, *Quærit Auentino, seruat genus altiuolantum:*
,, *Certabant,*[30] *vrbem Romam* [r] *Remámne vocarēt*
,, *Omnis cura viris, vter esset* [s] *induperator,*
,, *Exspectant, veluti, consul cùm mittere signum*
,, ‖ *Vult: omnes auidi spectant ad carceris oras,* 108
,, [t] *Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:*
,, *Sic exspectabat populus,* [31] [u] *atque ore timebat*
,, *Rebus, vtri magni victoria sit data regni.*
,, *Intereà sol albu' recessit in infera noctis.*
,, *Exin candida se radiis dedit icta foras lux:*
,, *Et simul ex alto longè pulcherrima præpes*
,, *Læua volauit auis: simul aureus exoritur sol.*
,, *Cedunt ter quatuor de cælo corpora sancta*
,, *Auium, præpetibus sese, pulcrisq; locis dant.*
,, *Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,*
,, *Auspicio regni stabilita scamma, solumq;.*

[r] L. *Remurámne vocaret.*
[s] al. *endoperator.*
[t] L. *Quàm mox*
[u] v.c. *atque ora tenebat Rebus.*

‖ Sed vnde huc [x] digressa est, eôdem redeat 109 oratio. Si nihil queam disputare, quamobrem quidque fiat, & tantummodò fieri ea, quæ commemoraui, doceam, parúmne Epicuro, Carneadíve respondeam? quid, si etiam ratio exstat artificiosæ præsensionis facilis: diuinæ autem, paulò obscurior? quæ enim exstis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiuntur, hæc notata sunt obseruatione diuturna. Affert autem vetustas omnibus in rebus longinqua obseruatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atque impulsu deorum. cùm, quid ex quoque eueniat, [y] & quid quamque rem significet, crebra animaduersione perspectum est. ‖ Altera diui- 110 natio, est naturalis, vt antè dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: à qua, vt doctissimis, sapientissimisque placuit, haustos animos, [z] & delibatos habemus: cumque omnia completa sint, & referta æterno sensu, & mente diuina, necesse

[x] L. *degressa est,*
[y] L. *& quid, quamq; rem*

necesse est cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri. Sed vigilantes animi vitæ necessitatibus seruiunt, disiunguntque se à societate diuina, vinclis corporis

111 impediti. ‖ Rarum est quoddam genus eorum, qui se à corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, studioque rapiantur. Horum sunt auguria non diuini impetus, sed rationis humanæ. Nam & natura futura præsentiunt, [51] a aquarum fluxiones, vt deflagrationem futuram aliquando cæli, atque terrarum. alij autem in republica exercitati, vt de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multò antè prospiciunt: quos prudenteis possumus dicere, id est, prouidenteis, diuinos nullo modo possumus, non plus, quàm Milesium * Thalem, qui, vt obiurgatores suos conuinceret, ostenderetque etiam Philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequàm florere cœpisset, in agro Milesio coëmisse dicitur. Animaduerterat fortasse quadam scientia, olearum vbertatem fore.* Et quidem idem primus defectionem solis, quæ Astyage regnante facta est, prædixisse fertur. ‖ Multa medici,

112 multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiunt: sed nullam eorum diuinationem voco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonij sunt, vt vrbem, & tecta linquerent, armatique in agro excubarent, quòd terræmotus instaret, tum, cùm & vrbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis auulsa est. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magister, potiùs diuinus habebitur, quàm physicus: qui cùm vidisset haustam aquam de iugi puteo, terræ-

113 motus dixit instare. ‖ Nec verò vmquam animus hominis naturaliter diuinat, nisi cùm ita solutus

a fort. *vt aquarum eluuiones,*

* Vide Aristotelem 1. Politic.

* Vide Laërtiū in Thalete. Herodotū lib.1.

solutus est,& vacuus,vt ei planè [b] nihil sit cum corpore. Quod aut vatibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, & ; vt dixi, à Cratippo nostro, si propterea quòd ea proficiscuntur à natura, sint summa sanè,modò ne sola.sin autem nihil esse in obseruatione putant : multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idq; non paruum, vaticinationes cum somniis : nihil est, quòd cum his magnoperè pugnemus, præsertim cùm sint,qui omninò nullam diuinationem probent. ‖ Ergo & ij, 114 quorum animi, spretis corporibus, euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profectò,quæ vaticinantes prænunciant : multisque rebus inflammantur tales animi,qui corporibus non inhærent, vt ij, qui sono quodam vocum, * & Phrygiis cantibus incitantur : multos nemora, siluæq; ,multos amnes,aut maria commouent: quorum furibunda mens videt antè multò,quæ futura sunt. Quo de genere illa sunt,

„ [c] *Eheu,videte:indicauit indicium inclytum*
„ *Inter deas treis aliquis:quo indicio Lacedamonia*
„ *Mulier,furiarum vna,adueniet.*

Eodem enim modo multa à vaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solùm verbis, sed etiam

„ *Versibu', quos olim Fauni, vatesq; canebant.*

Similiter [d] Martius, & Publicius vates cecinisse dicuntur.Quo ex genere,Apollinis operta prolata sunt. Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum,quibus inflatæ mentes oracula funderent. ‖ Atque hæc quidem vatum ratio 115 est : nec dissimilis sanè somniorum. nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis dormientibus.viget enim animus [e] in somniis, liberque sensibus ab omni impeditione curarum.

b fort. *nihil ei sit cum*

* Vide Plutarchū, de ciuili instit. Pliniū, lib. 7.cap.57.

c L. *Eheu, videte: indicauit. inclytum* – *Iudicium inter deas tris aliquis quo indicio Lacedamonia mulier, furiarum vna*, &c.

d L. *Marcius, &*

e fort. *in somniis.*

rarum, iacente, & mortuo penè corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusque est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modò temperatis escis, modicisque [f] potationibus ita est affectus, vt sopito corpore, ipse vigilet. Hæc

f L. *potionibus* & ita

116 somniantis est diuinatio. ‖ Hîc magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphontis interpretatio: eodemque modo & oraculorum, & vaticinationum. [g] sunt enim explanatores, vt grammatici poëtarum. Nam vt aurum, & argentum, æs, ferrum frustrà natura diuina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perueniretur: nec fruges terræ, bacásve arborum cum vtilitate vlla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset: materia [h] deinde quid iuuaret, nisi confectionis eius fabricam haberemus? sic cum omni vtilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quam illa vtilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhi-

v. c.

g L. *sunt enim harum rerum explanatores, vt grammatici*

h fort. *denique*

117 bitæ sunt interpretum. ‖ Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. Sed explorata si sint ea, quæ antè quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora. continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro est explicata dilucidè. Quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, esse deos, & eorum prouidentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solùm vniuersis, verùm etiam singulis. Hæc si tenemus, quæ mihi quidem non videntur posse conuelli:

profectò hominibus à diis futura significari
necesse est. ‖ Sed distinguendum videtur, quo- 118
nam modo. Non placet Stoicis, singulis ieco-
rum fissis, aut auium cantibus interesse deum:
neque enim decorum est, nec diis dignum, nec
fieri vllo pacto potest: sed ita à principio
inchoatum esse mundum, vt certis rebus certa
signa præcurrerent, alia in extis, alia in auibus,
alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis,
alia in somniantium visis, alia in furentium vo-
cibus. Ea quibus benè percepta sunt, ij non sępe
falluntur. Malè coniecta, maleque interpretata,
falsa sunt, non rerum vitio, sed interpretum
[i] inscitia. Hoc autem posito, atque concesso,
esse quandam vim diuinam, hominum vitam
continentem: non difficile est, quæ fieri certè
videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. Nam
& ad hostiam deligendam potest dux esse vis
quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo:
[k] & tum, ipsam cùm immolare velis, extorum
fieri mutatio potest, vt aut absit aliquid, aut
supersit. paruis enim momentis multa natura
aut affingit, aut mutat, aut detrahit: ‖ quod 119
ne dubitare possimus, maximo est argumento,
quod paulò ante interitum Cæsaris contigit:
qui cùm immolaret illo die, quo primùm in
sella aurea sedit, & cum purpurea veste proces-
sit, in extis bouis opimi cor non fuit. Num igi-
tur censes vllum animal, quod sanguinem ha-
beat, sine corde esse posse? qua ille rei nouitate
[l] perculsus, cùm Spurina diceret, timendum
esse, ne consilium, & vita deficeret: earum enim
rerum vtrumque à corde proficisci postero die
caput in iecore non fuit. Quæ quidem illi por-
tendebantur à diis immortalibus, vt videret
interitum, non vt caueret. Cùm igitur eæ partes
in extis non reperiuntur, sine quibus victima
illa viuere nequisset: intelligendum est, in ipso
immo

i L. *inscientia.*

k fort. & *tum cùm ipsam hostiam immolare*

l q.v.c. *perculsus.*

immolationis tempore eas parteis, quæ absint,
120 interiisse. ‖ Eademque efficit in auibus diuina mens: vt tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. Nam si omne animal, vt vult, ita vtitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membraque quò vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit, eaque antè efficit penè, quàm cogitat: quanto id deo est facilius, cuius numini parent omnia?
121 ‖ Idemque mittit & signa nobis eius generis, qualia permulta historia tradidit: quale scriptum illud videmus: si luna paulò ante solis ortum defecisset in signo leonis, fore, vt armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio vincerentur, Dariusque moreretur: &, si puella nata biceps esset, seditiõnem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: &, si mulier leonem peperisse visa esset, fore, vt ab exteris gentibus vinceretur ea respublica, in qua id contigisset. Eiusdem autem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Crœsi filium, cùm esset [m] infans, loquutum: quo ostento regnum patris, & domum funditùs concidisse. Caput arsisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? Vt igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa, & vera [n] cernit in somnis: sic castus animus, purusque vigilantis, & ad astrorum, & ad auium, reliquorumque signorum, & ad exstorum veritatem est paratior.
122 ‖ Hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodque ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse diuinum quiddam, quod dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, numquam impellenti, sæpe reuocanti. Et Socrates quidem a quo quem auctorem

m *κωφὸς*,

n L. *cernet*

meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequeretúrne Cyrum, posteaquàm exposuit, quæ sibi videbantur. Et nostrum quidem, inquit, humanum est consilium, sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinem censeo referendum: ad quem etiam Athenienses publicè de maioribus rebus semper retulerunt.

¶ Scriptum est item, cùm Critonis, sui familiaris, oculum o alligatum vidisset, quæsiuisse, quid esset: cùm autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, vt remissus esset, in oculum recidisse: tum Socrates, Non enim paruisti mihi reuocanti, cùm vterer, qua soleo, præsagitione diuina. Idem etiam Socrates, cùm apud Delium malè pugnatum esset, p Lachete prætore, fugeretque cum ipso Lachete: vt ventum est in triuium, eâdem, quà ceteri, fugere noluit. Quibus quęrentibus, cur non eadem via pergeret, deterreri se à deo dixit. Tum quidē ij, qui alia via fugerant, in hostium equitatum inciderunt. Permulta q cōiecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate diuinata sunt: quæ prætermittam. tibi enim nota sunt: mihi ad commemorādum non necessaria. 123

¶ Illud tamen eius Philosophi magnificum, ac penè diuinū, quòd, cùm impiis sentētiis damnatus esset, æquissimo animo se dixit mori. neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat, adscendenti, signum sibi vllum, q. consuesset, à deo, quasi mali alicuius impendentis, datum. Equidē sic arbitror, etiamsi multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare videantur, esse tamen diuinationem: homines autem, vt in ceteris artibus, sic in hac posse falli. Potest accidere, vt aliquod signum dubiè datū pro certo sit acceptū: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium: mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum 124

o fort. *obligatum*

p Λάχητος al. ἄρχοντος,

q L. *collecta sunt*

bandum satis est, non modò plura, sed paucio-
125 ra, diuinè præsensa, & prædicta reperiri. Quin
etiam hoc non dubitans dixerim: si vnum ali-
quid ita sit prædictum, præsensumque, vt cùm
euenerit, ita cadat, vt prædictum sit, neque
in eo quidquam casu, & fortuitò factum esse
appareat, esse certè diuinationem, idque [r] es- r L. esse.
set omnibus confitendum. Quocirca primum
mihi videtur, vt Posidonius facit à deo, de
quo satis dictum est, deinde à fato, deinde à
natura, vis omnis diuinandi, ratióque repeten-
da. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri.
Fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμέ-
νην, id est, ordinem, seriémque causarum, cùm
causa causæ nexa rem ex se gignat. Ea est ex
omni æternitate fluens veritas sempiterna.
Quod cùm ita sit, nihil est factum, quod non
futurum fuerit, eodémque modo nihil est fu-
turum, cuius non causas id ipsum efficienteis
126 natura contineat. Ex quo intelligitur, vt fa-
tum sit non id, quod superstitiosè, sed id quod
physicè dicitur, Causa æterna rerum, cur & ea,
quæ præterierunt, facta sint, &, quæ instant,
fiant, &, quæ sequuntur, futura sint, ita sit, vt &
obseruatione notari possit, quæ res, quámque
causam plerumque consequatur, etiam si non
semper. nam id quidem difficile est affirmare.
Easdémque causas verisimile est rerum futura-
rum cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut
127 in quiete videant. Præterea cùm fato omnia
fiant, id quod alio loco ostendetur: si quis
modò talis possit esse, qui colligationem cau-
sarum omnium perspiciat animo, nihil eum
profectò fallet: qui enim teneat causas rerum
futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ
futura sint. Quod cùm facere nemo, nisi deus,
possit, relinquendum est homini, vt signis qui-
busdam, consequentia declarantibus, futura

præsentiat. non enim illa, quæ futura sunt, subitò exsistunt, sed est, quasi rudentis explicatio: sic traductio temporis nihil noui efficientis & primum quidque replicantis. Quod & ij vident, quibus naturalis diuinatiò data est: & ij, quibus cursus rerum obseruando notatus est. Qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas, adhibita memoria, & diligentia; ex monumentis superiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificiosa dicitur, exstorum, fulgurum, ostentorum, signorumque cælestium. [33] ‖ Non est igitur, vt 128
mirandum sit, ea præsentiri à diuinantibus, quę nusquam sint. sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque vt in seminibus vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur; sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut coniectura præsentit. Atque vt ij, qui solis, & lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motúsque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multò antè prædicunt, sic qui cursum rerum, euentorumque consequentiam diuturnitate pertractata notauerunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque: quod si ne id quidem conceditur, nonnumquam certè, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quædam huiusmodi argumenta, cur sit diuinatio, ducuntur à fato. ‖ A natura autem alia quædam ratio est: 129
quæ docet, quanta sit animi vis seiuncta à corporis sensibus: quod maximè contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Vt enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, vt homines, etiam cùm taciti [s] optent aliquid, aut voueant, haud dubitent, quin dij illud exaudiant: sic animi hominum, cùm aut

s al. *optant aliquid, aut vouent.*

somno

somno soluti vacant corpore, aut mente per-
moti per seipsi liberi incitati mouentur, cer-
nunt ea, quæ permisti cum corpore animi vi-
130 dere non possunt. || Atque hanc quidem ra-
tionem naturæ difficilè est fortasse traducere
ad id genus diuinationis, quod ex arte profe-
ctum dicimus: sed tamen id quoque rimatur
quantum potest Posidonius, cùm esse censet
in natura signa quædam rerum futurarum [t] Vt
enim Ceos accepimus ortum caniculæ dilige-
ter quotannis solere [u] seruare, coniecturamq́;
capere, vt scribit Ponticus Heraclides, salu-
bríſne an pestilens annus futurus sit. nam si
obscurior quasi caliginosa stella exstiterit,
pingue & concretum esse cælum, vt eius ad-
spiratio grauis, & pestilens futura sit: sin illu-
stris, & perlucida stella apparuit, significari cæ-
lum esse tenue, purumque, & propterea salu-
131 bre. || Democritus autem censet sapienter in-
stituisse veteres, vt hostiarum immolatarum
inspicerentur exsta, quorum ex habitu, atque
colore tum salubritatis, tum pestilentiæ signa
percipi, nonnumquam etiam quæ sit vel steri-
litas agrorum, vel fertilitas futura. Quæ si à
natura profecta, obseruatiō, atque vsus agno-
uit, multa afferre potuit dies, quæ animaduer-
132 tendo notarentur. || Vt ille Pacuuianus, qui in
Chryse physicus inducitur, minimè naturam
rerum cognoscere videatur.

,, *Nam istu, qui linguam auium intelligunt,*
,, *Plusq; ex alieno iecore sapiunt, quàm ex suo.*
,, *Magis audiendum, quàm auscultandum censeo.*

Cur quæso? cùm ipse, paucis interpositis versi-
bus, dicat satis luculentè:

,, *Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit,*
auget, creat,
,, *Sepelit, recipitq; in sese omnia: omniumq; idem*
est pater,

t L. *Etenim Ceos acc.*
u al. *obseruare.*

„ *Indidémque eadem, quæ oriuntur, de integro,*
atque eodem occidunt.

Quid est igitur, cur, cùm domus sit omnium vna, [x] vnáque communis, cúmque animi hominum semper fuerint, futuríque sint, [y] cur ij quidẽ, quid ex quoque eueniat, & quid quamque rem significet, perspicere non possint? Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem.

x fort. *eaq; communis.*

y L. *cur ij, quid ex quoque euen.*

§ Nunc illa testabor, non me sortilegos, neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus vti solebat, agnoscere. Non habeo denique nauci [z] Marsum augurem, 133

z al. *Marcium*

„ *Non vicanos haruspices, non de circo astrologos,*
„ *Non Isiacos coniectores, non interpretes somnium.*
„ *Non enim sunt ij* [a] *aut scientia, aut arte diuini,*
„ *Sed superstitiosi vates, impudentésque harioli,*
„ *Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat,*
„ *Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam:*
„ *Quibus diuitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt.*
„ *De his diuitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera.*

a L. *aut arte diuini, aut scientia, Sed sup.*

§ Atque hæc quidem Ennius, qui paucis antè versibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur, quid agat humanum genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, vanitate, malitia exclusa, diuinationem probo. * QVAE cùm dixisset. Quinctus, Præclarè tu quidem, inquam, paratus. 134

* M. C I C E.

Desunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE liber secundus.

M. Cic. Academicā personam sustinens Stoicorum argumenta refutat argumentis, exempla exemplis, vt diuinatione in dubiū reuocata, cuique liberum sit de ea arbitrari quicquid verisimile videatur.

1 VAERENTI mihi, multúmque & diu cogitanti, quánam re possem prodesse quàm plurimis, ne quando intermitterem consulere reipublicæ nulla maior occurrebat, quàm si optimarum artium vias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. Nam & cohortati sumus, vt maximè potuimus, ad Philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius, &, quod genus philosophandi minimè arrogans, maximéque & constās, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostendi-

2 mus. ‖ Cúmque fundamentū esset Philosophiæ positū in finibus bonorum, & malorum, [a] perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, vt, quid à quoque, & quid cōtra quemque Philosophū diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tusculanarū disputationum, res ad beatè viuendū maximè necessarias aperuerunt. primus enim est de cōtemnenda morte: secundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quinctus eū locū complexus est, qui totā Philosophiā maximè illustrat. docet enim, ad beatè viuendum virtutem se ipsa esse con-

[a] al. *pertractatus est*

tentam. Quibus rebus editis, tres libri perfecti
ſunt de natura deorum. in quibus omnis eius
loci quæſtio continetur. Quæ, vt plenè eſſet,
cumulatéque perfecta, de diuinatione ingreſſi
ſumus his libris ſcribere. || Quibus, vt eſt in 3
animo, de fato ſi adiunxerimus, erit abundè ſa-
tisfactum toti huic quæſtioni. Atque his libris
annumerandi ſunt ſex de rep. quos tunc ſcri-
pſimus, cùm gubernacula reipub. tenebamus,
magnus locus, Philoſophiæque proprius, à
Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totáque Pe-
ripateticorum familia tractatus vberrimè. Nam
quid ego de Conſolatione dicam? quæ mihi
quidem ipſi ſanè aliquantum medetur. ceteris
item multum profuturam puto. interiectus
etiam eſt nuper is, quem ad noſtrum Atticum
de ſenectute miſimus. In primíſque quoniam
Philoſophia vir bonus efficitur, & fortis, Cato
noſter in horum librorum numero ponendus
eſt. || Cúmque Ariſtoteles, itémque Theophra- 4
ſtus, excellentes viri cùm ſubtilitate, tum co-
pia, cum Philoſophia dicendi etiam præcepta
cõiunxerint, noſtri quoq; oratorij libri in eun-
dem numerũ referendi videntur. Ita tres erunt
de Oratore: quartus, Brutus: quinctus, Orator.
Adhuc hæc erant. ad reliqua acri tendebamus
b fort. *niſi qua* animo ſic parati, vt, [b] niſi quæ cauſa grauior
obſtitiſſet, nullum Philoſophiæ locum eſſe pa-
teremur, qui non Latinis literis illuſtratus pa-
teret. || Quod enim munus reip. afferre maius, 5
meliúſve poſſumus, quàm ſi docemus, atque
erudimus iuuentutem? his præſertim moribus,
atque temporibus: quibus ita prolapſa eſt, vt
omnium opibus refrenanda, atque coërcenda
ſit. Nec verò id effici poſſe confido, quod ne
poſtulandum quidem eſt, vt omnes adoleſcen-
tes ſe ad hæc ſtudia conuertant. pauci vtinam:
quorum tamen in rep. latè patere poterit in-
duſtria:

dustria. Equidem etiam ex iis fructum capio laboris mei, qui iam ætate prouecti in nostris libris acquiescũt: quorum studio legendi meum scribendi studium [1] vehementiùs in dies incitatur: quos quidem plureis, quàm rebar, esse cognoui. Magnificum illud etiam, Romanísque hominibus gloriosum, vt Græcis de Philosophia literis non egeant. Quod assequar pro-
6 fectò, si instituta perfecero. ‖ Ac mihi quidem explicandæ Philosophiæ causam attulit grauis casus ciuitatis, cum in armis ciuilibus nec tueri meo more remp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei ciues, vel gratiam potiùs habebunt, quòd, cum esset in vnius potestate respub. neque ego me abdidi, neq; deserui, neque afflixi, neque ita gessi, quasi homini, aut temporibus iratus: neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, vt me meæ pœniteret. id enim ipsum à Platone, Philosophiáque didiceram, naturaleis esse [c] conuersiones quasdam rerum publicarum, vt eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à
7 singulis. ‖ Quod cùm accidisset nostræ reip. tum pristinis orbati muneribus hæc studia renouare cœpimus, vt & animus molestiis hac potissimùm re leuaretur & prodessemus ciuibus nostris qua re cúmque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, contionabamur, Philosophiam nobis pro reip. procuratione substitutã putabamus. Nunc, quoniam de rep. consuli cœpti sumus, [d] tribuenda est opera reip. vel omnis potiùs in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit à publico officio, & munere. Sed hæc aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem reuertamur. ‖ Nam cùm de diui-
natione

c μεταβολὰς

d al. *danda est operar.*

natione, Q. Frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt, satísque ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo est,
* M. C I C. assedimus. * ATQVE ego, Accuratè tu quidem, inquam, Quincte, & Stoicè Stoicorum sententiam defendisti: quódque me maximè delectat, plurimis nostris exemplis vsus es, & iis quidem claris, & illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt à te dicta, sed ita, nihil vt affirmem. quæram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem: ego ipse diuinarem, qui esse diuinationem nego. ‖ Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere solebat, quarúmnam rerum diuinatio esset: eartúmne, quæ sensibus perciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod prouisione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipsa sentiamus? aut nescio qui ille diuinus, si oculis captus sit, vt Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur
e al. *percipiuntur,* earum rerum, quæ sensu [e] accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus est. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. Nec verò, qui tibiis, aut fidibus vti volunt, ab haruspicibus accipiunt earum tractationem, sed à musicis. ‖ Eadem in literis ratio est, reliquísque rebus, quarum est disciplina. Num censes eos, qui diuinare dicuntur, posse respondere, sol maiórne, quàm terra sit: an tantus, quantus videatur? lunáque suo lumine, an solis, vtatur? sol, luna quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui diuini habentur,

habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in Geometria describuntur, quæ vera, quæ falsa sint, sunt enim ea Mathematicorum, non hariolorum. De illis verò rebus, quæ in Philosophia versantur, nũquid est, quod quisquam diuinorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria Philosopho-
11 rum. ‖ Quid de officio? num quis haruspicem consuluit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis viuendum? quemadmodum vtendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapienteis hæc, non ad diuinos refelli solent. Quid? quæ à physicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare potest, vnúsne mundus sit, an plures? quæ sint initia rerũ, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. Quomodo autem mentientem, quem * ψευδόμενον vocant, dissoluas? aut quemadmodum soriti resistas? quem, si necesse sit Latino verbo, liceat acerualem appellare: sed nihil opus est. vt enim ipsa Philosophia, & multa verba Græcorum, sic sorites satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc quoque Dialectici dicent, non diuini. Quid? cùm quæritur, quid sit optimus reipublicæ status, quæ leges, qui mores, aut vtiles, aut inutiles, haruspicésne ex Etruria [f] accersentur, an principes statuent, & delecti vi-
12 ri, periti rerum ciuilium? ‖ Quòd si nec earum rerum, quæ subiectæ sensibus sunt, vlla diuinatio est: nec earum, quæ artibus continentur, nec earum, quæ in Philosophia disseruntur: nec earum, quæ in rep. versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo. nam aut omniũ debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. sed nec omnium diuinatio est, vt ratio docuit: nec locus, nec materia inuenitur.

* ψευδόμενον meminit Cicero in Hortensio & in Lucullo, & lex qui quadraginta. 88. ff. ad l. Falcid.

[f] L. *arcessentur*.

inuenitur, cui diuinationem præficere possimus. vide igitur, ne nulla sit diuinatio. Est quidem Græcus vulgaris in hanc sententiam versus:

g Μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζειν ὀφῶς.

„ g *Bene qui coniiciet, vatem hunc perhibeto optimum.*

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat, vates meliùs coniiciet, quàm gubernator: aut morbi naturam acutiùs, quàm medicus: aut belli administrationem prudentiùs, quàm imperator, coniectura assequetur? ‖ sed animad- 13
uerti, Quincte te cautè, & ab iis coniecturis quę haberent artem, atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ sensibus, aut artificiis perciperentur, abducere diuinationem, eamque ita definire, DIVINATIONEM, esse earum rerum prædictionem, & præsensionem, quæ essent fortuitæ. Primùm eodem reuolueris. Nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsensio est rerum fortuitarum. Num igitur, aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians meliùs coniecerit, aut ex morbo euasurum ægrotum,

h al. *aut ex scopulo n.*

h aut ex periculo nauem, aut ex insidiis exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? ‖ Atqui ne illa quidem diuinantis 14
esse dicebas: ventos, aut imbreis impendenteis quibusdam præsentire signis. In quo nostra quædam Aratea memoriter à te pronunciata sunt. Etsi hæc ipsa fortuita sunt. plerumque enim non semper eueniunt. Quæ est igitur, aut vbi versatur fortuitarum rerum præsensio, quam diuinationem vocas? quæ enim præsentiri aut ratione, aut vsu, aut coniectura possunt ea non diuinis tribuenda putas, sed peritis. Ita relinquitur, vt ea fortuita diuinari possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia prouideri possunt: vt, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit multis annis antè dixisset naufragio esse

periturum:

periturum: diuinasset profectò, nulla enim arte alia, nec sapientia id est scire potuisset. Talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præ-
15 sensio, diuinatio est. ‖ Potéstne igitur earum rerum; quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, vlla esse præsensio? quid est enim aliud sors, quid fortuna, quid casus, quid euentus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic euenit, vt vel non cadere, atque euenire, vel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco casu, & volubilitate fortunæ, præsentiri, & prædici potest? Medicus morbum ingrauescentem ratione prouidet, insidias imperator, tempestates gubernator. tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur: vt agricola cùm florem oleæ videt, bacam quoque se visurum putat: non sine ratione ille quidem: sed nonnunquam tamen falli-
16 tur. ‖ Quòd si falluntur ij, qui nihil sine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura præsentiunt? Nondum dico, quàm hæc signa nulla sint, fissum iecoris, corui cantus, volatus aquilæ, stellæ traiectio, voces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco: nunc de vniuersis. Qui potest prouideri, quidquam futurum esse, quod neque causam habet vllam, neque notam, cur
17 futurum sit? ‖ Solis defectiones, itémque lunæ, prædicuntur in multos annos ab iis, qui siderum cursus, & motus numeris persequuntur, ea enim prædicunt, quæ naturæ necessitas perfectura est. Vident ex constantissimo motu lunæ, quãdo illa è regione solis [i] facta [k] incurrit in vmbram terræ, quæ est meta noctis, vt eam obscurari necesse sit: quandoque eadem luna subiecta soli, atque opposita nostris oculis,

[i] for. *posita*
[k] L. *incurrat in vmbram* & ita v. c.

eius lu

eius lumen obscuret: quo in signo quæque errantium stellarum, quoque tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicuius, aut qui occasus futurus sit. Hæc qui antè dicunt, quam rationem sequantur, vides. ‖ [2] Qui thesau- 18
rum [1] inuenturum, aut hereditatem venturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quòd si ea, quæ sunt eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem: quid est tandem, quod casu fieri, aut fortè fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constantiæ, quàm fortuna: vt mihi ne in deum quidem cadere videatur, vt sciat, quid casu, & fortuitò futurum sit. Si enim scit, certè illud eueniet. sin certè eueniet, nulla fortuna est. est autem fortuna. rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. ‖ Aut si negas 19
esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate definita dicis esse fataliter: muta definitionem diuinationis, quam dicebas præsensionem esse rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil euenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsensio. Quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futuráve essent, fato contineri. [3. m] Anile sanè, & plenum superstitionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur, de quo aliàs: nunc quod necesse est. ‖ Si omnia fato: quid mihi diui- 20
natio prodest? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id verò futurum est: vt ne illud quidem sciam, quale sit, quòd Deiotarum, familiarem nostrum, ex itinere aquila reuocauit. Qui nisi reuertisset, in eo conclaui ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit. Ruina igitur

1 L. *inuentum iri, aut*

m L. *Anilis sanè plenum superstitionis, fati nomen*

igitur oppressus esset. At id n neque, si fatum n fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. Quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid est, quod me moneant aut sortes, aut exta, aut vlla prædictio? si enim fatum fuit, classeis populi Rom. bello Punico primo, alteram naufragio, alteram à Pœnis depressam interire: etiam si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Iunio, & P. Clodio consulibus classes tamen interissent. Sin, cùm auspiciis obtemperatum esset, interituræ classes non fuerunt, non interierunt fato. o Vultis autem omnia fato. L. *nec si f.*
o for. *Vultis autem euenire omnia fato.*

21 nulla igitur est diuinatio. ‖ Quòd si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi Rom. ad lacum Thrasimenum interire: num id mutari potuit, 4 si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certè potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut, si fato, quod certè vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset auspiciis, idem euenturum fuisset. Vbi est igitur diuinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, vt cautiores simus. quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne diuinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurũ, quod potest aliqua procuratione

22 accidere ne fiat. ‖ Atque ego ne vtilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerũ scientiam. Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos euentus senectutis esset habiturus? Abeamus à fabulis: propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exitus in consolatione collegimus. Quid igitur? vt omittamus superiores. M. ne Crasso putas vtile fuisse, tum, cùm ma-

maximis opibus, fortunísque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercitúque deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? An Cn. Pompeium censes, tribus suis consulatibus, tribus triumphis maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si sciisset se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem verò ea consecutura, quæ sine lachrymis non possumus dicere? ‖ p Quid verò Cæsarem putamus? si diuinasset fore, vt in eo senatu, quem maiore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeij simulachrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissimis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, vt ad eius corpus non modò amicorum, sed ne seruorum quidem quisquam q accederet: quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certè igitur ignoratio futurorum malorum, vtilior est, quàm scientia. ‖ Nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum ciuile Cæsar. non igitur fataleis exitus habuerunt. Vultis autem euenire omnia fato. nihil ergo profuisset illis diuinare: atque etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent. Quid enim posset iis esse lætum, exitus suos cogitantibus? Ita, quoquò se verterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum solertia. Si enim id, quod euenturum est, vel hoc, vel illo modo potest euenire: fortuna valet plurimùm. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quidquaque de re, quóque tempore futurum sit: quid est quod me adiuuent haruspices, cùm res tristissimas portendi dixerint? ‖ Addunt ad extremum, omnia 25

p L. *Quid verò Cæsarem putamus, si diuinasset, fore, vt* &c.

q L. *accederet,*

leuiùs

leuiùs casura, rebus diuinis procuratis. [5] Si [r] enim nihil fit extra fatum, [s] nihil leuari de re diuina potest. [6] Hoc sentit Homerus, [t] cùm querentem Iouem inducit, quod Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

„ *Quòd fore paratũ est, id summũ exsuperat Iouẽ.*

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu iure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus tam seueris non est iocandi locus. Concludatur ergo ratio. Si enim prouideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: diuinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt prouideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus diuinatio nulla est. eam enim tu

26 fortuitarum rerum esse dicebas. ‖ Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excursio: nunc comminus agamus. experiamur itaque, si possumus, cornua commouere disputationis tuæ. Duo enim genera diuinandi esse dicebas, vnum artificiosum, alterum naturale. artificiosum constare, partim ex coniectura, partim ex obseruatione diuturna. naturale quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex diuinitate, vnde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ diuinationis illa ferè genera ponebas, exstispicum, eorúmque, qui ex fulguribus, ostentísque prædicerent, tum augurum, eorúmque, qui signis, aut ominibus vterentur: omnéque genus coniecturale in hoc ferè ge-

27 nere ponebas. ‖ Illud autem naturale, aut concitationem mentis edi, & quasi fundi videbatur, aut animo, per somnum sensibus, & curis vacuo, [u] prouideri. Duxisti autẽ diuinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura. Sed tamen cùm explicare nihil posses, pugnasti

[r] *verò nih.*
[s] L. *nihil leuare diuinatio potest.* & ita v.c.
[t] *ἰλιαδ. μ. Ὤ μοι ἐγὼν ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν Μοῖρ᾽ ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.*
[u] al. *præuideri.*

commentitiorum exemplorum mirifica copia. De quo primo hoc libet dicere. Hoc ego Philosophi non arbitror, testibus vti: qui aut casu veri, aut malitia falsi, fictique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non euentis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere. ‖ * VT ordiar ab haruspicina, quam ego reip. communisque religionis, colendam censeo: sed ˣ soli sumus: licet verum exquirere sine inuidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti. inspiciamus, si placet, exsta primùm. Persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicuntur exstis, cognita esse ab haruspicibus obseruatione diuturna? ʸ ecquàm diuturna ista fuit? aut quàm longinquo tempore obseruari potuit? aut quomodo est ᶻ collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset: quod fissum, periculum: quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elij Aegyptij, Pœni contulerunt? Ad id, præterquàm quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exsta interpretari, nec esse vnam omnium disciplinam. 28

* HARVSPICINAE seu EXTISPICINAE confutatio.

x μόνῳ ἐσμέν:

y L. At quàm diuturna &c. al. Quàm diuturn.

z L. collatum.

‖ Et certè, si est in exstis aliqua vis, quæ declaret futura, necesse est, eam aut cum rerũ natura esse coniunctam, aut confirmari quodam modo numini deorum. ⁷ ᵃ Atqui diuina cum rerum natura tanta, támque præclara, in omneis parteis, motúsque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exsta esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit? 29

a fort. Atqui diuinatio, cum rerum nat.

‖ Democritus tamen non inscitè nugatur vt physicus: quo genere nihil arrogantius. 30

Quod est ante pedes, nemo spectat: cœli scrutantur plagas.

Verùm,

Verùm is tamen habitu exstorum, & colore
declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus,
& earum rerum, quas terra procreet, vel vber-
tatem, vel tenuitatem: salubritatem etiam, aut
pestilentiam exstis significari putat. O morta-
lem beatum. cui certò scio ludum nunquam
defuisse. [b] Hunccíne hominem tantis delecta- b L. Hun-
tum esse nugis, vt non videret, tum futurum cine
id verisimile, si omnium pecudum exsta eo-
dem tempore in eundem habitum se, colo-
rémque conuerterent? sed si eadem hora aliæ
pecudis iecur nitidum, atque plenum est, aliæ
horridum, & exile: quid est, quod declarari
31 possit habitu exstorum, & colore? ‖ an hoc
eiusdem modi est, quale Pherecydeum illud,
quod est à te dictum? qui cùm aquam vidisset
ex puteo haustam, terræmotum dixit futurum.
Parum, credo, impudenter, quòd cùm factus
esset motus, dicere audent, quæ vis id effece-
rit. Etiámne futurum esse aquæ iugis colore
præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in
scholis: sed credere omnia vide ne non sit ne-
32 cesse. ‖ Verùm sint sanè ista Democritea vera,
quando ea nos exstis exquirimus? aut quando
aliquid eiusmodi ab haruspice, inspectis exstis,
audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula mo-
nent: tum hereditates, tum damna denun-
tiant: fissum familiare, & vitale tractant: caput
iecoris ex omni parte diligentissimè conside-
rant: si verò id non est inuentum, nihil putant
accidere potuisse tristius. Hæc obseruari cer-
tè non potuerunt, vt suprà docui. sunt igitur
artis inuenta, non vetustatis, si est ars vlla re-
33 rum incognitarum. ‖ Cum rerum autem na-
tura quam cognationem habent? quæ vt vno
consensu iuncta sit, & continens, quod video
physicis placuisse, eísque maximè, qui omne,
quod esset, vnum esse dixerunt: quid habere

mundus poteſt cum theſauri inuentione coniunctũ? ſi enim exſtis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur, idque fit natura: primùm exſta ſunt coniuncta mundo: deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nónne pudet physicos hęc dicere?[8] Vt enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & [c] puleium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi veſiculas, & ſemina malorum, [d] quæ in mediis incluſa ſint, in contrarias parteis ſe vertere: iam neruos in fidibus aliis pulſis reſonare alios: oſtreiſque, & conchyliis omnibus contingere, vt cum luna creſcant pariter, paritérque decreſcant: arboréſque vt hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcẽtes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiuè cædi putentur.

34 ¶ Quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus, & receſſus lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet eiuſmodi proferri, vt diſtantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc. nihil enim huic diſputationi aduerſatur. Num etiam, ſi fiſſum cuiuſdammodi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturæ, & quaſi concentu, atque conſenſu, * quam συμπάθειαν Græci appellant, conuenire poteſt, aut fiſſum iecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cælo, terra, rerúmque natura? concedam hoc ipſum, ſi vis: etſi magnam iacturam cauſæ fecero, ſi vllam eſſe conuenientiam naturæ cum exſtis conceſſero.

35 ¶ ſed tamen eo conceſſo, quî euenit,[9] vt is, [e] qui impertire velit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat, quod ego non rebar poſſe diſſolui. At quàm feſtiuè diſſoluitur. Pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror, ſed Chryſippi,

c al. pulegium

d L. qua in eis mediis

* Idem 3. de Natura Deorum.

e L. qui impetrire

ſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum à te, ad hoſtiam deligendam ducem eſſe vim quandam ſentientem, atque diuinam, quæ toto cònfuſa mundo ſit. Illud verò multò etiam melius, quod & à te vſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cùm immolare quiſpiam velit, tum fieri exſtorum mutationem, vt aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorũ enim numini parere omnia. Hæc, mihi iam
36 crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. ‖An cenſes, eundem vitulum, ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum: ſi alius, cum capite? hæc deceſſio capitis, aut ſucceſſio ſubitóne fieri poteſt, vt ſe exſta ad immolantis fortunã accommodent? non perſpicitis, aleam quandam ineſſe hoſtiis deligendis, præſertim cùm res ipſa doceat? cùm enim triſtiſſima exſta ſine capite fuerunt, quibus nihil videtur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrimè. Vbi illæ minæ ſuperiorum exſtorum? aut quæ [f] tam ſubita facta eſt deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opimi exſtis, immolante Cæſare, cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, vt ſine corde victima illa viueret, iudicãdum eſſe tum
37 interiſſe cor, cùm immolaretur. ‖Quî fit, vt alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem viuere: alterũ non videas, cur ſubitò non potuiſſe neſcio quò auolare? ego enim poſſum vel neſcire, quæ vis ſit cordis ad viuendum, vel ſuſpicari, cõtactum aliquo morbo, bouis, exile, & exiguum, & vietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe. Tu verò quid habes, quare putes, ſi paulo antè cor fuerit in * tauro opimo, ſubitò id in ipſa immolatione interiſſe? an, quòd aſpexit veſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt? vrbem Philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. Nam, dum haruſpicinam veram eſſe vultis,

[f] al. *tam ſubitò*

* Taurum color rubicundus excitat. Seneca 3. de ira 30.

physiologiam totam peruertitis. Caput est in iecore, cor in exstis: iam abscedet, simul * ac molam, & vinum insperseris. deus id eripiet. vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subitò occidat. Quis hoc physicus dixit vmquam? haruspices dicunt. His igitur, quàm physicis, potiùs credendum existimas?

* al. *molam, immò vt vinum insperseris.*

38 ‖ Quid cùm pluribus diis immolatur, quî tandem euenit, vt litetur aliis, aliis non litetur? g Quæ autem inconstantia deorum est, vt primis minentur exstis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, vt Apollinis exsta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cum fortuitò hostiæ adducantur, talia cuique exsta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid diuini, quæ cuique hostia obtingat, tanquam in sortibus, quæ cui ducatur. Mox de sortibus. quamquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sorteis collatione hostiarum.

g fort. *Quæ autem tanta inconst.*

39 ‖ An cùm in * AEquimelion misimus qui afferat agnum, quem immolemus: is mihi agnus affertur, qui habet exsta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum voluntate coniunctam: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. non enim ignoras, quàm ista derideant.

* Vide Varronem lib. 4. de lingua Latina.

40 ‖ Et quidem illi faciliùs tacere possunt. deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabileis, & habitanteis, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eósque habere putat eadē membra, quæ nos, nec vllum vsum

habere

habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, rectè non dubitat diuinationem tollere. Sed non, vt hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui nec alieni negotij, non potest hominibus diuinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, vt nihilominùs mundum regat,
41 & hominibus consulat, [10] ‖ Cur igitur vos [h] inducitis in eas captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cùm magis properant, concludere solent. Si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij. est ergo diuinatio. Multò est probabilius: non est autem diuinatio. non sunt ergo dij. Vide, quàm temerè committant, vt, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij. diuinatio enim perspicuè tollitur. deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum diuinatione sublata, om-
42 nis haruspicina sublata est. ‖ ostenta * enim sequuntur, & fulgura. valet autem in fulguribus obseruatio diuturna, in ostentis ratio, plerumque coniectura adhibetur. Quid est igitur, quod obseruatum sit in fulgure? cælum in XVI. parteis diuiserunt Etrusci. Facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, vt ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua, iactúsque fulminum extimuissent, credidisse ea efficere rerum omnium præpotentem
43 Iouem? ‖ itaque in nostris commentatiis scriptum habemus: * IOVE TONANTE, FVLGVRANTE, comitia populi habere nefas. Hoc fortasse reip. causa constitutum est. Comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspicium habemus, * si sinistrum fuerit.

h L. *induitu*

* Vide Senecã 2. naturalium quæstionũ.

* in Vatin. & 2. de Natur. *Ioue fulgente,*

* Vide Festum in sinistrũ & sinistimum.

Sed de auspiciis alio loco: nunc de fulguribus. Quid igitur minùs à physicis dici debet, quàm quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse eum, qui Ioui fulmen fabricatos esse Cyclopas in AEtna putes. Nam esset mirabile, quomodo Iupiter toties iaceret, cùm vnum haberet. Nec verò fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cauendum, moneret. ‖ Placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint, cùm fluere cœperint, ventos esse: cùm autem se in nubem induerint, eiúsque tenuissimam quamque partem cœperint diuidere, atque disrumpere, idque crebriùs facere, & vehementiùs, tum & fulgura, & tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Iupiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. [11] ‖ Quid enim proficit, cùm in medium mare fulmen iacit? quid, cùm in altissimos monteis? quod plerumque fit: quid, cùm in desertas solitudines? quid, cùm in earum gentiū oras, in quibus hęc ne obseruantur quidem? At inuentum est caput in Tiberi. Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. Diuinationem nego. cæli enim distributio, quam antè dixi, & certarum rerum notatio docet, vnde fulmen venerit, quò concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed vrges me meis versibus,

44

45

„ *Nam pater altitonans stellante nixus Olympo,*
„ *Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,*
„ *Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.*

Tum statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulúsque, & Remus [12] cum altrice [i] bellua, vi fulminis icti conciderunt, déque his rebus haruspicum

i L. *belua*,

haruspicum exstiterunt responsa verissima.
46 ‖ Mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo fieret iudicium coniurationis in senatu, signum Iouis biennio pòst, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? frater es. Eò vereor. Verùm, quid tibi hîc tandem nocet? résne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contrà dico: à te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te mirificam in latebram coniecisti. Quod enim intelligeres, fore, * vt premerem te, cùm ex te causam vniuscuiusque diuinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cùm res videres, rationem, causamque non quærere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset Philosophi, causam,
47 cur quidq; fieret, non quærere. ‖ Et eo quidem loco & prognostica nostra pronunciabas, & genera herbarum [k] scammoneam, Aeristolochiamq; radicem, quarum causam ignorantes, vim, & effectum videres. Dissimile totum. nam & prognosticorum causas persequuti sunt & Boëthus Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius. Etsi causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ obseruari, animaduertique possunt. Nattæ verò statua, aut æra legum de cælo tacta, quid habent obseruatum, ac vetustum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. [l] Hoc tamen callidè Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. vrbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. Quàm scitè per notas nos certiores facit Iupiter? At eodem tempore signum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. Et tu scilicet mauis, numine deorum id factum, quàm casu arbitrari?

&

* al. *vt premerere quem ex te causam*

[k] fort. *scammonia, aristolochiaq; radicem*.

[l] al. *Hoc tandem callidè*

inuenitur, cui diuinationem præficere poſſimus. vide igitur, ne nulla ſit diuinatio. Eſt quidem Græcus vulgaris in hanc ſententiam verſus:

g Μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζειν ὀφῶς.

„ g *Bene qui coniiciet, vatem hunc perhibeto optimum.*

Num igitur, aut quæ tempeſtas impendeat, vates meliùs coniiciet, quàm gubernator: aut morbi naturam acutiùs, quàm medicus: aut belli adminiſtrationem prudentiùs, quàm imperator, coniectura aſſequetur? ‖ ſed animaduerti, Quincte te cautè, & ab iis coniecturis quę haberent artem, atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ ſenſibus, aut artificiis perciperentur, abducere diuinationem, eamque ita definire, DIVINATIONEM, eſſe earum rerum prædictionem, & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. Primùm eodem reuolueris. Nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. Num igitur, aut haruſpex, aut augur, aut vates quis, aut ſomnians meliùs coniecerit, aut ex morbo euaſurum ægrotum, h aut ex periculo nauem, aut ex inſidiis exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? ‖ Atqui ne illa quidem diuinantis eſſe dicebas: ventos, aut imbreis impendenteis quibuſdam præſentire ſignis. In quo noſtra quædam Aratea memoriter à te pronunciata ſunt. Etſi hæc ipſa fortuita ſunt. plerumque enim non ſemper eueniunt. Quæ eſt igitur, aut vbi verſatur fortuitarum rerum præſenſio, quam diuinationem vocas? quæ enim præſentiri aut ratione, aut vſu, aut coniectura poſſunt ea non diuinis tribuenda putas, ſed peritis. Ita relinquitur, vt ea fortuita diuinari poſſint, quæ nulla nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt: vt, ſi quis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit multis annis antè dixiſſet naufragio eſſe periturum:

13 (margin, at "ſed animaduerti")

14 (margin, at "Atqui ne illa quidem")

h al. *aut ex ſcopulo n.*

periturum: diuinaſſet profectò, nulla enim arte alia, nec ſapientia id eſt ſcire potuiſſet. Talium ergo rerum, quæ in fortuna poſitæ ſunt, præ-
15 ſenſio, diuinatio eſt. ‖ Poteſtne igitur earum rerum; quæ nihil habent rationis, quare futuræ ſint, vlla eſſe præſenſio? quid eſt enim aliud ſors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi cum ſic aliquid cecidit, ſic euenit, vt vel non cadere, atque euenire, vel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco caſu, & volubilitate fortunæ, præſentiri, & prædici poteſt? Medicus morbum ingraueſcentem ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtates gubernator. tamen hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: vt agricola cùm florem oleæ videt, bacam quoque ſe viſurum putat: non ſine ratione ille quidem: ſed nonnunquam tamen falli-
16 tur. ‖ Quòd ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomniis futura præſentiunt? Nondum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, volatus aquilæ, ſtellæ traiectio, voces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco: nunc de vniuerſis. Qui poteſt prouideri, quidquam futurum eſſe, quod neque cauſam habet vllam; neque notam, cur
17 futurum ſit? ‖ ſolis defectiones, itémque lunæ, prædicuntur in multos annos ab iis, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur. ea enim prædicunt, quæ naturæ neceſſitas perfectura eſt. Vident ex conſtantiſſimo motu lunæ, quãdo illa è regione ſolis [i] facta [k] incurrit in vmbram terræ, quæ eſt meta noctis, vt eam obſcurari neceſſe ſit: quandoque eadem luna ſubiecta ſoli, atque oppoſita noſtris oculis,

[i] for. *poſita*
[k] L. *incurrat in vmbram* & ita v. c.

eius lumen obscuret : quo in signo quæque errantium stellarum, quoque tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicuius, aut qui occasus futurus sit. Hæc qui antè dicunt, quam rationem sequantur, vides. ‖ [2] Qui thesau- 18
rum [l] inuenturum, aut hereditatem venturam dicunt, quid sequuntur ? aut in qua rerum natura inest, id futurum ? quòd si ea, quæ sunt eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem : quid est tandem, quod casu fieri, aut fortè fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constantiæ, quàm fortuna: vt mihi ne in deum quidem cadere videatur, vt sciat, quid casu, & fortuitò futurum sit. Si enim scit, certè illud eueniet. sin certè eueniet, nulla fortuna est. est autem fortuna. rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. ‖ Aut si negas 19
esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate definita dicis esse fataliter : muta definitionem diuinationis, quam dicebas præsensionem esse rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil euenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore : quæ potest esse fortuna ? qua sublata, qui locus est diuinationi ? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsensio. Quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futuráve essent, fato contineri. [3.] [m] Anile sanè, & plenum superstitionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur, de quo aliàs : nunc quod necesse est. ‖ Si omnia fato : quid mihi diui- 20
natio prodest ? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id verò futurum est : vt ne illud quidem sciam, quale sit, quòd Deiotarum, familiarem nostrum, ex itinere aquila reuocauit. Qui nisi reuertisset, in eo conclaui ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit. Ruina igitur

l L. *inuentum iri, aut*

m L. *Anilis sanè plenum superstitionu, fati nomen*

igitur oppressus esset. At id ⁿ neque, si fatum ⁿ fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. Quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid est, quod me moneant aut sortes, aut exta, aut vlla prædictio? si enim fatum fuit, classeis populi Rom. bello Punico primo, alteram naufragio, alteram à Pœnis depressam interire: etiam si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Iunio, & P. Clodio consulibus classes tamen interissent. Sin, cùm auspiciis obtemperatum esset, interituræ classes non fuerunt, non interierunt fato. ° Vultis autem omnia fato.

L. *nec si f.*

o for. *Vultis autem euenire omnia fato.*

21 nulla igitur est diuinatio. Quòd si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi Rom. ad lacum Thrasimenum interire: num id mutari potuit, ⁴ si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certè potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut, si fato, quod certè vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset auspiciis, idem euenturum fuisset. Vbi est igitur diuinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, vt cautiores simus. quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne diuinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurũ, quod potest aliqua procuratione

22 accidere ne fiat. Atque ego ne vtilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerũ scientiam. Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos euentus senectutis esset habiturus? Abeamus à fabulis: propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exitus in consolatione collegimus. Quid igitur? vt omittamus superiores. M. ne Crasso putas vtile fuisse, tum, cùm ma-

maximis opibus, fortunísque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercitúque deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? An Cn. Pompeium censes, tribus suis consulatibus, tribus triumphis maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si sciisset se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem verò ea consecutura, quæ sine lachrymis non possumus dicere? ‖ p Quid verò Cæsarem putamus? si diuinasset fore, vt in eo senatu, quem maiore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeij simulachrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissimis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, vt ad eius corpus non modò amicorum, sed ne seruorum quidem quisquam q accederet: quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certè igitur ignoratio futurorum malorum, vtilior est, quàm scientia. ‖ Nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum ciuile Cæsar. non igitur fataleis exitus habuerunt. Vultis autem euenire omnia fato. nihil ergo profuisset illis diuinare: atque etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent. Quid enim posset iis esse lætum, exitus suos cogitantibus? Ita, quoquò se verterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum solertia. Si enim id, quod euenturum est, vel hoc, vel illo modo potest euenire: fortuna valet plurimùm. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quidquaque de re, quóque tempore futurum sit: quid est quod me adiuuent haruspices, cùm res tristissimas portendi dixerint? ‖ Addunt ad extremum, omnia 25

23 (beside "possumus dicere? ‖ p Quid verò Cæsarem pu-")

24 (beside "scientia. ‖ Nam illud quidem dici, præsertim")

p L. *Quid verò Cæsarem putamus, si diuinasset, fore, vt* &c.

q L. *accederet,*

leuiùs

leuiùs casura, rebus diuinis procuratis. [5] Si [r] enim nihil fit extra fatum, [s] nihil leuari de re diuina potest. [6] Hoc sentit Homerus, [t] cùm s querentem Iouem inducit, quod Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

„ *Quòd fore paratũ est, id summũ exsuperat Iouẽ.*

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu iure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus tam seueris non est iocandi locus. Concludatur ergo ratio. Si enim prouideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: diuinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt prouideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus diuinatio nulla est. eam enim tu
26 fortuitarum rerum esse dicebas. || Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excursio: nunc comminus agamus. experiamur itaque, si possumus, cornua commouere disputationis tuæ. Duo enim genera diuinandi esse dicebas, vnum artificiosum, alterum naturale. artificiosum constare, partim ex coniectura, partim ex obseruatione diuturna. naturale quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex diuinitate, vnde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ diuinationis illa ferè genera ponenebas, exstispicum, eorúmque, qui ex fulguribus, ostentísque prædicerent, tum augurum, eorúmque, qui signis, aut ominibus vterentur: omnéque genus coniecturale in hoc ferè genere
27 ponebas. || Illud autem naturale, aut concitationem mentis edi, & quasi fundi videbatur, aut animo, per somnum sensibus, & curis vacuo, [u] prouideri. Duxisti autẽ diuinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura. Sed tamen cùm explicare nihil posses, pugnasti

r *verò nih.*
s L. *nihil leuare diuinatio potest.* & v.c.
t ἰλιαδ᾽ μ.
Ω μοι ἐγὼν ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν Μοῖρ᾽ ὑπὸ Πατρόκλοιο. Μενοιτιάδαο δαμῆναι.
u al. *praeuideri.*

commentitiorum exemplorum mirifica copia. De quo primo hoc libet dicere. Hoc ego Philosophi non arbitror, testibus vti: qui aut casu veri, aut malitia falsi, fictique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non euentis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere. ‖ * Vt 28
ordiar ab haruspicina, quam ego reip. communisque religionis, colendam censeo: sed [x] soli sumus: licet verum exquirere sine inuidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti. inspiciamus, si placet, exsta primùm. Persuaderi igitur cuiquam potest. ea, quæ significari dicuntur exstis, cognita esse ab haruspicibus obseruatione diuturna? [y] ecquàm diuturna ista fuit? aut quàm longinquo tempore obseruari potuit? aut quomodo est [z] collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset: quod fissum, periculum: quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elij Aegyptij, Pœni cōtulerunt? Ad id, præterquàm quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exsta interpretari, nec esse vnam omnium disciplinam. ‖ Et certè, 29
si est in exstis aliqua vis, quæ declaret futura, necesse est, eam aut cum rerū natura esse coniunctam, aut confirmari quodam modo numini deorum. ? [a] Atqui diuina cum rerum natura tanta, támque præclara, in omneis parteis, motúsque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exsta esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit? ‖ Democritus tamen non inscitè nugatur vt physicus: quo genere nihil arrogantius. 30

„ *Quod est ante pedes, nemo spectat: cæli scrutantur plagas.*

* HARVSPICINAE seu EXTISPICINAE confutatio.

x μόνῳ ἐσμέν:

y L. *At quàm diuturna* &c. al. *Quàm diuturn.*

z L. *collatum.*

a fort. *Atqui diuinatio, cum rerum nat.*

Verùm

Verùm is tamen habitu exstorum, & colore
declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus,
& earum rerum, quas terra procreet, vel vber-
tatem, vel tenuitatem: salubritatem etiam, aut
pestilentiam exstis significari putat. O morta-
lem beatum. cui certò scio ludum nunquam
defuisse. [b] Hunccine hominem tantis delecta- b L. Hun-
tum esse nugis, vt non videret, tum futurum cine
id verisimile, si omnium pecudum exsta eo-
dem tempore in eundem habitum se, colo-
rémque conuerterent? sed si eadem hora aliæ
pecudis jecur nitidum, atque plenum est, aliæ
horridum, & exile: quid est, quod declarari
31 possit habitu exstorum, & colore? ‖ an hoc
eiusdem modi est, quale Pherecydeum illud,
quod est à te dictum? qui cùm aquam vidisset
ex puteo haustam, terræmotum dixit futurum.
Parum, credo, impudenter, quòd cùm factus
esset motus, dicere audent, quæ vis id effece-
rit. Etiámne futurum esse aquæ iugis colore
præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in
scholis: sed credere omnia vide ne non sit ne-
32 cesse. ‖ Verùm sint sanè ista Democritea vera,
quando ea nos exstis exquirimus? aut quando
aliquid eiusmodi ab haruspice, inspectis exstis,
audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula mo-
nent: tum hereditates, tum *damna denun-
tiant: fissum familiare, & vitale tractant: caput
iecoris ex omni parte diligentissimè conside-
rant: si verò id non est inuentum, nihil p[illegible]
accidere potuisse tristius. Hæc obseruari cer-
tè non potuerunt, vt suprà docui. sunt igitur
artis inuenta, non vetustatis, si est ars vlla re-
33 rum incognitarum. ‖ Cum rerum autem na-
tura quam cognationem habent? quæ vt vno
consensu iuncta sit, & continens, quod video
physicis placuisse, eísque maximè, qui omne,
quod esset, vnum esse dixerunt: quid habere

mundus potest cum thesauri inuentione coniunctû? si enim exstis pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, ídque fit natura: primùm exsta sunt coniuncta mundo: deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nónne pudet physicos hęc dicere?[8] Vt enim iam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum iecuscula bruma dicuntur augeri, & [c] puleium aridum florescere ipso brumali die, & inflatas rumpi vesiculas, & semina malorum, [d] quæ in mediis inclusa sint, in contrarias parteis se vertere: iam neruos in fidibus aliis pulsis resonare alios: ostreísque, & conchyliis omnibus contingere, vt cum luna crescant pariter, paritérque decrescant: arborésque vt hiemali tempore, cum luna simul senescêtes, quia tum exsiccatæ sint, tempestiuè cædi putentur.

34 ‖ Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus, & recessus lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet eiusmodi proferri, vt distantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc. nihil enim huic disputationi aduersatur. Num etiam, si fissum cuiusdammodi fuerit in iecore, lucrum ostenditur? qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu, atque consensu, * quam συμπάθειαν Græci appellant, conuenire potest, aut fissum iecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cælo, terra, rerúmque natura? concedam hoc ipsum, si vis: etsi magnam iacturam causæ fecero, si vllam esse conuenientiam naturæ cum exstis concessero.

35 ‖ sed tamen eo concesso, quî euenit, [9] vt is, [e] qui impertire velit, conuenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolui. At quàm festiuè dissoluitur. Pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror, sed Chrysippi,

c al. *pulegium*

d L. *quæ in paris medii*

* Idem 3. de Natura Deorum.

e L. *qui impetrire*

ſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum à te, ad hoſtiam deligendam ducem eſſe vim quandam ſentientem, atque diuinam, quæ toto cònfuſa mundo ſit. Illud verò multò etiam melius, quod & à te vſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cùm immolare quiſpiam velit, tum fieri exſtorum mutationem, vt aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorũ enim numini parere omnia. Hæc, mihi iam
56 crede, ne aniculæ quidem exiſtimant.‖ An cenſes, eundem vitulum, ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum: ſi alius, cum capite? hæc deceſſio capitis, aut ſucceſſio ſubitóne fieri poteſt, vt ſe exſta ad immolantis fortunã accommodent? non perſpicitis, aleam quandam ineſſe hoſtiis deligendis, præſertim cùm res ipſa doceat? cùm enim triſtiſſima exſta ſine capite fuerunt, quibus nihil videtur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrimè. Vbi illæ minæ ſuperiorum exſtorum? aut quæ [f] tam ſubita facta eſt deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opimi exſtis, immolante Cæſare, cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, vt ſine corde victima illa viueret, iudicãdum eſſe tum
57 interiſſe cor, cùm immolaretur. ‖ Qui fit, vt alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem viuere: alterũ non videas, cur ſubitò non potuiſſe neſcio quò auolare? ego enim poſſum vel neſcire, quæ vis ſit cordis ad viuendum, vel ſuſpicari, cõtactum aliquo mobo, bouis, exile, & exiguum, & vietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe. Tu verò quid habes, quare putes, ſi paulo antè cor fuerit in * tauro opimo, ſubitò id in ipſa immolatione interiſſe? an, quòd aſpexit veſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt? vrbem Philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. Nam, dum haruſpicinam veram eſſe vultis,

[f] al. *tam ſubitò*

* Taurum color rubicundus excitar. Seneca 3. de ira 30.

* al. *molam, immò vt vinum inspersris.*

g fort. *Quæ autem tanta inconst.*

* Vide Varronem lib. 4. de lingua Latina.

physiologiam totam peruertitis. Caput est in iecore, cor in exstis: iam abscedet, simul * ac molam, & vinum insperseris. deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subitò occidat. Quis hoc physicus dixit vmquam? haruspices dicunt. His igitur, quàm physicis, potiùs credendum existimas? ‖ Quid cùm pluribus diis immolatur, quî tan- 38
dem euenit, vt litetur aliis, aliis non litetur? g Quæ autem inconstantia deorum est, vt primis minentur exstis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, vt Apollinis exsta bona sint. Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cum fortuitò hostiæ adducantur, talia cuique exsta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid diuini, quæ cuique hostia obtingat, tanquam in sortibus, quæ cui ducatur. Mox de sortibus. quamquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sorteis collatione hostiarum. ‖ An cùm in * AEquimelion 39
misimus qui afferat agnum, quem immolemus: is mihi agnus affertur, qui habet exsta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum voluntate coniunctam: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. non enim ignoras, quàm ista derideant. ‖ Et quidem illi faciliùs tacere possunt. 40
deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabileis, & habitanteis, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eósque habere putat eadē membra, quæ nos, nec vllum vsum

habere

habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, rectè non dubitat diuinationem tollere. Sed non, vt hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui nec alieni negotij, non potest hominibus diuinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, vt nihilominùs mundum regat,
41 & hominibus consulat, [10] || Cur igitur vos [h] inducitis in eas captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cùm magis properant, concludere solent. Si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij. est ergo diuinatio. Multò est probabilius: non est autem diuinatio, non sunt ergo dij. Vide, quàm temerè committant, vt, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij. diuinatio enim perspicuè tollitur, deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum diuinatione sublata, om-
42 nis haruspicina sublata est. || ostenta * enim sequuntur, & fulgura. valet autem in fulguribus obseruatio diuturna, in ostentis ratio, plerumque coniectura adhibetur. Quid est igitur, quod obseruatum sit in fulgure? cælum in XVI. parteis diuiserunt Etrusci. Facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, vt ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua, iactúsque fulminum extimuissent, credidisse ea efficere rerum omnium præpotentem
43 Iouem? || itaque in nostris commentariis scriptum habemus: * IOVE TONANTE, FVLGVRANTE, comitia populi habere nefas. Hoc fortasse reip. causa constitutum est. Comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspicium habemus, * si sinistrum fuerit.

h L. *induitu*

* Vide Senecã 2. naturalium quæstionũ.

* in Vatin. & 2. de Natur. *Ioue fulgente*,

* Vide Festum in sinistrũ & sinistimum.

Sed de auspiciis alio loco:nunc de fulguribus. Quid igitur minùs à physicis dici debet, quàm quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse eum, qui Ioui fulmen fabricatos esse Cyclopas in AEtna putes. Nam esset mirabile,quomodo Iupiter toties iaceret, cùm vnum haberet. Nec verò fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cauendum, moneret. ‖ Placet enim Stoicis,eos anhelitus ter- 44
ræ,qui frigidi sint,cùm fluere cœperint, ventos esse:cùm autem se in nubem induerint,eiúsque tenuissimam quamque partem cœperint diuidere, atque disrumpere, ídque crebriùs facere, & vehementiùs,tum & fulgura,& tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Iupiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. [11] ‖ Quid enim proficit, cùm 45
in medium mare fulmen iacit? quid, cùm in altissimos monteis? quod plerumque fit:quid, cùm in desertas solitudines? quid, cùm in earum gentiũ oras,in quibus hęc ne obseruantur quidem?At inuentum est caput in Tiberi.Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. Diuinationem nego. cæli enim distributio, quam antè dixi, & certarum rerum notatio docet, vnde fulmen venerit, quò concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed vrges me meis versibus,

,, *Nam pater altitonans stellante nixus Olympo,*
,, *Ipse suos quondam tumulos,ac templa petiuit,*
,, *Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.*

Tum statua Nattæ,tum simulacra deorum,Romulúsque,& Remus [12] cum altrice i bellua,vi fulminis icti conciderunt, déque his rebus

i L. *belua*,

haruspicum

haruspicum exstiterunt responsa verissima.
46 ‖ Mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo fieret iudicium coniurationis in senatu, signum Iouis biennio pòst, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? frater es. Eò vereor. Verùm, quid tibi hîc tandem nocet? résne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contrà dico: à te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te mirificam in latebram coniecisti. Quod enim intelligeres, fore, * vt premerem te, cùm ex te causam vniuscuiusque diuinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cùm res videres, rationem, causámque non quærere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset Philosophi, causam,
47 cur quidq; fieret, non quærere. ‖ Et eo quidem loco & prognostica nostra pronunciabas, & genera herbarum [k] scammoneam, Aeristolochiamq; radicem, quarum causam ignorantes, vim, & effectum videres. Dissimile totum. nam & prognosticorum causas persequuti sunt & Boëthus Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius. Etsi causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ obseruari, animaduertique possunt. Nattæ verò statua, aut æra legum de cælo tacta, quid habent obseruatum, ac vetustum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. [l] Hoc tamen callidè Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. vrbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. Quàm scitè per notas nos certiores facit Iupiter? At eodem tempore signum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. Et tu scilicet mauis, numine deorum id factum, quàm casu arbitrari?

&

* al. *vt premerere quem ex te causam*

[k] fort. *scammoniæ, aristolochiaq; radicem*.

[l] al. *Hoc tandem callidè*

& redemtor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed à diis immortalibus ad istam horam seruatus est? || non 48
equidem planè despero ista esse vera, sed nescio, & discere à te volo. Nam cùm mihi quædam casu viderentur sic euenire, vt prædicta essent à diuinantibus: dixisti multa de casu, vt, Venerium iaci posse casu, quatuor talis iactis: quadringentis, centum Venerios non posse casu consistere. Primùm nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus: habes & respersionem pigmentorum, & rostrum suis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis de capite Panici. Quasi non potuerit id euenire casu, & non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitella capita. Illa enim ipsa efficiuntur detractione: nec quidquam illuc affertur à Praxitele: sed cùm multa sunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum est, tum intelligas, illud, quod iam expolitum sit, intùs fuisse. Potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum extitisse. Sed sit hoc fictum quid? m in nubibus numquid animaduertisti leonis formam, aut * hippocentauri? Potest igitur, quod modò negabas, veritatem casus imitari. || Sed quoniam de exstis, & 49
fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, vt tota haruspicina sit pertractata. * Mulæ partus prolatus est à te: res mirabilis, propterea quia non sæpe fit: sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat, numquam, quod fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. causarum enim ignoratio in re noua mirationem facit. eadem ignoratio si in rebus vsitatis est: non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quomodo equa pariat, aut omninò quæ

m L. *in nubibus numquam*

* De hippocétauro vide Celsum, lib. 97. ff. de verborum obligation.

* OSTENTIS NON FIERI DIVINATIONEM.

quæ natura partum animantis faciat, ignorat, sed, quod crebrò videt, non miratur, etiamsi, cur fiat, nescit. quod autem non vidit, id si euenerit, ostentum esse censet. Vtrùm igitur, cùm concepit mula, an cùm peperit, ostentum est? conceptio contra naturam fortasse: sed partus

50 propè necessarius. ‖ Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ. sic facillimè, quid habeat autoritatis, iudicabimus: * Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cùm terra araretur, & sulcus altiùs esset impressus, extitisse repentè, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, vt in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. eius adspectu cùm obstupuisset bubulcus, clamoremque maiorem cum admiratione edidisset: concursum esse factum, totamque breui tempore in eum locum Etruriam conuenisse: tum illum plura loquutum multis audientibus, qui omnia eius verba exceperint, literisque mandauerint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur: eam postea creuisse rebus nouis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta conseruant: hunc fontem

51 habent disciplinæ. ‖ Num ergo opus est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Estne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse, deum dicam, an hominem? si deum, [13] cur se contra naturam in terram [n] abdiderit, vt patefactus aratro lucem adspiceret? Quid? idem nónne poterat deus hominibus disciplinam superiore ex loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppressus viuere? vnde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? Sed ego insipientior, quàm illi ipsi, qui istam credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem. Verus autem illud Ca-

tonis

* Vide Ammianũ, 21§. Isidor. 6.

n fort. *abdiderat*.

-tonis admodum scitum est, qui MIRARI SE
AIEBAT, QVÒD NON RIDERET ha-
ruspex,haruspicem cùm vidisset. || Quota enim 52
quaque res euenit prædicta ab his?aut,si euenit
quippiam, quid afferri potest, cur non casu id
euenerit? * Rex Prusias, cùm Hannibali apud
eum exsulanti, pugnare placeret, negabat se
audere,quòd exsta prohiberent. An tu, inquit,
carunculæ vitulinæ mauis, quàm Imperatori
veteri credere? Quid? ipse Cæsar,cùm à summo
haruspice moneretur, ne in Africam ante bru-
màm transmitteret, nónne transmisit? quod ni
fecisset, vnum in locum omnes aduersariorum
copiæ conuenissent. || Quid ego haruspicum 53
responsa commemorem, (possum equidem in-
numerabilia)quæ aut nullos habuerunt exitus,
aut contrarios? Hoc ciuili bello, dij immor-
tales!quàm multa luserunt? quæ nobis in Græ-
ciam Roma responsa haruspicum missa sunt?
quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum
exstis, & ostentis mouebatur. Non lubet com-
memorare, nec verò necesse est,tibi præsertim,
qui interfuisti:vides tamen omnia ferè contrà,
ac dicta sunt, • venisse.Sed hæc hactenùs.nunc
ad ostenta veniamus. || Multa me consule à 54
meipso scripta recitasti: multa ante Marsicum
bellum à Sisenna collecta attulisti: * multa
ante Lacedæmoniorum malam pugnam in
Leuctris à Callisthene commemorata dixisti.
De quibus dicam equidem singulis, quoad
vtile videbitur: sed dicendum etiam est de vni-
uersis.Quæ est enim ista à diis profecta signifi-
catio,& quasi denunciatio calamitatum? P Quî
autem ea volunt dij immortales primùm signi-
ficantes, quæ sine interpretibus non possumus
intelligere: deinde ea,quæ cauere nequeamus?
At hoc ne homines quidem * probi faciunt,
vt amicis impendentes calamitates prædicant,
quas

* Antiocho hoc tribuit Plutarchus lib. de exilio. Sic enim Annibalem respondisse scribit, ὅτι κρέας λέγει ποιεῖς ὅτι νῦν ἔχων ἄνθρωπος.

o fort. *euenisse.*

* Vide Plinium, lib. 10. cap.21.

P L. *Quid autem volunt dij immortales primùm ea significantes,* &c.

al. *Quî autem volunt dij immortales significare, primùm ea, quæ* &c.

* al. *probati*

quas illi effugere nullo modo possint: vt medici, quamquam sæpe intelligunt, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. omnis enim prædictio mali tum probatur, cùm ad prædictionem cautio adiungitur.

55 ‖ Quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adiuuerunt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim, vt intelligeremus, quid esset euenturum: apertè declarari oportebat, aut ne occultè quidem, si ea sciri nolebant. Iam verò coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingeniis hominum multas, ac diuersas, aut etiam contrarias parteis sæpe q deducitur. Vt enim in causis iudicialibus alia est coniectura accusatoris, alia defensoris, & tamen vtriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ coniectura inuestigari solent, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, r nonnumquam etiam errorem creat similitudo: [14] magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas ⁎ rerum non quærere.

56 ‖ Tu vates Bœotios credis Lebadiæ vidisse ex gallorum gallinaceorum s cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi silere solent, canere victores. Hoc igitur tasse per gallinas Iupiter tantæ ciuitati signum dabat? An illæ aues, nisi cùm vicerint, canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, inquies, ostentum. * Magnum verò: quasi quosdam pisces, non galli cecinerint. Quod autem est tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel diurnum? quòd si victores alacritate, & quasi lætitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, ad cantum mouerentur.

57 ‖ Democritus quidem optimis t verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, & in omne

corpus

q fort. *diducitur.*

r fort. *& in quibus nonnumquam etiam rerum*

s vox, *fort.* delenda est.

* Pisces præditos voce tradit Aristoteles 4. de historia animalium.

t fort. *versibus*

corpus [u] diuiso, & modificato cibo, cantus edere, quiete satiatos: qui quidem silentio noctis, vt ait Ennius,[15] [x] fauent faucibus: rursus cantu, plausuque premunt alas. Cùm igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos gallis signum dedisse cantandi, cùm id vel natura, vel casus efficere potuisset? ‖ Sanguinem 58.
pluisse senatui nunciatum est, Atratum fluuium fluxisse sanguine, deorum sudasse simulacra: num censes his nunciis Thalem, aut Anaxagoram, aut quemquam physicum crediturum fuisse. nec enim sanguis, nec sudor nisi è corpore est. Sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maximè potest sanguinis similis esse, & humor allapsus extrinsecùs, vt in tectoriis videmus, austro sudorem imitari. Atque hæc in bello plura, & maiora videntur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. Accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cùm creduntur faciliùs, tum finguntur impuniùs. ‖ Nos autem ita leues, atque 59.
inconsiderati sumus, vt, si mures * corroserint aliquid, quorum est opus, hoc vnum monstrum putemus. Ante verò Marsicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, vt à te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt. Quasi verò quidquam intersit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, scuta, an cribra corroserint. Nam si ista sequimur, quòd Platonis Politiam nuper apud me mures corroserint, de republica debui pertimescere: aut, si Epicuri de voluptate liber corrosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. ‖ An verò illa nos terrent, si quando aliqua 60
portentosa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, vna ratio est. Quidquid enim oritur, quale-

u fort. *dicito*,

x L. *fauent faucibus rus-sus: cantu, plausuq; premunt alas.*

* Vide Plinium, lib. 8. cap. 57. Plutarch. in Marcello. Valerium, lib. 1. cap. 1.

cumque est, causam habeat à natura necesse est: vt etiamsi præter consuetudinem exstiterit, præter naturam tamen non possit exsistere. Causam igitur inuestigato in re noua, atque admirabili, si potes. si nullam reperies: illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: [16] eumque y errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. Ita te nec terræ fremitus, nec cæli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec traiectio
61 stellæ, nec faces visæ terrebunt. ‖ Quarum omnium causas si à Chrysippo quæras, ipse ille diuinationis auctor numquam illa dicet facta fortuitò, naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: nec quidquam fit, quod fieri non potest: nec, si id factum est, quod fieri potuit, portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt. Nam si, quod rarò fit, id portentum putandum est, sapientem esse, portentum est. sæpiùs enim mulam peperisse arbitror, quàm sapientem fuisse. Illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum vnquam esse: nec, quod potuerit, id portentum esse: ita omninò nul-
62 lum esse portentum. ‖ Quod etiam coniector quidam, & interpres portentorum non inscitè dicitur ei respondisse, qui cùm ad eum retulisset, quasi ostentum, quòd anguis domi [17] vectem z circumuectus fuisset. Tum esset, inquit, ostentum, si anguem vectis circumplicasset. Hoc ille responso satis apertè declarauit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. C.Gracchus ad M.Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, haruspices à patre conuocatos. Qui magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues non item. Quasi verò referat, quòd fieri potest, quàm id sæpe fiat.

y al. *terrorem*.

z L. *circumnexus fuisset*.

Ego tamen miror, si emissio fœminæ anguis, mortem afferebat T. Graccho: emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiserit. nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors insequuta Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua morbi grauioris, non emissione serpentis, neque enim tanta est infelicitas haruspicum, vt ne casu quidem vmquam fiat, quod futurum illi esse dixerint. ‖ Nam illud mirarer, si crederem, 63
quod apud Homerum Calchantem dixisti, ex passerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura sic apud Homerum, vt nos otiosi conuertimus, [18] [a] loquitur * Agamemnon:

,, *Ferte viri, & duros animo tolerate labores,*
,, *Auguris vt nostri Calchantis fata queamus*
,, *Scire, ratósne habeant, an vanos pectoris orsus:*
,, *Namq; omnes memori portentum mente retentant,*
,, *Qui non funestis liquerunt lumina fatis.*
,, *Argolicis primùm vt vestita est classibus Aulis,*
,, *Quæ Priamo cladem, & Troiæ pestemq; ferebant:*
,, *Nos circum latices gelidos fumantibus aris,*
,, *Aurigeris diuûm placantes numina tauris,*
,, *Sub platano vmbrifera, fons vnde emanat aquaï,*
,, *Vidimus immani specie, tortuq; draconem*
,, *Terribilem, Iouis vt pulsu penetrabat ab ara:*
,, *Qui platani in ramo foliorum tegmine saptos*
,, *Corripuit pullos: quos cùm consumeret octo,*
,, *Nona super tremulo genitrix clangore volabat:*
,, *Cui ferus immani laniauit viscera morsu.*
,, ‖ *Hunc, vbi tā teneros volucreis, matrēq; peremit,* 64
,, *Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem*
,, *Abdidit, & duro firmauit tegmine saxi.*
,, *Nos autem timidi stantes, mirabile monstrum*
,, *Vidimus in mediis diuûm versarier aris.*
,, *Tum Calchas hæc est fidenti voce loquutus:*

a ἰλιάδ. β. Τλῆτε φίλοι, καὶ μείνατ' ἐπὶ χρόνον, ὄφρα δαῶμεν, Εἰ ἐτεὸν Κάλχας μαντεύεται, &c.

* Memoria fortè hîc labitur Cicero.

,, *Quidnam*

,, *Quidnam torpentes subitò obstupuistis, Achiui?*
,, *Nobis hac portenta deûm dedit ipse creator?*
,, *Tarda, & sera nimis: sed fama, ac laude perenni.*
,, *Nam quot aues tetro mactatas dente videtis,*
,, *Tot nos ad Troiam belli* [b] *exanclabimus annos:* b al. *exantlabimus*
,, *Quæ decimo cadet, & pœna satiabit Achiuos.*
,, *Edidit hæc Calchas: quæ iam matura videtis.*

65 ‖ Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, annorum potiùs, quàm aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monstrum: de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremò, quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, vtrumque memini, & Syllam, cùm in expeditionem educturus esset, immolauisse, & anguem ab ara extitisse, eoque die rem præclarè esse gestam non haruspicis
66 consilio, sed imperatoris. ‖ Atque hæc ostentorum genera mirabile nihil habent. quæ cùm facta sunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: vt illa tritici grana in os pueri Midæ congesta: aut apes, quas dixisti in labris Platonis pueri consedisse, non tam mirabilia [c] sint, quàm coniecta bellè: quæ tamen c fort. *sunt* vel ipsa falsa esse, vel illa, quæ prædicta sunt, fortuitò accidisse potuerunt. De ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, vt circumligatus fuerit angui: sed vt in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, in Selonio præsertim, vbi apud focum angues [d] nundinari solent. d fort. *nidulari solent.* Nam quod haruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror, deos immortaleis histrioni futuro claritatem ostendisse,
67 nullam ostendisse Africano. ‖ Atque etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt, quòd ipse, & equus eius repentè conciderit. non sanè hoc quidem mirabile, quòd euelli primi hastati

signum non potuerit timidè fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. * Nam Dionysij equus quid attulit admirationis, quòd emersit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? sed quia breui tempore regnare cœpit, quod casu acciderat, vim habuit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonuerunt, eiusdemque dei Thebis valuæ clausæ, subitò se aperuerunt: eaque scuta, quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi inuenta. Horum cùm nihil fieri potuerit sine aliquo motu, quid est cur diuinitùs ea potiùs, quàm casu facta esse dicamus?
68 ‖ At in Lysandri statuæ capite Delphis exstitit corona ex asperis herbis, & quidem [c] subita. Itáne censes, antè coronam exstitisse, quàm herbarum conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, auium congestu non humano satu. Iam quicquid in capite est, id coronæ simile videri potest. Nam quó eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis positas, decidisse, neque eas vsquam repertas esse dixisti. furum id magis factum, quàm deorum videtur.
69 ‖ Simiæ verò Dodoneæ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minùs mirum, quàm illam monstrosissimam bestiam vrnam euertisse, sorteis dissipauisse? Et negant historici Lacedæmoniis vllum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Veientum, si lacus Albanus redundasset, isque in mare fluxisset, Romam perituram si repressus esset, Veios: * *
[19] ita aqua Albana deducta ad vtilitatem agri suburbani, non ad arcem, vrbemque retinendam. At pauló pòst audita vox est monentis, vt prouiderent, ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio loquenti aram in noua via consecratam. Quid ergo? Aivs iste loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex

* Vide supra lib. 1.

c fort. subitò.

& ex eo nomen inuenit, posteaquàm & sedem,
& aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod
idem dici de MONETA potest: à qua, præter-
quam de sue plena, quid vmquam moniti su-
70 mus? Satis multa de ostentis. || * AVSPICIA
restant, & sortes eæ, quæ ducuntur, non illæ,
quæ vaticinatione funduntur, quæ oracula ve-
riùs dicimus: de quibus tum dicemus, cùm ad
naturalem diuinationem venerimus. Restat
etiam de Chaldeis. Sed primùm auspicia videa-
mus. Difficilis auguri locus ad contrà dicen-
dum. Marso fortasse, sed Romano facillimus.
non enim sumus ij nos augures, qui auium,
reliquorúmve signorum obseruatione futura
dicamus: & tamen credo Romulum, qui vrbem
auspicatò condidit, habuisse opinionem, esse in
prouidendis rebus augurandi scientiam erra-
bat enim multis in rebus antiquitas: quam vel
vsu iam, vel doctrina, vel vetustate immutatam
videmus. Retinetur autem & ad opinionem
vulgi, & ad magnas vtilitates reip. mos, religio,
disciplina, ius augurum, collegij auctoritas.
71 || Nec verò non omni supplicio digni P. Clau-
dius, L. Iunius, consules, qui contra auspicia
nauigarunt. parendum enim fuit religioni, nec
patrius mos tam contumaciter repudiandus.
Iure igitur alter populi iudicio damnatus est:
alter mortem sibi ipse [f] consciuit. Flaminius
non paruit auspiciis. itaque periit cum exer-
citu? At anno pòst Paulus paruit. num minùs
cecidit in Canensi pugna cum exercitu? ete-
nim, vt sint auspicia, quæ nulla sunt: hæc certè
quibus vtimur siue tripudio, siue de cœlo, si-
mulacra sunt auspiciorum, auspicia nullo
modo. [g] QU. FABI, TE VOLO MIHI AV-
SPICIO ESSE. Volo, respondet, AVDIVI
HAEC: Apud maiores nostros adhibebatur
peritus, nunc quilibet. Peritum autem esse

* AVGVRIORVM & AVSPICIORVM confutatio.

f L. *concimit.*

g L. Q. FABI, TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO. *respondet,* AVDIVI. *Ad hæc apud maiores nostros.*

necesse est eum, qui silentium quid sit, intelligat. id enim silentiū dicimus in auspiciis,quòd omni vitio caret. Hoc intelligere, perfecti auguris est. ‖ Illi autem, qui in auspicium adhibetur, cùm ita imperauit is, qui auspicatur, DICITO, SI SILENTIVM ESSE VIDETVR, nec suspicit,nec circumspicit:statim respondet, SILENTIVM ESSE, VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCVNTVR AVES. PASCVNTVR. Quæ,aut vbi?ATTVLLIT,inquit, IN CAVEA PVLLOS(is,qui ex eo ipso nominatur) PVLLARIVS. Hæ sunt igitur aues internuntiæ Iouis:* quę pascantur,nécne,quid refert?nihil ad auspicia: sed quia,cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere,& terram pauire, terripauium primo, pòst terripudium dictum est:hoc quidem iam tripudium dicitur. Cùm igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium * solistimum nuntiat. ‖ Ergo hoc auspicium diuini quidquam habere potest, quod tam sit coactum,& expressum? quo antiquissimos augures non esse vsos, argumento est,quòd decretum collegij vetus habemus, omnem auem tripudium facere posse. Tum igitur esset auspicium,si modò ei esset liberum se ostendisse: tum auis illa videri posset interpres, & satelles Iouis. Nunc verò inclusa in cauea, & fame enecta, si in offam pultis inuadit, & si aliquid ex ore cecidit,hoc tu auspicium,aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas?‖Iam verò de cælo seruare non ipsos censes solitos,qui auspicabantur?nunc imperant pullario.ille renunciat.Fulmen sinistrū, auspicium optimum habemus ad omneis res, prætérquàm ad comitia:quod quidem institutum reip. causa est,vt comitiorū vel in iudiciis populi, vel in iure legum, vel in creādis magistratibus principes ciuitatis essent interpretes.

Margin: 72 (at "adhibetur"); 73 (at "Ergo hoc auspicium"); 74 (at "Iam verò de cælo").

* Vide Festū in puls.

* Festus in Solistimū, ait esse tripudium, quod aui excidit ex eo quod illa.

At T,

At T. Gracchi literis Scipio & Figulus, quod augures iudicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicauerunt. Quis negat augurum disciplinam esse? diuinationem nego. At haruspices diuini: quos cùm T. Gracchus propter mortem repentinam eius, qui in prærogatiua referenda subitò concidisset, in senatum introduxisset, non iustum rogatorem comitio-
75 rum fuisse dixerunt. ‖ Primùm vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus. Id autem sine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortasse casu: qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices, aut de tabernaculo rectè capto, aut de [h] pomerij iure potuerunt? h L. *pomærij*
equidem assentior C. Marcello potiùs, quàm App. Claudio: qui ambo mei collegæ fuerunt: existimóque ius augurum, etsi diuinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea reip. causa conseruatum, ac retentum. Sed de hoc loco plura in aliis: nunc ha-
76 ctenus. ‖ Externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè auibus vtuntur: nos admodum paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Deiotarus [i] percontari nostri augurij disciplinam, & ego illius. i v.c. *percunctari.*
Dij immortales, quantum differebat: vt quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper vtebatur: nos, nisi dum à populo auspicia accepta habemus, quàm multum iis vtimur? Bellicam rem administrari maiores nostri nisi auspicatò noluerũt. quàm multi anni sunt, cùm bella à proprætoribus, & proconsulibus administrantur? qui auspicia non habent. itaque nec omneis trans-
77 eunt auspicatò, nec tripudio auspicãtur. ‖ Nam ex acuminibus quidem, quod totũ auspiciũ militare est, iam M. Marcellus ille quinquies

conſul totum omiſit,idem imperator,idem au-
gur optimus. Vbi eſt ergo auium diuinatio?
quæ, quoniam ab iis,qui auſpicia nulla habẽt,
bella adminiſtrantur, ab vrbanis retenta vide-
tur,à bellicis eſſe ſublata. Et quidem ille dice-
bat,ſi quando rem agere vellet,ne impediretur
auſpiciis, lectica operta facere ſe iter ſolere.
Huic ſimile eſt quod nos augures præcipimus,
ne iuge auſpicium obueniat, vt iumenta iu-
beant diſiungere. Quid eſt aliud nolle moneri
à Ioue,niſi efficere,vt aut ne fieri poſſit auſpi-
cium,aut,ſi fiat,videri? ‖ nam illud admodum 78
ridiculum, quòd negas Deiotarum, auſpicio-
rum,quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta
ſunt,pœnitere,quod fidem ſecutus,amicitiam-
que pop.Rom. functus ſit officio:antiquiorem
enim ſibi fuiſſe laudem, & gloriam, quam re-
gnum, & poſſeſſiones ſuas. Credo id quidem:
ſed nihil ad auſpicia.nec enim ei cornix cane-
re [k] poterat,rectè eum facere,quod pop.Rom.
libertatem defendere pararet. Ipſe hoc ſentie-
bat, ſicuti ſenſit. Aues euentus ſignificant aut
aduerſos,aut ſecundos.Virtutis auſpiciis video
eſſe vſum Deiotarum: quæ vetat ſpectare for-
tunam, dum præſtetur fides. aues verò,ſi proſ-
peros euentus oſtenderunt, certè fefellerunt.
‖ Fugit ex prœlio cum Pompeio:graue tempus 79
diſceſſit ab eo: luctuoſa res. Cæſarem eodem
tempore & hoſtem,& hoſpitem vidit:quid hoc
triſtius? Is cùm ei * Troginorum tetrarchiam
eripuiſſet,& aſſeclæ ſuo Pergameno neſcio cui
dediſſet, eidemque detraxiſſet Armeniam à ſe-
natu datam: cumque ab eo magnificentiſſimo
hoſpitio acceptus eſſet, ſpoliatum reliquit &
hoſpitem, & regem.Sed labor longiùs.ad pro-
poſitum reuertar.Si euenta quærimus,quæ ex-
quiruntur auibus:nullo modo proſpera Deio-
taro.ſin officia:à virtute ipſius,non ab auſpiciis
petita

[k] v.c. *potuit*

* Vide Liu. l. 38. & Str. lib. 12.

80 petita sunt. ‖ Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse cõburi: contemne eotem[l] Attij Nauij. nihil debet esse in Philosophia commentitiis fabellis loci. Illud erat Philosophi, totius augurij primùm naturam ipsam videre, deinde inuentionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucreis huc, & illuc passim vaganteis efficiat, vt significent aliquid, & tum vetent agere, tum iubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis à dextra, aliis à læua datum est auibus, vt ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta di-
81 cemus? ‖ Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ nos quem?[m] Attiúmne Nauium? At aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, vt accepimus. An Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis experteis habere diuinitatis auctores? At omnes reges, populi, nationes vtũtur auspiciis. Quasi verò quidquam sit tam valdè, quam nihil sapere, vulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. Quotus quisque est, qui voluntatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicũt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterretur? aut num plerisq; in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni diuinatione imbecilli animi superstitiosa ista concipiant, verum
82 dispicere non possint? ‖ Quæ autem est inter augures conueniens, & coniuncta constantia? ad nostri augurij consuetudinem dixit Ennius,

Cùm tonuit læuum bene tempestate serena.

20 At Homericus[n] Aiax apud Achillem quærens de ferocitate Troianorum, nescio quid hoc modo nuntiat:

[l] L. Attij

[m] L. Attiúmne

[n] immò Vlysses. vt paulò antè Agamenoni tribuit quod est Vlyssis.

o ἰλ. ἰῶτα Ζεῦς δέ σφιν, Κρονίδης ἐνδέξια σήματα φαίνει.

p L. *quæ mala sint*,

„ o *Prospera Iupiter his dextris fulgoribus edit.* Ita nobis sinistra videntur: Graiis, & barbaris dextra, meliora. Quamqaam haud ignoro, p quæ bona sint, sinistra nos dicere: etiam si dextra sint. Sed certè nostri sinistrum nominauerunt, externíque dextrum, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta dissensio est? 83
‖ Quid, quòd aliis auibus vtuntur, aliis signis? aliter obseruant, aliter respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptū esse, partim superstitione multa fallendo? atque his superstitionibus non dubitasti etiam omnia adiungere. AEmilia Paulo, Persam perisse: quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filiæ sedes suas tradere. Iam illa, * FAVETE LINGVIS: & prærogatiuam, omen comitiorum: hoc est, ipsum esse contra se copiosum, & disertum. quando enim illa obseruans, quieto, & libero animo esse poteris, vt ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itáne? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & eius verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem q afferret, aut alacritatem? ‖ cùm 84
M. Crassus exercitum Brundisij imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas vendés, Cauneas, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caueret, ne iret: non fuisse periturum si omini paruisset. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sortes restant, & Chaldæi: vt ad vates, & somnia veniamus. ‖ Dicendum igitur putas de sortibus. 85
* QVID enim sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. r Quibus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium valet. Tota res est inuenta fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem.

* Mos fuit in sacris vt fauere linguis imperarent. Vide Plin. lib. 28. c. 2.

q L. *afferet*.

* SORTIVM confutatio.

r L. *Quibus in reb. tem.*

rorem. Atque vt in haruſpicina fecimus, ſic videamus, clariſſimarum ſortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffucium Præneſtinorum monumenta declarant, honeſtum hominem & nobilem, ſomniis crebris, ad extremum etiam [s] minantibus, cùm iuberetur certo in loco ſilicem cædere, perterritum viſis, irridentibus ſuis ciuibus, id agere cœpiſſe: itaque perfracto ſaxo ſorteis erupiſſe, in robore inſculptis priſcarum literarum notis. Is eſt hodie [t] locus ſæptus religioſè propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ ſedens, mammam appetens, caſtiſſimè colitur à
86 matribus. ‖ Eodem tempore, illo loco, vbi nunc Fortunæ ſita ædes eſt, mel ex olea fluxiſſe dicunt, haruſpiceſque dixiſſe, ſumma nobilitate illas ſorteis futuras, eorumque iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam: [u] eáque conditas ſorteis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his poteſt eſſe certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miſcentur, atque ducuntur? quo modo autem iſtæ poſitæ in illo loco? quis robur illud cecidit, dolauit, inſcripſit? NIHIL EST, inquiunt, QVOD DEVS EFFICERE NON POSSIT. Vtinam ſapienteis Stoicos effeciſſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſollicitudine, & miſeria crederent. Sed hoc quidem genus diuinationis vita iam commu-
87 nis exploſit. ‖ Fani pulchritudo, & vetuſtas, Præneſtinarum etiam nunc ſortium retinet nomen, atque id in vulgus. Quis enim magiſtratus, aut quis vir illuſtrior vtitur ſortibus? ceteris verò in locis ſortes planè refrixerunt. Quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunatiorem, quàm Præneſte vidiſſe Fortunam. Ergo hoc diuinationis genus [x] omittemus. * AD Chaldæorum monſtra veniamus; de quibus Eudoxus, Platonis

s L. *minatib.*

t al. *lucus*

u L. *in eáque cond.*

x L. *omittamus.* & ita v. c.

* CHALDAEORVM confutatio

tonis auditor, in astrologia, iudicio doctissimorum hominum, facilè princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiusque vitæ ex natali die, minimè esse credendum. ‖ Nomi- 88
nat etiam Panætius, qui vnus è Stoicis astrologorum prædicta reiecit, Archelaum, & Cassandrum summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cùm in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non vsos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætij, excellens in astrologia, idemque in regenda sua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. Sed, vt ratione vtamur, omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorũ natalitia prædicta defendũt. ‖ Vim 89
quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Græcè ζωδιακὸς dicitur, talem, vt eius orbis vnaquæque pars alia alio modo moueat, immu-
y L. proinde ut terque cælum, y perinde vt quæque stellæ in iis, finitimísque partibus sint quoque tempore: eamque vim variè moueri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. Cùm autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus eius, qui nascitur: aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut consentiés: ea triangula illi, & quadrata nominant. Etenim cùm tempore anni, tempestatumque, cæli conuersiones, commutationésque tantę fiant accessu stellarum, & recessu, cúmque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solùm, sed etiam verum
z L. proinde, esse censent, z perinde, vt cumque temperatus sit aër, ita pueros orienteis animari, atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cuiusque, euentúsque fingi. O delirationem incredibilem! non enim omnis error, stultitia est dicenda.
‖ Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, 90
aliquid

aliquid vt prædicere possint, duntaxat quali quisque natura, & ad quam quisque maximè rem aptus futurus sit. Cetera quæ profiteantur, negat vllo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse simileis, vitam atque fortunam plerumque disparem. [a] Proclus, & Eurysthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos vixerunt: anno enim [b] Procli vita breuior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria
91 præstitit. ‖ At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam præuaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim cùm, vt ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaque animaduertant, & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcumque lunæ iuncta videantur: oculorum fallacissimo sensu iudicant ea, quæ ratione, atque animo videre debebant, docet enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pænè contingens, quantum absit à proxima Mercurij stella, multò autem longiùs à Veneris, deinde alio interuallo distet à sole, cuius lumine collustrari putatur. Reliqua verò tria interualla, infinita, & immensa, à sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cælum ipsum, quod extremum, atque vltimum mundi est. Quæ potest igitur contagio ex infinito pænè interuallo pertinere ad lunam, vel potiùs ad
92 terram? ‖ Quid? cùm dicunt id, quod iis dicere necesse est, omneis omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eadémque omnibus, qui eodem statu cæli, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse: nónne eiusmodi sunt, vt ne cæli quidem naturã interpretes istos cæli, nosse appareat? cùm enim illi orbes, qui cælum quasi medium

a L. *Procles*,

b al. *Proclis* Vide Herodot. lib. 6.

medium diuidunt, & adspectum nostrum defi-
niunt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur, à no-
bis finientes rectissimè nominari possunt, va-
rietatem maximam habeant, aliique in aliis
locis sint: necesse est, ortus occasúsque siderum
nō fieri eodem tempore apud omneis. ‖ Quòd 93
si eorum vi cælum modò hoc, modò illo mo-
do temperatur: qui potest eadem vis esse nas-
centium, cùm cæli tanta sit dissimilitudo? in his
locis, quæ nos incolimus, post solstitium Ca-
nicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud
Troglodytas, vt scribitur, ante solstitium: vt, si
iam concedamus aliquid vim cælestem ad eos,
qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum
sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, pos-
se in dissimileis incidere naturas propter cæli
dissimilitudinem. Quod minimè illis placet.
volunt enim illi, omneis eodem tempore or-
tos, qui vbique sint nati, eadem conditione nas-
ci. ‖ Sed quæ tanta dementia est, vt in maximis 94
motibus, mutationibúsque cæli, nihil intersit,
qui ventus, qui imber, quæ tempestas vbique
sit? quarum rerum in proximis locis tantæ dis-
similitudines sæpe sunt, vt alia Tusculi, alia
Romæ eueniat sæpe tempestas. Quod, qui na-
uigant, maximè animaduertunt, cum in flecten-
dis [b] promontoriis, ventorum mutationes ma-
ximas sæpe sentiant. Hæc igitur cùm sit tum
serenitas, tum perturbatio cæli: éstne sanorum
hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere
non dicere: quod non certè pertinet: illud nes-
cio quid tenue, quod sentiri nullo modo, in-
telligi autem vix potest, quæ à luna, ceterísque
sideribus cæli temperatio fiat, dicere ad pue-
rorum ortus pertinere? ‖ Quid? quòd non in- 95
telligunt, seminum vim, quæ ad gignendum,
procreandumque plurimum valeat, funditus
tolli, mediocris erroris est? quis enim non vi-
det.&c.

[b] I. *promuntoriis*, & ita v. c.

det & formas, & mores, & plerosque status, ac
motus effingere à parentibus liberos? quod nō
contingeret, si hoc non vis, & natura gignen-
tium efficeret, sed temperatio lunæ, cælique
moderatio. Quid? quòd vno, eodémque tem-
poris puncto nati, dissimileis & naturas, & vi-
tas, & casus habent: parúmne declarant, nihil
ad agendam vitam nascendi tempus pertinere?
nisi fortè putamus neminem eodem tempore
ipso & conceptum, & natum, quo Africanum.
96 Numquis igitur talis fuit? || Quid? illúdne du-
bium est, quin multi, cùm ita nati essent, vt
quædam contra naturam deprauata haberent,
restituerentur, & corrigerentur ab natura, cùm
se-ipsa reuocasset, aut arte, aut medicina? aut
quorum linguæ sic inhærerent, vt loqui non
possent, eæ scalpello resectæ liberarentur? Mul-
ti etiam naturæ vitium meditatione, atque ex-
ercitatione sustulerunt, vt Demosthenem scri-
bit Phalereus, cùm rho dicere nequiret, exerci-
tatione fecisse, vt planissimè diceret. Quòd si
hæc astro ingenerata, & tradita essent, nulla
res ea mutare posset. Quid? dissimilitudo lo-
corum nónne dissimileis hominum procrea-
tiones habet? quas quidem percurrere oratione
facile est: quid inter Indos, & Persas? Æthio-
pas, & Syros differat, corporibus, animis: vt in-
credibilis varietas, dissimilitudóque sit. Ex quo
intelligitur, plus terrarum situs, quàm lunæ
97 tractus ad nascẽdum valere. || Nam quod aiunt,
quadringenta, & septuaginta millia annorum
in periclitandis, experiundísque pueris, qui-
cumque essent nati, Babylonios posuisse, fal-
lunt. Si enim esset factitatum, non esset desi-
tum. Neminem autem habemus auctorem, qui
aut fieri dicat, aut factum sciat. Vidésne, me
non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quę prin-
ceps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem
etiam.

etiam hoc requiro, omnesque, qui Cannensi pugna ceciderunt, vno astro fuerint. Exitus quidem omnium vnus, & idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo [c] singulares, num astro quoque vno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? At certè nemo similis Homeri. || Et, si ad rem pertinet, quo modo cæ- 98
lo affecto, compositisque sideribus quodque animal oriatur: valeat id necesse est etiam in rebus inanimis. Quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster in primis Chaldaicis rationibus eruditus, vrbis etiam nostræ [21] natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus, eam à Romulo conditam accepimus. Romámque, cùm esset in iugo luna, natam esse dicebat, nec eius fata canere dubitabat. || O vim maximam erroris! 99
Etiámne vrbis natalis dies ad vim stellarum, & lunæ [d] pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cæli primum spiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus vrbs effecta est, potuit valere? sed quid plura? quotidie refelluntur. Quàm multa ego Pompeio, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum? vt mihi permirum videatur, quemquam exstare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re, & euentis refelli. || * Restant duo diuinandi genera: quæ 100
habere dicimus à natura, non ab arte: vaticinandi, & somniandi. De quibus, Quincte, inquam, si placet, disseramus. * MIHI verò, inquit, placet. his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, verè vt loquar, quamquam tua me oratio confirmauit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de diuinatione Stoicorum sententiam iudicabam: ac me Peripateticorum

[c] *L. singulares nascuntur, num astro æque vno?* & ita V. C.

[d] fort. *pertinebit?*

* Vatũ seu furore captorũ confutatio.

* QVINTVS CICERO.

pateticorum ratio magis mouebat, & veteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore diuino incitatus animus, aut somno relaxatus, solutè moueatur, ac liberè. His de generibus quid sentias, & quibus ea
101 rationibus infirmes, audire sanè velim. ‖*QVAE* M. C I C.
cùm ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro, Quinte, te semper ita sensisse, vt de ceteris diuinandi generibus dubitares: ista duo, furoris, & somnij, quæ à libera mente fluere viderentur, probares. Dicam igitur de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si priùs, Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri, quid valeat, videro. Dixisti, & Chrysippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. Si sunt dij, neque antè declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse, hominem scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ maiestatis, præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare
102 possunt. ‖ At neque non diligunt nos: sunt enim benefici, generíque hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta & designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quæ futura sunt: erimus enim cautiores, si scierimus: neque hoc alienum ducunt maiestate sua: nihil est enim beneficentia præstantius: neque non possunt futura prænoscere. non igitur dij sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dij: significant ergo. Et, non si significant futura, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam: frustra enim significarent: neque, si dant vias, non est diuinatio:

est igitur diuinatio. ‖ O acutos homines! quam 103
paucis verbis negotium confectum putant! Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubiis id, quod dubitatur, efficitur. Vidésne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum [e] omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. Quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. At, quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. [f] Nihil igitur cùm habeat extremum, infinitum sit necesse est. Vidésne, vt ad rem dubiam concessis rebus peruenerit? ‖ Hoc vos 104
dialectici non facitis: nec solùm ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus conceduntur: sed ea sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatis quod velitis. Primùm enim hoc sumitis. Si sunt dij, benefici in homines sunt. Quis hoc vobis dabit? Epicurúsne, qui negat quidquam deos nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno applausu loquitur, assentiente populo?

„ *Ego deûm genus esse semper dixi, & dicam cælitum:*

„ *Sed eos non curare opinor, qui agit humanum genus,*

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subiicit. Sed nihil est necesse dicere quæ sequuntur. Tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium, controuersúmque sit.
‖ Sequitur porrò, Nihil deos ignorare, quòd 105
omnia sint ab iis constituta. Hîc verò quanta pugna est doctissimorũ hominum, negantium esse hæc à diis immortalibus constituta? At nostra

[e] τὸ πᾶν

[f] fort. *Omne igitur, nihil cùm habeat extrem.*

nostra interest scire, quę euentura sint. Magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, [g] quàm scire. [22] Negant enim id esse alienum maiestatis deorū, scilicet [h] [23] causas omnium introspicere, vt videant quid cuique conducat. Neque non possunt futura prænoscere. Negant posse ij, quibus non placet esse cer-
106 tum, quid futurum sit. ‖ Vidésne igitur, quæ dubia sunt, ea sumere ipsos pro certis, atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt. Non igitur & sunt dij, nec significant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. Deinde assumunt: Sunt autem dij: quod ipsum non ab omnibus conceditur. Significant ergo. Ne id quidem sequitur: possunt enim non significare, [i] & tamen esse dij: nec si significent, non dare vias aliquas ad scientiam significationis. At id quoque potest, vt non dent homini, sed ipsi habeant. Cur enim Tuscis potiùs, quàm Romanis darent? [24] Nec si dant vias nulla est diuinatio. Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert si accipere non possumus? Extremum est, igitur diuinatio. Sic extremum | effectum tamen non est. ex falsis enim, vt ab ipsis didicimus, verum effici non potest. iacet igitur
107 tota conclusio. ‖ Veniamus nunc ad optimum virum, familiarem nostrum, Cratippum. Si sine oculis, inquit, non potest extare officium, & munus oculorum, possunt autam aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est vsus oculis, vt vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera cernentium. Item igitur, si sine diuinatione non potest officium, & munus diuinationis exstare, potest autē cùm quis diuinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam diuinationem, semel aliquid ita esse diuinatum, nihil vt fortuitò cecidisse videatur. sint autem eius

g L. *quàm scire. Sequitur, Deos ea nobis præsignificare. Negant iidem. aiunt enim id esse alienum maiestatu* &c.

h fort. *casas*

i v.c. *& tamē esse deos. Nec si significent non dant vias aliquas ad s.*

generis innumerabilia. esse igitur diuinationem confitendum est. Festiuè, & breuiter. sed cùm bis sumsit quod voluit, etiam si facileis nos ad concedendum habuerit: id tamen quod

k L. Si aliquando, inquit, &c.

l L. si qui semel aliquid diuinatione verè dix.

assumit, concedi nullo modo potest. ‖ [k] Si inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia rectè aliquando viderint, inest in iis vis videndi. 108

Item, [l] si qui semel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam tum peccet, tamen existimandus est habere vim diuinandi. Vide, quæso, Cratippe noster, quàm sint ista similia, nam mihi quidem non videntur. oculi enim vera cernentes, vtuntur natura atque sensu: animi siquando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, vsi sunt fortuna atque casu. Nisi fortè concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum euaserit, non id fortuitò accidisse. Sed demus tibi istas duas fumtiones ea, quæ λήμματα appellant dialectici: sed nos Latinè loqui maluimus: præsumtio tamen, quam πρόσληψιν iidem vocant, non dabitur. ‖ Assumit autem 109
Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles præsensiones nō fortuitæ. At ego dico nullam. Vide, quanta sit controuersia. Iam, assumtione non concessa, nulla conclusio est. At impudentes sumus, qui quod tam perspicuum sit, non cōcedamus. Quid est perspicuū? Multa vera, inquit, euadere. Quid, q̃ multò plura falsa? nónne ipsa varietas, quæ est propria fortunæ, fortunam, esse causam, non naturā docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nónne intelligis eadem vti posse & haruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, euaserit. Ergo aut ea, quoque genera diuinandi sunt, quæ tu-

quæ tu rectissimè improbas : aut, si ea non
sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ re-
linquis. Qua ergo ratione hæc inducis, eadem
110 illa possunt esse, quæ tollis. ‖ Quid verò habet
auctoritatis furor iste, quem diuinū vocatis, vt,
quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is,
qui humanos sensus amiserit, diuinos assecu-
tus sit? Sibyllæ versus obseruamus, quos illa
furens fudisse dicitur. Quorum interpres nu-
per falsa quædam hominum fama dicturus in
senatu putabatur, eum, quem re vera regem
habebamus, appellandum quoque esse regem,
si salui esse vellemus. Hoc si est in libris, in
quem hominem, & in quod tempus est? calli-
dè enim, qui illa composuit, perfecit, vt, quod-
cumque accidisset, prædictum videretur, homi-
111 num & temporum definitione sublata. ‖ Adhi-
buit etiam latebram obscuritatis, vt iidem ver-
sus aliàs in aliam rem posse accommodari vi-
derentur. Non esse autem illud carmen furen-
tis, cùm ipsum poëma declarat (est enim ma-
gis artis, & diligentiæ, quàm * incitationis, &
motus) tum verò ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur,
cùm deinceps ex primis versus literis aliquid
connectitur, vt in quibusdā Ennianis.[25] m quæ
Ennius fecit. Id certè magis est attenti animi,
112 quàm furentis. ‖ Atque in Sibyllinis [26] ex pri-
mo versu cuiusque sententiæ primis literis il-
lius sententiæ carmen omne prætexitur. n Hoc
scriptoris est, non furentis: adhibentis dili-
gentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam
quidem sepositam, & conditam habeamus,
vt id, quod proditum est à maioribus, in-
iussu senatus ne legantur quidem libri, va-
leántque ad deponendas potiùs, quàm ad
suscipendas religiones: cum antistibus aga-
mus, vt quibus potiùs ex illis libris, quàm re-
gem proferant: quem Romæ posthæc nec dij,

* vaticinationis.

m Lā. Q. Ennius fecit. al. Q. Ennius fecit.

n L. ac scriptoris, ac adhibentis diligentiam, non furentis, non insani.

nec homines esse patientur. ‖ At multi sæpe 113
vera vaticinati, vt Cassandra,

„ *Iamque mari magno.*

Eadémque paulò pòst:

„ *Eheu videte.*

Num igitur me cogis etiam fabulis credere, quæ delectationis habeant, quantum voles: verbis, sententiis, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem nullã debemus, nec fidem commentitiis rebus adiungere. Eodémque modo nec ego Publicio nescio cui, nec
o L. *Marciis* ° Martiis vatibus, nec Apollinis opertis credendum existimo: quorum partim ficta apertè, partim effutita temerè, numquam ne mediocri quidem cuiquam, non modò prudenti, probata
o L. *Quid? inquies: remex ille* &c. sunt. ‖ ° Quid, inquies, remex ille de classe Co- 114
ponij, nónne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille verò & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbatúrque nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset: & roboris, propter vetustatem. Casum autem prœlij, nemo nostrûm erat, quin timeret: sed ita, vt constantibus hominibus par erat, non apertè. Ille autem Græcus quid mirum, si magnitudine timoris, vt plerunque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ sanus cùm esset, timebat ne euenirent, ea demens euentura esse dicebat. Vtrùm tandem per deos, atque homines, magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrûm, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia deorum immortaliũ perspicere potuisse? ‖ Sed 115
iam ad te venio,

„ *O sancte Apollo, qui vmbilicum terrarum certum obsides,*

„ P *Vnde*

„ p *Vnde superstitiosa primũ saua euasit vox fera.* Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen impleuit partim falsis, vt ego opinor, partim casu veris, vt fit in omni oratione sæpissime: partim flexiloquis, & obscuris, vt interpres egeat interprete, & sors ipsa referenda sit ad sorteis, partim ambiguis, & quæ ad dialecticam referenda sint. Nam cùm sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,

p L. *Vnde hæc superst.*

„ q *Crœsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim.*

Hostium vim sese peruersurum putauit, peruertit autem suam. Vtrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset.
116 ‖ Cur autem hoc credam vmquam editum Crœso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minùs ille potuit de Crœso, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

q Herod. li. 1. περιλέγουσαι Κροίσῳ, ἢν στρατεύσηται ἐπὶ Πέρσας, μεγάλην ἀρχὴν μιν καταλύσειν.

„ *Aio te Aeacida Romanos vincere posse?*

Primùm Latinè Apollo numquam locutus est. deinde ista sors inaudita Græcis est. præterea Pyrrhi temporibus iam Apollo versus facere desierat. postremò, quamquam semper fuit, vt apud Ennium est, stolidum genus AEacidarum,

„ *Bellipotentes sunt magis, quàm sapientipotentes:*

27 tamen hanc r amphiboliam versus intelligere potuisset, vincere te Romanos, nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Crœsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere: hæc verò ne Epicurum
117 quidem. ‖ Sed, quod caput est, cur isto modo iam oracula Delphis non eduntur non modò nostra ætate, sed iamdiu, iam vt nihil possit esse contemtius? Hoc loco cùm vrgentur, euanuisse aiunt vetustate vim loci eius, vnde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino, aut salsamento

r al. *amphibologiam*

putes loqui, quæ euaneſcunt vetuſtate. De vi
loci agitur, neque ſolùm naturali, ſed etiam
diuina: quæ quo tandem modo euanuit? Ve-
tuſtate, inquies. Quæ vetuſtas eſt, quæ vim di-
uinam conficere poſſit? quid tam diuinum,
quàm afflatus ex terra mentem ita mouens, vt
eam prouidam rerum futurarum efficiat, vt ea
non modò cernat multò antè, ſed etiam nume-
ro, verſuque pronuntiet? quando autem iſta vis
euanuit? an poſtquàm homines minùs creduli
eſſe cœperunt: || Demoſthenes quidem, qui ab- 118
hinc annos propè ccc. fuit, iam tum φιλιππί-
ζειν Pythiam dicebat, id eſt, quaſi cum Philippo
facere. Hoc autem eò ſpectabat, vt eam à Phi-
lippo corruptam diceret.ˢ Quo licet exiſtima-
re, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid
nō ſinceri fuiſſe. Sed neſcio quomodo iſti Phi-
loſophi, ſuperſtitioſi, & pæne fanatici, quiduis
malle videntur, quàm ſe non ineptos. * Eua-
nuiſſe mauultis, & exſtinctum eſſe id, quod ſi
vnquam fuiſſet, certè æternum eſſet, quàm ea,
quæ non ſunt credenda, non credere. || Similis 119
* eſt error in ſomniis: quorum quidem defen-
ſio repetita quàm longe eſt? diuinos animos
cenſent eſſe noſtros, eóſque eſſe tractos extrin-
ſecus, animorúmque conſentientium multitu-
dine conpletum eſſe mundum: hac igitur men-
tis & ipſius diuinitate, & coniunctione cum
externis mentibus, cerni quæ ſint futura. Con-
trahi autem animum Zeno, & quaſi labi putat,
atque concidere, & ipſum eſſe dormire. Iam
Pythagoras, & Plato locupletiſſimi auctores,
quo in ſomniis certiora videamus, præparatos
quodam cultu, atque victu proficiſci ad dor-
miendum iubent. faba quidem Pythagorei vti-
que abſtinuere: quaſi verò eo cibo mens, non
venter inflerur. Sed neſcio quomodo nihil tam
abſurdè dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo
Philoſo

ˢ al. *Ex quo lic.*

* Vide Plutarch. li. de defectu oraculorum.

* SOMNIORVM confutatio.

120 Philosophorum.‖ Vtrùm igitur censemus dormientium animos per semetipsos in somniando moueri, an, vt Democritus censet, externa, & aduentitia visione pulsari? siue enim sic est, siue illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. Nam & nauigantibus moueri videntur ea, quæ stant: & quodam obtutu oculorum duo pro vno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis, quid, ebriis quàm multa falsa videantur? quod si eiusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. Nam tam licet de his erroribus, si velis, quàm de somniis disputare: vt ea, quæ stant, si moueri videantur, terræ motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari, dissensionem, ac sedi-
121 tionem moueri.‖Iam ex insanorum, aut ebriorum visis innumerabilia coniectura trahi possunt, quæ futura videantur. Quis est enim, qui totum diem iaculans [28] non aliquando [t] col- t L. collineet?
limet? totas noctcis [u] somniamus: neque vlla v L. somniemus:
ferè est, qua non [x] dormiamus, & miramur ali- x L. dormimus,
quando id, quod [y] somniamus, euadere? quid y al. somniarimus,
est tam incertum, quàm talorum iactus? tamen al. somniauimus,
nemo est, quin sæpe iactans, Venereum aliquando iaciat, nonnunquam etiam iterum, ac tertium. Num igitur, vt inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? quòd si ceteris temporibus, falsis visis credendum non est, non video, quod præcipui somnus habeat,
122 in quo valeant falsa pro veris. ‖ Quòd si ita natura paratum esset, vt ea dormientes agerent, quæ somniarent: alligandi essent omnes, qui cubitum irent. maiores enim, quàm vlli insani, efficerent motus somniantes. Quòd si insanorum visis fides non est adhibenda, quòd falsa sunt: cur credatur somniantium visis, quæ multò etiam perturbatiora sunt, non

intelligo. An quòd insani sua visa coniectori non narrant, narrant qui somniauerunt? Quæro etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut physicum, aut dialecticum explicare, somniúmne exspectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si nauigare quidem velim, ita gubernarem, vt somniauerim.
z L. *Qui igitur* præsens enim pœna sit. ‖ [z] Quid igitur conue- 123
nit ægros à coniectore somniorum potiùs, quàm à medico petere medicinam? an AEsculapius, an Serapis potest præscribere per somnium curationem, [a] valetudinis, Neptunus * gubernantibus non potest: &, si sine medico medicinam dabit Minerua, musæ scribendi, legendi, ceterarúmque artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur [b] valetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. Quæ quoniam non dantur, medicina non datur. Qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum. Sed hęc quoque in promptu: nunc

a v.c. *valitudinis*,
* al. *gubernationis*
b v.c. *valitudinis*,

interiora videamus. ‖ Aut enim diuina vis 124
quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturæ, quam vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conueniat, ex somniis, & quid quamq; rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam obseruatio constans, atque diuturna est, cùm quid visum secundum quietem sit, quid euenire, aut quid sequi soleat. primùm igitur intelligendum est, nullam vim esse diuinam effectricē somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci à numine deorum. nostra enim causa dij id facerent, vt prouidere futura possemus. ‖ Quo- 125
tus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat,

intelligat? qui meminerit? quàm multi verò, qui contemnant, eamque superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus somniis moneat eos, qui illa non modò cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec, frustrà, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita, si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur, aut nescit hoc deus, aut frustrà somniorum significatione vtitur. Sed horum neutrum in deum cadit. nihil igitur à deo
126 somniis significari fatendum est. || Illud etiam requiro, cur, si deus ista visa nobis prouidendi causa dat, non vigilantibus potiùs det, quàm dormientibus. Siue enim externus, & aduentitius pulsus animos dormientium commouet, siue per se ipsi animi mouentur, [c] siue quæ causa alia est, cur secundùm quietem aliquid videre, audire, agere videamur: eadem causa vigilantibus esse poterat? idque si nostra causa secundùm quietem dij facerent, vigilantibus idem facerent, præsertim cùm Chrysippus, Academicos refellens, permultò clariora, & certiora esse dicat, quæ vigilantibus videantur, quàm quæ somniantibus. Fuit igitur diuina beneficentia dignius, cùm consuleret nobis, clariora visa dare [d] vigilantibus, quàm obscuriora [e] per somnium. Quod quoniam non fit, somnia diuina putanda non sunt.
127 || Iam verò quid opus est circuitione, & amfractu, vt sit vtendum interpretibus somniorum potiùs, quàm directò? deus siquidem nobis consulebat, Hoc facito, Hoc ne feceris, diceret? idque visum vigilanti potiùs, quàm dormienti daret? iam verò quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? Aliquot somnia vera, inquit Ennius: sed omnia non est necesse. Quæ est tandem ista distinctio? quæ vera, quæ

c al. *sine qua*
d ὕπαρ.
e καθ' ὄναρ

falsa habet? & si vera à deo mittuntur, falsa vnde
nascuntur? nam si ea quoque diuina, quid in-
constantius deo? quid inscitius autem est, quàm
menteis mortalium falsis, & mendacibus visis
concitare? sin vera visa diuina sunt: falsa autem,
& inania, humana: quæ est ista designandi li-
centia, vt hoc deus, hoc natura fecerit potiùs,
quàm aut omnia deus, quod negatis, aut omnia
natura? quód quoniam illud negatis, hoc neces-
sariò confitendum est. ‖ Naturam autem eam 128
dico, qua nunquam animus insistens, agitatio-
ne, & motu esse vacuus potest. Is cùm langore
corporis, nec membris vti, nec sensibus potest,
incidit in visa varia, & incerta ex reliquiis, vt
ait Aristoteles, inhærentibus, earum rerum,
quas vigilans gesserit, aut cogitarit. Quarum
perturbatione mirabiles interdum exsistũt spe-
cies somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa: qua
nota internoscantur, scire sanè velim. Si nulla
est: quid istos interpretes audiamus? sin quæ-
piam est, aueo audire, quæ sit. ‖ Sed hærebunt. 129
venit enim iam in contentionem, vtrùm sit
probabilius, deósne immortaleis rerũ omnium
præstantia excellenteis, concursare omnium
mortalium, qui vbique sunt, non modò lectos,
verùm etiam grabatos, &, cùm stertenteis ali-
e v.c. obicere quos viderint [e] objicere his visa quædam tor-
tuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad
coniectorem manè deferant, an natura fieri, vt
mobiliter animus agitatus, quod vigilans vi-
derit, dormiens videre videatur. Vtrùm Phi-
losophia dignius, sagarum superstitione ista
interpretari, an explicatione naturæ? vt, si iam
fieri possit coniectura vera somniorum, tamen
f L. non possint: isti, qui profitentur, eam facere [f] non possunt:
ex leuissimo enim, & indoctissimo genere con-
stant. Stoici autem tui negant quemquam, nisi
sapientem, diuinum esse posse. ‖ Chrysippus 130
quidem diuinationem definit his verbis, vim

cognoscentem, & videntem, & explicantem signa, quæ à diis hominibus portendantur: officium autem eius esse, prænoscere, [g] dei erga homines mente qua sint, quidque significent, quemadmodumque ea procurentur, atque expientur. Idemque somniorum coniectionem definit hoc modo, Esse vim cernentem, & explanantem, quæ à diis hominibus significentur in somnis. [h] Quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus

g al. *dij*

h L. *Quid ergo? ad hæc mediocri*

131 neminem. ‖ Vide igitur, ne, etiamsi diuinationem tibi esse concessero, quod nunquam faciam, neminem tamen diuinum reperire possimus. Qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus: neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dij, si ea nobis [i] objiciunt, quorum neque scientiam, neque explanationem habeamus, tanquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro sine inter-

i v. c. *obiciunt*.

132 prete loquerentur. ‖ Iam verò quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dij velle debebant ea, quæ nostra causâ nos monebant. Quid? poëta nemo, nemo physicus obscurus? [k] ille verò nimis etiam obscurus [l] Euphorion. At non Homerus. Vter igitur melior? Valdè Heraclitus obscurus: minimè Democritus. num igitur conferendi? mea

k L. *Illi verò nimis etiam &c.*

l L. *Euphorio.*

133 causa me mones, quod non intelligam. ‖ Quid me igitur mones? vt si quis medicus ægroto imperet, vt sumat

„ *Terrigenam, herbigradam, domi portam, sanguine cassam*,

potiùs quàm hominum more, cochleam, [m] dicere. Nam Pacuuianus Amphion,

m L. *delectere.* verbum,

„ *Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,*
„ *Capite breui, ceruice anguina, adspectu truci,*
„ *Euiscerata, inanima, cum animali sono,*

cùm dixiſſet obſcuriùs,tum Attici reſpondent,
Non intelligimus, niſi apertè dixeris. At ille
vno verbo, Teſtudo. Non potueras hoc igitur
n fort. Refert à principio, cithariſta, dicere? ‖ n Defert ad 154
coniectorem quidam, ſomniaſſe ſe ouum pen-
dere ex faſcia lecti ſui cubicularis. Eſt hoc in
Chryſippi libro ſomnium. Reſpondit coniector,
theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inue-
nit auri aliquantum, idq́ue circumdatum ar-
gento. miſit coniectori quantulùm viſum eſt de
argento. Tum ille, nihílne de vitello? id enim
ex ouo videbatur aurum declaraſſe: reliquum,
argentum. Nemóne igitur vmquam alius ouum
ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum
ſolus inuenit? quàm multi inopes, digni præſi-
dio deorum, nullum ſomnio ad theſaurum
reperiendum admonentur? quam autem ob
cauſam tam eſt obſcurè admonitus, vt ex ouo
naſceretur theſauri ſimilitudo potiùs, quàm
apertè theſaurum quærere iuberetur: ſicut
apertè Simonides vetitus eſt nauigare? Ergo
obſcura ſomnia, minimè conſentanea ſunt
maieſtati deorum. ‖ Ad aperta, & clara venia- 155
mus, quale eſt de illo interfecto à caupone
Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem
humauerat, vetitus eſt nauigare: quale etiam de
Alexandro: quod à te præteritum eſſe miror:
qui, cùm Ptolemæus, familiaris eius, in prælio
telo venenato ictus eſſet, eoq; vulnere ſummo
cum dolore moreretur: Alexander aſſidens,
ſomno eſt conſopitus. Tum ſecundùm quietem
viſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias
alebat, radiculam ore ferre, & ſimul dicere, quo
illa loci naſceretur (neque is longè aberat ab
eo loco) eius autem eſſe vim tantam, vt Prole-
mæum facilè ſanaret. Cùm Alexander exper-
rectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui
illam radiculam quærerent. Qua inuenta, &
Prole

Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites,
136 qui erant eodem genere teli vulnerati. ‖ Multa etiam sunt à te ex historiis prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysij, Pœni Hamilcaris, Hannibalis, P. Decij: peruulgatum iam illud de præsultore. Gracchi etiam: & recens Cæciliæ, Balearici filiæ, somnium. Sed hæc externa, ob eamq; causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse. quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere? ° tu demerso me, & equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in suum deduci iubente monumentum?

o fort. *de demerso me,*

137 ‖ Omnium somniorum, Quincte, vna ratio est. quæ, per deos immortaleis, videamus ne nostra superstitione, & deprauatione superetur. Quem enim tu Marium visum à me putas? Speciem, credo, eius, & imaginem, vt Democrito videtur. Vnde profectam imaginem? à corporibus enim solidis, & à certis figuris vult fluere imagines. ᵖ quod igitur Marij corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat, plena sunt imaginum ᑫ omnia ista. igitur me imago Marij in campum Atinatem persequebatur. nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. &c.

p al. *quod igitur Marij corpus erat ex eo,*

q L. *omnia. Ista igitur me*

138 ‖ Quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, vt simul atque velimus accurrant? etiámne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim forma tam inusitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere? vt, quæ nunquam vidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, cùm aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit?

139 ‖ Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt. nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecùs, nec omninò

fluunt

fluunt illæ : nec cognoui quemquam , qui maiore auctoritate nihil diceret. animorum est ea vis , atque natura , vt vigeant vigilantes, nullo aduentitio pulsu , sed suo motu , incredibili quadam celeritate. Hi cùm sustinentur membris,& corpore,& sensibus,omnia certiora cernunt,cogitant,sentiunt. Cùm autem hæc [r] subtracta sunt , desertusque animus langore corporis,tum agitatur ipse per sese.Itaque in eo & formæ versantur, & actiones : & multa audiri, multa dici videntur. ‖ Hæc scilicet imbecillo, 140
remissoque animo,multa omnibus modis confusa,& variata versantur : maximeque reliquiæ earum rerum mouentur in animis , & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitauimus, aut egimus : vt mihi temporibus illis multùm in animo Marius versabatur , recordanti , quàm ille grauem suum casum magno animo, quàm constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse. Tibi autem de me cum sollicitudine cogitanti subitò sum visus emersus ex flumine. inerant enim in vtriusque nostrûm animis, vigilantium cogitationum vestigia. At quædam adiuncta sunt:vt mihi de monumento Marij : tibi,quòd [s] equus,in quo ego vehebar, mecum vnà demersus rursus apparuit. ‖ An 141
tu censes vllam anum tam deliram futuram fuisse , vt somniis crederet , nisi ista casu nonnunquam,fortè temerè concurrerent? Alexandro loqui draco visus est. Potest omninò hoc esse falsum,potest verum:sed verum sit,non est mirabile. non enim audiuit ille draconem loquentem, sed est visus audire : & quidem, quo maius sit , cùm radicem ore teneret , loquutus est. Sed nihil est magnum somnianti. Quæro autem , cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum , nec huic eidem aliàs , nec multa cæteris. Mihi quidem , præter hoc Marianum, nihil

[r] al. *substracta*

[s] al. *equus, quo vehebar,*

nihil sanè quod meminerim. Frustrà igitur con-
142 sumtæ tot noctes tam longa in ætate. || Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus vti anteà non solebam: nec tam multùm dormiens vllo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis vsquam videor, quàm cùm aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare.
[30] Etenim ex diuisione hoc secundum est: quæ est continuatio, coniunctioque naturæ: quam, vt dixi, vocant συμπάθειαν, eiusmodi, vt thesaurus ex ouo intelligi debeat? Nam medici ex quibusdam rebus & aduenienteis, & crescenteis morbos intelligunt: [31] nonnullæ etiam [t] valetudinis significationes, vt hoc ipsum, [32] pleni, enectíne simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Thesaurus verò, & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis eiusdem, qua cum somniis naturali cognatione
143 iunguntur? || dicitur quidam, cùm [u] in somniis complexu Venereo iungeretur, calculos eiecisse. Video sympathiam. visum est enim tale obiectum dormienti, vt id, quod euenit, naturæ vis, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua vetaretur nauigare? aut quid naturę copulatum habuit Alcibiadis, quod scribitur, somnium? qui paulò ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is cùm esset proiectus inhumatus, ab omnibusque desertus iaceret: amica corpus eius texit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris, & caussas naturaleis habebat: an, & vt videretur, & vt eueniret, casus effecit? [x] Quid ipsorum interpretum coniecturæ, nónne magis ingenia declarant eorum,
144 quàm vim, consensumque naturæ? || cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis

t V. C. *valitudinis*

u L. *insomnis*

x L. *Quid? ipsorum interpretum.*

curru quadrigarum vehi. manè ad coniectorem. At ille, Vinces, inquit, id enim celeritas significat, & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. An non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor. Atque horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo. ad interpretem [y] detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti. ista enim aui volat nulla vehementiùs. [z] Huic equidem Antipho, Tu verò, inquit, te victum esse non vides? ista enim auis insectans alias, & agitans, semper ipsa postrema est. ‖ Parere quædam matrona cupiens, dubitans essétne [a] prægnans, visa est in 145
quiete obsignatam habere naturam. [b] retulit. Negauit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter, prægnantem esse dixit, nam inane obsignari nihil solere. Quæ est ista ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum ex similitudine aliqua, coniecturam modò huc, modò illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, & ex spiritu ægroti: [33] multisq; ex aliis futura præsentiunt. Gubernatores cùm exsultantes loligines viderint, aut delphinos se in portum conjicienteis, tempestatem significari putant. Hæc ratione explicari, & ad naturam facilè reuocari possunt: ea verò, quæ paulò antè dixi, nullo modo. ‖ At 146
enim obseruatio diuturna (hæc enim pars vna restat) notandis rebus fecit artem. An tandem somnia obseruari possunt? quonam modo? sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præposterè, tam inconditè, [c] tam monstruosè cogitari potest, quod non possimus somniare. Quomodo igitur hæc infinita, & semper noua, aut memoria.

y fort. retulit,

z I. Huic eidem Antiphon, Tu.

a v. c. prægnas,

b L. ad coniectorem retulit.

c L. tam monstrosè

memoria complecti, aut obseruando notare possumus? Astrologi motus errantium stellarum notauerunt. inuentus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia à falsis, cùm eadem & aliis aliter euadant, & iisdem non semper eodem modo? vt mihi mirum videatur, cùm mendaci homini, ne verum quidem dicenti credere soleamus, quo modo isti, si somnium verum euasit aliquod, non ex multis potiùs vni fidem [d] derogant, quàm ex vno
147 innumerabilia [e] confirmant. ¶ Si igitur neque deus est effector somniorum, neque naturæ societas vlla cum somniis, neque obseruatione inueniri potuit scientia: effectum est, vt nihil prorsus somniis tribuendum sit: præsertim cùm illi ipsi, qui ea vident, nihil diuinent: ij, qui interpretantur, coniecturam adhibeant, non naturam: casus autem innumerabilibus penè seculis in omnibus plura mirabilia, quàm in somniorum visis effecerit: neque coniectura, quæ in varias partes duci potest, nonnunquam etiam in contrarias, quidquam sit incertius.
148 ¶ [f] Explodatur hæc quoque somniorum diuinatio pariter cum ceteris. nam, vt verè loquamur, superstitio fusa per genteis, oppressit omnium ferè animos, atq; hominum imbecillitatem occupauit. Quod & in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maximè egimus. multum enim & nobisinet ipsis, & nostris profuturi videbamur, si eam funditùs sustulissemus. Nec verò (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda religio tollitur. Nam & maiorũ instituta tueri sacris, cæremoniisque retinendis, sapientis est: & esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam, admirandamque

d L. *derogent*,
e L. *confirment*.
f fort. *Explodatur igitur hæc quoque*.

hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque
rerum cælestium cogit confiteri. ‖ Quamob- 149
rem vt religio propaganda etiam est, quæ est
iuncta cum cognitione naturæ: sic superstitio-
nis stirpes omnes [34] ejiciendæ sunt. instat enim,
& vrget, & quocumque te verteris, persequitur:
siue tu vatem, siue tu omen audieris: siue im-
molaris, siue auem aspexeris: si Chaldæum, si
haruspicem videris: si fulserit, si tonuerit, si
tactum aliquid erit de cælo, si ostenti simile
natum, factúmve quippiam: quorum necesse est
plerumque aliquid eueniat: vt numquam li-
ceat quieta mente consistere. ‖ Perfugium vi- 150
detur omnium laborum, & sollicitudinum esse
somnus. At ex eo ipso plurimæ curæ, metusque
nascuntur. Qui quidem ipsi per se minùs va-
lerent, & magis contemnerentur, nisi somnio-
rum patrocinium Philosophi suscepissent, nec
ij quidem contentissimi, sed in primis acuti, &
consequentia, & repugnantia videntes: qui
propè iam absoluti, & perfecti putantur. Quo-
rum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud
scio, an soli iam Philosophi iudicarentur.
‖ Cum quibus omnis ferè nobis disceptatio, 151
contentioque est, non quòd eos maximè con-
g fort. *videantur* temnamus, sed quòd g videntur acutissimè sen-
tentias suas, prudentissiméque defendere. Cùm
autem proprium sit Academiæ, iudicium suum
nullum interponere, ea probare, quæ simillima
veri videantur, conferre causas, &, quid in
quamque sententiam dici possit, expromere,
nulla adhibita sua auctoritate, iudicium au-
dientium relinquere integrum, ac liberum:
tenebimus hanc consuetudinem à Socrate tra-
ditam, eaque inter nos, si tibi, Quincte frater,
* QVINCT. placebit, quàm sæpissimè vtemur. * MIHI
verò, inquit ille, nihil potest esse iucundius.
* M. CIC. * QVAE cùm essent dicta, surreximus.

M. T. CI

M. TVLLII CICERONIS DE FATO, LIBER SINGVLARIS.

Quaestionem de fato, vt totam moralem Philophiae partem explicet, persequitur Cicero. Itaque Posidonium, Diodorum, Epicurum, Carneadem de fato disputantes conciliat, ostendens ad eundem exitum omnes venire, verbisque at non re dissentire, Epicuri tamen philosophandi morem grauiter increpat.

HIRTIVS & PANSA.

Deest principium.

1 QVIA pertinet ad mores, quos ἤθη Græci vocant, nos eam partem Philosophiæ, de moribus [a] appellare solemus: sed decet augentem linguam Latinam, nominare moralem: explicandáque vis est, ratióque enuntiationum: quæ Græci ἀξιώματα vocant: quæ de re futura cùm aliquid dicunt, déque eo, quod possit fieri, aut non possit, quã vim habeant, obscura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appellant: totáq; est
2 [b] logice: quã rationem disserẽdi voco. ‖ Quod autẽ in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum, itemque in iis, quos de diuinatione edidi, vt in vtramque partem perpetua explicaretur oratio, quo faciliùs id à quoque probaretur, quod cuique maximè probabile videretur, [c] in hac disputatione de fato, casus quidam, ne facerem, impediuit. Nam cùm essem in Puteolano, Hirtiúsque noster, consul designatus, iisdem in locis, vir nobis amicissimus, & iis studiis, in quibus nos à pueritia viximus, deditus: multùm vnà eramus, maximè nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad

a fort. *solemus appellare. Sed d.*

b al. λογικὴν

c fort. *id in hac disp.*

concordiam ciuium pertinerent. cùm enim omnes post interitum Cæsaris nouarum perturbationum causæ quæri viderentur, hísque esse occurrendum putaremus: omnis ferè nostra in his deliberationibus consumebatur oratio, idque & sæpe aliàs, & quodam liberiore, quàm solebat, & magis vacuo ab interuentoribus die, cùm ille ad me venisset, primò illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de otio dicta sunt. ‖ Quibus acceptis, 3

* HIRCIVS. * QVID ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, vt spero, reliquisti, sed certè Philosophiam illis anteposuisti, possúmne aliquid audire?

* CICER. * TV verò, inquam, vel audire, vel dicere. nec enim, quòd rectè existimas, oratoria illa studia deierui: quibus etiam te incendi, quamquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, sed augent potiùs illam facultatem. nam cum hoc genere Philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem. subtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei vicissim reddit vbertatem orationis, & ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam, quoniam vtriusque studij nostra possessio est, hodie, vtro frui malis, optio sit tua. ‖

* HIRCIVS. * TVM Hirtius, Gratissimum, inquit, & tuorum omnium simile. nihil enim vnquam abnuit voluntas tua meo studio. Sed quoniam mihi rhetorica vestra [d] sat nota, téque in his & audiuimus sæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propositum disputandi consuetudinem indicant te suscepisse Tusculanæ disputationes: [e] proponere aliquid, ad quod audiã, si tibi non est molestum, volo. 4

* CICER. * AN mihi, inquam, potest quidquam esse molestum, quod tibi gratum futurũ sit? sed ita audies, vt Romanum hominem, vt timidè ingredientem ad hoc genus disputandi, vt longo

d q.v.c. *sunt nota*, & ita L.

e v.c. *ponere*

longo interuallo hæc ſtudia repetentem.* Ita,
inquit, audiam te diſputantem: vt ea lego, quæ
ſcripſiſti proinde ordire.

Multa hic deſunt.

5 ‖ * Consideramvs hîc: quorum in aliis, vt in
* Antipatro Poëta, vt in brumali die natis, vt in
ſimul ægrotantibus fratribus, vt in vrina, vt in
vnguibus, vt in reliquis eiuſmodi, naturæ con-
tagio [f] valeret: quam ego non tollo: vis eſt nul-
la fatalis. In aliis autem fortuita quædam eſſe
poſſunt, vt in illo naufragio, vt in Icadio, vt in
[g] Daphita. Quædam etiam Poſidonius, pace
magiſtri dixerim, comminiſci videtur. Sunt, in-
quam, quidem abſurda. Quid enim? ſi * Dalphi-
tæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire,
ex hócne equo, qui cùm equus non eſſet, no-
men habebat alienum? aut Philippus haſce in
capulo * quadrigulas vitare monebatur? quaſi
6 verò capulo ſit occiſus. ‖ Quid autem magnũ,
& naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe
lapſum? quamquam huic quidem hic ſcribit
prædictum in aqua eſſe pereundum. [h] Ne her-
cule Icadij quidem prædonis video fatum vl-
lum. nihil enim ſcribit ei prædictum. Quid mi-
rum [i] igitur, ex ſpelunca ſaxum in crura eius
incidiſſe? puto enim, etiam ſi Icadius tum in
ſpelunca non fuiſſet, ſaxum tamen illud caſu-
rum fuiſſe. Nam aut nihil eſt omnino fortui-
tum, aut hoc ipſum potuit euenire fortuna.
Quæro igitur, (atque hoc latè patebit) ſi fati
omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis
eſſet, & fortè temerè, caſu aut pleraque fierent,
aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, eue-
nirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cùm
ſine fato ratio omnium rerum ad naturam, for-
7 tunámve referatur. ‖ Sed Poſidonium, ſicut
æquum eſt, cum bona gratia dimittamus: ad

* Hirc.
* Antipater inquit Plinius, Sidonius Poëta.
* Cicer. vno die tãtum natali capiebatur febre, & ea cõſumptus eſt ſatis lõga ſenecta.
f fort. *valet:*
g al. *Daphida.* ſic Suidas.
* Valerius ſophiſtam, Strabo verò Grãmaticũ fuiſſe ſcribit.
* Verba oraculi erãt ἅρμα φυλάττεσθαι, locus enim quẽ Philippus in Bœotia vitabat ἅρμα vocabatur.
h L. *Ne me hercule Icadij: prædonis quidem vid.* & ita v. c.

i q. v. c. non habent particulam *igitur.*

k βρόχους. Chrysippi [k] laqueos reuertamur. Cui primùm quidem de ipsa rerum contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubreis, alios pestilenteis: in aliis esse pituitosos, & quasi redundanteis, in aliis exsiccatos, atque aridos: multáque sunt alia, quæ inter locum, & locum plurimum differunt. Athenis tenue cælum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis. itaque pingues Thebani, & valentes, Tamen neque illud tenue cælum efficiet, vt aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat: neque crassum, vt Nemea potiùs, quàm Isthmo victoriam petat. ‖ Disiunge longiùs. quid enim loci 8
natura afferre potest, vt in porticu Pompeij potiùs, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potiùs, quàm Kalend. [1] Vt igitur ad quasdam res natura loci pertinet, [l] & operatur aliquid, ad quasdam autem nihil: sic affectio astrorum valeat, si vis, ad quasdam res: ad omneis certè non valebit. At enim quoniã in naturis hominum dissimilitudines sũt, vt alios dulcia, alios subamara delectent: alij libidinosi, alij iracundi, aut crudeles, aut superbi sint: [m] alij talibus vitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat: quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? Hæc disserens, qua de re agatur, & in quo causa consistat, non videt. ‖ Non enim, si alij ad alia pro- 9
pensiores sint propter causas naturaleis, & antecedenteis, idcirco etiam nostrarum voluntatum, atque appetitionum sunt causæ naturales, & antecedentes. nam nihil esset in nostra potestate, si res ita se haberet, nunc verò fatemur, acuti, hebetésne; valentes, imbecillíne simus, non esse id in nobis. [2] Qui autem ex eo cogi putat, ne vt sedeamus quidem aut ambu-

l hoc totũ, *& operatur aliquid*, delet L. vt nõ Ciceronis.

m L. *alij à talib.*

lemus, voluntatis esse, is non videt, quæ quamque res consequatur. Vt enim & ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemque valentes, & imbecilli: non sequitur tamen, vt etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. ‖ [n] Stylphonem Megaricum Philosophum, acutum sanè hominem, & probatum temporibus illis accepimus. Hũc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes, sed potiùs ad laudem. vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam, & compressam esse doctrina, vt nemo vmquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem nónne legimus quemadmodum notarit Zopyrus, physiognomon, qui se profitebatur hominum mores, naturásque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? stupidũ esse Socratẽ * dixit, & bardum, quòd iugula cõcaua non haberet: obstructas eas parteis, & obturatas esse dicebat: addidit etiam, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. ‖ Sed hęc ex naturalibus causis vitia nasci possunt: exstirpari autẽ, & funditùs tolli, vt is ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis vitiis auocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in voluntate, studio, disciplina. Quæ tolluntur omnia, si vis, & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. Etenim si est diuinatio, quælibet natura [o] à pręceptis artis proficiscitur: [3] præcepta appello, quę dicuntur Gręcè θεωρήματα. Nõ enim credo nullo [p] pręcepto aut ceteros artifices versari in suo munere, aut eos, qui diuinatione vtantur, futura prædicere. ‖ Sunt igitur astrologorum [q] præcepta huiusmodi. Si quis, verbi causa, oriẽte

n L. *Stilponem Meg.*

* Alexãder Aphrodisiensis sic de Socrate. εἰπόντος γοῦν Ζωπύρου τοῦ φυσιογνώμονος περὶ Σωκράτους τοῦ φιλοσόφου ἄτοπά τινα, καὶ πλεῖστων ἀφεστῶτα τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ τῆς κατὰ τὸν βίον καὶ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Σωκράτην καταγελωμένου, οὐδὲν εἶπεν ὁ Σωκράτης ἐψεῦσθαι τὸν Ζώπυρον. ἦν γὰρ ἂν τοιοῦτος ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει εἰ μὴ διὰ τὴν ἐκ φιλοσοφίας ἄσκησιν ἀμείνων ἐγένετο.

o L. *à perceptis artis proficiscitur: percepta app.*
p L. *percepto.* q L. *percepta.*

* Vide Callimachum in Epigrammate.

Canicula natus est, is in mari non morietur. * Vigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio est, deseras. Si enim verum est, quod ita cōnectitur, Si quis oriente Caniculâ natus est, in mari non morietur: illud quoque verum est, Si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur. Pugnant ergo hæc inter se, Oriente Canicula natum esse, & in mari Fabiũ moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum Caniculæ oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabiũ, & in mari moriturũ. Ergo hæc quoque coniunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur. Quod vt propositum est, ne fieri quidem potest. Ergo illud, Morietur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. Omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non
potest. ‖ At hoc, Chrysippe, minimè vis: maxi- 13
méque tibi de hoc ipso cum Diodoro certamē est. ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum: &, quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, &, quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis, vt frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quamquam id millesimo antè anno Apollinis oraculo editum esset. [4] At si ista cōprobabis diuina prædicta, & quæ falsa in futuris [r] dicentur, [5] in his habemus, vt ea fieri non possint: vt, si dicatur, Africanum [6] Karthagine potiturum: & si verè dicatur de futuro, idq; ita futurum sit, dicas esse necessarium. Quæ est tota
Diodori nobis inimica sententia. ‖ Etenim si 14
illud verè connectitur, Si oriente Canicula natus es in mari nō morieris: primúmque, [s] quod in connexo, Natus ex oriente Canicula: necessarium

r L. dicantur in iis habebis, vt ea fieri non possint, vt si dicatur, Fabium in mari periturum: &, quod verè dicatur de futuro, quòd que ita futurum sit, vt Africanum Karthaginem potiturum, dices esse necessarium.

s L. quod in connexo est. Nat.

ſarium eſt: ſomnia enim vera in præteritis, ne-
ceſſaria ſunt, vt Chryſippo placet, diſſentienti à
magiſtro Cleanthe, quia ſunt immutabilia, nec
in falſum è vero præterita poſſunt conuerti:) ſi
igitur quod primùm in connexo eſt, neceſſa-
rium eſt: fit etiam quod conſequitur, neceſſa-
rium. Quamquam hoc Chryſippo non videtur
valere in omnibus. Sed tamen, ſi naturalis eſt
cauſa, cur in mari Fabius non moriatur, in ma-
15 ri Fabius mori non poteſt. ‖ Hoc loco Chry-
ſippus æſtuans falli ſperat Chaldæos, ceteroſ-
que diuinos, neque eos vſuros eſſe coniunctio-
nibus, vt in ſua [t] præcepta pronuntient, Si quis t L. percepta
natus eſt oriente Canicula, is in mari non mo-
rietur: ſed potiùs ita [u] dicant. Non & natus u L. dicent.
eſt quis oriente Canicula, & is in mari morie-
tur. O licentiam iocularem! ne ipſe incidat in
Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos
exponere [x] præcepta oporteat. Quæro enim, ſi x L. percepta
Chaldæi ita loquantur, vt negationes infinita-
rum coniunctionum potiùs, quàm infinita
connexa ponant: cur idem medici, cur geo-
metræ, cur reliqui facere non poſſint? medicus
in primis, quod erit ei perſpectum in arte, non
ita proponet: Si cui venæ ſic mouentur, is ha-
bet febrem: ſed potiùs illo modo, Non & huic
venæ ſic mouentur, & febrem is non habet:
itemque geometres non ita dicet, Si in ſphæra
maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuiduntur:
ſed potiùs illo modo: Non & ſunt in ſphæra
maximi orbes, & hi non medij inter ſe diui-
16 duntur. ‖ Quid eſt, quod non poſſit iſto mo-
do ex connexo transferri ad coniunctionum
negationem? & quidem aliis modis eaſdem res
efferre poſſumus. Modò dixi, Si in ſphæra ma-
ximi orbes ſunt, medij inter ſe diuiduntur:
poſſum dicere, Si in ſphæra maximi orbes e-
runt: poſſum dicere, Quia in ſphæra maximi
orbes

orbes erũt. Multa genera sunt enuntiãdi, nec vllũ distortius, quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos cõtentos Stoicorum causa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur. maius est enim has cõtortiones orationis, quàm signorũ ortus, obitúsque perdiscere. ‖ Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, 17
reuertamur: in qua quid valeat id, quod fieri possit, y inquirit. Placet igitur Diodoro, id solum fieri posse, quod aut verum sit, aut verum futurum sit. Qui locus attingit hanc quæstionem, z Nihil fieri, quod non necesse fuerit: &, Quidquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt: sed in factis immutabilitatem apparere, in futuris quibusdam quia non apparent, ne necesse quidem videri: vt in eo, qui mortifero morbo vrgeatur, verum sit. Hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minùs futurum sit. Ita fit, vt commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem vlla fieri possit. Nam, Morietur Scipio, talem vim habet, vt, quamquam de futuro a dicetur, tamen id non possit conuerti in falsum. de homine enim dicitur, cui necesse est mori. ‖ Sic si diceretur.
Morietur noctu in cubiculo suo Scipio, vi op- 18
pressus, verè diceretur. id enim fore diceretur, quod esset futurum: futurum autem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet. nec magis erat verum, Morietur Scipio, quàm Morietur illo modo. nec minùs necesse est mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falsum, Necatus est Scipio, quàm Necabitur Scipio: nec, cùm hæc ita sint, est causa, cur Epicurus fatum extimescat,

y L. *anquiritur.*

z fort. *Nihil fieri posse, quod n.*

a fort. *dicitur*, al. *dicatur*,

* & ab

* & ab atomis [b] petat præsidium,easque de via deducat,& vno tempore suscipiat res duas inenodabileis:vnam,vt sine causa fiat aliquid, ex quo [c] exsistet,vt de nihilo quippiam fiat,quod nec ipsi,nec cuiquam physico placet: alteram, vt, cùm duo [7] [d] indiuidua [8] per inanitatem [e] ferantur:alterum è regione moueatur,alterum
19 declinet.‖ licet enim Epicuro,concedenti omne enuntiatum aut verum,aut falsum esse,non vereri,ne omnia fato fieri sit necesse.non enim æternis causis naturæ necessitate manantibus verum est id,quod ita enuntiatur:Descendit in Academiam Carneades:nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuitò antegressas,& inter causas cohibenteis in se efficientiam naturalem.Ita & semper verum fuit,Morietur Epicurus,cùm duo & septuaginta annos vixerit, Archonte Pitarato : neque tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed quòd ita cecidis-
20 set,certè casurum,sicut cecidit, fuit. ‖ Nec ij, qui dicunt immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse verum futurum conuerti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed verborum vim intetpretantur. At, qui introducunt causarum seriem sempiternam, ij mentem hominis voluntate libera spoliatam, necessitate fato deuinciunt. Sed hæc hactenus! Alia videamus. concludit enim Chrysippus hoc modo, Si est motus sine causa, non omnis enuntiatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant aut vera, aut falsa erit. causas enim efficienteis,quod non habebit, id nec verum, nec falsum erit. omnis autem enuntiatio, aut vera aut falsa
21 est. motus ergo sine causa nullus est. ‖ Quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis. id si ita est, omnia fato fiunt. efficitur igitur, fato fieri, quæcumque fiant. Hic primùm si mihi libeat assentiri Epicuro, & ne

* Vide Lucret. lib. 2. his versib. Denique si semper motus cõuertitur omnis,&c.

b al. *præsidium petat.*

c al. *exsistit.*

d *ἄτομα σώματα*

e fort. *deorsum ferantur:alt.*

& negare omnem enuntiationem aut veram
esse,aut falsam : eam plagam potiùs accipiam,
quàm fato omnia fieri comprobem , illa enim
sententia aliquid habet disputationis.hæc verò
non est tolerabilis. itaque contendit omneis
neruos Chrysippus,vt persuadeat,omne ἀξίω-
μα aut verum esse,aut falsum. Vt enim Epicu-
rus veretur, ne , si hoc concesserit , conceden-
dum sit,fato fieri,quæcumque fiant:si enim al-
terutrum ex æternitate verum sit, esse id etiam
certum : &, si certum , etiam necessarium &
necessitatem & fatum confirmari putat : sic
Chrysippus metuit,ne si non obtinuerit,omne,
quod enuntietur, [f] aut verum esse,aut falsum,
[g] Omnia fato fieri possint, & ex causis æternis
rerum futurarum. Sed Epicurus declinatione 22
atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque
tertius quidam motus oritur extra pondus &
plagam , [10] cùm declinat atomus interuallo
minimo. Id appellat ἐλάχιστον. Quam declina-
tionem sine causa fieri, si minùs verbis, re co-
gitur confiteri. non enim atomus ab atomo
pulsa declinat. nam quî potest pelli alia ab
alia , si grauitate feruntur ad perpendiculum
corpora indiuidua,rectis lineis,vt Epicuro pla-
cet:sequitur enim, vt, si alia ab alia numquam
depellatur,ne contingat quidem alia aliam. Ex
quo efficitur,vt iam si sit atomus , eaque decli-
net,declinare sine causa. Hanc rationem Epi- 21
curus induxit ob eam rem,quòd veritus est,ne,
si semper atomus grauitate ferretur naturali,
ac necessaria,nihil liberum nobis esset,cùm ita
moueretur animus, vt atomorum motu coge-
retur. [g] Hinc Democritus auctor atomorum
accipere maluit,necessitate omnia fieri,quàm à
corporibus indiuiduis naturaleis motus auel-
lere. Acutiùs Carneades , qui docebat , posse
Epicureos suam causam sine hac commentitia
decli-

f L. *aut verũ esse, aut falsum non teneat, Omnia fato fieri, & ex causis,* &c.

g L. *Id Democritus,* &c. al. *Hoc Dem.*

declinatione defendere. Nam cùm doceret, esse posse quendam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præsertim causam reperire non possunt. Quo defenso, facilè Chrysippo possent resistere. cùm enim concessissent, motum nullum esse sine causa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri causis antecedentibus. voluntatis enim nostræ non esse causas exter-
24 nas, & antecedenteis. ‖ Communi igitur consuetudine sermonis abutimur, cùm ita dicimus, velle aliquid quempiam, aut nolle sine causa. Ita enim dicimus, sine causa, [h] vt dicamus, sine externa, & antecedente causa, non sine aliqua. Vt cùm vas inane dicimus, non ita loquimur, vt physici, quibus inane esse nihil placet: sed ita, vt verbi causa, sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse [i] dicamus: sic, cùm sine causa animum moueri dicimus, sine antecedente, & externa causa moueri, non omninò sine causa, dicimus. De ipsa atomo dici potest, cùm per inane moueatur grauitate, & pondere, sine causa moueri,
25 quia nulla causa accedat extrinsecùs. ‖ Rursus autem, ne omnes à physicis irrideamur, si dicamus, quidquam fieri sine causa, distinguendum est, & ita dicendum, ipsius indiuidui hanc esse naturam, vt pondere, & grauitate moueatur, eamque ipsam esse causam, cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. Motus enim voluntarius eam naturam in seipso continet, vt sit in nostra potestate, nobisque pareat: nec id sine causa. eius enim rei causa, ipsa natura
26 est. ‖ Quod cùm ita sit, quid est, cur non omnis pronunciatio aut vera, aut falsa sit, nisi concesserimus fato fieri quæcumque fiant? Quia futura, inquit, vera non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent. [k] Habeant

h al. *vt si dicamus*, fort. *vt dicimus*,

i fort. *dicimus*:

k L. *Habeant igitur causas necesse est, ea*, A. *quæ vera sunt ita, vt, cùm euenerint, fato euenerint*.

igitur

igitur causas necesse est, vt ea, quæ vera sunt, ita cùm euenerint, fato euenerint. Confectum negotium, si quidem tibi concedendum est, [11] l aut fato omnia fieri: aut quidquam posse fieri sine causa. An aliter hæc enuntiatio vera esse non potest, Capiet Numantiam Scipio, [12] nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? ‖ An hoc falsum potuisset esse, si 27
esset sexcentis sæculis antè dictum? &, si tum non esset vera hæc enuntiatio, Capiet Numantiam Scipio: m ne [13] illa quidem vera est hæc enuntiatio, capiet Numantiam Scipio. Potest igitur quidquam factum esse, quod non verum fuerit n futurum esse. Nam vt præterita ea vera dicimus, quorum superiore tempore vera fuerint instantia: sic futura, quorum consequenti tempore vera erunt instantia, ea vera dicemus, ‖ nec si omne enuntiatum aut verum, aut fal- 28
sum est, sequitur illicò esse causas immutabileis, eásque æternas, quæ prohibeant quidquam secus cadere, atque casurum sit. fortuitæ causæ, quæ efficiant, vt verè dicantur, quæ ita dicentur, Veniet Cato in senatum, non inclusæ in rerum natura, atque mundo. Et tamen tam est immutabile venturum cùm est verum, quàm venisse: nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. Etenim erit confiteri necesse, [14] si hæc enuntiatio, Veniet in Tusculanum o Hortensius: verum non est, sequitur vt falsum sit quorum isti neutrum volunt. quod fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur. appellatur enim quidam à Philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, nihil est omnino, quod agamus in vita. Sic enim interrogant: Si fatum tibi est, ex hoc morbo conualescere: siue medicum adhibueris, siue non, conualesces. ‖ Item, si fatum tibi est, ex hoc 29
morbo non conualescere: siue tu medicum adhi

l L. *aut fato omnia, quæ causas habeant, cur fiant, fieri: aut quidquam p. f.*

m L. *ne illa quidem euersa, vera est hæc enunt. Cepit Num. Sipio? Pot.*

n L. *futurũ esse?*

o L. *Hortensius, vera nõ est, verum non esse in Tusculanum venturum Hortensiũ. siverũ non est, sequitur,* &c.

adhibueris, siue non, non conualesces. Et alterutrum fatum est. medicũ ergo adhibere nihil attinet. Rectè genus hoc interrogationis, ignauum, atque iners nominatum est, quòd eadem ratione omnis è vita P tollitur actio. Licet p etiam immutare, vt fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas sententiam, hoc modo. Si ex æternitate verum hoc fuit, Ex isto morbo conualesces: siue adhibueris medicum, siue non, conualesces. Itémque si ex æternitate, hoc falsum fuit, Ex isto morbo non conualesces, siue adhibueris medicum, siue non adhi-
30 bueris, non conualesces : deinde cetera. ‖ Hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. Quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est, Morietur eo die Socrates. Huic, siue quid fecerit, siue non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum sit, [16] Nascetur OEdipus Laio : non poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue non fuerit. copulata enim res est, & confatalis. sic enim appellat : quia ita fatum sit, & concubiturum cum vxore Laium, & ex ea OEdipum procreaturum: vt si esset dictum, Luctabitur Olympiis Milo: & referret aliquis: Ergo, siue habuerit aduersarium, siue non habuerit, luctabitur : erraret. est enim copulatum, Luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. Siue tu adhibueris medicum, siue non adhibueris, conualesces ; captiosum. tam enim est fatale, medicum adhibere, quàm conualescere. Hæc, vt dixi, confatalia ille appellat.
31 ‖ Carneades hoc totum genus non probabat, & nimis inconsideratè concludi hanc rationem putabat. itaque premebat alio modo, nec vllam adhibebat calumniam : cuius erat hæc conclusio. Si omnia antecedentibus causis,

al. tollatur

fiunt, omnia naturali colligatione consertè,
contextéque fiunt. Quod si ita est, omnia ne-
cessitas efficit. Id si verum est, nihil est in nostra
potestate. Est autem aliquid in nostra potesta-
te. Ac, si omnia fato fiunt, omnia causis ante-
cedentibus fiunt. Non igitur fato fiunt, quæ-
cumque fiunt. [17] ‖ Hæc artiùs adstringi ratio 32
non potest. Nam si quis velit idem referre, at-
que ita dicere: Si omne futurum, ex æternitate
verum est, vt ita certè eueniat, quemadmodum
sit futurum, omnia necesse est colligatione na-
turali consertè, contextéque fieri: nihil dicat.
multum enim differt, vtrùm causa naturalis ex
æternitate, futura vera efficiat, an etiam sine
ęternitate naturali, futura quę sint, ea vera esse
possint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne
Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea,
quorum causas natura ita contineret, vt ea fieri
necesse esset. ‖ Quid enim spectans deus ipse 33
diceret, Marcellum eum, qui ter consul fuit,
in mari esse periturum? erat quidem hoc ve-
rum ex æternitate, sed causas id efficienteis
non habebat. ita ne præterita quidem ea, quo-
rum nulla signa, tanquam vestigia, exstarent,
Apollini nota esse censebat: quo minùs futura.
causis enim efficientibus quamque rem cogni-
tis, posse denique sciri, quid futurum esset. ergo
nec de OEdipo potuisse Apollinem prædicere,
nullis in rerum natura causis præpositis, cur
ab eo patrem interfici necesse esset: nec quid-
quam huiusmodi. Quocirca si Stoicis, qui om-
nia fato fieri dicunt, consentaneum est huius-
modi oracula, ceteráque, quæ ad diuinatio-
nem pertinent, comprobare: iis autem, qui,
quæ futura sunt, ea vera esse ex æternitate di-
cunt, non idem dicendum est: vide, ne non
eadem sit illorum causa, & Stoicorum. hi enim
vrgentur angustiùs, illorum ratio soluta, ac li-
bera est.

34 bera est. || Quòd si concedatur, nihil posse euenire, nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa non ex æternis causis apta ducatur? causa autem ea est, quæ id efficit, cuius est causa, vt vulnus, mortis; cruditas, morbi: ignis, ardoris. Itaque non sic causa intelligi debet, vt, quod cuique antecedat, id ei causa sit, sed quod cuique efficienter antecedat: nec, quòd in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubam, causam interitus fuisse Troianis, quòd Alexandrũ genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram. hoc enim modo viator quoque bene vestitus, causa grassatori fuisse diceretur cur ab eo spo-
35 liaretur. || Ex hoc genere illud est Ennij.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa, cecidisset abiegna ad terram trabes.

Licuit vel altiùs, Vtinam ne in Pelio nata vlla vmquam esset arbor: etiam suprà, Vtinam ne esset mons vllus Pelius: similitérque superiora repetentem regredi in infinitum licet.

Néve inde nauis inchoandæ exordium Cepisset.

Quorsum hæc præterita? quia sequitur illud.

Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem,
Medea animo [q] *ægro, amore sæuo saucia.* q· al. *ægra,*

36 18 Non vt ea res causam afferrent amoris. || Interesse autem aiunt, vtrùm eiusmodi quid sit sine quo aliquid effici non possit, an eiusmodi cum quo aliquid effici necesse sit. Nulla igitur earum causa est, quoniam nullam rem sua vi efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiam non fit, causa est: sed id, quod cùm accessit, id, cuius causa est, efficit necessariò. nondum enim vlcerato serpentis morsu [r] Philoctecta, quæ causa in rerum natura continebatur, fore, vt is in insula Lemno [s] linqueretur? pòst autem causa fuit propior, & cum exitu

r al. *Philoctecta, causa in rerum na. cont. fore, vt is in ins. Lemno linqueretur.*

s al. *relinqueretur.*

iunctior. ‖ ratio igitur euentus aperit causam: 37
sed ex æternitate vera fuit hæc enunciatio. Relinquetur in insula Lemno Philoctetes: nec hoc
ex vero in falsum poterat conuerti. necesse est
enim in rebus contrariis duabus (contraria au-
t ἀντιφατικά. tem hoc loco t ea dico, quorum alterum ait
quid, alterum negat) ex his igitur necesse est,
inuito Epicuro, alterum verum esse, alterum
falsum: vt, sauciabitur Philoctetes, omnibus antè seculis verum fuit. Non sauciabitur, falsum.
Nisi fortè volumus Epicureorum opinionem
sequi, qui taleis enuntiationes nec veras, nec
falsas esse dicunt: aut cùm id pudet, illud tamen
dicũt, quod est impudentius, veras esse ex contrariis disiunctiones: sed quæ in his enuntiata
essent eorum neutrum esse verum. ‖ O admira- 38
v L. inscientiam diff. bilem licentiã, & miserabilem u inscitiam dif-
ferendi. Si enim aliquid in eloquendo nec ve-
rum, nec falsum est, certe id verũ non est. quod
autem verum non est: quî potest non falsum
esse? aut quód falsum non est, quî potest non
x fort. Tenebitur igitur id, q. verum esse? x Tenebitur id, quod à Chrysippo
defenditur. Omnem enuntiationẽ aut veram,
aut falsam esse, ratio ipsa coget, & ex æternitate quædam vera esse, & ea non esse nexa causis
ęternis, & à fati necessitate esse libera. ‖ Ac mihi 39
quidem videtur cum duę sententię fuissent veterum Philosophorũ, vna eorum qui censerent
omnia ita fato fieri, vt id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit: altera eorum, quibus viderentur sine vllo fato esse animorũ motus voluntarij: Chrysippus, tanquam
y L. mediũ ferire vol. arbiter honorarius 19 y mediũ se ferre voluisse: sed applicat se ad eos potiùs, qui necessitate
motus animos liberatos volunt. Dum autem
verbis vtitur suis, delabitur in eas difficultates,
vt necessitatem fati confirmet inuitus. ‖ Atque 40
hoc, li-

hoc,si placet,quale sit videamus, in assensioni-
bus, quas prima oratione tractaui. eas enim
veteres illi, quibus omnia fato fieri videban-
tur, vi effici, & necessitate dicebant. qui au-
tem ab his dissentiebant, fato assensiones li-
berabant, negabántque fato assensionibus ad-
hibito, necessitatem ab his posse remoueri:
iique ita disserebant, Si omnia fato fiunt, om-
nia fiunt antecedente causa: &, si appetitus:
illa etiam, quæ appetitum sequuntur. ergo
etiam assensiones. At, si causa appetitus non
est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est
in nostra potestate. Quod si ita est, ne illa qui-
dem, quæ appetitu efficiuntur, sita in nobis
sunt. non sunt igitur neque assensiones, neque
actiones in nostra potestate. ex quo efficitur: vt
neque laudationes iustæ sint: z nec vitupera- z al. *neque*
tiones, nec honores, nec supplicia. Quod cùm *vit.*
vitiosum sit, probabiliter concludi putant, non
41 omnia fato fieri, quæcumque fiant. || Chrysip-
pus autem cùm & necessitatem a improbare, & a L. *impro-*
nihil vellet sine præpositis causis euenire, cau- *baret, & nih.*
sarum genera distinguit, vt & necessitatem ef-
fugiat, & retineat fatum. Causarum enim, in-
quit, aliæ sunt perfectæ, & principales: aliæ ad-
iuuantes, & proximæ. Quamobrem cùm dici-
mus, omnia fato fieri causis antecedentibus,
non hoc intelligi volumus, causis perfectis, &
principalibus, sed causis antecedentibus, adiu-
uantibus, & proximis. Itaque illi rationi, quam
paulò antè conclusi, sic occurrit, Si omnia fa-
to fiant, sequi illud quidem, vt omnia causis
fiant antepositis, verùm non principalibus, &
perfectis, sed adiuuantibus, & proximis. quæ
si ipsæ non sint in nostra potestate, non sequi-
tur, vt ne appetitus quidem sit in nostra pote-
state. at hoc sequeretur, si omnia perfectis, &
principalibus causis fieri diceremus, vt cùm

hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. ‖ Quamobrem qui ita fatum introducunt, vt necessitatem adiungant, in eos valebit illa conclusio. 42
qui autem causas antecedenteis [b] non dicent perfectas, neque principales, in eos nihil valebit. quod enim dicantur assensiones fieri, causis antepositis, id quale sit, facilè à se explicari putant. nam quamquam assensio non possit fieri nisi commota viso, tamen cùm id visum proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem, vt Chrysippus vult quam dudum diximus, non vt illa quidem fieri possit, nulla vi extrinsecus excitata (necesse est enim assensionem viso commoueri) sed reuertitur ad cylindrum, & turbinem suum, quæ moueri incipere, nisi pulsa, non possunt, id autem cùm accidit, suapte natura, quod superest, & cylindrum volui, & versari turbinem [c] putant. ‖ Vt igitur, inquit, qui protrusit 43
cylindrum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit: sic visum obiectum imprimet illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in potestate: eáque quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi, & natura mouebitur, quòd si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset, omnia fato fieri. Sin omnibus, quæcumque fiunt, verisimile est causam antecedere: quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modò intelligatur, quæ sit causarum distinctio, ac dissimilitudo. ‖ Hæc 44
cùm ita sint à Chrysippo explicata, si illi, qui negant assensiones fato fieri, [20] fateantur tamen [d] eas non sine viso antecedente fieri, alia ratio est. sed si concedunt anteire visa, nec tamen fato fieri assensiones, quòd proxima illa, & continens

b L. *non dicunt perf.*

c *for. putat.*

d L. *eas sine viso antecd.*

continens causa non moueat assensionem: vide, ne idem dicant. neque enim Chrysippus concedens, assensionis proximam, & continentem causam esse in viso positam, [e] neque eam causam ad assentiendum necessariam esse, concedet, vt, si omnia fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus, & necessariis: [21] [f] itémque illi, qui ab hoc dissentiunt, confitentes non fieri assensiones sine præcursione visorum, dicent, [22] si omnia fato fierent eiusmodi, vt nihil fieret, nisi prægressione causæ, confitendum esse fato fieri omnia: ex quo facile intellectu est, cùm vtrique, patefacta, atque explicata sententia sua, ad eundem exitum veniant, verbis eos,

45 non re dissidere. ‖ omninóque cùm hæc sit distinctio, vt quibusdam in rebus verè dici possit, cùm hæ causæ antegressæ sint, non esse in nostra potestate, quin illa eueniant, quorum fuerint. quibusdam autem in rebus, causis antegressis, in nostra tamen esse potestate, vt illud aliter eueniat: hanc distinctionem vtrique approbant: sed alteri censent, [g] quibus in rebus cùm causæ antecesserint ita, vt non sit in nostra potestate, vt aliter illa eueniant, illas fato fieri: quæ autem in nostra potestate sint, ab his fatum abesse: *

46 ‖ Hoc modo hanc causam disceptari oportet, non ab atomis errantibus, & de via declinantibus præsidium petere. Declinat, inquit, atomus. Primùm cur? aliam enim quandam vim motus habebunt à Democrito impulsionis, quam plagam ille appellat: à te Epicure grauitatis, & ponderis. Quæ ergo noua causa in natura [h] est, quæ declinet atomum? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur [i] minimo [h] declinent interuallo, maiore non? [i] aut cur declinent vno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem est,

e L. delet hanc particulam negationis ne.

f L. neque illi, qui

g for. quib. rebus causæ anteceß.

h L. declinant

i L. aut cur declinät vno min. non declinant d.

non diſputare. || Nam neque extrinſecus im- 47
pulſam atomum loco moueri, & declinare di-
cis : neque in illo, inani, per quod feratur ato-
mus, quidquam fuiſſe cauſæ, cur ea non è re-
gione ferretur : nec in ipſa atomo mutationis
aliquid factum eſt, quamobrem naturalem ſui
ponderis motum non teneret. Ita cùm attuliſ-
ſet nullam cauſam, quæ iſtam declinationem
efficeret: tamen aliquid ſibi dicere videtur: cùm
id dicat, quòd omnium mentes aſpernentur,
ac reſpuant. || Nec verò quiſquam magis con- 48
firmare mihi videtur non modò fatum, verùm
etiam neceſſitatem, & vim omnium rerum, ſu-
ſtuliſſeque motus animi voluntarios, quàm
hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non po-
tuiſſe, niſi ad has commentitias declinationes
confugiſſet, Nam, vt eſſent atomi, quas quidem
eſſe, mihi probari nullo modo poteſt : tamen
declinationes iſtæ numquam explicarentur.
nam ſi atomis, [k] vt grauitate ferantur, tribu-
tum eſt neceſſitate naturæ, quòd omne pondus
nulla re impediente moueatur, [l] & feratur
neceſſe eſt : illud quoque neceſſe eſt, declina-
re quibuſdam atomis, vel, ſi volunt, [m] omni-
bus naturaliter.

Multa deſunt.

[k] L. *vt grauitate deorſum ferantur,*
[l] L. *& feratur deorſum neceſſe eſt:*
[m] L. *omnibus tributū eſſe naturaliter,*

M. TVLLII CICERONIS
DE LEGIBVS,
liber * primus.

* qui eſt de origine iuris.

***

ATTICVS. QVINCTVS. MARCVS. ATTICVS.

LVcvs quidem ille, & hæc [a] Arpinatum 1
quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in
Mario. Si manet illa quercus, hæc eſt profectò.
etenim

[a] L. *Arpinatium*

etenim est sanè vetus. QVINCTVS. Manet
verò, Attice noster, & semper manebit. sata est
enim ingenio. nullius autem agricolæ cultu
stirps tam diuturna, quàm poëtæ versu semi-
nari potest. ATT. Quo tandem modo, Quin-
cte? aut quale est istuc, quod poëtæ serunt?
mihi enim videris, fratrem laudando, suffra-
2 gari tibi. ‖ QV. Sit ita sanè. Verumtamen dum
Latinæ loquentur litteræ, quercus [b] huic loco b al. *huic*
non deerit,[c] quę Mariana dicatur: eáque, vt ait *luco*
[d] Scæuola de fratris mei Mario, Canescet sæ- c q.v.c. *quæ*
clis innumerabilibus. Nisi fortè Athenæ tuæ *Mariana*
sempiternam in arce oleam tenere potuerunt, *dicitur:*
aut, quòd * Homericus Vlysses Deli se proce- d L. *Scæ-*
ram, & teneram palmam vidisse dixit, hodie *uola*
monstrant eandem: multáque alia multis locis * Odyss. ζ
diutius commemoratione manent, quàm na-
tura stare potuerunt. Quare glandifera illa
quercus, ex qua olim euolauit

Nuntia fulua Iouis, miranda visa figura,

nunc sit hæc, sed cùm eam tempestas, vetustásve consumpserit, tamen erit his in locis, quam
3 Marianam quercum vocent. ‖ ATT. Non dubi-
to id quidem: sed hoc iam non ex te, Quincte,
quæro, verùm ex ipso poëta, tuíne versus hanc
quercum seuerint, an ita factum de Mario, vt
scribis, acceperis. MAR. Respondebo tibi equi-
dem, sed non antè, quàm tu ipse mihi respon-
deris, Attice. [e] certè non longè à tuis ædibus e L. *certéne,*
inambulans post excessum suum Romulus *non longè*
Proculo Iulio dixerit, se deum esse, & Quiri-
num vocari, templúmque sibi dicari in eo
loco iusserit: & Athenis non longè item à tua
illa antiqua domo Orithyam Aquilo sustule-
4 rit: sic enim est traditum. ‖ ATT. Quorsum tan-
dem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi
ne nimis diligenter [f] inquiras in ea, quæ isto f L. *anqui-*
modo memoriæ sint prodita. ATT. Atqui *ras*

multa quæruntur in Mario, fictáne, an vera sint, & à nonnullis, quòd & in recenti memoria, [g] & in Arpinati homine: sed veritas à te postulatur. M. Et mehercule, ego me cupio non mendacem putari: sed tamen nonnulli isti, Tite, faciunt imperitè, [2] qui in isto [h] opusculo non vt à poëta, sed vt à teste, veritatem exigant. nec dubito, quin iidem, & cum Aegeria collocutam Numam, & ab Aquila Tarquinio apicem impositum putent. V. Intelligo, te, frater, alias in historia leges obseruandas putare, alias in poëmate. ‖ M. Quippo cùm in illa ad 5
veritatem, Quincte, referantur, in hac ad delectationem pleraque. quamquam & apud Herodotum, patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. ATT. [3] Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem, Tite? ATT. Postulatur à te iamdiu, vel flagitatur potiùs historia. sic enim putant, te illam tractante effici posse, vt in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque, vt audias, quid ego ipse sentiam, non solùm mihi videris eorum studiis, qui literis delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus, & ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata. [i] abest enim historia literis nostris, vt & ipse intelligo, & ex te persæpe audio. potes autem tu profectò satisfacere in ea, quippe cùm sit opus, vt tibi quidem videri solet, vnum hoc oratorium maximè. ‖ Quamobrem aggredere, 6
quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. Nam post annaleis pontificum maximorum, [4] quibus nihil potest esse [k] iucundius: si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut Fannium, aut ad Vennonium venias: quamquam ex his alius alio plus habet virium,

g fort. & in Arpinate homine, vel re, veritas à te postul.

h L. periculo.

i fort. deest enim hist.

k al. nudius: fort. eiuncidius: fort. inncidius:

Virium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannij autem ætate coniunctus Antipater pauló inflauit vehementiùs, habuitque vireis agresteis ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, vt accuratiùs scriberent. Ecce autem [5] successere [l] huic bello Clodius, Asilo, nihil ad Cœlium, sed potiùs ad antiquorum
7 languorem, atque inscitiam.‖ Nam quid [m] Accium [n] memorem: cuius loquacitas habet aliquid argutiarum. nec id tamen ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus, & ineptus, [6] ad summam impudentiam. Sisenna, eius amicus, omneis adhuc nostros scriptores, nisi qui fortè nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facilè superauit. Is tamen neque orator in numero vestro vmquam est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur: vt vnum Clitarchum, neque præterea quemquam, de Græcis legisse videatur: eum tamen velle duntaxat imitari: quem si assequi posset, aliquantùm ab optimo tamen abesset. Quare, tuum est munus: hoc à te exspectatur: nisi quid Quincto
8 videtur secùs. ‖ QV. Mihi verò nihil: & sæpe de isto colloquuti sumus. sed est quædam inter nos parua dissensio. ATT. Quæ tandem? QV. A quibus temporibus scribendi capiatur exordium. ego enim ab vltimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, vt ne legantur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit, vt ea complectatur, quibus ipse interfuit. ATT. Ego verò huic potiùs assentior. sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeij, laudes illustrabit, incurret etiam [o] in illum memorabilem annum suum: quem ab isto malo prædicari, quàm, vt aiunt, de Remo, &c.

l v. c. *huic Clodius, Asellio,*

m L. *Attium*

n al. *numerem:*

o v. c. *in illum & memorabilem* fort. *in illummet memorabilem*

& Romulo. M. intelligo èquidem à me istum
laborem iam diu postulari, Attice: quem non
recusarem, si mihi vllum tribueretur vacuum
tempus, & liberum. neque enim occupata
opera, neque impedito animo, res tanta suscipi
potest. vtrumque opus est, & cura vacare, &
negotio. ‖ ATT. Quid? ad cetera, quæ scripsisti 9
plura, quàm quisque è nostris, quod tibi tan-
p L. *subsi-* dem tempus vacuum fuit concessum? M. p Sub-
siua cisiua quædam tempora incurrunt: quæ ego
perire non patior: vt si qui dies ad rusticandum
dati sint, ad eorum numerum accommoden-
tur, quæ scribimus. Historia verò nec institui
potest, nisi præparato otio: nec exiguo tempore
absolui: & ego animi pendere soleo, cùm semel
quid orsus, traducor aliò: neque tam facilè
interrupta contexo, quàm absoluo instituta.
‖ ATT. Legationem aliquam nimirum ista oratio 10
q L. *cretio-* postulat, aut eiusmodi quampiam [7] q cessatio-
nem libe- nem liberam, atque otiosam. M. Ego verò ætatis
ram, potiùs vacationi confidebam, cùm præsertim
non recusarem, quominùs more patrio sedens
in solio consulentibus responderem, senectu-
tisque non inertis grato, atque honesto fun-
geret munere. sic enim mihi liceret & isti rei,
quam desideras, & multis vberioribus, atque
maioribus, operæ, quantum vellem dare. ‖ ATT. 11
Atqui vereor, ne istam causam nemo noscat:
tibique semper dicendum sit, & eo magis, quòd
te ipse mutasti, & aliud dicendi genus insti-
r fort. *nu-* tuisti: vt quemadmodum Roscius, familiaris
meros, & tuus, in senectute [8] r numeros in cantu ceci-
cantus remi- derat, ipsasque tardiores fecerat tibias: sic tu à
serat, ipsasq; contentionibus, quibus summis vti solebas,
fort. *nume-* quotidie relaxes aliquid, vt iam oratio tua non
ros in cantu multùm à Philosophorum lenitate absit. Quod
reciderat, sustinere cùm vel summa senectus posse videa-
ipsasq; tur, nullam tibi à causis vacationem video dari.

‖ QV.

12 Q. At mehercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad ius respondendum dedisses. Quamobrem, cùm placebit, tibi experiendum censeo. M. Id, siquidem, Quincte, nullum esset in experiendo periculum. sed vereor, ne, dum minuere velim laborem, augeam, atque ad illam causarum operam, ad quam ego numquam, nisi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullam maiorem vmquam causam sum
13 ausus accedere. ATT. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his s subcisiuis, vt ais, temporibus, & conscribis de iure ciuili subtiliùs, quàm ceteri? Nam à primo tempore ætatis iuri studere te memini, cùm ipse etiam t ad Scæuolam ventitarem: neque vmquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, vt ius ciuile contemneres. M. In longum sermonem me * reuocas, Attice: quem tamen, nisi Quinctus aliud quid nos agere mauult, suscipiam: &, quoniam vacui sumus, dicam. QV. Ego verò libenter audierim. quid enim agam potiùs? aut in quo
14 meliùs hunc consumam diem? M. Quin igitur ad illa spatia nostra, sedésque pergimus? vbi, cùm satis erit deambulatum, requiescemus. nec profectò nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. ATT. Nos verò, u & hac quidem adire, si placet, per ripam, & vmbram. Sed iam ordire explicare, quæso, de iure ciuili quid sentias. M. x Ego memini summos fuisse in ciuitate nostra viros, qui id interpretari populo, & respondere soliti sint: sed eos magna professos, in paruis esse versatos. Quid enim est tantum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur? y quàm est populo necessa-

s L. *subsiciuis*,

t L. *ad Scæuolam*

* *vocas*,

u al. *& hæc quidem, adire, si placet, per ripam* L. *& hac quidem, si placet, per ripam, & vmbram.*

x L. *Egóne? sūmos fuisse*

y L. *quam tam quam est populo necessarium.*

rium?

rium? nec verò eos, qui ei muneri præfuerunt, vniuersi iuris experteis fuisse existimo, sed hoc ciuile, quod vocant, eatenùs exercuerunt,

z L. Illud autem incognitum minus est in vsu, minusq; necessarium.

quoad populo præstare voluerunt.[10] [11] z Id autem incognitum est, minusque in vsu necessarium. Quamobrem, quò me vocas? aut quid hortaris? vt libellos conficiam de stillicidiorum, ac de parietum iure? aut vt stipulationum, & iudiciorum formulas componam? quæ & conscripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à vobis exspectari puto.

15 ‖ ATT. Atqui, si quæres, ego quid exspectem: quoniam scriptum est à te satis de optimo reipublicæ statu, consequens esse videtur, vt scribas tu idem de legibus. sic enim fecisse video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maximè diligis. M. Vísne igitur, vt ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Cnosiorum, & spatiis siluestribus, crebrò insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat: sic nos inter has procerissimas populos, in viridi, opacaque ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus iisdem de rebus aliquid vberius, quàm forensis vsus desiderat?

16 ‖ ATT. Ego verò ista audire cupio. M. Quid ait Quinctius? QV. Nulla de re magis. M. Et rectè quidem. nam

a L. nullo in genere disputationis sic patefieri;

sic habetote,[12] a nullo in genere disputandi magis honesta patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam vim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendique causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos. his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri potest.

17 ‖ ATT. Non ergo à prætoris edicto, vt plerique nunc, neque

à XII.

à XII. tabulis, vt superiores, sed penitùs ex intima Philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus, hoc sermone, Pomponi, quemadmodum caueamus in iure, aut quid de quaque consultatione respondeamus. Sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris viris, nunc ab vno summa auctoritate, & scientia sustinetur.[12] Sed b noris ista. complectenda in hac disputatione b *L. non quærimus illa.* tota causa vniuersi iuris est, ac legum, vt hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, & angustum locum concludatur naturæ. natura enim iuris nobis explicanda est, eaque ad hominis repetenda natura: considerandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ composita sunt, & descripta, iura, & iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ vocantur iura ciuilia.

18 || Q V. Altè verò, &, vt oportet, à capite, frater, repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ, quàm litigandi tradunt vias. M. Non est ita, Quincte: ac potiùs ignoratio iuris litigiosa est, quàm scientia. Sed hæc posteriùs. Nunc iuris principia videamus. Igitur doctissimis viris proficisci placuit à lege: haud scio an rectè, si modò vt iidem definiunt, LEX EST RATIO SVMMA insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cùm est in hominis mente confirmata, & confecta, lex est. c *L. eamq; νόμον illi Græco al. eamq;*

19 || Itaque arbitrantur, prudentiam esse legem, cuius ea vis sit, vt rectè facere iubeat, vetet delinquere: c eamque rem illi Græco putant nomine, à suum cuique tribuendo appellatam: ego nostro, à legendo. nam vt illi æquitatis, sic nos d delectus vim in lege ponimus, & proprium tamen vtrumque legis est. Quod si ita rectè dicitur, vt mihi quidem plerumque videri *rem illi Græco putant nomine νόμον à suum cuique tribuendo* d *V. C. dilectus*

solet:

solet: à lege ducendum est iuris exordium. ea est enim naturæ vis: ea mens, ratioque prudentis: ea iuris, atque iniuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis nostra versatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit quod vult aut iubendo, aut vetando, vt vulgus appellat. Constituendi verò iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ seculis [e] omnibus antè nata est, quàm scripta lex vlla, aut quàm omninò ciuitas constituta. QV. Commodiùs verò, [14] & ad rationem instituti sermonis [f] sapientiùs. M. Vísne ergo, ipsius iuris ortum 20
à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubium, quò sint hæc referenda, quæ quærimus. QV. Ego verò ita faciendum esse censeo. ATT. Me quoque adscribito fratris sententiæ. M. Quoniam igitur eius reipublicæ, quam optimam esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis, & seruandus status, omnesque leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, serendi etiam mores, nec scriptis omnia sancienda: repetam stirpem iuris à natura, qua duce, est nobis omnis disputatio explicanda. ATT. Rectissimè: & quidem ista duce errari nullo pacto potest. M. Dásne igitur hoc nobis, Pom- 21
poni, (nam Quincti noui sententiam) [g] deorum immortalium natura, ratione, potestate, mente, numine, siue quod est aliud verbum, quo planiùs significem quod volo, naturam omnem [h] diuinam regi? nam si hoc non probas, à deo nobis causa ordienda est potissimùm. ATT. Do sanè, si postulas. etenim propter hunc concentum auium, strepitumque fluminum, non vereor, condiscipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum est. solent enim, id quod virorum bonorum est, admodum irasci. nec verò ferent, si audierint, te primum caput libri

e v. c. compluribus.

f L. aptiùs.

g L. deorum immortaliū vi, ratione, potestate, &c.

h L. delet vocem, diuinam.

optimi

optimi prodidisse: in quo scripsit, nihil curare
22 deum, nec sui, nec alieni. ‖ ATT. Perge, quæso: nam id, quod tibi concessi, quorsum pertineat, exspecto. M. Non faciam longiùs. huc enim pertinet. Animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilij, quem vocamus hominem, præclara quadam conditione generatum esse à supremo deo. solum est enim ex tot animantium generibus, atque naturis, particeps rationis, & cogitationis, cùm cetera sint omnia expertia. Quid est autem, non dicam in homine, sed in omni cælo, atque terra, ratione diuinius? quæ cùm adoleuit, atque perfecta est, nominatur ritè
23 sapientia. ‖ Est igitur, quoniam nihil est ratione melius, eaque & in homine, & in deo, prima homini cum deo rationis societas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est. Quæ cùm sit lex, lege quoque consociati homines cum diis putandi sumus. Inter quos porrò est communio legis, inter eos communio iuris est. Quibus autem hæc sunt inter eos communia, & ciuitatis eiusdem habendi sunt. Si verò iisdem imperiis, & potestatibus parent: multò etiam magis parent huic cælesti descriptioni, mentique diuinæ, & præpotenti deo. [i] vnde etiam vniuersus hic mundus, vna ciuitas communis deorum, atque hominum, existimanda: & quòd in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguntur status, id in rerum natura tantò est magnificentius, tantoque præclarius, vt homines deorum
24 agnatione, & gente teneantur. ‖ Nam cùm de natura omni quæritur, [k] [15] disputari solent nimirum ista: perpetuis cursibus, conuersionibus cælestibus exstitisse quandam [l] maturitatem serendi generis humani. quod sparsum in

i V. C. & L. *vt etiam vniuersus hic mundus, vna ciuitas communis deorum, atque hominum existimanda sit. Et quòd* &c.

k L. *disputari solent ista: & nimirum ita sunt, vt disputantur: perpetuis cursibus,*

l L. *maturitatem serendi generis*

terras, atque satum, diuino auctum sit animorum munere. [m] Nam quòd aliquibus cohærent homines, è mortali genere sumserunt, quæ fragilia essent, & caduca: [n] animum esse ingeneratum à deo: ex quo verè vel agnatio nobis cum cælestibus, vel genus, vel stirps appellari potest. itaque ex tot generibus nullum est animal, præter hominem, quod habeat notitiam aliquam: de ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem habere deum deceat, tamen habendum sciat. ‖ Ex 25
quo efficitur illud, [o] vt is agnoscat deum, qui, vnde ortus sit, quasi recordetur, ac noscat. Iam verò virtus eadem in homine, ac deo est, neque vllo alio ingenio præterea. est autem virtus nihil aliud, quàm in se perfecta, & ad summum perducta natura. Est igitur homini cum deo similitudo. Quod cùm ita sit, quę tandem potest esse propior, certiórve cognatio? Itaque ad hominum commoditates, & vsus tantam rerum vbertatem natura largita est, vt ea, quæ gignuntur, donata consultò nobis, non fortuitò nata videantur: nec solùm ea, quæ frugibus, atque baccis terræ fœtu profunduntur, sed etiam pecudes: quòd perspicuum sit, partim esse ad vsum hominum, partim ad fructum, partim ad vescendum procreatas. Artes verò innumerabiles repertæ sunt, docente natura. ‖ Quam 26
imitata ratio, res ad vitam necessarias solerter consequuta est. Ipsum autem hominem eadem natura non solùm celeritate mentis ornauit, sed etiam sensus, tanquam satellites, attribuit, ac nuncios: & rerum plurimarum [16] obscuras, [p] & necessarias intelligentias enudauit, quasi fundamenta quædam scientiæ: figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. nam cùm ceteras animanteis abiecisset

m *cumq; a- ctia, quibus cohærent homines, à mortali genere sumserint,* &c.

n al. *animam tamen esse ingereratam*

o al. *vt is se agnoscat*

p L. *nec satis apertas intelligentias inchoauit, quasi fundamenta.*

ad

ad pastum, solum hominem erexit, ad cælique
quasi cognationis, domiciliique pristini con-
spectum excitauit: tum speciem ita formauit
oris, vt in ea penitùs reconditos mores effin-
27 geret. ‖ Nam & oculi nimis arguti, quemad-
modum animo affecti simus, loquuntur: & iis,
qui appellatur vultus, qui nullo in animante
esse, præter hominem, potest, indicat mores:
cuius vim Græci norunt, nomen omninò non
habent. Omitto opportunitates, habilitatesque
reliqui corporis, moderationem vocis, oratio-
nis vim, quæ conciliatrix est humanæ maximè
societatis. Neque enim omnia sunt huius dis-
putationis, ac temporis: & hunc locum satis, vt
mihi videtur, in iis libris, quos legistis, expressit
Scipio. Nunc quoniam hominem, [17] quod
principium reliquarum rerum esse voluit, ge-
nerauit, & ornauit deus, perspicuum sit illud,
ac omnia differantur, ipsam per se naturam
longiùs progredi: quæ etiam nullo docente
profecta ab iis, quorum, ex prima, & inchoata
intelligentia, genera cognouit, confirmat ipsa
28 per se rationem, & perficit. ‖ ATT. Dij immor-
tales! quàm tu longè iuris principia repetis,
atque ita, vt ego non modò ad illa non pro-
perem, quæ exspectabam à te de iure ciuili,
sed facilè patiar te q hunc diem vel totum in — q fort. *vel hunc totum diem.*
isto sermone consumere. sunt enim hæc ma-
iora, quæ aliorum causa fortasse complecteris,
quàm ipsa illa, quorum hæc causa præparantur.
M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter
attinguntur: sed omnium, quæ in hominum
doctorum disputatione versantur, nihil est
profectò præstabilius, quàm planè intelligi nos
ad iustitiam esse natos, neque opinione, sed
natura constitutum esse ius. [18] Id iam r pa- — r. fort. *patebit,*
tebit, si hominum inter ipsos societatem, con-
29 iunctionemque perspexeris. ‖ Nihil est enim

vnum vni tam simile, tam par, quàm omnes
inter nosmetipsos sumus. Quòd si deprauatio
consuetudinum, si opinionum vanitas non
imbecillitatem animorum torqueret, & flecte-
ret quocumque cœpisset: sui nemo ipse tam
similis esset, [s] quàm omnes sunt omnium.
Itaque quæcumque est hominis definitio, vna
in omneis valet. ‖ Quod argumenti satis est, 30
nullam dissimilitudinem esse in genere. Quæ si
esset, non vna omneis definitio contineret.
Etenim ratio, qua vna præstamus beluis, per
quam coniectura valemus, argumentamur,
refellimus, disserimus, conficimus aliquid, con-
cludimus, certè est communis, doctrina diffe-
rens, discendi quidem facultate par. Nam &
sensibus eadem omnia comprehenduntur: & ea,
quæ mouent sensus, itidem mouent omnium:
[19] quæque in animis imprimuntur, de quibus
antè dixi, inchoatæ intelligentiæ, similiter in
omnibus imprimuntur: interpresque est mentis
oratio, verbis discrepans, sententiis congruens.
Nec est quisquam gentis vllius, qui ducem na-
turam [t] nactus, ad virtutem peruenire non
possit. ‖ Nec solùm in rectis, sed etiam [u] in 31
prauis actibus, insignis est humani generis
similitudo. Nam & voluptate capiuntur omnes:
quæ etsi est illecebra turpitudinis, tamen ha-
bet quiddam naturalis boni. [20] [x] lenitatis est
enim, & suauitatis: id enim, vt suauitate de-
lectans, sic ab errore mentis, tanquam salutare
aliquid, asciscitur. Similique [y] inscitia mors
fugitur, quasi dissolutio naturæ: vita expetitur,
quia nos, in quo nati sumus, continet: dolor
in maximis malis ducitur, cùm sua asperi-
tate, tum quòd naturæ interitus videtur sequi.
‖ [21] [z] Propter quam honestatis, & gloriæ simi- 32
litudinem, beati, qui honorati sunt, videntur:
miseri autem, qui inglorij. Molestiæ, lætitiæ,
cupi

s L. *quàm omnes omnium. Itaque*

t al. *sequutus*,

u L. *in prauitatibus*, *insignis*

x L. *lenitate enim, & suauitate delectans, sic ab errore*

y L. *inscientia*

z L. *propterq; honestatis.*, &c.

cupiditates,timores,similiter omnium menteis peruagantur : nec, si opiniones aliæ sunt apud alios,idcirco,qui canem,& felem,vt deos, colunt,non eadem superstitione, qua ceteræ gentes,conflictantur.Quæ autem natio non comitatem,nõ benignitatem, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ superbos, quæ maleficos, quæ crudeleis, quæ ingratos non aspernatur,non odit?quibus ex rebus cùm omne genus hominum societatum inter se esse intelligatur, illud extremum est,quòd rectè viuendi ratio meliores efficit. Quæ si approbatis,pergam ad reliqua:sin quid requiritis,id explicemus priùs. ATT. Nos verò nihil : vt pro
33 vtroque respondeam.‖ M. Sequitur igitur,[z] ad participandum alium alio, communicandumque inter omneis, [a] iustos natura esse factos. [b] atque hoc in omni disputatione sic intelligi volo, [22] quod dico,naturam esse : tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, vt ab ea tanquam igniculi exstinguantur à natura dati,exorianturque,& confirmentur vitia contraria. Quòd si,quo modo est natura, sic iudicio,homines, humani (vt ait Poëta) nihil à se alienum putarent, coleretur ius æquè ab omnibus. quibus enim ratio natura data est , iisdem etiam recta ratio data est:ergo & lex, quæ est recta ratio in iubendo,& vetando:si lex,ius quoque. At omnibus ratio : ius igitur datum
34 est omnibus.‖ rectéque Socrates exsecrari eum solebat , qui primus [c] vtilitatem à natura seiunxisset.id enim quærebatur caput esse exitiorum omnium : [23] vnde enim illa Pythagorea vox, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα. ex quo perspicitur,cùm hanc beneuolentiam tam latè,longéque diffusam vir sapiens in aliquem pari virtute præditum cõtulerit, tum illud effici, quod quibusdã incredibile videatur. sit autẽ

z L. *ad participandum aliũ ab alio,*

a L. *iustos natura nos esse fact.*

b L. *Atque hoc in omni hac disputatione sic intelligi volo, ius id, quod dico naturã esse :* al. *ius id , quod dico , natura esse:*

c fort. *vtilitatem ab honestate sciũxisset.*

necessarium, vt nihilo sese plus, quàm alterum diligat. Quid enim est, quod differat, cùm sint cuncta paria? quòd si interesse quippiam tantulum modò potuerit, iam amicitiæ nomen occiderit? cuius est ea vis, vt, simul atque sibi aliquid, quàm alteri, maluerit, nulla sit. Quæ præmuniuntur omnia reliquo sermoni, disputationíque nostræ, quo faciliùs, ius in natura esse positum, intelligi possit. De quo cùm perpauca dixero, tùm ad ius ciuile veniam, ex quo hæc omnis nata est oratio. ‖ QV. Tu verò iam 35
perpauca scilicet: ex iis enim, quæ dixisti, Attico videtur, mihi quidem certè ex natura ortum esse ius. ATT. An mihi aliter videri possit, cùm hæc iam perfecta sint: primùm quasi muneribus deorum nos esse instructos, & ornatos: secundo autem loco, vnam esse hominum inter ipsos viuendi parem, communemque rationem: deinde omneis inter se naturali quadam indulgentia, & [d] beneuolentia, tum etiam societate iuris contineri? Quæ cùm vera esse, rectè, vt arbitror, concesserimus, quî iam licet nobis à natura leges, & iura seiungere? ‖ M. Re- 36
ctè dicis: & res sic se habet. Verùm Philosophorum more, non veterum quidem illorum, sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientiæ: quæ fusè olim disputabantur, ac liberè, ea nunc [e] articulatim, distinctéque dicuntur. nec enim satisfieri censent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi separatim hoc ipsum, [f] naturæ esse ius, disputarint. ATT. [24] Et scilicet tua libertas differendi amissa est: aut tu is es, qui in disputando non tuū iudicium sequare, sed auctoritati aliorū pareas? ‖ M. [g] Non semper, Tite: 37
sed iter huius sermonis quod sit, vides. ad reip. firmandas, & stabiliendas vireis, sanandos populos omnis nostra pergit oratio. Quocirca vereor cōmittere, vt non bene prouisa, & diligenter

d v.c. *beniuolentia*,

e al. *articulatim de secta dicūtur.*

f al. *natura esse ius*,

g al. *Non semper ita: sed iter*

gentes

genter explorata principia ponantur: nec tamen vt omnibus probentur, (nam id fieri non potest) sed vt iis, qui omnia recta, atque honesta, per se expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod per seipsum laudabile esset, aut certè nullum habendum magnum bonum, nisi quod verè laudari
38 sua sponte posset. ‖ his omnibus, siue in Academia vetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt: siue Aristotelem, & Theophrastum, cum illis re congruentes, genere docendi paulùm differentes, secuti sunt: siue, vt Zenoni visum est, rebus non commutatis, immutauerunt vocabula: siue etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed iam tamen fractam, & conuictam sectam secuti sunt, vt, virtutibus exceptis, atque vitiis, cetera in summa æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, [h] h L. probetur.
39 probantur. ‖ Sibi autem indulgentes, & corpori deseruientes, atque omnia, quæ sequantur in vita, quæque fugiant, voluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam si vera dicunt, (nihil enim opus est hoc loco litibus) in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate reip. cuius partem nec norunt vllam, nec vnquam nosse voluerunt, paulisper facessant, rogemus. Perturbatricem autem harum omniũ rerum Academiam, hanc ab Arcesila, & Carneade recentem, exoremus, vt sileat. Nam si inuaserit in hæc, quæ satis scitè nobis instructa, & composita videntur, nimias edet ruinas. Quam quidem ego placare cupio, submouere non audeo.

desunt hic fortasse nonnulla de peccati conscientia, & de scelerum pœnis, quas improbi apud inferos luunt.

40 * ‖ nam & in iis sine illius suffimentis expiati sumus. At verò scelerum in homines, atque impietatum nulla expiatio est. Itaque pœnas

luunt non tam iudiciis, quæ quondam nuſquam erant, hodie multifariam nulla ſunt, [i] vt ſint tamen, perſæpe falſa ſunt: vt eos agitent, inſectenturque furiæ, non ardentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudiſque cruciatu. Quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quæ nam ſollicitudo vexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamẽ nemo tam audax vnquam fuit, quin aut abnueret à ſe commiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquam fingeret, defenſionemque facinoris [k] à natura iure aliquo quæreret. Quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? quòd ſi pœna, ſi metus ſupplicij, non ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſaque vita: nemo eſt iniuſtus. [l] at incauti potiùs habendi ſunt improbi. ‖ Tum autem qui non ipſo 41 honeſto mouemur, vt boni viri ſimus, ſed vtilitate aliqua, atque fructu, callidi ſumus, non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem, vel iudicem? quid in deſerto loco nactus quem multo auro ſpoliare poſſit, imbecillum, atque ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus vir, ac bonus, etiam colloquetur, iuuabit, in viam deducet. Is verò qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis commodis omnia, videtis, credo, quid ſit [m] acturus. Quòd ſi negabit ſe illi vitam erepturum, & aurum ablaturum, numquam ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat, ne emanet, id eſt, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modò docti, verùm etiam agreſtes erubeſcant. ‖ Iam verò ſtultiſſi- 42 mum illud exiſtimare omnia iuſta eſſe, [n] quæ ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus. Etiámne, ſi quæ ſint tyrannorum leges, ſi triginta illi Athenis leges imponere voluiſſent? aut

[i] L. *& vt ſint, tamen perſæpe falſa ſunt, quàm conſcientia: vt eos agitent,* &c.

[k] L. *à natura iure aliquo*

[l] L. *ſed incauti potius,* &c. al. *& incauti potius hab.*

[m] L. *facturus.*

[n] L. *quæ ſita ſint, in pop.* & ita v.c.

aut,si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hæ leges, iustæ haberentur? o nihilo, credo magis illa,quàm interrex noster tulit,vt dictator, quem vellet ciuium,indicta causa impunè posset occidere.est enim vnum ius, quod deuincta est hominum societas, & quod lex constituit vna. Quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta vspiam,siue nusquam. Quòd si iustitia, est obtemperatio scriptis legibus, institutísque populorum,& si,vt iidem dicunt, vtilitate omnia metienda sunt: negliget leges,eásque perrumpet,si poterit,is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore.Ita fit, vt nulla sit omnino iustitia, si neque natura est,& ea,quæ propter vtilitatem constituitur, [25] p vtilitate illa con-
43 uellitur. ‖ Atqui, si natura confirmatum ius non erit,virtutes omnes q tollantur. vbi enim liberalitas,vbi patriæ caritas,vbi pietas,vbi aut bene merendi de altero, aut, referendæ gratiæ voluntas poterit exsistere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd natura propensi sumus ad diligendos homines: quod fundamentum iuris est: neque solùm in homines obsequia, sed etiam in deos cæremoniæ,religionésque r tolluntur:quas nō metu,sed ea coniunctione,quæ est homini cum deo,conseruandas puto. Quòd si populorū iussis,si principum decretis,si sententiis iudicū,iura constituerentur:ius esset latrocinari: ius adulterare:ius, testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis, aut scitis multitu-
44 dinis probarentur. [26] ‖ Quæ si tanta pòtentia est stultorum sententiis, atque iussis, vt eorum suffragiis rerum natura vertatur: cur non sanciunt,vt,quæ mala, perniciosaque sunt,habeātur pro bonis ac salutaribus? aut cur,cùm ius

o fort. *nihilo magis quàm illa, quam*

p fort. *vtilitate illa sublata conuell.*

q L. *tollētur.*

r L. *tollētur:*

s q. v. c. *Quòd si tanta potestas est stult.* al. *Quòd si tanta potentia est st.*

ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos legem bonam à mala nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus. Nec solùm ius à natura diiudicatur, sed omnino omnia honesta, ac turpia. Nam & communis intelligentia nobis notas res efficit,[t] easque in animis nostris inchoauit, vt honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia.

t fort. eas quas in an.

u L. non in natura posita, dem.

‖ Hæc autem in opinione existimare, [u] non in 45
natura ponere, dementis est. Nam nec arboris, nec equi virtus, quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. Quod si ita est, honesta quoque, & turpia natura, diiudicanda sunt. Nam si opinione vniuersa virtus, eadem eius etiam partes probarentur. Quis igitur prudentem, &, vt ita dicam, catum, non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim virtus perfecta ratio. Quod certè in natura est. Igitur omnis honestas eodem modo. Nam vt vera, & falsa, vt consequentia, & contraria, sua sponte, non aliena iudicantur: sic constans, & perpetua ratio vitæ, quæ est virtus, itemque inconstantia, quod est vitium, sua natura probatur.[27] ‖ [x] Nos ingenia 46
iuuenum non ratione ab ingenita naturæ virtute, sed vitia, quæ exsistunt ab ingeniis, iudicamus. An ea non aliter quàm honesta, & turpia, non ad naturam referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est. ipsum enim bonum, non est in opinionibus, sed in natura. nam ni ita esset, beati quoque opinione essent. quo quid dici potest stultius? quare cùm & bonum, & malum natura iudicetur, & ea sint principia naturæ: certè honesta quoque, & turpia, simili ratione diiudicanda, & ad naturam referēda sunt, ‖ Sed 47
perturbat nos opinionum varietas, hominumque dissensio: & quia non idem contingit in sensibus,

x L. Nos ingenia iuuenum non ratione, sed natura indicamus: cur non item ab ingenita natura virtutes, & vitia, quæ exsistunt ab ingen. indicabimus? An ea aliter, quàm honesta, &c.

sensibus,hos natura certos putamus?illa, quæ aliis sic,aliis secus,nec iisdem semper vno modo videntur,ficta esse dicimus. Quod est longè aliter.Nam sensus nostros non parens,non nutrix,non magister, non poëta,non scena deprauat,non multitudinis consensus abducit à vero.Animis omnes tenduntur insidiæ,vel ab iis, quos modò enumeraui,qui teneros, & rudeis cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, vt volunt:vel ab ea,quæ penitus in omni sensu implicata insidet,imitatrix boni,voluptas : malorum autem mater omnium, cuius blanditiis corrupti,quæ natura bona sunt, quia dulcedi-
48 ne hac,& scabie carent, non cernimus satis. ‖ Sequitur, vt conclusa mihi iam hæc sit omnis ratio (id quod y ante oculos ex iis est, quæ dicta sunt) & ius,& omne honestum, sua sponte esse expetédum.Etenim omnes viri boni ipsam æquitatem,& ius ipsum amant:nec est viri boni, errare, & diligere quod per se non sit diligendum. Per se igitur ius est expetendum, & colendum. quòd si ius:etiam iustitia. [28] sic reliquæ quoque virtutes, per se colendæ sunt. [z] Quid liberalitas? gratuitáne est,an mercenaria? sine præmio benigna est,gratuita: si cum mercede,conducta:nec est dubium, quin is, qui liberalis,benignúsue dicitur, officium, non fructum sequatur. Ergo item iustitia nihil expetit
49 præmij,nihil pretij, per se igitur expetitur.‖Eademque omnium virtutum causa, atque sententia est. Atque etiam si emolumentis, non suapte natura virtus expetitur, vna erit virtus, quæ malitia rectissimè dicetur. Vt enim quisque maximè ad suum commodum refert quæcumque agit, ita minimè est vir bonus, vt qui virtutem præmio metiuntur, nullam virtutem,nisi malitiam putent. Vbi enim beneficus, si nemo alterius causa benignè facit? vbi gratus,

y fort. *ante oculos est, ex iis,quæ d.*

z I. *Quid liberalitas, gratuitáne est,an mer.*

gratus, [a] si non eum ipsum, cui referunt gratiam, ipsi cernunt grati? vbi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, vt dicitur? qui etiã deserendus, [b] & abiiciendus est, desperatis emolumentis, & fructibus. Quo quid potest dici immanius? Quod si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum, & æqualitas, & iustitia, per se expetenda. Quod ni ita est, omnino iustitia nulla est. id enim iniustissimum ipsum est, iustitiæ mercedem quærere. ‖ Quid verò de modestia, 50
quid de temperantia, quid de continentia, quid de verecundia, pudore, pudicitiáque dicemus? infamiæ'ne metu non esse petulanteis: an legum, & iudiciorum? innocentes ergo, & verecundi sunt, vt bene audiant: & vt rumorem bonum colligant, [29] erubescunt, & pudet impudica loqui. Ac me nimirum istorum Philosophorum pudet, qui nullum vitium vitare, nisi iudicio ipso multatum, putant. ‖ Quid enim? possumus eos, [c] qui stupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, 51
[d] cùm ipsa infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari ritè, aut vituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum, aut vituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis: animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipsis vitiis facillimè perspici potest. quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemtius timiditate, quid abiectius tarditate, & stultitia dici potest? Quid ergo? eos, qui singulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miseros dicimus, an propter vim, turpitudinémque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtute dici potest.

‖ Nam

a al. *si non eum ipsi cernunt grati, cui referunt gratiam?*

b v. c. *& abiiciendus est.*

c v.c. *qui à stupro arcentur inf.*

d fort. *cum ipsa infamia rei turpitudinem consequatur?*

52 Nam si propter alias res virtus expetitur, melius esse aliquid, quàm virtutem, necesse est. Pecuniámne igitur? an honores? an formam? [e] an valetudinem? quæ &, cum adsunt, perparua sunt, &, quamdiu affutura sint, certum sciri nullo modo potest. An, id quod turpissimum dictu est, voluptatem? At in ea quidem spernenda, & repudianda, virtus vel maximè cernitur. Vidétísne, quanta series rerum, sententiarúmque sit: atque vt ex alio alia nectantur? quin labebar longiùs, nisi me retinuissem. Q. Quò tandem? libenter enim, frater, [f] ad istam orationem tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, [g] & cuius causa sunt facienda omnia: cótrouersam rem, & plenã dissensionis inter doctissimos, sed aliquãdo tamen iudicandam.

53 A. Quî istuc fieri potest, L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? ATT. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cùm [h] proconsul ex prætura in Græciam venisset, Athenis Philosophos, qui tum erant, in locum vnum conuocasse, ipsísque magnopere auctorem fuisse, vt aliquando controuersiarum aliquem facerent modum. quòd si essent eo animo, vt nollent ætatem in litibus conterere: posse rem conuenire: & simul operam suam illis esse pollicitũ, si posset inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare istud quidem, Põponi, & à multis sæpe derisum. sed ego planè vellem me arbitrũ inter antiquã Academiam, & Zenonem datum.

54 ATT. Quo tandem istuc modo? M. Quia de re vna solùm dissident, de ceteris mirificè congruunt. ATT. An tandem vna de re est solùm dissensio? M. Quæ quidẽ ad rem pertineat, vna: quippe cùm antiqui omnes, quod secundũ naturam esset, quo iuuaremur in vita bonum esse decreuerint: [i] hic, nisi quod honestũ esset, [k] nihil putauerit bonum.

[e] v.c. *an valetudinem?*

[f] sic v.c. al. *num ista oratione*

[g] al. *& cuius asciscendi causa*

[h] L. *proconsule*

[i] L. *hic nihil, nisi quod honestum esset, putauerit bonum.*

[k] L. *nihil* abest à v. c.

quo de genere exspecto disputationem tuam. nam ista quidem magna diiudicatio est, vt ex te ipso sæpe cognoui. Sed certè res ita se habent, vt ex natura viuere, summum bonum sit, id est, vita modica, & apta virtute perfrui: aut naturam sequi, & eius quasi lege viuere, id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minùs ea, quæ natura postulet, consequatur, quòd inter hæc velit [r] virtute, tanquam lege viuere. Quapropter hoc diiudicari nescio [s] an vnquam, sed hoc sermone certè non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus.

57 ATT. At ego huc declinabam non inuitus. Q. Licebit aliàs: nunc id agamus, quod cœpimus, cùm præsertim ad id nihil pertineat. hæc de summo malo, bonóque dissensio. M. Prudentissimè, Quincte, dicis. [32] nam quæ à me adhuc [t] dicta sunt. Q. Nec Lycurgi leges, nec Solonis, neque Charondæ, neque Zaleuci, nec nostras XII. tabulas, nec plebiscita desidero: sed te existimo cùm populis, tum etiam singulis hodierno sermone legem viuendi, & disciplinam daturum.

58 M. Est huius verè disputationis, Quincte, proprium id, quod exspectas: atque vtinam esset etiã facultatis meæ. Sed profectò ita se res habet, vt quoniam vitiorum emendatricem, legem esse oportet, commendatricémque virtutum, ab ea viuendi doctrina ducatur. Ita fit, vt mater omnium bonarum artium, sapientia sit: à cuius amore Græco verbo Philosophia nomen inuenit: qua nihil à diis immortalibus vberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum vitæ datum est. Hæc enim vna nos cùm ceteras res omneis, tum, quod est difficillimũ, docuit, vt nosmetipsos nosceremus: [u] cuius præcepti tanta vis, tanta sententia est, vt ea non homini cuipiam, sed Delphico deo tribueretur.

59 Nam qui seipse norit, primùm aliquid sentiet:

r L. è virtute,
s L. an nunquam.
t L. dictæ sunt è media Philosophia ducta sunt. Tu autē aliis enim ciuitatibus tu leges fortasse desideras. Q. Equidem nec Lycurgi leges, n.
v γνῶθι σεαυτόν

sentiet se habere diuinum, ingeniumque in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit, tantoque munere deorum semper dignum aliquid & faciet, & sentiet: &, cùm seipse perspexerit, totumque tentarit, intelliget quemadmodum à natura subornatus in vitam venerit, quantaq; instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamque sapientiam: quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intelligentias animo, ac mente conceperit: quibus illustratus, sapientia duce bonum virum, & ob eam ipsam causam cernat se beatum fore. ‖ Nam cùm animus, cognitis, per- 60
ceptisq; virtutibus, à corporis obsequio, indulgentiaque discesserit, voluptatemque, sicut labem aliquam dedecoris oppresserit, omnemque mortis, dolorisque timorem effugerit, [33] x societatemque carnis eiecerit, tum suis, omnibusque natura coniunctos, suos duxerit, cultúmque deorum, & puram religionem susceperit, & exacuerit illam, vt oculorum, sic ingenij aciem, ad bona deligenda, & rejicienda contraria: quæ virtus ex prouidendo est appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit
beatius? idémque cùm cælum, terras, maria, 61
omniúmque rerum naturam perspexerit, eáque vnde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid diuinum, æternúmque sit, viderit, ipsúmq; ea moderantem, & regentem penè prehenderit, seséque non vnis circumdatum mœnibus, popularem alicuius loci, sed ciuem totius mundi, quasi vnius vrbis, agnouerit: in hac ille magnificentia rerum, atque y in hoc conspectu, & cognitione naturæ, dij immortales! quàm ipse se noscet: quod Apollo præcepit * Pythius: quàm contemnet, quàm despiciet, quàm pro nihilo putabit ea, z quæ vulgò dicuntur amplissima.

x L. *societatem caritatis coierit, cùm suis, omneisq. natura coiunctos,*

y ἐν ταύτῃ θεωρία τῆς φύσεως.

* Vide Laërtium in Zenone.

z L. *quæ vulgò ducuntur amplissima.*

62 plissima. | Atque hæc omnia, quasi sæpimento aliquo, vallabit disserendi ratione,[a] veri, & falsi, iudicio scientia, & arte quadam intelligendi, quid quamque rem sequatur, & quid sit cuique contrarium. Cúmque se ad ciuilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi vtendũ putabit, sed etiam fusa latiùs perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros: qua præcepta salutis, & laudis aptè ad persuadendũ edat suis ciuibus: qua hortari ad decus reuocare à flagitio, consolari possit afflictos: factáque, & consulta fortium, & sapientum, cum improborum ignominia, sempiternis monumentis prodere. Quæ cum tot res, tantæq; sint, quæ inesse in homine perspiciantur ab iis, qui seipsi velint noscere, earum parens est, educatrixque sapien-
63 tia. || ATT. Laudata quidem à te grauiter, & verè. Sed quorsum hæc pertinent? M. Primùm ad ea, Pomponi, de quibus acturi iam sumus: quę tanta esse volumus: non enim erunt, nisi ea fuerint, vnde illa maneant amplissima. Deinde facio & libenter, &, vt spero, rectè, quòd eam, cuius studio teneor, quæque me, quicumque sum, effecit, non possum silentio præterire. ATT. [b] Re vera facis & meritò, & ipse: fuítque id, vt dicis, in hoc sermone faciendum.

a L. *veri & falsi iudicādi scientia,*

b L. *verò facis, & meritò, & rectè: fuitq;* al. *Enimuerò facis, & meritò & rectè, fuitq;* al. *Tu verò facis & mer: & r.* &c.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS, liber secundus.

***

ATTICVS.

SED visne, quoniam & satis iam deambulatum est, & tibi aliud dicendi initium su-

mendum est, locum mutemus, & in insula, quæ est in Fibreno (nam opinor illi alteri flumini nomen esse) sermoni reliquo demus operam, sedentes? M. Sanè quidem. nam illo loco libentissimè soleo vti, siue quid mecum ipse cogito, siue aliquid scribo, aut lego. ‖ ATT. Equidem, 2
qui nunc primùm huc venerim, satiari non queo: magnificásque villas, & pauimenta marmorea, & laqueata tecta contemno. ductus verò aquarum, [a] quos isti tubos & euripos vocant, quis non, cum hæc videat irriserit? Itaque, vt tu paulò antè de lege, & iure disserens, ad naturam referebas omnia, sic in his ipsis rebus, quæ ad quietem animi, delectationémque quæruntur, natura dominatur. Quare antea mirabar (nihil enim his in locis, nisi saxa, & monteis cogitabam: idque vt facerem, & orationibus inducebar tuis, & versibus) sed mirabar, vt dixi, te tam valde hoc loco delectari. nunc contra miror, te, cùm Roma absis, vsquam potiùs esse.
‖ M. Ego verò, cum licet plureis dies abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatem, & salubritatem hanc sequor, raró autem licet. Sed 3
nimirum me alia quoque causa delectat, quæ te non attingit ita. ATT. Quæ tandem ista causa est? M. Quia, si verum dicimus, hæc est mea, & huius fratris mei germana patria: hic enim orti stirpe antiquissima sumus: hîc sacra, hîc genus, hîc maiorum multa vestigia. Quid plura? hanc vides villam, vt nunc quidem est, lautiùs ædificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma [b] valetudine, hîc ferè ætatem egit in literis. Sed hoc ipso in loco cum auus viueret, & antiquo more parua esset villa, vt illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum. [c] Quare id est nescio quid, & latet in animo, ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet: [d] siquidem etiam ille sapientissimus, vir, Itacham

a L. *quos isti Nilos & Euripos vocant,*

b v. c. *valitudine,*

c L. *Quare in est nescio quid,*

d ὀδυσσ. α, αὐτὰρ ὀδυσσεὺς ἱέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι ἧς γαίης, θανέειν ἱμείρεται.

Itacham vt videret, immortalitatem scribitur
4 repudiasse. || ATT. Ego verò tibi istam iustam
causam puto, cur huc libentiùs venias, atque
hunc locum diligas. Quin ipse, verè dicam,
sum ipsi villæ amicior factus, atque huic omni
solo, in quo tu ortus, & procreatus es. moue-
mur enim nescio quo pacto locis ipsis in qui-
bus eorum, quos diligimus, aut admiramur,
adsunt vestigia. me quidem ipsæ illæ nostræ
Athenæ non tam operibus magnificis, exquisi-
tísque antiquorum artibus delectant, quàm
recordatione summorum virorum, vbi quis-
que habitare, vbi sedere, vbi disputare sit so-
litus: studioseque eorum etiam sepulchra con-
templor. quare istum, vbi tu es natus, plus ama-
bo posthac locum. M. Gaudeo igitur, me incu-
5 nabula pænè mea tibi ostendisse. || ATT. Et
quidem me cognosse admodum gaudeo. Sed
illud tamen quale est, quod paulò antè dixisti:
[e] hunc locum, idem ego te accipio dicere Ar-
pinum, germanam patriam esse vestram? num-
quid vos duas habetis patrias? an est illa vna
patria communis? nisi fortè sapienti illi Cato-
ni fuit patria non Roma, sed Tusculum. M. Ego
mehercule & illi, & omnib⁹ municipibus duas
esse censeo patrias: vnam, naturæ: alteram, ci-
uitatis: vt ille Cato, cùm esset Tusculi natus, in
populi Rom. ciuitatem susceptus est. itaque,
cùm ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus,
habuit alteram loci patriam, alteram iuris: vt
vestri Attici, priusquam Theseus [f] eosdem mi-
grare ex agris, & in [g] astu, quod appellatur,
omneis se conferre iussit, [h] & symphradas ex
Atticis: sic nos & eam patriam dicimus, vbi
nati: & illam, qua excepti sumus, sed necesse
est, caritate eam præstare, [i] qua reip. nomen
vniuersæ ciuitatis est: pro qua mori, & cui nos
totos dedere, & in qua nostra omnia ponere,

e L. *hunc locū (quam ego te accipio dicere Arpinum) germ.*

f L. *eos demigrare ex agr.*

g *ἄστυ,*

h L. *& Sannÿ erant iidem, & Attici: sic nos &c.*

i L. *in qua reip. nomen, & vniuersæ c.*

& quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multò secus est ea, quæ genuit, quàm illa, quæ excepit. itaque ego esse hanc meam patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit maior, & hæc in ea contineatur. ‖ ATT. Rectè 6
igitur Magnus ille noster, me audiente, posuit in iudicio, [k] cùm pro Ambio tecum simul diceret, remp. nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quòd ex eo duo sui conseruatores exstitissent: vt iam videar adduci, hanc quoque quæ te procreauit, esse patriam tuam. Sed ventum in insulam est. Hac verò nihil est amœnius, vt enim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas parteis latera hæc alluit, rapidéque [l] dilapsus citò in vnum confluit, & tantum complectitur, [m] q. satis sit modicæ palestræ loci. Quo effecto, tanquam id habuerit operis, ac muneris, vt hanc nobis efficeret sedem ad disputandum statim præcipitat in Lirem, &, quasi in familiam patritiam venerit, amittit nomen obscurius, Lirémque multò gelidiorem facit. nec enim vllum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa accesserim, vt vix pede tentare id possim: quod in Phædro Platonis facit Socrates. ‖ M. Est verò 7
ita: sed tamen huic amœnitati, [n] quã ex Quincto sæpe audio, [o] Thebanus Epirotes tuus ille nihil, opinor, concesserit. Q. Est ita, vt dicis. caue enim putes Attici nostri [p] Emathio, platanísque illis quidquam esse præclarius. Sed, si videtur, considamus hîc in vmbra, atque ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus reuertamur. M. Præclarè exigis, Quincte. [q] At ego effugisse arbitrabar: & tibi nihil horum debe- ri potest. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum [r] dicamus diem, maiore musarum primordio, sicut in Arati carmine orsi sumus. Q. Quorsum istuc? M. Quia nunc itidem ab eodem, & ceteris.

k L. cum pro Balbo

l L. delapsus, m al. quantum satis sit

n L. quemadmodum ex

o L. Thyamis Epirotes tuus.

p al. Amalthio,

q L. At ego me effugisse arb.

r L. dicamus diem. M. Ab Ioue musarum primordia, sic vt in Aratio car.

ceteris diis immortalibus sunt nobis agendi capienda primordia. Q. optimè verò, frater: &
8 fieri sic decet. ‖ M. Videamus igitur rursus, priusquam aggrediamur ad leges singulas, vim, naturámque legis, ne, cùm referenda sint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore sermonis, ignoremúsque vim sermonis eius, quo iura nobis definienda sint. V. Sanè quidem, hercule, & est ista recta docendi via. M. Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam legem, neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod vniuersum mundum regeret, imperandi, prohibendíque sapientia. Ita principem legem illam, & vltimam, mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, rectè est laudata, est enim ratio; ménsque sapientis, ad iuben-
9 dum, & ad deterrendum idonea. ‖ Q. Aliquoties iam iste locus à te tactus est: sed antè quam ad populareis leges venias, vim istius cælestis legis explana, si placet: ne æstus nos consuetidinis absorbeat, & ad sermonis morem vsitati trahat. M. A paruis enim, Quincte, didicimus, SI IN [s] VOCAT, ATQVE EAT, [t] eiusmodi leges alias nominare. Sed verò intelligi sic oportet, & hæc, & alia iussa ac vetita populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis auocandi: quæ vis non modò senior est, quàm ætas populorum, & ciuitatum, sed æqualis illius, cælum, atque
10 terras tuentis, & regentis dei. ‖ neque enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hanc vim in rectis, prauísque sanciendis habere: nec, quia nusquã erat scriptum, vt contra omneis hostium copias in ponte vnus assisteret, à tergóque pontem interscind-

[s] al. VOCET,
[t] L. *eiusmodi alias, leges nominare.*

iuberet, idcirco minùs Coclitem illum tem gessisse tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris: iccirco non contra illam legem sempiternam Sex. Tarquinius vim Lucretiæ, Tricipitini filiæ attulit. erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ nō tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cùm orta est. orta autem simul est cum mente diuina. quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Iouis. Q. Assentior, frater, vt quod est rectum, verum quoque sit, neque cum literis, quibus scita scribuntur, aut
oriatur, aut occidat. ‖ M. Ergo vt illa diuina 11
mens summa lex est: [u] item [6] cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. Quæ sunt autem variç, & ad tempus scriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent. omnem enim legem, quæ quidem rectè lex appellari possit, esse laudabilem, quibusdam talibus argumentis docent. Constat profectò ad salutem ciuium, ciuitatúmque incolumitatem, vitámque omnium quietam, & beatam conditas esse leges: eósque, qui primùm eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, [x] quibus illi adscriptis, susceptísque, honestè beatéque viuerent: quæque ita composita, sanctáque essent, eas leges videlicet
nominarunt. ‖ Ex quo intelligi par est, eos, qui 12
perniciosa & iniusta populis iussa descripserint, cùm contrà fecerint, quam polliciti, professíque sint, quiduis potiùs tulisse, quàm leges: vt perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse vim, & sententiam iusti, & iuris colendi. Quæro igitur à te, Quincte, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam

v L. *item cùm in homine est perfecto, & in mente sapientis.*

x fort. *quibus illi ascitis,* fort. *quibus illi acceptis.*

ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo ha-
benda sit, id éstne numerandum in bonis? Q.
Ac maximis quidem. M. Lege autem carens
ciuitas, [y] ánne ob ipsum habenda nullo loco?
Q. Dici aliter non potest. M. Necesse est igitur,
legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus as-
13 sentior. ‖ M. Quid, quòd multa [z] perniciosa,
multa pestifera sciscuntur in populis, quæ non
magis legis nomen attingunt, [7] [a] quàm si la-
tores aliquas concessu suo sanxerint? Nam ne-
que medicorum præcepta dici verè [b] possent,
[c] si quæ inscij, imperitíque pro salutaribus
mortifera conscripserint: neque in populo lex,
cuicuimodi fuerit illa, etiam si perniciosum
aliquid populus acceperit.[d] Ergo est lex iusto-
rum iniustorúmque distinctio, ad illam anti-
quissimam, & rerum omnium principem ex-
pressa naturam, ad quam leges hominum diri-
guntur, quæ supplicio improbos afficiunt, de-
fendunt,[e] & tuentur bonos. Q. Præclarè intel-
ligo: nec verò iam aliam esse vllam legem pu-
to non modò habendam, sed ne appellandam
14 quidem. ‖ M. [8] Igitur tu Seias, & Apuleias le-
gès nullas putas? Q. Ego verò ne Liuias qui-
dem. M. Et rectè, quæ præsertim vno versiculo
senatus, puncto temporis, sublatæ sint: lex au-
tem illa, cuius vim explicaui, neque tolli, ne-
que abrogari potest. Q. Eas tu igitur legès ro-
gabis videlicet, quæ nunquam abrogentur. M.
Certè, si modò acceptæ à vobis duobus erunt.
[9] Sed, vt vir doctissimus fecit Plato, [f] atque
idem grauissimus omniúmq; princeps, de repu-
blica cùm scripsit, idémque separatim de legi-
bus eius,[g] id mihi credo esse faciendū, vt prius-
quam ipsam legem recitem, de eius legis lau-
de dicam. Quod idem & Zaleucum, & Charon-
dam fecisse video, cùm quidem illi non studij,
& delectationis, sed reipublicæ causa leges

y L. *éstne ob idipsum*

z al. *perniciosè, multa pestiferè sciscun.*

a fort. *quàm si latores aliquas concessu suo perniciosas sanxerint?* fort. *quam si latores taleis aliquas concessu populi sanxerint?*

b fort. *possunt,*

c L. *si quæ*

d L. *Ergo lex est iustarum,*

e L. *as tuentur*

f q.v.c. *atque idē grauissimus omnium Philosophorū quo princeps de rep. conscripsit, idemq; separatim* &c.

g L. *iterū mihi credo esse faciend.*

civitatibus suis [h] scripserunt. Quos imitatus Plato, videlicet hoc quoque legis putauit esse, persuadere aliquid, non omnia vi, ac minis cogere. ‖ QV. Quid, quòd Zaleucum istum negat 15
vllum fuisse Timæus? M. At Theophrastus, auctor aut deterior, mea quidē sententia: meliorem multi nominant: cōmemorant verò ipsius ciues, nostri clientes, Locri. Sed siue fuit, siue non fuit, nihil ad rem. Loquimur, quod traditum est. Sit igitur hoc iam à principio persuasum ciuibus, DOMINOS ESSE OMNIVM RERVM, AC MODERATORES DEOS, eáque quæ gerantur, eorum geri iudicio, ac numine, eosdémque optimè de genere hominum mereri, & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri: piorúmque & impiorum habere rationem. his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè abhorrebunt ab vtili,[i] & à vera sententia.
‖ quid est enim verius, quàm neminem esse 16
oportere tam stultè arrogantem, vt in se mentem, & rationem putet inesse, in cælo, mundóque non putet? aut ea, quæ vix summa ingenij ratione comprehendat, nulla ratione moueri putet? quem verò astrorum ordines, quem dierum, noctiúmque vicissitudines, quem mensium temperatio, quémque ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogant, hunc hominem omnino numerare qui decet? cúmque omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sint rationis expertia, nefásque sit dicere, vllam rem præstare naturæ omnium rerum: rationem inesse in ea, confitendum est. vtileis esse autem opiniones has, quis neget, cùm intelligat, quàm multa firmentur iureiurando, [k] quantæ salutis sint fœdera religionis? quàm multos diuini supplicij metus à scelere reuocarit? quámque sancta sit societas

h al. scripsere.

i L. & vera sententia.

k L. quanta saluti sint fœd.

focietas ciuium inter ipfos, diis immortalibus interpofitis tum iudicibus, tum teftibus?

17 || Habes legis procœmium: fic enim hoc appellat Plato. QV. Habeo verò, frater: [l] & in hoc admodum delector, quòd in aliis rebus, aliífque fententiis verfaris, atque ille. nihil enim tam diffimile eft, quàm vel ea, quæ antè dixifti, vel hoc ipfum legis exordium. Vnum illud mihi videris imitari, orationis genus. M. Vellem fortaffe. quis enim id poteft, aut vmquam poterit imitari? nam fententias interpretari perfacile eft. Quod quidem ego facerem, nifi planè effe vellem meus. quid enim negotij eft, eadem propè verbis iifdem conuerfa, dicere? QV. Prorfus affentior. Verùm, vt modò tute dixifti, te effe malo tum. Sed iam exprome, fi placet, iftas leges de religio-

18 ne. || M. Expromam equidem, vt potero: &, quoniam & locus, & fermo, familiaris eft, legum vocem proponam. QV. Quídnam id eft? M. Sunt certa legum verba, Quincte, neque ita prifca, [10] [m] vt in veteribus his, facratífque legibus, & tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulò antiquiora, quàm hic fermo eft. Eum morem igitur cum breuitate, fi potero, confequar. Leges autem à me edentur non perfectæ: nam effet infinitum: fed ipfæ fummæ

19 rerum, ac fententiæ. || QV. Ita verò neceffe eft. quare audiamus verba legis. M. *Ad diuos adeundo caftè: pietatem adhibento, opes amouento. Qui fecus faxit, deus ipfe vindex erit. Separatim nemo habefsit deos, néve nouos:* [n] *fed ne aduenas, nifi publicè adfcitos, priuatim colunto. conftructa à patribus* [o] *delubra habento. lucos in agris habento, & larum fedes, ritus familiæ, patrumq; feruanto. diuos, & eos, qui caleftes femper* [p] *habiti, colunto, & ollos, quos in cælum merita vocauerint; Herculem, Liberũ, Aefculapiũ, Caftorem, Pollucem, Quirinum.*

l L. *& quidem hoc admodum del.*

m L. *vt in veteribus,* x re. *facratífque*

n L. *Sed ne aduenas.*

o al. *delubra in vrbibus hab.*

p L. *habiti funt, col.*

ast olla, propter quæ datur homini adscensus in cælum. Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumq; laudum delubra sunto. Nec vlla vitiorum sacra solemnia obeunto. Feriis iurgia amouento: easq; in famulis, operibus patratis, habento. itaq;, vt ita cadat in annuis amfractibus, descriptum esto. certasq; fruges, certasq; bacas sacerdotes publicè libanto: hoc certis sacrificiis, ac diebus. ‖ Itemq; [q] alios addes 20
vbertatem lactis, fætusq; seruanto. [r] Idq; ne committi possit, ad eam rem, & rationem, cursus annuos sacerdotes finiunto. Quæq; quoiq; diuo decora, grateq; sint hostiæ, prouidento: diuisq; alius alij sacerdotes, omnibus pontifices, singulis flamines sunto. Virgines Vestales in vrbe custodiunto. ignem foci publici sempiternum: quoq; & priuatim, & publicè modo, rituq; fiat, discunto ignari à publicis sacerdotibus. Eorum autem [s] duo genera sunto: vnum, quod præsit cærimoniis, & sacris: alterum, quod interpretetur fatidicorum, & vatum effata incognita; cum senatus, [t] populusq; adsciuerit. Interpretes autem Iouis optimi maximi, publici augures signis, & auspiciis [u] postea vidento, disciplinam tenento. ‖ Sacer- 21
dotes vineta, virgetaq;, & salutem populi auguranto. quiq; agent rem duelli, [x] quiq; populare auspicium præmonento: olliq; obtemperanto: diuorumq; iras prouidento, [y] iisq; parento: cæliq; fulgura regionibus ratis temperanto: vrbemq;, & agros, & templa liberata & effata habento: quæq; augur iniusta, nefasta, vitiosa, dira defixerit, [11] irrita, infectaq; sunto: quiq; non paruerit, capitale esto. Fœderum, pacis, belli, induciarum oratores, fetiales, [12] [z] iudices sunto. [a] bella, disceptatio: prodigia, portenta [13] ad Etruscos, & haruspices, si senatus iusserit, deferunto: [b] Etruriaq; principes disciplinam docento: quibus diuis creuerint, procuranto: iidemq; fulgura, atque obstita pianto. ‖ Nocturna mulierum sacri- 23
ficia ne sunto, præter olla, quæ pro populo rite fient. [c] Néve initianto, nisi vt assolet Cereri, Græco sacro.

Sacrum

q L. *alios ad dies vbertatem lactis, faturaq;*
r Lamb. *id quod ne com.*
s al. *genera sunto duo:*
t L. *populusq; arciuerit.*
v L. *postera vid.*
x L. *quique popularem. ausp.*
y L. *iisque apparento:*
z L. *iudices duo sunto:*
a L. *bella disceptanto:*
b L. *Etruriaq; principes disciplinam doceto.*
c *Néve, quẽ initianto.*

Sacrum commissum, quod neque expiari poterit,
impiè commissum est: quod expiari poterit, publici
sacerdotes expianto. Ludus publicus, quod sine curri-
culo, & sine certatione corporum fiat, popularem
lætitiam in cantu, & fidibus, & tibiis [d] *moderanto,*
eamq; cum diuûm honore iungunto. Ex patriis ri-
tibus optuma colunto. præter Idææ matris famulos,
eosq; iustu diebus, ne quis stipem cogito. Sacrum,
sacrove commendatum qui [e] *clepserit, rapseritq;,*
parricida esto. Periurij pœna diuina, exitium: hu-
mana, [f] *dedecus. Incestum pontifices supremo suppli-*
cio sanciunto. Impius ne audeto placare donis iram
deorum. Sancte vota reddunto. [14] *Pœna* [g] *violati*
iuris esto. [h] *Quocircà ne quis agrum consecrato,*
auri, argenti, eboris sacrandi modus esto. Sacra
priuata, perpetua manento. Deorum manium iura,
sancta sunto. Hos leto datos, diuos habento. Sumtum
23 *in illos, luctumq; minuunto.* ‖ ATT. Conclusa est
quidem [i] apté tam magna lex, sanè quàm
[k] breui: &, vt mihi quidem videtur, non mul-
tùm discrepat ista constitutio religionum à le-
gibus Numæ, nostrísque moribus. M. An censes,
cùm in illis de republica libris persuadere vi-
deatur Africanus, omnium rerumpublicarum
nostram veterem illam fuisse optimam, non
necesse esse optimæ reipub. leges dare consen-
taneas? ATT. Immò prorsus ita censeo. M. Ergo
adeò exspectatæ leges, quæ genus illud opti-
mum reipublicæ contineant: [l] &, si quæ fortè à
me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra
republica nec fuerint, tamen erant ferè in more
24 maiorum: qui tum, vt lex, valebat. ‖ ATT. Suade
igitur, si placet, istam ipsam legem, vt ego,
[m] VT ET TV ROGAS, possim [n] edicere. M. Ain'
tandem, Attice, non es [o] edicturus aliter?
ATT. Prorsus maiorem quidem rem nullam
sciscam aliter. in minoribus, si voles, remittam
hoc tibi. M. Atque mea quidem sententia est.

At

d al. *moderantor,*
e L. *clepsit, rapsitve,*
f L. *dedecus esto. Incestū*
g al. *violatò moris*
al. *violatæ religionis*
h L. delet, *Quocircà*
i L. *à te*
k al. *breuiter:*
l al. *& si qua fortè*
m L. *vti rogas,*
n L. *dicere.*
o L. *dicturus*

At ne longum fiat, videte. ATT. Vtinam quidem. quid enim agere malumus? M. Castè iubet lex adire ad deos, animo videlicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis: sed hoc oportet intelligi, cùm multùm animus corpori præstet, obseruetúrque, vt casto corpore adeatur, multò esse in animis id seruandum magis. nam illud vel aspersione aquæ, vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate p vanescere: [15] q nec manibus vllis
elui potest. ‖ Quòd autem pietatem adhiberi, 25
opes amoueri iubet, significat, probitatem gratam esse deo: sumtum esse remouendum. quid est enim, cùm paupertatem diuitiis etiam inter homines esse æqualem velimus, cur eam, sumtu ad sacra adhibito, deorum aditu arceamus? præsertim cùm ipsi deo nihil minùs gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandum, & colendum viam. Quòd autem non iudex, sed deus ipse vindex constituitur, præsentis pœnæ metu religio confirmari videtur. Suósque deos, aut nouos, aut alienigenas coli, confusionem habet religionum, & ignotas cerimonias etiam sacerdotibus. [16] Nam à patribus acceptos deos ita placet coli, si huic legi
paruerunt ipsi. ‖ [17] r Patrum delubra esse in 26
vrbibus censeo: nec sequor magos Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia, ac libera, quorúmq; hic mundus omnis templum esset, & domus. Meliùs Græci, atque nostri: qui, vt augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, vrbeis incolere voluerunt. affert enim hæc opinio religionem vtilem ciuitatibus: siquidem & illud benè dictum est à Pythagora, doctissimo viro, TVM MAXIME', & pietatem, & religionem versari in animis, cùm rebus diuinis operam

p fort. *euanescere*,

q L. *nec omnibus vllu elui potest*.

r fort. *Deorum delubra*

operam daremus: [s] & quod Thales, qui sapientissimus inter septem fuit, HOMINES EXISTIMARE OPORTERE DEOS OMNIA CERNERE: DEORVM OMNIA ESSE PLENA: fore enim omnes castiores, [26] [t] veluti quo infans esset maximè religiosus. est enim quadam opinione species deorum in
27 oculis, non solùm in mentibus. ‖ Eandémque rationem luci habent in agris. Neque ea, quæ à maioribus prodita est cùm dominis, tum famulis, posita in fundi, villæque conspectu, [u] religio patrum, repudianda est. Iam ritus familiæ, patrúmque seruare, id est, quoniam antiquitas proximè accedit ad deos, à diis quasi traditam religionem tueri. Quòd autem ex hominum genere consecratos, sicut Herculem, & ceteros coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortaleis esse, sed fortium, bono-
28 rúmque diuinos. ‖ Benè verò, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa sunt, vt illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. Nam illud vitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt Contumeliæ fanum, & Impudentiæ. virtutes enim, non vitia consecrare decet. [x] Aráque vetus stat in palatio, Febris: & altera Esquiliis, [19] malæ [y] Fortunæ, detestatæq́; Quæ omnia eiusmodi repudianda sunt. [20] Quòd si fingenda nomina [z] vice Poëtæ, & potiùs vincendi, atque potiundi, statassandíque cognomina, statoris, & inuicti Iouis: rerúmque expetendarum nomina, Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ: [21] [a] quoniam quidem exspectatione rerum bonarum erigitur animus. Rectè etiam à Colatino Spes consecrata est: fortunáque sit

s L. & quod à Thale, qui sapientissimus
t L. veluti qui in fanis essent maximè religiosis.
u L. religio Larum repudianda
x q. v. c. Araq; vetustissima est in palatio,
y fort. Fortunæ: quæ omnia eiusmodi detestanda, & repudianda. sunt.
fort. Fortunæ: quæ detestata, & omnia eiusmodi repudianda sunt.
z L. vice Poëtæ: fingenda potius a vincendo, atque potiundo, stiandoq; cognomina statorum, vel toru, omnipotentis & inuicti Iouis: &c. a L. quoniamq; exspectatione rerum bonarum erigitur animus: rect: etiam à Colatino

vel huius diei : nam valet in omnes dies : vel
respiciens ad opem ferendam, [b] vel forum : in
quo incerti casus significantur magis: [c] vel
primigeniam, à gignendo:cùm est *

Desunt pauca.

* ‖ Feriarum,festorúmque dierum ratio 29
in liberis requietem habet litium, & iurgiorum:in seruis, operum, & laborum: [22] [d] quas compositio anni conferre debet, & perfectionem operum [e] rusticorum. Quod tempus, vt sacrificiorum libamenta seruentur, fœtúsque pecorum, quæ dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalandi est. Quod institutum peritè à Numa, posteriorum pontificum negligentia dissolutum est. Iam illud ex institutis pontificum,& haruspicum,non mutandum est, quibus hostiis immolandum cuique deo, cui maioribus,cui lactentibus,cui maribus,cui fœminis. Plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respondendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. Cúmque Vesta, [f] quasi focus vrbis, vt [g] Græco nomine est appellata,quod nos propè [23] [h] idem Græcum interpretatum nomen tenemus, [i] conspecta sit : ei colendæ virgines præsint, [k] vt aduigiletur faciliùs ad custodiam ignis,& sentiant mulieres [24] [l] in natura fœminarum omnium deûm castitatem pati. ‖ Quod 30
sequitur verò, non solùm ad religionem pertinet,sed etiam ad ciuitatis statum,vt sine iis,qui sacris publicè præsunt, religioni priuatæ satisfacere non possint. continet enim reipublicæ consilio, & auctoritate optimatum, semper populum indigere: descriptióque sacerdotum, nullum iustæ religionis genus prætermittit. Nam sunt ad placandos deos alij constituti, qui sacris præsint solemnibus:ad interpretanda alij prædicta vatum, neque multorum, ne esset infinitum.

b L. *vel Fors: in quo*

c L. *vel primogenia, à gerendo:*

d L. *quas compositor anni conferre debet ad perfectionem operum rusticorum. Quod*

e fort. *rusticorum, & remissionem animorum. Quod*

f L. *quasi forum vrbis.*

g ἑστία,

h L. *idem Græco*

i L. *complexa sit:*

k L. *vt aduigilent faciliùs*

l L. *à natura fœminarum omniũ peti.*

infinitum, [m] neque vt ea ipsa, quæ suscepta publicè essent, quisquam extra collegium nosset.
31 ‖ Maximum autem, & præstantissimum in republica ius est augurum, cùm est auctoritati coniunctum. Neque verò hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim maius est, si de iure quærimus, quàm posse à summis imperiis, & summis potestatibus comitia tollere? consilia, vel instituta dimittere, vel habita rescindere? quid grauius, quàm rem susceptam dirimi, si vnus augur [n] aliter dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, vt magistratu se abdicent consules? quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid? legem, si non iure rogata est, tollere?
25 [o] vt etiam decreto collegij, vt Liuias consilio Philippi, consules, & augures: nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum
32 auctoritate posse cuiquam probari? ‖ ATT. Agè, iam ista video, fateórque [p] omnia esse magna: sed est in collegio vestro inter Marcellum, & Appium, optimos augures, magna dissensio, nam eorum ego in libros incidi: cùm alteri placeat, auspicia ista ad vtilitatem esse reipublicæ composita: alteri disciplina vestra quasi diuinare videatur prorsus posse. Hac tu de re, quæro quid sentias. M. Egóne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, esse censeo, & huius hanc ipsam partem, quæ est in auibus, ceterísque signis disciplinæ nostræ, quòd, cùm summos deos esse concedamus, eorúmque mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominum consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non video cur diuinationem esse negem. Sunt autem ea, quæ posui, ex quibus id, quod volumus, effi-
33 citur, & [q] cogitur. ‖ Iam verò permultorum exem

m L. *neque paucorum librorum, ne ea ipsa, quæ*

n L. ALIO DIE *dixerit?*

o L. *vt Titiam decreto collegij,*

p vox, *omnia*, abest à q.v.c.

q συνάγεται.

exemplorum & nostra plena est respublica, & omnia regna, omnesque populi, cunctæque gentes, augurum prædictis multa incredibiliter vera cecidisse.[26] neque enim [r] Poletis, neque Melampodis, neque Mopsi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tantum nomen fuisset, neque tot nationes id ad hoc tempus retinuissent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximeque Pisidarum, nisi vetustas ea certa esse docuisset: nec verò Romulus noster auspicatò vrbem condidisset, neque [s] Attij Nauij nomen memoria floreret tam diu, nisi hi omnes multa ad veritatem admirabilia dixissent. Sed dubium non est, quin hæc disciplina, & ars augurum euanuerit iam & vetustate, & negligentia. Itaque neque illi assentior, qui hanc scientiam negat vnquam in nostro collegio fuisse: neque illi, qui esse etiam nunc putat. Quæ mihi videtur apud maiores fuisse [t] dupliciter, vt ad reipublicæ tempus nonnunquam, ad agendi consilium sæpissimè pertineret. ‖ ATT. Credo, herclè, ita 34 esse, istique rationi potissimùm assentior. Sed redde cetera. M. Reddam verò, &, si potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & suscipiendo, & gerendo, & deponendo; ius plurimum valet, & fides: horumque vt publici interpretes essent, lege sancimus. Iam de haruspicum religione, de expiationibus, & procurationibus satis, superque in ipsa lege dictum puto. ATT. Assentior, quoniam omnis hæc in religione versatur oratio. ‖ M. At verò, 35 quod sequitur, quomodo aut tu assentiare, aut ego reprehendam, sanè quæro, Tite. ATT. Quid tandem id est? M. De nocturnis sacrificiis mulierum. ATT. Ego verò assentior, excepto præsertim in ipsa lege, solemni sacrificio, ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus,

Eumol-

r L. Polletis, neque al. Polyidis, neque

s L. Atij

t L. duplex,

Eumolpidæque [u] nostri, & augusta illa mysteria, siquidem sacra nocturna tollimus? non enim populo Romano, sed omnibus bonis, firmisque
36 populis leges damus. ‖ ATT. Excipis, credo, illa, quibus ipsi initiati sumus. M. Ego vero excipiam. Nam mihi cùm multa eximia, diuinaque videntur Athenæ tuæ peperisse, [x] atque in vita hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti, immaniique vita, exculti ad humanitatem, & mitigati sumus: initiáque, vt appellantur, ita re vera principia vitæ cognouimus: neque solùm cum lætitia viuendi rationem accepimus, sed etiam cum spe meliore moriendi. 37 [y] Quid autem mihi displiceat, innocentes Poëtæ indicant comici. Qua licentia Romæ data, quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne imprudentiam quidem oculorum adjici fas fuit? ATT. Tu verò istam Romæ legem rogato. nobis nostras ne ademeris.
37 ‖ M. Ad nostra igitur reuertor: quibus profectò diligentissimè sanciendum est, vt mulierum famam multorum oculis lux clara custodiat, initientúrque eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. Quo in genere seueritatem maiorum senatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, &, consulum exercitu adhibito, quæstio, animaduersióque declarat. Atque omnia nocturna, ne nos duriores fortè videamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit. Nouos verò deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes sic Aristophanes, facetissimus Poëta veteris comœdiæ, vexat, vt apud eum Sabazius, & quidem alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate ejiciantur. Publicus autem sacerdos imprudentiam consilio expiatam metu liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdis
38 damnet, atque impiam iudicet. ‖ Iam ludi

u L. *vestri,*

x L. *atque in vitam hominum*

y L. *Quid autem mihi displiceat in nocturnis Poëtæ* &c.

quas potiſſimùm religiones tenerent, oraculum editum eſt, EAS, QVAE ESSENT IN MORE MAIORVM. Quò cùm iterum veniſſent, maiorúmque morem dixiſſent ſæpè eſſe mutatum, quæſiuiſſéntque quem morem potiſſimùm ſequerentur è variis: reſpondit, OPTIMVM, ET PROFECTÒ ITA EST, VT ID HABENDVM SIT ANTIQVISSIMVM, ET DEO PROXIMVM, QVOD SIT OPTIMVM. Stipem ſuſtulimus, niſi eam, quam ad paucos dies propriam Ideæ Matris excepimus: implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit, ſed etiam ei, qui ſacro commendatum, quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia depoſuiſſe [f] apud Solem in delubro pecuniam dicitur, & Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiæ, ciuis egregius, cùm rebus timeret ſuis, filiarum dotes (f al. apud Solos)

41 credidit. ‖ Sed iam de periuriis: de inceſtis nihil ſanè hoc quidem loco diſputandum eſt. Donis impij ne placare audeant deos: Platonem audiant, qui vetat dubitare, qua ſit mente futurus deus, cùm vir nemo bonus ab improbo ſe donari velit. Diligentia votorum ſatis in lege dicta eſt, ac voti ſponſio, qua obligamur deo. Pœna verò violatæ religionis iuſtam recuſationem non habet. Quid ego hîc ſceleratorum vtar exemplis? quorum ſunt plenæ tragœdiæ: quæ ante oculos ſunt, ea potiùs attingantur. Etſi hæc commemoratio vereor ne ſupra hominis fortunam eſſe videatur, tamen quoniam mihi ſermo eſt [28] [g] apud deos, nihil reticebo: velimque hoc, quod loquar, diis immortalibus gratum potiùs videri, quàm graue. * (g L. apud vos,)

Deſideratur aliquid.

42 ‖ Omnia autem tum perditorum ciuium ſcelere, diſceſſu meo, religionum iura polluta ſunt: vexati noſtri Lares familiares: in eorum

habui, quàm periui: [33] q tantùm pœnam metui, r duplicem pœnam esse diuinam, quòd constaret & ex vexandis viuorum animis, s ea fama mortuorum, vt eorum exitium & iudicio viuorum, & gaudio comprobetur. Agri autem ne consecrentur. Platoni prorsus assentior: qui, si modò interpretari potuero, his ferè

45 verbis vtitur. ‖ *Terra igitur, vt focus, domicilium sacrum omnium deorum est. Quocircà ne quis iterum idem consecrato. Aurum autem, & argentum in vrbibus & priuatim, & in fanis inuidiosa res est.* [34] *Tum ebur* t *ex inani corpore extractum, haud satis castum donum deo. Iam aes, atque ferrum, duelli instrumenta, non fani. Ligneum autem* u *quodque voluerit, vno è ligno dedicato, itemq; lapideum, in delubru communibus textile ne operosius, quàm mulieris opus menstruum. color autem albus, præcipuè decorus deo est, tum in ceteris, tum maximè in textili. tincta verò absint, nisi à bellicis insignibus.* [35] *Diuinissima autem dona,* x *habent & formâ ab vno pictore vno absoluta die: itemq; cetera huius exempli dona* y *sunt.* Hæc illi placent. sed ego cetera non tam restrictè præfinio, vel hominum vitiis, vel subsidiis temporum victus. Terræ cultum segniorem suspicor fore, si ad eam tuendam, [36] z ferroque subjiciendam superstitionis aliquid accesserit.

46 ‖ ATT. Habeo ista. Nunc de sacris perpetuis, & de manium iure restat. M. O miram memoriam, Pomponi, tuam! At mihi ista exciderant. ATT. Ita credo: sed tamen hoc magis eas res & memini, & exspecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. [37] a Vera, & apertissima sunt istis de rebus & responsa, & scripta multa: & ego in hoc omni sermone nostro, quod ad cumque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipsius generis ius ciuile nostrum: sed ita, locus ipse vt notus sit,

q L. *tantùm pœnam breui,*

r L. *duplicem pœnam esse, diuinam, & humanã, quòd constaret &* &c.

s L. *& ex fama mortuorum,*

t L. *ex inani corpore extractum,* &c.

u L. *quod quis voluerit,*

x L. *aues & formæ, ab vno pictore*

y L. *sunto.*

z L. *ferroq; subigendam,*

a L. *Verò & apertissima*

[38] ex quo ducatur, b quæque res, & ars iuris.
[39] c non difficile sit, quæcumque noua causa,
consultatióve d acciderit, eius tenere ius, cùm
scias à quo sit capite repetendum. || e Sed iure 47
consulti siue erroris obiiciendi causa, quo plu-
ra, & difficiliora scire videantur: siue, quòd
similius veri est, ignoratione docendi (nam
non solùm scire aliquid, artis est, sed quædam
f ars etiam docendi (sæpe, quod positum est
in vna cognitione, id in infinita g dispartiun-
tur: velut in hoc ipso genere, quàm magnum
illud Scæuolæ faciunt, pontifices ambo, &
iidem iuris peritissimi? h at, inquit Publij fi-
lius, ex patre audiui, pontificem neminem
bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosceret.
totúmne? quid ita? quid enim ad pontificem,
de iure parietum, aut aquarum, i aut vllo
omnino? k si l ergo quod cum religione con-
iunctum est. id autem quantulum est? de sa-
cris, credo, de votis, de feriis, de sepulcris,
&, si quid eiusmodi est. Cur igitur hæc tan-
ta facimus, cùm cetera perparua sint? de sa-
cris autem, qui locus patet latiùs, hæc sit
vna sententia, vt conseruentur semper, & de-
inceps familiis prodantur, &, vt in lege po-
sui, m perpetua sint sacra [40] hîc posita. || Hæc 48
iura pontificum auctoritatem consecuta sunt,
vt ne morte patris familias sacrorum memoria
occideret, & iis essent ea adiuncta, ad quos
eiusdem morte pecunia venerit. Hoc vno po-
sito, quod est ad cognitionem disciplinæ satis
innumerabilia nascuntur, quibus implentur
jurisconsultorum libri. Quæruntur enim, qui
adstringantur sacris. Heredum causa iustissima
est. nulla est enim persona, quæ ad vicem
eius, qui è vita emigrauerit, propiùs accedat.
Deinde qui morte, testamentóve eius tantum-
dem capiat, quantum omnes heredes; Id quo-
que ordi

b L. *quæque pars iuris,*
c L. *vt non difficile sit qui paulum modò ingenio possit moueri, quæcumque* &c.
d fort. *incidérit,*
e al. *Sed iurisconsulti*
f L. *ars est etiam doc.*
g L. *dispertiuntur:*
h L. *Sæpe, inquit Pu.*
i L. *aut luminum?*
k particula *si,* delenda.
l L. *Ergo*
m L. *perpetua sint. Hoc posito, hæc iura pontificum auctoritates consecuta sunt.*

que ordine. est enim ad id, quod propositum
49 est, accommodatum. ‖ Tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, [n] cùm moriturus, acceperit, plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui vllam rem ceperit, de creditoribus eius, qui plurimum seruet. Extrema illa persona est, vt is, [o] qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminique eam soluerit, [p] perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Hæc nos [q] à Scæuola didicimus, non ita descripta sunt ab antiquis. Nam illi quidem his verbis docebant, tribus modis sacris adstringi hereditatem: aut, si maiorem partem pecuniæ capiat: aut, si maior [r] pars pecuniæ legata est: aut, si inde quippiam ceperit. Sed pontificem
50 sequamur. ‖ Videtis igitur omnia pendere ex vno illo, quòd [s] pontificum pecuniam sacro coniungi volunt: iisdemque ferias, & cæremonias adscribendas putant. [t] Atque etiam dant hoc Scæuolæ, [41] quod est partitio: vt, si in testamento deducta, scripta non sint, ipsique minùs ceperint, quàm omnibus heredibus relinquatur, sacrisne alligentur. In donatione hoc iidem [u] secùs interpretantur: & quòd paterfamilias in eius donatione, qui in ipsius potestate esset, approbauit, ratum est: quod eo inscio factum est, si id is [x] non approbat, ratum
51 non est. ‖ His propositis, quæstiunculæ multæ nascuntur: [42] quas qui intelligat, non, si ad caput referat, per se ipse facilè perspiciat: veluti, si minùs quis cepisset, ne sacris alligaretur, [y] pòst de eius heredibus aliquis exegisset pro sua parte id, quod ab eo, cuius ipse heres esset, prætermissum fuisset: eaq; pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quàm heredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, [z] nisi coheredibus, sacris alli-

n L. *cum moritur, vsuceperit plurimum*
o L. *qui ei, qui mortuus sit, pecuniam*
p L. *proinde*
q L. *à Scæuola didicim'.*
r L. *pars pecuniæ ei legata sit, aut*
s L. *pōtifices*
t L. *Atque etiam addūt hoc Scæuolæ quod est partitionis caput. Si in testamento, vt cetera deducantur, scriptum nō sit, ipsiq; cētum minus ceperint, quàm omnibus heredibus relinquatur: sacrisne*
u L. *secùs interpretantur. Quod paterfamilias*
x L. *non approbant.*

y al. *si pòst de eius heredibus* z L. *sine coheredibus.*

gari. Quin etiam cauent, vt cui plus legatum sit,
quàm sine religione capere liceat, is per æs, &
libram, heredem testamenti [a] soluat, propterea
quòd eo loco res est, ita soluta hereditate quasi
ea pecunia legata non esset. ‖ Hoc ego loco, 52
multisq; aliis quæro à vobis, [b] Scæuolæ, ponti-
fices maximi, & homines, meo quidem iudicio,
acutissimi, quid sit, quòd ad ius pontificium ci-
uile appetatis: ciuilis enim iuris scientia ponti-
ficium quodam modo tollitis. nam sacra cum
pecunia, pontificum autoritate, nulla lege, con-
iuncta sunt. [c] Itaque vsibus tantummodò pon-
tificis esset, si pontificalis maneret autoritas.
sed quòd [d] idem iuris ciuilis est, spernitis, ac
scientia illa eluditis. Placuit [e] P. Scæuolæ, &
Coruncano, pontificibus maximis, itemque ce-
teris, Qui tantumdem caperet, quantum omnes
heredes, sacris alligari. ‖ Habeo ius pontifi- 53
cium. Quid huc accessit ex iure ciuili? partitio-
nis caput, scriptum cautè, vt centum nummi
deducerentur. Inuenta est ratio, cur pecunia sa-
crorum molestia liberaretur. Quòd si hoc, qui
testamentum faciebat, cauere voluisset, admo-
net iurisconsultus hic quidem ipse Mutius,
pontifex idem vt minùs capiat, quàm omnibus
heredibus relinquatur. [f] Super dicebant, quic-
quid cepisset, adstringi. Rursus sacris liberantur.
Hoc verò nihil ad pontificium ius, & è medio
est iure ciuili, vt per æs, & libram heredem
testamenti soluant, & eodem loco res sit,
quasi ea pecunia legata non esset: si is, cui le-
gatum est, stipulatus est id ipsum, quod le-
gatum est, vt ea pecunia ex stipulatione debea-
tur, [43] [g] sitque ea *non alligata sacris.* ‖ *Venio nunc* 54
ad manium iura, quæ maiores nostri & sapien-
tissimè instituerunt, & religiosissimè coluerunt.
Februario autem mense, qui tunc extremus anni
mensis erat, mortuis parentari voluerunt. quod tamen
D. Brutus,

a L. *Soluat, tantumq; sit poletur ab herede, quantum legatum est propterea*

b L. *Scæuolæ,*

c L. *Itaque si vos tantummodò pontifices essetis, pontificalis maneret autoritas.*

d L. *iidem, iuris ciuilis estis peritissimi, hic te scientia illa eluditis.*

e L. *P. Scæuola, & Coruncanio,*

f L. *Superiores dicebant,*

g al. *sit ea non alligata sacris.*

D. Brutus, vt scriptum à Sisenna est, Decembri facere solebat. Cuius ego rei causam cùm mecum quærerem, Brutum reperiebam idcircò à more maiorum discessisse, (nam Sisennam video causam, cur hic vetus institutum non seruarit, ignorare: Brutum autem maiorum institutum temerè neglexisse non sit mihi verisimile, doctum hominem sanè: cuius fuit Accius perfamiliaris) sed mensem, credo, extremum anni, vt veteres Februarium, sic hic Decembrem sequebatur. Hostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat.

55 ‖ Iam tanta religio est sepulcrorum, vt extra sacra, & gentem, inferri fas negent esse: idque apud maiores nostros Torquatus in gente Popilia iudicauit. [44] Nec verò tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, [45] h quia residunt mortui, quàm ceterorum cælestium quieti dies, feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac vita migrassent, in deorum numero esse voluissent: i eas in eos dies conferre ius, vt neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. [45] Totaque huius iuris compositio pontificalis magnam religionem, cærimoniamque declarat. Neque necesse est edisseri à nobis, quæ finis funestæ familiæ, [46] quod genus sacrificij k lare veruecibus fiat, [47] quemadmodum l os reiectum terræ obtegatur, m quæque in porca confracta iura sint, quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur.

56 ‖ n At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus vtitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum, ac situm, quasi operimento matris obducitur. Eodemque ritu in eo sepulcro, [48] o quod procul ad fontis aras, Regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemque Corneliam vsque ad memoriam nostram [49] hac sepultura p scimus

h fort. *quia residetur mortuis,* fort. *quæq; residentur mortuis,*

i L. *quas in eas dies conferre ius est, quibus neque ipsius, &c.*

k L. *Lari*

l L. *os resectum terra obtegatur,*

m L. *quæ in porca contracta iura sint,*

n L. *Ac mihi quidem*

o L. *non procul à fontis ara,*

p L. *scimus esse vsam.* C. *Marij*

esse humatam. C. Marij sitas reliquias apud Anienem, dissipari iussit Sylla victor, q acerbiore odio incitatus, quàm si tam sapiens fuisset, quàm fuit vehemens. Quod haud scio, 57
r an timens suo corpore posse accidere, primus è patritiis Corneliis igni voluit cremari. declarat enim Ennius de Africano, s Hîc est ille situs. Verè. nam siti dicuntur ij, qui conditi sunt. nec tamen eorum antè sepulcrum est, quàm iusta facta,[50] & corpus t incensum est, & quòd nunc communiter[51] in omnibus sepultis u penitùs, humati dicantur: id erat proprium tum in iis, quos humus iniecta contegeret: eumque morem ius pontificale confirmat.[52] Nam priusquàm x in eos iniecta gleba est, locus ille, vbi crematum est corpus, nihil habet religionis. y Iniecta gleba tumulis,[53] & humatus est, & gleba vocatur: ac tum denique multa religiosa iura complectitur. Itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuit P. Mucius, familiam puram,[54] quòd os supra terram non exstaret, z porcam heredi esset.[55] Contrà censet habendas triduum ferias, & porco fœmina piaculum a pati: si in mari mortuus esset. ATT. Video, quæ sint in 58
pontificio iure. Sed quæro, quidnam sit in legibus. M. Pauca sanè, Tite, &, vti arbitror, non ignota vobis. Sed ea non tam ad religionem spectant, quàm ad ius sepulcrorum. HOMINEM MORTVVM, inquit lex in XII. tabulis, IN VRBE NE SEPELITO, NE'VE VRITO. Credo, b vel propter ignis periculum. Quod autem addit, NE'VE VRITO, indicat, non, qui vratur, sepeliri, sed qui humetur. ATT. Quid, qui post XII. in vrbe sepulti sunt? M. Claros viros credo, Tite, fuisse, aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis causa tributum est, c vt Publicolæ, vt Tuberto, quod eorum posteri iure tenuerunt: aut eos, si qui hoc,

q fort. *acerbo odio incitatus: cui paruisset nunquam, si tam sapiens fuisset.*
r L. *an timens, ne suo corpori posset accidere,*
s *Hic est ille situs, cui nemo ciu' nec hostis. Quiuit pro factis reddere opera pretium.*
t fort. *tectum est.*
u L. *ponitur, vt humati dicantur:*
x L. *in os*
y L. *Iniecta gleba, tum is & humatus est, tumulus vocatur:*
z L. *citra porcam heredi*
a L. *dandum*
b L. *videlicet, propter*
c L. *vt Poplicola,*

hoc, vt C. Fabricius, virtutis causa, soluti legibus, consequuti sunt. Sed in vrbe sepeliri lex vetat. Sic decretum à pontificum collegio, non esse ius, in loco publico fieri sepulcrum. nostris extra portam Collinam ędem Honoris, & aram in eo loco fuisse, memoriæ proditum est. ad eam cùm lamina esset inuēta, & in ea scriptum, [d] DOMINA HONORIS: ea causa fuit ædis huius dedicandæ. Sed cùm multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. statuit enim collegium, locum publicum non potuisse priuata religio-

59 ne obligari. ‖ Iam cetera in XII. [e] minuendi sunt sumtus, lamentationesq́; funeris, [f] translata de Solonis ferè legibus. HOC PLVS, inquit, NE FACITO. ROGVM ASCIANE POLITO. Nostis quæ sequuntur. discebamus enim pueri XII. vt carmen necessarium: quas iam nemo discit. Extenuato igitur sumtu, tribus riciniis, [56] [g] & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. MVLIERES [57] GENAS [h] NE RADVNTO, NE'VE LESSVM FVNERIS ERGÒ HABENTO. Hoc veteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris: Lælius, lessum, quasi lugubrem eiulationem, vt vox ipsa significat. Quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. Hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. Quod quidem maximè è natura est,

60 tolli fortunæ discrimen in morte. ‖ Cetera item funebria, quibus luctus augetur, [i] duodecim sustulerunt. HOMINI, inquit, [k] MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAT. Excipit bellicam, peregrinamque mortem. Hæc præterea sunt in legibus de vnctura: quibus seruilis vnctura tollitur, omnisque circumpotatio. Quæ & rectè tolluntur, neque tollerentur, nisi fuissent, ne sumtuosa [l] aspersio, [58] ne longæ coronæ,

d L. LAMINA HONORIS:

e L. *de minuendo sumtu, lamentationeq́; funeris,*

f L. *translata sunt de Solonis*

g L. *& clauis purpureis*, al. *& tunicula purpurea,*

h L. NE CAREVNTO,

i L. XII.

k L. OSSA NE LEGITO.

l L. *respersio. nec longæ coronæ,*

coronæ, nec acerræ prætereantur. Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam virtute partam, & ei, qui peperisset, & eius parenti, sine fraude esse lex impositam iubet: credoque quòd erat factitatum. 59 vt vni m plura fierent, lectique plures sternerentur, id quoque ne fieret, lege sancitum est. Quæ in lege cùm esset, 60 n NE VE AVRVM ADDITO, 61 o quàm humanè excipiat. Altera lex præcipit, altera lex vetat, vt cui auro dentes iuncti essent, astim cum illo sepeliretur: & ne se fraudi esto: & simul illud videtote, 62 aliud habitum esse, p sepeliretur ære. || Duæ sunt præterea leges de sepulcris: quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipsis sepulcris cauet. Nam quòd rogum, bustúmve nouum vetat propiùs sexaginta pedes adjici ædeis alienas, inuito domino, q incendium veretur acerbum. Quòd autem forum, id est, vestibulum sepulcri, bustúmve vsucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. Hæc habemus r in duodecim sanè secundùm naturam: quæ norma legis est. Reliqua sunt in more: funus vt indicatur, 63 si quid ludorum, s domusque funeris vtatur accenso, atque lictoribus. 64 Honoratorum virorum laudes in concione t memorantor, easque etiam ad cantus, ad tibicinem prosequuntor: cui nomen næniæ: quo vocabulo u etiam Græci cantus lugubres nominant. || QV. Gaudeo nostra iura ad naturam accommodari: maiorumque sapientia admodùm delector. M. Sed credo, Quincte, vt ceteros sumtus, sic etiam sepulcrorum modum rectè requiri. quos enim ad sumtus progressa iam ista res sit, in C. Figuli sepulcro vides. Sed credo minimam

m L. *plura feretra inferrentur, lectiq; plures* &c.

n L. NIVE AVRVM ARDVITO.

o L. *excipit altero capite. Si cui auro dentes vincti escũt, astim cum illo sepelire, se fraude esto:*

p L. *sepelire, & vrere.*

q L. *incendium videtur arcere. Quòd*

r L. *in* XII.

s L. *domusq; funeris*

t L. *memorentur, easq; etiam cantu tibicines prosequantur:*

u al. *etiam Græcos cantus lugubres nominant.* al. *etiam à Graccho cantus lugubres nominantur.* al. *etiam gracilem cantum nominant.*

almam olim istius rei fuisse cupiditatem. Alioquin multa exstarent exempla maiorum. Nostræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumtus, & luctum remouere à deorum manium iure, hoc intelligunt, in primis sepulcrorum magnificentiam esse minuendam.

63 ‖ Nec hæc à sapientissimis legum scriptoribus neglecta sunt. [66] Nam & Athenis iam ille mos à Cecrope, vt aiunt, permansit, [x] hoc ius terra humandi: quam cùm proximi [y] fecerant, obductaque terra erat, frugibus obserebatur, vt sinus, & gremium quasi matris mortuo tribueretur, solum autem frugibus expiatum vt viuis redderetur. Sequebantur epulæ, [67] quas inibant [z] parentes coronati: apud quas de mortui laude, [68] cùm aliquid veri erat prædicatum (nam mentiri nefas habebatur) [a] ad iusta

64 [b] coniecta erant. ‖ Posteaquàm, vt scribit Phalereus, sumtuoso fieri funera, & lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. Quam legem eisdem propè verbis [c] nostri viri in decimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus riciniis, & pleraque alia, Solonis sunt. De lamentis verò expressa verbis sunt. MVLIERES GENAS [d] NE RADVNTO, NE'VE LESSVM, FVNERIS ERGÒ, HABENTO. De sepulcris autem nihil est apud Solonem ampliùs, quàm, ne quis ea deleat, néve alienum inferat? pœnaque est, si quis bustum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam vio-

65 larit, deiecerit, frègerit. ‖ sed pòst aliquantò propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus, lege [e] sanctum est, ne quis sepulcrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo. Neque id opere tectorio exornari, nec Hermas, quos vocant, licebat imponi, nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, nisi qui pu-

blicè

x *corporis terra humandi:*
y L. *iniecerant,*
z L. delet vocem, *parentes*
a L. delet præpositionem, *ad*
b L. *confecta erant,*
c L. *nostri x. viri in vndecimam tabulam*
d L. NE CARPVNTO,
e al. *sancitum est,*

blicè ad eam rem constitutus esset, dici licebat.
Sublata etiam erat celebritas virorum, & mu-
lierum, quo lamentatio minueretur. habet
enim luctum concursus hominum. Quocircà
Pittacus omninò accedere quemquam vetat in
funus aliorum. || Sed ait rursus idem Deme- 66
trius [f] increbuisse eam funerum, sepulcro-
rumque magnificentiam, quæ nunc ferè Romæ
est. Quam consuetudinem lege minuit ipse.
fuit enim hic vir, vt scitis, non solùm erudi-
tissimus, sed etiam [g] ciuis reipublicæ maximè,
tuendæque ciuitatis peritissimus. Iste igitur
sumtus minuit non solùm pœna, sed etiam
tempore. ante lucem enim iussit efferri. Sepul-
cris autem nouis finiuit modum. nam super
terræ tumulum noluit quid statui, nisi colu-
mellam tribus cubitis non altiorem, aut men-
sam, aut labellum: & huic procurationi certum
magistratum præfecerat. || Hæc igitur Athe- 67
nienses tui. Sed videamus Platonem, qui iusta
funerum rejicit ad interpretes religionum.
Quem nos morem tenemus. de sepulcris autem
dicit hæc. Vetat ex agro culto, eóve, qui coli
possit, vllam partem sumi sepulcro: sed, quæ
natura agri tantummodò efficere possit, vt
mortuorum corpora sine detrimento viuorum
recipiat, ea potissimùm vt compleatur: quæ
autem terra fruges ferre, &, vt mater, cibos
suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat,
néve viuus, néve mortuus. || Exstrui autem 68
vetat sepulcrum altiùs, [h] quàm quod quinque
diebus absoluerint, nec è lapide excitari plus,
nec imponi, quàm quod capiat laudem mor-
tui, incisam quatuor heroïcis versibus: quos
longos appellat Ennius. Habemus igitur huius
quoque auctoritatem summi viri de sepulcris:
à quo iterum funerum sumtus præfinitur ex
censibus à minis quinque vsque ad minam.

Deinceps

f L. *increbruisse*

g L. *ciuis è republica maximè,*

h L. *quàm quod quinque homines quinque diebus*

Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum,& reliqua post mortem tranquillitate bonorum,pœnis impiorum.Habetis igitur explicatum omnem, vt arbitror, religionis
69 locum. ‖ QV. Nos verò, frater, & copiose quidem: sed perge ad cetera. M. Pergam equidem: &, quoniam libitum est vobis me ad hæc impellere, hodierno sermone conficiam, i spero, hoc præsertim die. video enim Platonem idem fecisse, omnemque orationem eius de legibus, peroratam esse vno æstiuo die. Sic igitur faciam, & dicam de magistratibus. id est enim profectò, quod constituta religione rempublicam contineat maximè. ATT. Tu verò dic, & istam rationem,quam cœpisti, tene.

i L.vt spero,

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS, LIBER III.

MARCVS.

1 SEQVAR igitur, vt institui,diuinum illum virum : quem quadam admiratione commotus, sæpiùs fortasse laudò,quàm necesse est. ATT. Platonem videlicet dicis. M. Istum ipsum, Attice. ATT. Tu verò eum nec nimis valdè vmquam, nec nimis sæpè laudaueris. nam hoc mihi etiam nostri illi,qui neminem,nisi suum, laudari volunt, concedunt, vt eum arbitratu meo diligam.M.Benè herclè faciunt.quid enim est elegantia tua dignius?cuius & vita,& oratio consequuta mihi videtur difficillimam illam societatem grauitatis cum humanitate. ATT. Sanè gaudeo,quòd te interpellaui,quandoquidem tam præclarum mihi dedisti iudicij tui
2 testimonium. Sed perge, vt cœperas. ‖ M. Laudemus

demus igitur priùs legem ipſam veris, & propriis generis ſui laudibus. ATT. Sanè quidem, ſicut de religionum lege feciſti. M. Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe vim, vt præſit, præſcribátque recta, & vtilia, & coniuncta cum legibus. Vt enim magiſtratibus leges: ita populo præſunt magiſtratus: veréque dici poteſt, MAGISTRATVM LEGEM ESSE LOQVENTEM, LEGEM AVTEM, MVTVM MAGISTRATVM. ‖ Nihil porrò tam aptum eſt 3
ad ius, conditionémque naturæ ([a] quod cum dico legem,[a] à me dici nihil aliud intelligi volo) quàm imperium, ſine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. nam & hic deo paret, & huic obediunt maria, terræque, & hominum vita iuſſis ſupremæ legis obtemperat. ‖ Atque, 4
vt ad citeriora veniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. Quod genus imperij primùm ad homines iuſtiſſimos, & ſapientiſſimos deferebatur: idque in republica noſtra maximè valuit, quoad ei regalis poteſtas præfuit. Deinde etiam deinceps poſteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. Quibus autem regia poteſtas non placuit, non ij nemini, ſed non ſemper vni parere voluerunt. Nos autem, quoniam leges damus liberis populis, quæque de optima republica ſentiremus, in ſex libris antè diximus: accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, ciuitatis ſtatum. Magiſtratibus igitur opus eſt: ſine quorum prudentia, ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt: quorum deſcriptione omnis reipublicæ moderatio continetur. ‖ Neque ſo- 5
lùm iis præſcribendus eſt imperandi, ſed etiam ciuibus obtemperandi modus. NAM ET QVI BENE

a L. *(quod cum dico, legem à me dici, intelligi volo)*

BENE IMPERAT, PARVERIT. ALIQVANDO NECESSE EST: ET QVI MODESTE PARET, VIDETVR, QVI ALIQVANDO IMPERET DIGNVS ESSE. Itaque oportet, & eum, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum: & illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parendum. Nec verò solùm vt obtemperent, obediántque magistratibus, sed etiam vt eos colant, diligántque, præscribimus, vt Charondas in suis facit legibus. Noster verò Plato Titanum è genere statuit eos, qui, vt illi cælestibus, sic [b] hi [c] aduersentur magistratibus. Quæ cùm ita sint, ad ipsas iam leges veniamus, si placet. ATT. Mihi verò & istuc, & ordo iste rerum placet. || M. *Iusta*

6 *imperia sunto, iisq; ciues modestè, ac sine recusatione parento. Magistratus nec obedientem, & noxium ciuem multa, vinculis, verberibúsq; coërcento: ni par, maiórve potestas, [d] populúsq; prohibessit: ad quos prouocatio esto. Cùm magistratus [2] iudicassit, irrogassitve: per populum multæ, pœnæ certatio esto. Militiæ ab eo, qui imperabit, prouocatio ne esto: quodq; is, qui bellum gerat, imperassit, ius ratúmq; esto. Minores magistratus, [e] periti iuris, [3] plures [f] prælia sunto. Militiæ quibus iussi erunt imperanto, eorúmq; tribuni sunto. Domi pecuniam publicam custodiunto: vincula sontium seruanto: capitalia vindicanto: æs, argentum, aurúmve publicè signanto: literis contractas iudicanto: quodcumque senatus creuerit, agunto.*

7 ||*Suntoq; ædiles [g] curatores vrbis, annonæ, ludorúmq; sollemnium: ollisq; ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto. Censores, populi æuitates, [h] soboles, familias, pecuniasq; censento: vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia [i] tuentor: populiq; partes in tribus distribuunto: exin pecunias, æuitates, ordines, [k] partiunto: equitum, peditúmq; prolem describunto: cælibes esse prohibento: mores populi regunto: probrum in senatu ne relinquunto: bini sunto:*

b *hi* videtur superuacaneum.

c al. *aduersantur*

d L. *populúsve*

e al. *partiti iuris,*

f L. *in pluria* al. *in plera*

g L. *curatores*

h L. *suboles,*

i al. *tuentor*

k al. *partiuntor.*

magistratum quinquennium habento : reliqui magistratus annui sunto:eaq; potestas semper esto. Iuris disceptator, [l] *qui priuata iudicet, iudicarive iubeat, prætor esto. is iuris ciuilis custos esto. huic potestati parento. Quotcumque senatus creuerit, populúsve iusserit, tot sunto.* ‖ *Regio imperio duo sunto:* 8
iiq; præeundo, iudicando, consulendo, prætores, iudices, consules appellantor. militiæ summum ius habento. nemini parento. [m] *salus populi suprema lex esto. Eundem magistratum, ni interfuerint decem anni, nequis capito. Aeuitatem annali lege seruanto. Ast quando duellum grauius,*[4] [n] *discordiæ ciuium, escunto : ne amplius sex menses, si senatus creuerit, idem iuris, quod duo consules, tenento: isq; aut sinistra dictus, populi magister esto.* [o] *Aequitatem quicumque regat, habeto pari iure cum eo, quicumque erit iuris disceptator. Ast quando* [p] *consulis est, magistratúsve populi, reliqui magistratus ne sunto.* ‖ *Au-* 9
spicia patrum sunto : olliq; ex se produnto : qui comitiis creare consules ritè possint. Imperia, potestates, legationes, cum senatus creuerit, populúsve iusserit, ex vrbe exeunto : duella iusta iuste gerunto : sociis parcunto : se, & seruos continento : populi sui gloriam augento : domum cum laude redeunto: rei sui ergo ne quis legatus esto. Plebes quos pro se contra vim, auxilij ergò, decem crescit, tribuni eius sunto : quodq; ij prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto : sanctiq; sunto : néve plebem orbam tribunis relinquunto. ‖ *Omnes magistratus* 10
auspicium, iudiciumq; habento [q] *eq; his senatus esto : eius decreta, rata sunto. ast ni potestas par, maiórve prohibessit. S. C. perscripta seruanto. Is ordo vitio vacato ceteris specimen esto creatio magistratuum, iudicia, populi iussa, vetita,* [r] *cum suffragio consciscentur, optimatibus nota, plebi libera sunto. At si quid erit, quod extra magistratus* [s] *coërario asusit, qui coërcet, populus creato, eiq;* [t] *coërcendi dato. Cum populo, patribusq; agendi ius esto*

l V. C. *qui priuato iudicet.*

m L. *ollis salus populi. supr.*

n L. *discordiæue ciuiũ escunt, œnus, ne ampl.*

o L. *Aequitatem quicumque regat, habeto par ius cum eo,*

p L. *consulatus est, magisterve pop.*

q V.C. *è quo is*

r L. *suffragio cum consciscentur,*

s L. *cœratore œnus sit, qui cœrit, pop.*

t L. *cœrandi ius*

ius esto consuli, prætori, magistro populi, equitumq́ue,
eiq́ue, quem produnt, patres, consulum rogandorum
ergo: tribunisq́ue, quos sibi [u] *plebs rogassit, ius esto*
cum patribus agendi: [x] *idem, ad plebem,* [y] *quod*
sensus erit, ferunto. Quæ cum populo, quæ cum pa-
tribus agentur, modica sunto. [5] *Senatori, qui nec*
aderit, aut causa, aut culpa esto. Loco senator, &
11 *modo orator: causas populi teneto.* ‖ [6] *Vis in populo*
abesto. Par, maiorve potestas plus valeto. [z] *Ast qui*
turbassitur in agendo fraus [a] *auctoris esto. Intercessor*
rei malæ, salutaris ciuis esto. Qui agent auspicia
seruanto: auguri publico parento: promulgata, pro-
posita, in ærario cognita, agunto: nec plus, quam
de singulis rebus semel consulunto: rem populum do-
cento: doceri a magistratibus, priuatisq́ue patiuntor.
Priuilegia ne irroganto: de capite ciuis, nisi per
maximum comitiatum, ollosq́ue, quos censores in
partibus populi locassint, ne ferunto: donum ne ca-
piunto, néve danto, néve petenda, néve gerenda,
néve gesta potestate. [b] *Quod quis earum rerum mi-*
grassit, noxiæ pœna par esto. [7] [c] *Censores fide legem*
custodiunto. Priuata ad eos acta referunto: nec eo
magis lege liberi sunto. Lex recitata est. [d] Discere,
12 & tabellam iubebo dari. ‖ QV. Quàm breui,
frater, in conspectu posita est à te omnium
magistratuum descriptio: sed ea, pænè nostræ
ciuitatis: etsi à te paululum allatum est noui.
M. Rectissimè, Quincte, animaduertis. hæc est
enim, quam Scipio laudat [e] in libris, & quam
maximè probat temperationem reipublicæ,
quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione
magistratuum. nam sic habetote, magistrati-
bus, iisque, qui præsunt, contineri rempublicã,
& ex eorum compositione, [f] quod cuiusque
rep. genus sit, intelligi. Quæ res cùm sapientissi-
mè, moderatissiméque constituta esset à ma-
ioribus nostris, nihil habui sanè, non modo
multum, quod putarem nouandum in legibus.

v L. plebes
x L. iidem.
y L. quod censuerint, f.
z L. Siquid turbassitur in ag.
a L. actoris
b L. Quiquam earum rerum.
c L. Censoris fide leges custodiuntor. Priuati ad sort. Sensorum fide leges custodiuntor
d L. Discedere, & tabell. for. Discerem
e L. in libris illis, &, quã maxime probat, temperatio reip.
f L. quod cuiusque reip. genus sit.

ATT. Reddes igitur nobis, vt in religionis 13
lege fecisti, admonitu, & rogatu meo, sic de magistratibus, vt disputes, quibus de caussis maximè placeat ista descriptio. M. Faciam, Attice, vt vis: & locum istum totum, vt à doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatum est, explicabo: &, vt institui, nostra iura attingam. ATT. Istud maximè expecto disserendi genus. M. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris: quòd faciundum fuit, cùm de optima republica quæreretur. Sed huius loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primùm, deinde à Dione Stoico quæsita subtiliùs. ATT. 14
Ain' tandem? etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modò nominaui, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. Nam veteres verbo tenus, acutè illi quidem: sed non ad hunc vsum popularem, atque ciuilem, de republica disserebant. [g] Ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe: pòst Aristoteles illustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum, Heraclidésque Ponticus, profectus ab eodem Platone. Theophrastus verò institutus ab Aristotele, abundauit, vt scitis, in eo genere rerum: ab eodémque Aristotele doctus Dicæarchus, huic rationi, studióque non defuit. Pòst à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci suprà mentionem, mirabiliter doctrinam ex vmbraculis eruditorum, otióque, non modò in solem, atque puluerem, sed in ipsum discrimen, aciémque [h] perduxit. Nam & mediocriter doctos magnos in republica viros, & doctissimos homines non nimis in republica versatos multos commemorare possumus. Qui verò vtraque re excelleret, vt & doctrinæ studiis, & regenda ciuitate princeps esset, quis facilè, præter hunc, inueniri potest? ATT. Puto 15
posse,

g L. *ad hanc familiā magis ista manarunt à Platone.*

h L. *produxit.*

posse, & quidem aliquem de tribus nobis. Sed perge, vt cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placeréine vnum in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis regibus intelligo placuisse nostris maioribus. Sed quoniam regale ciuitatis genus, probatum quondam, postea non tam regni, quàm regis vitiis, repudiatum est, nomen tantùm videbitur regis repudiatum, res manebit, si vnus omnibus reliquis magistratibus imperabit.

16 || Qua re nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopompo oppositi regibus, nec apud nos consulibus tribuni. Nam illud quidem ipsum, quod in iure positum est, habet consul, vt ei reliqui magistratus omnes pareant, excepto tribuno, [i] qui pòst exstitit, ne id, quod fuerat, esset: hoc enim primùm minuit consulare ius, quòd exstitit ipse, qui eo non teneretur: deinde quòd attulit auxilium reliquis non modò magistratibus, sed etiam priuatis,

17 consuli non parentibus. || QV. Magnum dicis malum. nam, ista potestate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuítque ius multitudinis. M. Non est ita, Quincte, non enim ius illud solùm superbius populo, sed violentius videri necesse erat: quò posteaquàm modica, & sapiens temperatio accessit, conuersa lex in omneis est.

i L. *qui pòst exstitit ipse, ne id.*

Deest omnium huius legis capitum explicatio à principio, vsque ad hoc caput, Domum cum l.

18 || Domum cum laude redeunto. Nihil enim, præter laudem, bonis, atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à sociis reportandum. Iam illud apertum profectò est, nihil esse turpius, quàm quemquam legari nisi reipublicæ causa. Omitto quemadmodum isti se gerant, atque gesserint, qui legatione hereditates, aut syngraphas suas persequuntur. In homi-

k L. *quid reapse sit turp.* nibus est hoc fortasse vitium. Sed quæro, [k] quid hac re si turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine vllo reipublicæ munere? quod quidem genus legationis ego consul, quanquam ad commodum senatus pertinere videatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus tribunus plebis intercessisset, sustulissem. tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. Sed iam, si placet, de prouinciis decedatur, in vrbémque redeatur. A. Nobis verò placet: sed iis, qui in prouinciis sunt, minimè placet. ‖ M. At 19 verò, Tite, si pareant his legibus, [l] nihil his vrbe, nihil domo sua dulcius: nec laboriosius, molestiúsque prouincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam tribunorum plebis potestatem, [m] quæ in republica nostra: de qua disseri nihil necesse est. Q V. At mehercule ego, frater, quæro, de ista potestate quid sentias. nam mihi quidem pestifera videtur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit: cuius primum ortum, si recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis, & obsessis vrbis locis procreatum videmus. Deinde [9] cùm esset citò [n] legatus, tanquam ex XII. tabulis, insignis ad deformitatem puer, breui tempore nescio quo pacto [o] creatus, multóque tetrior, & fœdior [p] natus est. [10] Quem enim ille non edidit? qui primùm, vt impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima summis paria fecit, turbauit, miscuit: cùm afflixisset principium grauitatem, numquam tamen conquieuit. ‖ atque vt [q] Cn. Flaminium, atque ea, 20 quæ prisca sunt, relinquam: quid iuris bonis viris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? etsi quinquennio antè D. Brutum, & P. Scipionem consules, quos, & quantos viros? homo omnium infimus,

l L. *nihil erit his vrbe,*

m L. *quæ in repub. nostra est: de q.*

n L. *allegatus,*

o L. *recreatus,*

p L. *renatus est.*

q *C. Flaminium,*

infimus, & sordidissimus tribunus plebis C. Curiatius in vincula coniecit: quod antè factum non erat. C. verò Gracchus [10] r ruinis, & emissiciis, quas ipse se proiecisse in forum dixit, quibus digladiarentur inter se ciues, nónne omnem reipublicæ statum permutauit? Quid iam de Saturnini supplicio, reliquísque dicam? quos ne s repellere quidem à se sine ferro potuit respublica.

21 ‖ Cur autem aut vetera, aut aliena proferamus potiùs, quàm & nostra, & recentia? quis vnquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, vt cogitaret vnquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? quem cùm homines scelerati, ac perditi t non modò vlla in domo, sed nulla in gente reperirent, genteis sibi in tenebris reipublicæ perturbandas putauerunt. Quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede vlla tribunum potuisse reperiri, nisi cui u nec esse quidem licuisset tribuno.

22 ‖ Sed ille quas strages edidit? eas videlicet, quas sine ratione, ac sine vlla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ, multorum inflammatus furoribus. Quamobrem in ista quidem te vehementer Syllam probo; qui tribunis plebis sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, x auxilium ferendi reliquerit: Pompeiúmque nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis, summísque effero laudibus: de tribunitia potestate taceo. nec enim reprehendere libet, nec laudare possum.

23 ‖ M. Vitia quidem tribunatus præclarè, Quincte, perspicis. Sed est iniqua in omni re accusanda, prætermissis bonis, malorum enumeratio, vitiorúmque selectio. Nam isto quidem modo vel consulatus vituperabilis est, si consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris.

r L. *rumis, & sicis iis, quas ipse*

s V. C. *depellere*

t L. *non modò nulla in domo,*

u L. *ne esse quidem*

x for. *auxilij ferendi*

Ego enim fateor in ipsa ista potestate inesse quiddam mali. Sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est tribunorum plebis quis negat? sed vis populi multò sæuior, multóque vehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet. dux enim suo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem sui non habet. ‖ At aliquando incenditur. Et quidem sæpe sedatur. quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum [y] non solùm vetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. Quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit: sed tu [z] sapientia maiore nihilo vide. Concessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo vno fuit ciuitatis salus. At duo Gracchi fuerunt. Et præter eos quamuis enumeres multos licet. [a] cùm deni crearentur, " nullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos: leueis, & non bonos fortasse plureis. inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit. ‖ Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt: aut plebi re, non verbo danda libertas: quæ tamen sic data est, vt multis [b] præclarissimis addiceretur, vt auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ, optime, & dulcissime frater, incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. Non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed vincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. Neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo reipublicæ tempore: cui

24 (margin, beside "rationem sui non habet")

25 (margin, beside "contentiones nullas facit")

y L. *non solum nexus, sed*

z L. *sapientiam maiorum in hoc vide.*

a L. *Cum deni crearentur, nonnullos in omni memoria pernic.*

b L. *præclarissimis legibus*

pore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. Atque hoc rei exitus indicauit. Quis enim non modò liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui
26 nostra salus cara non esset? ‖ Quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute reipublicæ gessimus, vt non omnibus gratus esset: [13] c &, si in nos multitudinis vis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia: quis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset? ferremus, ô Quincte frater: consolarentúrq; nos non tam Philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi viri, qui illa vrbe pulsi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium verò quòd vna ista in re non ita valde probas, vix satis mihi illud videris attendere, non solùm ei, quid esset optimum videndum fuisse, sed etiam quid necessarium. sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem. quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, vt non posset obsisti, perniciosè populari non ciui relinquere. Scis solere, frater, in huiusmodi sermone, vt
27 transiri aliò possit, AD MODVM, dici. ‖ QV. [14] d Prorsus ita est: haud equidem assentior. tu tamen ad reliqua pergas velim. M. Perseueras tu quidem, & in tua vetere sentētia permanes. QV. e Non mehercule. ATT. Ego sanè à Quincto nostro dissentio. Sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, vt esset populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, vt multos inutileis f comitatus, probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum, auspiciis dij immortales

c *L. si nos multitudinis vis furentis in flamma inuidia perculisset: si tribunus aliquis in me populum, sicut Gracchus in Lanatē, Saturninus in Metellū incitasset, ferremus, ô Q. f.*

d *L. Prorsus ita esse haud equidem assentior. Tu tamen*

e *L. Nunc mehercule.*

f *L. comitiatus.*

repressferunt. Ex iis autem, qui magistratum ceperunt, [14] g quòd senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locum, nisi per populum, venire, sublata cooptatione censoria. Sed prestò est huius vitij temperatio, quòd senatus lege nostra confirmatur auctoritas. ‖ Sequitur enim : Eius decreta rata sunto. 28

g L. quòd senatus ex hu constituitur, populare est sanè, neminem in s.

Nam ita se res habet, vt, si senatus, dominus sit publici consilij, quódque is creuerit, defendant omnes: &, si ordines reliqui, principis ordinis consilio remp. gubernari velint, possit, ex temperatione iuris, cùm potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, & concors ciuitatis status, præsertim si proximæ legi parebitur. Nam proximum est. Is ordo vitio careto, ceteris specimen esto. QV. [15] Præclara verò, frater, ista h lex : sed & altera, vt & vitio careat ordo, & vt censorem quærat interpretem. ‖ ATT. Ille verò, etsi tuus totus est ordo, gratissimámque memoriam retinet consulatus tui, pace tua dixerim, non modò censores, sed etiam iudices omneis potest defatigare. M. Omitte ista, Attice: non enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui fortè his legibus parere voluerint, hæc habetur oratio. Nam cùm omni vitio carere lex iubeat, ne veniet quidem in eum ordinem quisquam vitij particeps. Id autem difficile factu est, nisi educatione quadam, & disciplina : de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut temporis. ‖ ATT. Locus certè non deerit, quoniam tenes ordinem legum : tempus verò largitur longitudo diei. Ego autem, etiam si præterieris, repetam à te istum de educatione, & de disciplina locum. M. Tu verò & istum, Attice, i & si quem alium. Ceteris specimen esto. quod si est, tenemus omnia. Vt enim cupiditatibus principum, & vitiis

h L. lex est:

29

30

i fort. &, si quem alium præterierò. Cet.

& vitiis infici solet tota ciuitas: sic emendari, & corrigi continentia. Vir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus, ferebatur quàm commodissimè respondisse, [k] cùm esset obiecta magnificentia villæ Tusculanæ, duos se habere vicinos: superiorem, equitem Romanum: inferiorem, libertinum: quorum cùm essent magnificæ villæ, concedi sibi oportere, quod iis,

31 [16] [l] qui tenuioris ordinis essent, liceret. ‖ Nonne vides, Luculle, à te id ipsum natum, vt illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non liceret. Quis enim ferret istos, cùm videret eorum villas signis, & tabulis refertas, partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, [m] cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare principes (quamquam est hoc magnum per seipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum exsistunt. Nam licet videre, si velis replicare memoriam temporum, qualescumque summi ciuitatis viri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcumque mutatio morum in principibus [n] exstiterat, eandem in

32 populo secuturam. ‖ Idque haud paulò est verius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum status. Ego autem nobilium vita, victuq; mutato, mores mutari ciuitatum puto. Quo perniciosius de repub. merentur vitiosi principes, quòd non solùm vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem: neque solùm obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpunt, plusque exemplo, quàm peccato nocent. Atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum, coangustari etiam potest. pauci enim, atque admodùm pauci, honore, & gloria amplificati, vel corrumpere mores ciuitatis, vel corrigere possunt. Sed hæc & nunc

k fort. *cùm esset ei obiecta*

l L. *qui inferiorum ordinis essent*,

m L. *cupiditatibus eisdem tenerentur?*

n L. *exstiterit*,

satis, & in aliis libris tractata sunt diligentiùs. Quare ad reliqua veniamus. ‖ Proximum au- 33
tem est de suffragiis: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. ATT. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid verba illa vellent. M. Dicam, Attice, & versabor in re difficili, ac multùm, & sæpè quæsita: suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando, ᵉ quin in lege, aut rogatione clàm, an palàm ferre, melius esset. QV. An etiam id dubium est? vereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies, Quincte. nam ego in ista sum sententia, ᵖ qua te fuisse semper scio, nihil vt fuerit in suffragiis voce melius. Sed obtineri an possit, videndum est. ‖ QV. Bona tua venia dixe- 34
rim, ista sententia maximè & fallit imperitos, & obest sæpissimè reipublicæ, cùm aliquid verum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est, obsisti posse populo, negatur. Primùm enim obsistitur, cùm agitur seuerè: deinde vi opprimi in bona causa est melius, quàm malè cedere. Quis autem non sentit, autoritatem omnem optimatium, tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit: idem oppressus dominatu, ac potentia principum, flagitauit. ‖ Itaq; 35
grauiora iudicia de potentissimis hominibus exstant vocis, quàm tabellæ. Quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. ᑫ Itaque isti rationi neque lator quisquam est inuentus, neque auctor vnquam bonus. Sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. Sequuta biennio pòst Cassia est, de populi iudicio ea à nobili homine lata est, L. Cassio. sed, pace familiæ dixe-

ᵉ L. *itemq; lege rogatione ferenda, clàm, an palàm*

ᵖ L. *in qua*

ᑫ L. *Itaque isti rogationi neque lator*

rim, diffidente à bonis,[17] atque omneis r ru-
musculos populari ratione aucupante. Carbo-
nis eſt tertia de iubendis legibus, ac vetandis,
ſeditioſi,atq; improbi ciuis:cui ne reditus qui-
dem ad bonos ſalutem à bonis potuit s aufer-
36 re. ‖ Vno in genere relinqui videbatur vocis
ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat, per-
duellionis.Dedit huic quoq; iudicio Cælius ta-
bellam,[18] t doluitq; quoad vixit.Sed vt oppri-
meret Cælius populum, nocuit & reipublicæ.
Et auus quidem noſter ſingulari virtute in hoc
municipio,quoad vixit,reſtitit M. Cratidio,cu-
ius in matrimonio ſororem auiam noſtram,ha-
bebat, ferenti legem tabellariam.[19] excitabat
enim fluctus in ſimpulo, vt dicitur, Gratidius,
quos pòſt filius eius in Aegæo excitauit mari.
[20] u Ac noſtro quidem,qui,cùm res eſſet ad ſe
delata,Scaurus conſul,Vtinam,inquit,M. Cice-
ro,iſto animo,atq; virtute in ſumma republica
nobiſcum verſari, quàm in municipali maluiſ-
37 ſes. ‖ Quamobrem, quoniam non recognoſci-
mus nunc leges populi Romani,ſed aut reperi-
mus ereptas, aut nouas ſcribimus:non quid ab
hoc populo obtineri poſſit, ſed quid optimum
ſit,tibi dicẽdum puto.Nam Caſſiæ legis culpam
Scipio tuus ſuſtinet, quo autore lata eſſe dici-
tur.Tu,ſi tabellariam tuleris,ipſe præſtabis.nec
enim mihi places,nec Attico noſtro,quantum è
vultu eius intelligo.ATT.Mihi verò nihil vnquã
populare placuit.eamq; optimam rempublicam
eſſe duco,quam hic conſul conſtituerat,quæ ſit
38 in poteſtate optimorum.‖M.Vos demùm,vt vi-
deo,legem antiquaſtis ſine tabella.Sed ego,etſi
ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio, tamen
libertatem iſtam largior populo, vt & autori-
tate x valeant, & vtantur bonis. Sic enim à me
lex eſt recitata de ſuffragiis.Optimatibus nota,
plebi libera ſunto. Quæ lex hanc ſententiam
continet,

r L. *rumuſculos popularis aucupante.*
s L. *auferri.*
t L. *docuitq; quoad vixit, ſe, vt opprimeret C. Popilium, nocuiſſe etiam reipublicæ.*
u L. *Ac noſtro quidem auo, cùm res eſſet ad ſe delata.*
x L. *valeant, & vtatur bonis.*

continet, vt omneis leges tollat, quæ posteà latæ sunt, quæ tegunt omni ratione suffragium, ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet: Ponteis etiam lex Maria fecit angustos. ‖ Quæ si opposita sunt ambitiosis, vt 39
sunt ferè, non reprehendo. Sin valuerint [y] tamen leges, [z] vt ne sint ambitus: habeat sanè populus tabellam, quasi vindicem libertatis, dummodò hæc optimo cuique, & grauissimo ciui ostendatur, vltroque offeratur, vti sit ipsa libertas, in qua populo potestas honestè bonis gratificandi datur. Eoque nunc fit illud, quod à te modò, Quincte, dictum est, vt minùs multos tabella condemnet, quàm solebat vox, quia populo licere satis est. Hoc retento, reliqua voluntas autoritati, aut gratiæ traditur. Itaque, vt omittam largitione corrupta suffragia, non vides, si quando ambitus sileat, quæri in suffragiis, quid optimi viri sentiant? Quamobrem lege nostra libertatis species datur, bonorum autoritas retinetur, contentionis causa tollitur.
‖ Deinde sequitur, quibus ius sit cum populo agendi, aut cum senatu, grauis, &, vt arbitror, 40
præclara lex. [a] Quæ cum patribus agentur, modica sunto, id est, modesta, atque sedata: auctor enim moderatur, [b] effingit non modò mentem, ac voluntates, sed penè vultus eorum, apud quos agit quod in senatu non difficile est. est enim ipse senator is, cuius non ad auctorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari velit. Huic iussa tria sunt: vt adsit: nam grauitatem res habet, cùm frequens ordo est: vt loco dicat, id est, rogatus: vt modo, ne sit infinitus: nam breuitas, non modò senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia. Nec est vnquam longa oratione vtendum, [11] nisi [c] aut spectante senatu, quod fit ambitione sæpissimè, nullo magistratu adiuuante, tolli diem vtile est: aut cùm tanta causa est, vt opus sit oratoris

y L. *tantum leges,*
z fort. *vt ne sit ambitus:*
a L. *Quæq; cum populo, quæq; cum patribus agentur, &c.*
b L. *& fingit non modò*
c L. *aut cum peccante senatu,*

copia, vel ad hortandum, vel ad docendum: quorum generum in vtroque magnus noster
41 Cato est. ‖ Quodq; addit, causas populi teneto, est senatori necessarium nosse rempublicam: idque latè patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios respublica habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. Videtis iam genus hoc omne scientiæ, [d] diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse senator nullo
42 pacto potest. ‖ Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum, & maximum, Vis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus; nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minùs ciuile, & humanum, quàm composita, & constituta republica quidquam agi per vim. Parere iubet intercessori: quo nihil præstantius. impediri enim bonam rem melius, quàm concedi malæ. Quod verò actoris iubeo abesse fraudem, id totum dixi ex Crassi, sapientissimi hominis, sententia: quam senatus est sequutus, cùm decreuisset, C. Claudio consule [e] designato, Carbonis seditionem referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditioné non posse fieri, quippe cui liceat [f] consilium, simul atque intercessum, turbariq; cœptum sit, dimittere. Quod qui permonet, cùm agi nihil potest, vim quærit. Cuius impunitatem amittit hac lege. Sequitur illud.
43 ‖ Intercessor rei malæ, salutaris ciuis esto. Quis non studiosè reipublicæ subuenerit, hac tam præclara legis voce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ habemus etiam in publicis institutis, ac legibus: auspicia seruanto. auguri parento. Est autem boni auguris, meminisse maximis reipublicæ temporibus prestò esse debere: Iouique opt. max. se consiliarium, atque administrum datum, [g] vt sibi eos, quos in auspicio esse iusserit: cælique partes sibi definitas

d L. *diligentia, & memoria esse.*
e L. *de C. Carbonis seditione referente.*
f L. *concilium,*
g fort. delenda particula, *vt*

esse traditas:[22] è quibus sæpè opem h referre possit. Deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis, magistratibúsve audiendis. ‖ Tum leges præclarissimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit: altera de capite ciuis rogari, nisi maximo i comitatu, vetat [23] nondum initis seditiosis tribunisplebis.[24] Negotialis quidem admirandum tantùm maiores in posterum prouidisse: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim priuilegium: quo quid est iniustius? cùm legis hæc vis sit,[25] k scitū est iussum in omnes ferri, de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt. descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium auxilij, quàm fusè in tribus conuocatus. ‖ Quo 45
veriùs in nostra caussa vir magni ingenij, summaque prudentia, L. Cotta, dicebat, nihil omninò actum esse de nobis. præter enim quàm quòd comitia illa essent armis gesta seruilibus, præterea neque tributa capitis, neque comitia, rata esse possent, neque vlla priuilegia: quocircà nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omninò actum esset legibus. Sed visum est & nobis, & clarissimis viris, melius,[26] de quo serui, & latrones sciuisse se aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid sentiret, ostendere. ‖ l Sequitur de captis pecuniis, de ambitu legis. Quæ cùm magis iudiciis, quàm verbis sancienda sint: adiungitur, noxiæ pœna par esto, vt in suo vitio quisque plectatur: vis, capite: auaritia, multa honoris: cupiditas, ignominia spaciatur. Extrema leges sunt nobis non vsitatæ, reipublicæ necessariæ. Legum custodiam nullam habemus. itaque hæ leges sunt quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus: publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius.

44 (beside "audiendis. ‖ Tum leges")

46 (beside "ostendere. ‖ Sequitur")

h L. reipublica ferre posit.

i L. comitiatu, vetat, nōdum cognitu seditiosis tribunisplebis, ne cogitatis quidem. Admirandum, tantùm maiores

k L. scitum esse, & iussum in omneis, ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt.

l L. Sequuntur de captis pecuniis de ambitu, leges.

gentiûs : apud quos νομοφύλακας creantur: nec hi solùm literas (nam id quidem etiam apud maiores nostros erat) sed etiam facta hominum
47 obseruabant, ad legesq; reuocabant. ‖ [27] m Hæc detur cura censoribus : quandoquidem eos in republica semper volumus esse , apud eosdem, qui magistratu abierint , edant , & exponant, quid in magistratu gesserint: deque iis censores præiudicent. Hoc in Græcia fit, publicè constitutis accusatoribus. Qui quidem graues esse non possunt , nisi sint voluntarij. Quocircà melius est, rationes referri , causamque exponi censoribus : integram tamen legem accusatori, iudicioque seruari. Sed satis iam disputatum est de
48 magistratibus, nisi fortè quid desideratis. ‖ ATT. Quid? si nos tacemus, locus tamen ipse nos admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihíne? de iudiciis arbitror, Pomponi : id est enim iunctum magistratibus. ATT. Quid? de iure populi Romani, quemadmodum instituisti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? ATT. Egóne ? quod ignorari ab iis , qui in republica versantur, turpissimum puto. Nam, vt modò à te dictum est, n leges à librariis lego , sic animaduerto, o [28] quosque in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantum apparitores velint. Quamobrem , si de sacrorum alienatione dicendum putasti , cùm de religione leges proposueras: faciendum tibi est, vt, magistratibus lege constitutis, p de potestate , tum de iure disputes.
49 ‖ M. Faciam breuiter , si consequi potuero: q nam pluribus verbis scripsit ad patrem suum M. Iunius sodalis, peritè, meo quidem iudicio, & diligenter. r At de iure naturæ cogitari per nos, & quæ dicere debemus de iure populi Romani, quæ relicta sunt, & tradita. ATT. Sic profectò censeo : & id ipsum, quod dicis, exspecto.

m fort. *hæc mandetur cura cēsoribus:*
n L. *leges à librariis peti.*
o L. *plerosque*
p fort. *de potestate eorum, & iure disputes.*
q L. *Nam pluribus verbis hac de re scripsit.*
r L. *At de iure naturæ cogitabimus per nos, quæ dicere debeamus: de iure populi Romani,*

DIONYSII LAMBINI
ANNOTATIONES.

In librum I. de Diuinatione.

1 quaque proximè ad deorum vim] *sic restituit hunc locum Adrianus Turnebus Aduersarior. lib.* 5. *cap.* 20. *nam vulgò legitur*, quæque proxima ad deorum vim natura mortali, *&c. planè mendosè.*

2 misit in Aetoliam] *Sic emendauit Adrianus Turnebus, & hunc locum eodem libro, & eodem capite. nam vulgò legitur*, in Aeoliam.

3 Nam cùm omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorque turpis est, *&c.*] *hic locus confirmat emendationem illam, meam, in principio libri* 1. *de natura deorum.* Quid est enim temeritate turpius? *vbi vulgò legitur*, fortius.

4 credo, ne communia iura migrare] *sic habet codex manuscriptus, & ita legendum. Sic loquitur Offic. lib.* 1. quæque pertinent ad veritatem, & fidem, ea migrare interdum, & non seruare sit iustum. *&* 3. *de Finibus.* Quoniamque ea natura esset hominis, vt cum genere humano quasi ciuile ius intercederet: qui id conseruaret, eum iustum: qui migraret, iniustum fore.

5 Raua fulix, *&c.*] *sic nunc edidimus, codices manuscriptos sequuti. quid sit* rauum, *docuimus in commentariis Horatianis, ibi*, Raua decurrens, *&c. Oda* 27. *lib.* 3. *& suprà in Academicis Cicero dixit*, rauum mare.

6 sed inest nitrè & ranunculis, *&c.*] *Turnebus legendum censet*, sed inest in re vis & ranunculis, *&c. à quo dissentio, neque quidquam mutandum censeo: nisi fortè, vt coniecit Victorius*, sed inest in gyrinis, & ranunculis, *&c. de gyrinis Plinius lib.* 9. *cap.* 2.

quæ

7 quæ nomen ex inuenta re reperit] *sic restitui, certissima coniectura ductus. Nam nullo modo lectio vulgata,* ex inuentore, *ferri poterat, vt rectissimè indicat P. Victorius, & immeritò reprehenditur hic à quibusdam. Nunc & sententia aperta est, & verba sententiæ congruunt, neque discrepant ab iis, quæ ceteri scriptores de Aristolochia tradiderunt. hoc enim dicit Cicero: Aristolochiam, nomen, quoad partus sit vtilissima, atque optima, inuentorem rem ipsam, id est, herbam, & eius vim, atque vsum reperisse ex somnio. Dicta autem est Aristolochia ex eo, quòd sit* ἀρίστη λοχείας, *id est, optima partubus. Sed de hoc loco plura in commentariis ad Cornelium Nepotem.*

8 Cùm Summanus in fast.] *de Summano deo, quia satis multa dicturi sumus in commentariis Plautinis, cùm præsertim non sit nostri instituti voces, aut locos difficiles explicare, nihil hic dicemus.*

9 vitaï lumina liquit] *sic legendum, non, vt habent libri vulgati, & nonnulli manuscripti,* vitalia: *& ita etiam edendum curaui apud Lucretium, lib. 5.* indigus omni vitaï auxilio, *&c. vbi libri vulgati, & plerique scripti habent,* vitali.

10 generosaque Nattæ, *&c.] sic legendum est, non, vt vulgò,* generataque Nattæ. *neque me monet Adrianus Turnebus, qui lectionem hanc tutans, sic eam interpretatur, speciem Nattæ effictam, & simulatam, non veram. nam primùm non loquuntur ita Latini: deinde satis hoc a Cicerone dictum est, cùm dixit,* ex ære. *dicitur autem,* generosa, *quia Pinarij Nattæ erant nobiles: à nobilitate igitur periculum.*

11 quod etiam nunc nuptiarū auspices] *Adrianus Turnebus lib. 5. Aduersarior. cap. 20. scribit hic ita esse legendum, vt habent omnes editiones, quæ prodierunt ante annos quadraginta, &, vt ego edidi,* quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant: *&c. scilicet vsus est ille libris mendosissimis, & regnante Saturno impressis, in quibus impressum est,* nuptiarum auspiciis, *&c. hinc factum est, vt homo*

ille multis se locis mederi existimaret, qua non egerent medicina.

11 sic tum auibus magnæ res impertiri solebant] *omnes quidem libri habent*, impertiri : *sed legendum censeo*, impetrari. Impertiri, *autem antiquum verbum, quo veteres vtebantur in auspiciis, valet impetrari.*

12 secundo rumore, auersaque aui] *legendum puto*, aduersaque aui.

13 Qui quidem Romuli lituus, cùm situs esset, *&c.*] *sic habent omnes libri vulgati, atque adeò manuscripti.* Qui quidem Romuli lituus, id est, incuruum, & leuiter à summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quod canitur, similitudine nomen inuenit: cùm situs esset, *&c. Ego hac verba*, id est, incuruum, & leuiter, *&c. vsque ad*, cùm situs esset, *&c. iam olim cùm primam editionem molirer, Ioanni Aurato dixeram, mihi videri esse aliena, non Ciceronis: quod ille mihi assensus erat, ob eamq; causam iusseram deleri. Sed quia plurimis cogitationibus districtus, non satis id planè ostenderam, sed obscuriùs indicaram, opera non satis id, quod notaram, animaduertentes, & sententiam meam parum intelligentes, vulgatam lectionem, me insciente, & inuito, sequuti sunt. Nunc igitur aliquando tandem deleta sunt.*

14 nec abducar, vt rear, *&c.*] *lego*, nec adducar, vt rear.

15 quæ Tegeatis, *&c.*] *sic multis annis antequàm Adrianus Turnebus Aduersariorum libros ederet, legendum esse videram: atque adeò aliquot mensibus antè iam edendum curaram. nullos etiam Taygetos populos memineram: Tegeatas noueram: & ex Herodoto hic*, Tegeatis, *esse legendum didiceram.*

16 ô gnata, tibi sunt, *&c.*] *sic legendum, non, vt vulgò*, cognata : *quamuis Turnebus eam lectionem tueatur, sic interpretans, filia, quòd cum aliis liberis nata esset, inquit, qua interpretatio simul, & lectio,* cuius

cuius interpretatio est, fieri non potest. & piget me vtramque refellere.

17 quod in Numerij Fabij Pict.&c.] *sic restituit hunc locum Sigonius, cùm antea legeretur,* quod in numerum Fabij Pict.&c. *planè mendosè.*

18 Tertia te Phthiæ tempestas, &c.] *versus est apud Homerum Iliad. ἰῶτα, & profertur ab Achille hoc modo,* Ἤματί κεν τριτάτῳ Φθίην ἐρίβωλον ἱκοίμην, *Phthia autem vrbs in Thessalia, Achillis patria, qua quid cõmune habeat cũ morte, & qua ratione. Socrates hoc versu præmoneatur, se tertio die moriturum quæsitũ est. qua de re cùm ego & Simeo Bosius loqueremur, dixit, quod & mihi venerat in mentem, per Phthiam, mortẽ & interitum significari, spectata vi nominis, quod videtur ortũ à verbo φθίνω, & φθίω, quod valet intereo, consumor, corrũpor.*

19 crudeli dominatu premebatur] *liber vnus manuscr. habet,* tenebatur.

20 arctè & grauiter dormitare cœp.] *videtur legendum* dormire. *nam* grauiter dormire, *vsitatum est, & conuenit ita loqui.* grauiter dormitare, *non item. verumtamen nihil mutandum censeo.*

21 qui secus, quàm decuit, &c.] *quidam legi volunt,* quàm debuit, *subintell.* viui.

22 Præsagibat mi animus, &c.] *versus Plauti in Aulularia.*

23 Sed quid oculis rabere visa est de reip.] *sic legendum* rabere, *inquam, non* rapere. Rabere *autem, dictum à rabie, inquit Nonius. Varro.* Idem Attij, quod Titij. Quid est? quid blateras? quid rabis? quid vis tibi? *Cæcilius Hypobolimæo. Rastraria, rabere se ait.*

24 vbi illa paulò antè sapiens, &c.] *sic volebat legi hunc versum Ioan. Auratus.* Vbi illo paulò antè sagiens, & virginali modestia? *Idem paulò pòst* peperisti, *reponendum censebat pro vulgato* reperisti. *Sed errabat. Iam,* Medobesse, *dictum pro* Me obesse.

25 nónne C.Flaminius consul iterum,*&c.*] *sic legendum, non* C.Flamininus,*vt in prima editione impressum est,me insciente. Quis enim hunc C. Flaminium ignorat? aut quis nescit hunc fuisse plebeium,& Flaminium eius esse nomen, cognomen autem esse incognitum,atque incertum? Contrà,quem prætereat,Flamininum esse Quinctiorum cognomen? & Flamininos esse Quinctiæ gentis? Idem erratum peruasit vsque ad duo loca:tanta est mali amplificandi facilitas ac libido.*

aut Bacchi sacris commota] *legendum putat Auratus,*aut Bacchi sacris commota,*cùm vulgò legatur,* vt Bacchi sacris comm.*&c. cuius coniecturam,vt probabilem,secutus sum.*

26 ac rationem, cur id fiat,*&c.*] *sic & olim & nunc edi malui,*ac rationem,cur id fiat,*&c.quam vt vulgò,*at rationem,*&c.Quin,si mihi libere quod sentio,dicere liceat,sic potiùs legendum censeam, deleto,*at, *vel* ac, vt si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat,& attrahat: rationem,cur id fiat,*&c.*

27 in Pasiphaæ fano,quod est,*&c.*] *sic prorsus legendum est, non vt vulgò*, in Pasitheæ fano,*&c. Hanc enim vulgatam lectionem historia refellit. Plutarchus in Agide & Cleom.* ἱερὸν δὲ Πασιφάας καὶ μαντεῖον ἐν Θαλάμαις τιμώμενον,*&c. Tertull.* Nam & oraculis id genus stipatus est orbis, vt Amphiaraι apud Oropum: Amphilochi, apud Mallam:Sarpedonis, in Troade: Trophonij in Bœotia:Mopsi in Cilicia:Hermionæ,in Macedonia:Pasiphaæ,in Laconica,*&c.*

28 somniandi causa excubabant] *nonnulli libri habent,* incubabant, *quod malo,& ita Manutius.*

29 Quoties senatus decemuiros,*&c.*]*hæc iterata (nam & hic,& paulò antè posita sunt) mihi mendi suspicionem commouent.*

30 vrbem Romam,Remurámne voc.] *sic legendum est, non vt vulgò*, Romam, Remámne vocarent.

carent. *mendosè autem hic olim opera iterarunt* ne: *& excuderunt*, Romámne, Reimurámne vocarent.

30 atque ora tenebant Rebus, *&c.*] *sic edendum curaui, Turnebi coniecturam secutus. nam vulgata lectio ferri non potest.*

31 vt aquarum eluuiones] *sic legendum censet Turnebus Aduers. lib. 5. & rectè, meo iudicio: nam vulgati libri habent*, vt aquarum fluxiones, *quod tamen non damno.*

32 Eheu: videte. iudicauit inclytum, *&c.*] *hi versus erant confusi in omnibus libris. eos restituit Adr. Turnebus, cui assentimur.*

33 Non est. igitur, vt mirandum sit, *&c.*] *si hic locus emendatus est, ita dictum à Cicerone*, non est vt, *vt ab Horatio, in epist. ad Iccium*, non est, vt copia maior ab Ioue donari possit tibi: & à Græcis, οὐκ ἔστιν, ὅπως, *&c. Quòd si aliter à Cicerone scriptum est, ita scriptum est*, Non est igitur cur mirandum sit, *&c. seu*, Non est igitur, quòd mirandum sit & cetera.

EIVSDEM IN LIB. II. DE DIVINATIONE.

1 vehementiùs in dies incitatur] *Nonius legit* citatur, *in verbo* citato.

2 Qui thesaurum inuentum] *sic legendum esse ratio peruincit, libris omnibus reclamantibus.*

3 Anilis sane plenum superest] *Sic legendum putant*, Anilis sanè plenum superstionis, *&c. non, vt vulgò*, Anile sanè, & plenum superstitionis, fati nomen ipsi.

4 si Flaminius consul, *&c.*] *sic legendum est, non,* si Flamininus, *quemadmodum olim editum est, me imprudente, scioli alicuius, atque adeò improbi nebulonis opera, qui, me absente, suo arbitratu exem-*

plum meum, quod operarijs proposueram ad imitandum sæpe inquinabat.

5 Si verò nihil fit extra fatum, *&c.*] *sic legendum existimo. nam vulgata lectio.* Si enim, *ferri non potest. Quòd autem olim, ante hæc verba, addita sunt hæc,* Sed hoc eadem ratione refellitur, *fuerat amici cuiusdam mei coniectura, quam ad scripseram, vt considerarem, non vt eam opera sequerētur, quemadmodum fecerunt, cuius eorum facti nonnullam videri possum culpam sustinere, quod illos nō præmonuerim, vt ea verba negligerent, ac præterirent. Infrà autem non longè, sic habent tres vet. cod. vt edidi,* nihil leuare diuinatio potest.

6 Hoc sensit Homerus, cùm querentem, *&c.*] *P. Victorius lib. 4. c. 24. var. lectionum scribit, M. T. hoc loco, memoria vacillasse: non enim Iouem induci ab Homero cum dolore dicentem, inquit, se non posse interitu filium liberare, cùm cuperet, sed dubitantē, an hoc ipsum facere oporteat contra fatum. Ego verò puto Victoriū, cùm hæc scriberet, dormitasse, aut etiā somniasse, aut certè operam lusisse. nam Iupiter duo facit apud Hom. primùm queritur, fatale esse Sarpedonem filium à Patroclo interfici: deinde dubitat, & consultat apud se, vtrùm Sarpedonem è periculo eripiat, an à Patroclo interimi sinat. queritur his verbis,* Ὤμοι ἐγὼν, *&c. dubitat, & consultat his,* Διχθὰ δέ μοι κραδίη, *&c.*

7 Atqui diuina cum rerum nat.] *legendum videtur, vel libris omnibus reclamantibus,* Atqui diuinatio cum rerum natura, *&c. inexplicabilis est, nisi fortè dicamus sic explicari posse,* Atqui diuina natura cùm rerum natura tanta, *&c. vel sic,* Atqui vis diuina cum rerum natura, *&c, vt repetatur vocula* vis, *è superioribus illis.* Et certè, si est in exstis aliqua vis, *&c.*

8 Vt enim iam sit aliqua in natura rerum cognatio] *libri veteres habent* contagio: *ego tamen nihil muto. nam paulò antè cognationis nomine vsus*

est in

est in eand. sententiam: ibi, cum rerum autem natura, quam cognationem habet? *& infrà non longe semel atque iterum,* qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu, atque consensu, *&c. vbi mendosè operæ fecerunt olim.* cogitatione: *nisi quis dicat vbique* contagionis *nomen esse reponendum: sic enim loquitur lib. de fato,* vt in reliquis eiusmodi naturæ contagio valeret, *& infrà ibidem,* Cui primùm quidem de ipsa rerum contagione respondeamus.

9 vt is, qui impetrire velit, *&c.*] *sic legendum, non* impertire, *vt est in libris vulgatis. neque* impetrare, *vt operæ hic olim mendosè fecerunt. Est autem* impetrire, *antiquum verbum, quod significat* impetrare, *vt suprà diximus. Festus* impetritum, impetratum. *Cùm superiora illa olim scripsissem. hoc est, cum admonuissem lectorẽ mẽdosè olim operas fecisse,* impetrare, *pro* impetrire, *tamen homo βάσκανος, καὶ ἀναιδὴς ausus est scribere, me edidisse,* impetrare: *multáque talia fecit, neque hoc semel commisit, neque vno loco.*

10 Cur igitur vos induitis in eas capt.] *sic omnino legendum est, vt rectè indicauit Manutius, eique iam olim assensus sum. Quòd autẽ quidam ἀλαζὼν tuetur lectionem vulgatam;* vos inducitis in cap. *nihil aliud hoc facto assequitur; quàm vt suã confidentiam atque impudentiam cum pari linguæ Latinæ inscientia coniunctam prodat, ac declaret. Quod autem Manutius Lucretij versum ex lib. 4. profert, vt suam emendationem Lucretij auctoritate confirmet, admonendus est lector, mendosè ab eo proferri. Sic enim ille;* At nos in fraudem induimus frustra minùs ipsi. *legendum est autem, vt nos ex auctoritate librorum manuscr. bis iam edidimus.* Ac nos in fraudem induimus; frustramur & ipsi.

11 Quid enim proficit, *&c.*] *exstant præclari, vt alij in hanc sententiam, Lucretij versus lib. 6. quos indicabo lecturi duntaxat;* In mare aqua porrò

mittit ratione? quid vndas Arguit,& liquidam molem campósque natanteis? *&c.*

12 cum altrice belua,] *vox* belua, *vnico* l, *scribi debet: quamuis reclamet Festus, qui bellum à belluis dictum esse scribit, quia belluarum sit, inquit perniciosa dissensio. sed errat, & labitur Festus. nam bellum dictum est à duello: vt bis a duis. Quin hoc, quod dico, idem Festus alibi docet, tanta est inconstantia. Itaque qui Festi auctoritatem hac in re secuti*, belluam *cum duplici* ll, *scribunt, vnà cum Festo labuntur. Omnino nostri veteres codices semper habent hoc nomen scriptum simplici* l.

13 cur se contra naturam in terra abdiderit] *videtur legendum* abdiderat.

14 magna stultitia est earum rerum, *&c.*] *qui vocem*, similitudo, *volunt esse sententiæ clausulam: & à voce* Magna, *nouæ sententiæ initium duci: næ illi valde delirant, & simul planè declarant se Latini sermonis esse ignaros atque imperitos. Hic enim ordo, atque hæc sententia verborum est:* magna stultitia, est, deorum facere, effectores earum rerum, neque causas quærere: quas res tum natura, tum casus affert, & in quibus rebus nonnumquam etiam errorem creat similitudo.

15 fauent faucibus russis: cantu, pl. *&c.*] *sic edidit Colinæus anno* CIↃ. IↃ. XLV. *neque posteriores vllæ editiones, quas quidem viderim, aliter habent, paucis admodum exceptis, vt Lugdunensi quadam, & præterea altera. Et tamen noster ἀλαζὼν prædicat se ita edidisse, Mannty, & Victorij auctoritatem secutum. Atqui nónne tibi multi anteuerterunt, homo omnium, qui vnquam nati sunt, iniustissime, atque impudentissime? nónne ego septem abhinc annos ita edidi? cur tu ab alijs occupata tibi vindicas? cur, quæ ab alijs inuenta sunt, compilas? cur quæ ab alijs scripta sunt, odiosè iteras, & miseras chartas malè perdis, & lectorum otio abuteris, vt aliquid sapere videaris? Sed me reprimam, & integrum*

Y Y 4 *ad aliud*

ad aliud tempus seruabo. Est autem russus color, rubro finitimus. Hinc russata factio.

16 eumque terrorem] *sic legendum esse & duo libri veteres, & ratio peruincunt, nõ, vt vulgò,* errorẽ.

17 vestem circunnexus fuisset.] *sic habet liber vnus manuscriptus, malim tamen,* vecti circumnexus esset: *nisi quis dicat esse* *διαςροφὴν*, *& pro* circum vectè nexus fuisset, vectem circunnexus fuisset, *positum. vel lege potiùs,* vectem circumnexuisset. *cui respondebit verbum* circumplicasset, *quod sequitur.*

18 loquitur Agamemnon.] *Immò Vlysses, Ciceronis μνημονικὸν ἁμάρτημα, quod à Politiano priore animaduersum esset, cùm iam hæc scripsissem, ab amico quodam admonitus sum. Itaque delere volueram. nam pudet quæ ab alijs dicta sunt, recantare. Sed propterea quod numeri iam erant vtrobique adscripti, non deleui.*

19 ita aqua Albana ded.] *videtur hic aliquid deesse si diligenter attendas.*

20 At Homericus Aiax.] *Immò Vlysses, vt iam animaduerterunt aliquot viri docti. sunt enim Vlyssis verba, ιλ. ιώτα.*

21 natalem diem rep.] *is dies erat vndecimus ante Kalendas Maias, vt narrat Plutarch. in Romulo, eodẽmque loco hunc Tarutium commemorat.*

22 Negant enim, &c.] *inter hæc verba, & superiora,* quàm scire, *deest quiddam tale,* Sequitur Deos ea nobis præsignificare. Negant iidem, *deinde legendum*, aiunt enim, *&c. debet igitur hic notari stellula, & ita olim iusseram.*

23 causam omnium introspicere] casas *legendum censet Manut. Nam libri alij omnes habent causas.*

24 Nec si dant vias, nulla est diuin.] *sic legendum, non, vt olim editum est,* Nec si non dant vias. *Est enim ratio Stoicorum, qua concludebant, si dij dant vias ad significationem, scientiam, esse diuinationem.*

Q. En

25 Q. Ennius fecit] *sic restituit hunc locum Auratus. mẽdosè enim vulgò legitur*, quæ Ennius fecit.

26 ex primo versu cuiusque sententiæ primis literis, *&c.*] *Idem Auratus sic hac legenda putat*, ex primis versuum cuiusque sententiæ literis, *&c. malim sic*, ex primis cuiusque versus literis.

27 tamen hanc amphiboliam vers.] *vel sic legendum, vel* amphilogiam. *Nam* amphibologia *neque Græcum est, neque Latinum. De quo Rhetoricis plura.*

28 non aliquando collimet] *malim legi* collineet, *vt libro 3. de Finibus, non longè admodum à principio*, vt enim si cui sit propositum collimare, *&c. Nam illic quoque vellem legi* collineare.

29 Illi verò, nimis etiam, *&c.*] *sic restitui. nam vulgata lectio*, Ille verò nimis, *&c ferri non potest. sententia autem huius, quam reposui, scriptura, hac est.* Ille verò, *scilicet obscuri sæpe sunt*, nimis etiam obscurus est Euphorio.

30 Et enim ex diuisione hoc secundum est, *&c.*] *vel legenda sunt hac hoc ordine*, Quæ autem, est cõtinuatio, coniunctióque naturæ, quam, vt dixi, *συμπάθειαν* vocant (& enim ex d.h.s. est) eiusmodi, vt, *&c. vel aliquid deest, vel est hysterologia: & posita ratio est, ante propositionem, quod non est scriptoribus Græcis, ac Latinis inusitatum.*

31 nonnullæ etiam valet. *&c.*] *Sic olim editum est*, nonnullæ sunt etiam valetudinis significationes vt hoc ipsum, pleni, enectine fame, simus, ex quodam gen. somn. intell. posse dicunt. *cuius lectionis non obscura sententia est. nempe significari valetudinem certis ex somniis: vt hoc ipsum, pleni, an fame exhausti simus, medici dicunt intelligi ex quodam genere somniorum. sed ne mentiar, vulgatam huic antepono:* nonnullæ etiam valetudinis significationes, vt hoc ipsum pleni, enectine fame simus, ex quodam genere somniorum

niorum intelligi posse dicuntur: *atque ita olim quoque excudi iusseram. sed opera alteram secuti sunt, meo iniussu: tantùm adscripseram è regione huius loci, hanc scripturæ dissimilitudinem, quam in uno libro vetere repereram planè expressam, nisi quòd in eo erat, vt in vulg.* dicuntur: *hinc operarijs istis errati causa præbita est.*

32 pleni, enectíne simus.] *legendum puto* pleni, enectíne fame simus. *sic enim locutus est suprà hoc eodem libro, ibi*, nunc verò inclusa in cauea, & fame enecta, *&c.*

33 multisque ex aliis futura præsentiunt] *videtur legendum*, multisque ex aliis quibus futura præsentiunt, *vt sit*, signa quædam habent, *&c.* quibus, *&c.*

34 eiiciendæ sunt] *malim legi* elidendæ sunt, *vt Manutius censet. nisi quis malit* eliciendæ sunt. *quod propius ad scripturam vulgatam, eandémque antiquam accedit.* eliciendæ *autem, id est extrahendæ, quamquam fateor* eliciendæ, *non satis magnam hoc loco vim habere, neque tam bene conuenire, quàm* extrahendæ, *aut* euellédæ, *aut aliud simile.*

EIVSDEM IN LIB. SINGVLAREM DE FATO.

1 Vt igitur ad quasdam res natura loci pertinet] *post hæc verba in libris omnibus, sequitur deinceps*, & operatur aliquid, *quod ego funditus sustuli, vt alienum, & ex declaratione superiorum natũ.*

2 Qui autem ex eo cogi, *&c.*] *alij legunt* colligi. *Ego nihil muto. nam primùm sic habent, vt edidi, omnes libri & manus. & typis impressi. deinde sic dictum à Cicerone* cogi, *vt à Græcis* συνάγεσθαι.

3 percepta appello, quæ dicuntur θεωρήματα] *sic legendum* percepta, *non* præcepta, *& paulò antè* à perceptis artis, *non*, à præceptis artis, *&c.* θεωρεῖν *enim valet percipere, cognoscere, contemplari:*

plari: hinc θεωρήματα, *praecepta seu perceptiones, & cognitiones.*

4 At si ista comprobabis diuina prædicta: & quæ falsa,*&c.*] *hic locus, vt in vulgatis legitur, non videtur integer. sententia enim non concluditur, neque finitur, nascens ab illo principio,* At si ista comprobabis,*&c. nisi dicamus esse hyperbatum, quod pertineat ad hæc, quæ sequuntur.* sed tamen si naturalis est,*&c. quod non arbitror. neque quidquam deest, & sententia aptè clauditur, hoc modo. At si ista comprobabis diuina prædicta: tum & ea, quæ falsa in futuris dicuntur, in ijs habere cogeris, quæ fieri non possunt: vt si dicatur, Fabium,&c. & contra, quod verè dicatur de futuro, quódque ita futurum sit, vt Africanum Karth. pot. dicere cogeris esse necessarium. Præterea deest in omnibus libris, vno atque altero excepto, hoc totum,* vt si dicatur, Fabium in mari periturum: & quod verè dicatur de futuro, dices esse necessarium.

5 in iis habebis, vt] *alij libri habent* habemus, *quod minus probo. hoc enim videtur Cicero sentire. Si comprobabis has diuina prædicta, seu oracula, eáque vera & necessaria putabis: incides in angustias, quas reformidas. nam tu, qui futura quidem ponis, sed necessitatem tollis, cogeris fateri & ea, quæ sunt falsa in futuro, fieri non posse: & quod verum est in futuro, necessario euenturum: quæ est Diodori sententia. Diodorus enim hæc dicebat, si falsa est hæc enuntiatio in futuro, Cras cenabit Epicurus non potest fieri, vt cras cenet Epicurus: & si vera hæc enuntiatio est in futuro, Cras cenabit Epicurus: necessario cras cenaturus est Epicurus. quod vtrumque negabat Chrysippus.*

6 Karthagine potiturum] *libri veteres habent,* Karthaginem potiturum: *& ita legendum.*

7 indiuidua] *legendum fortasse est,* indiuidua corpora.

8 per inanitatem ferantur,*&c.*] *legendum videtur*

detur, per inanitatem, deorsum ferantur, *&c. Ponit enim Epicurus etiam motum sursum, qui fit* κατὰ πληγὴν, καὶ κατὰ παλμόν. *qua de re nos plura in commentariis Lucretij.*

9. non teneat, omnia fato fieri.] *Sic nunc edidi. Nam olim aliter: nempe hoc modo*, aut verum, aut falsum, omnia fato fieri non possint. *Cùm enim libri omnes vulgati sic haberent*, aut verum, aut falsum, omnia fato fieri possint, *&c. ego videns negationis particulam in hac lectione desiderari, ratione flagitante, eam addideram: itaq; edideram*, Sic Chrysippus metuit, ne, si non obt. omne, quod e. aut verum esse, aut falsum, omnia fato fieri non possint, *&c. plana, & Stoicis consentanea sententia. Sed nunc, vt dixi, sic, vt P. Victorius edidit, edendum existimaui*, sic Chrysippus metuit, ne, si non obtin. omne, quod en. aut verum esse, aut falsum, non teneat, *id est, non obtineat*, omnia fato fieri, & ex causis, *&c. Nam, vt, quod sentio, liberè dicam, hanc sinceram, & veram lectionem esse puto. quod vt credam, eò facilius adducor, quòd in libris manuscriptis nullum comparet verbi*, possint, *vestigium: sed ita duntaxat scriptum est*, Sed Chrysippus metuit, ne, si non obt. omne, quod enunt. aut verum, aut falsum esse, omnia fato fieri, & ex causis, *&c. Omissum est scilicet à scriptoribus librariis hoc totum*, non teneat.

10 cùm declinat atomus interuallo min.] *legendum fortasse est*, quo decl. atom.

11 aut fato omnia, quæ causas habeant, cur fiant, *&c.*] *hæc aberant a libris vulgatis.*

12 nisi ex æternitate causa causam ferens, *&c.*] *veteres quidam libri habent*, nisi ex æternitate causarum series causam, *&c. sed hoc puto esse ex annotatione natum.*

13 ne illa quidem euersa, vera est hæc enunciatio, Cepit Numantiam Scipio] *Quis non videt, ita esse legendum? Vult enim ostendere Cicero, si hoc*

verum

verum est de præterito, Cepit Numantiam Scipio: verum fuisse de futuro: Capiet Numantiam Scipio. Si hoc non sit verum, ne illud quidem esse: quod absurdum dictu est.

14 si hæc enuntiatio, Veniet in Tuscul. Hortensius, vera nō est: &c.] *Sic hunc locum, qui in omnibus libris vulgatis erat lacer, & mutilus, partim ope veterū cod. partim cōiectura redintegraui, ac resarsi.*

16 Nascetur Oedipus Laio] *Præmonuerat Laium Apollo, si liberos procrearit, fore, vt a filio interimetur. Nihilominus Iocastam vxorem duxit. ex ea Oedipum suscepit: ab eoq; interfectus est. Oraculum autem hoc fuit.* Λάϊε Λαβδακίδη, παίδων γένος ὄλβιον αἰτεῖς. Δώσω τοι φίλον υἱὸν ἀτὰρ πεπρωμένον ἐστὶ Σοῦ παιδὸς χείρεσσι λιπεῖν φάος, &c. *hoc est, Laie Labdacida, prolem petis: ac tibi prolem largiar. at fatale tibi est, occumbere morti, Eius, quem gignes, dextra.*

17 Hæc arctiùs adstringi ratio non potest] *in quibusdam libris sic legitur:* Hoc arctiùs astringi ratione non potest.

18 Non vt eæ res causam afferr.am.] *videntur ante hac quædam desiderari.*

19 medium ferire voluisse, &c.] *sic restituit hunc locum P. Victorius, cum antea legeretur,* medium se ferre, &c. *est autem* medium ferire, *mediam quandam sequi sententiam, lege Vict. li. 1. c. 18. var. lect.*

20 fateantur tamen, eas sine viso, &c.] *sic prorsus legendum censeo,* eas sine viso antecedente, &c. *deleta, quæ est in libris vulgatis, negationis particula. paulo post autem operarij isti contra præscriptū meum olim excuderunt,* neque eam causam ad assentiendum, &c. *cum iussissem deleri,* neque.

21 Itemque illi, qui ab hoc dissentiunt, &c.] *legendum arbitror,* neque illi, qui ab hoc dissentiunt.

22 si omnia fato fierent eiusmodi, &c.] *legendum videtur,* si omnia ita fierent, &c. *vel,* si omnia

pacto fierent eiusmodi; vt, *&c. vel*, si omnia ita fato fierent, vt, *&c. verumtamen nihil ausim mutare.*

23 ab his fatum abesse] *quis non videt hic deesse alterum membrum, nempe tale quiddam:* alteri, siue hæ, siue illæ causæ antecesserint, à rebus fatum abesse.

EIVSDEM IN LIB. I.

DE LEGIBVS.

1 quod in Arpinati homine, vel re, veritas à te postulatur,] *sic legendum potius quàm,* vel seueritas. *quamuis in quibusdam libris man. reperiatur. nam refellit hanc scripturã id quod respondet Marcus:* faciunt imperitè, qui in isto periculo, non vt à poëta, sed vt à teste veritatem exigant. *Verumtamen nequid dissimulem, puto hic aliquid deesse. monet mihi huius rei suspicionem vetus scriptura,* vel seueritas: *quam puto natam ex*, sed veritas, *vt quiddam tale ab Attico dictum esse credibile sit:* & à nonnullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine hoc omne confictum esse existimetur. Ac poëtis quidem quiduis confingere licere fatentur: sed veritas à te postulatur.

2 qui in isto periculo] *sic omnes libri veteres habent:* in isto periculo *(inquam) non* in isto opusculo: *& ita legendum,* periculum *autem, hoc loco significat id quod fit ab artifice tantùm experiendi & periclitãdi ingenij gratia, seu quod primo ab artifice excogitatur & efficitur, vt postea expoliatur, & accuratius absoluatur, seu iudicem. exstat titulus libro VII. codicis Iustin.* de sententiis ex periculo recitandis: *vbi vulgò legitur,* ex breuiculo, *planè mendosè.*

3 Teneo quam optab. occas. neque omittam.]

in codice Memmiano adscriptum erat ad oram libri, neque amittam.

4 quibus nihil potest esse iucundius] *ferri quidem hac lectio potest: nec eam improbat Adr. Turnebus, & eam reperi in libris veteribus expressam: sed tamen malim legi* iuncidiùs, *seu* eiuncidiùs : *quo vocabulo sæpe vtitur Varro in libris de re Rustica. est autem* eiuncidum, *exile, gracile, tenue. Nonnulli legunt hic* nudiùs : *sed nimis ab antiqua scriptura remotum est.* eiuncidiùs *autem, &* iucundiùs, *valde sunt inter se affinia. Omnino sic legendum est, vt edidimus, & ita Simeoni Bosio videbatur. Varro li. I. de lingua Lat. cap. x x x I.* Eiuncidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest eiicere vitem, quam vocant maiorem flagellum, maiorem etiam, vnde vuæ nascuntur, palmam. *Licet etiam legere* iuncidiùs, *vt dixi, quod malo, tum quia propius accedit ad scripturam antiquam, eandemq́; vulgatam* iucundiùs, *tum quòd apud Varronem vtroque modo legitur*, eiuncidum, & iuncidum.

5 successere huic Clodius, Asellio, *&c.*] *sic legendum arbitror, deleta voce* bello, *quæ videtur aliunde inuecta.* Successere huic, *nempe Cælio Antipatro. Turnebus legit* belli, *& refert ad Clodium, & Asellionem, vt sit ironia.*

6 ad summam impudentiam] *libri manuscr. habent*, imprudentiam. *ego nihil muto.*

7 cretionem liberam, atque otiosam] cessionem *habent omnes libri manuscr. Vnde quidam legendum arbitrantur*, secessionem: *alij reposuerunt* cessationem, *quod reieci.* cessionem: *non improbat Turnebus. Ego secutus Iacobi Cuiatij, Iurisconsulti doctissimi auctoritatem*, cretionem, *reposui, quæ scriptura, sine dubio recta est. Quid sit autem* cretio, *docent iurisconsulti. & diximus de hac voce nonnulla in notis ad lib. I. de orat. ad Q. Fratrem, vbi hac eadem voce vtitur Cicero.*

numeros

8 numeros & cantus remiserat, *&c.*] *sic videtur legendum; ex vestigijs veteris scripturæ: quamquam amicus quidam meus mauult legi* numeros & cantus remissiores fecerat, *&c. quam lectionem, cùm ab antiqua ne ipsa quidem valde longè absit, non reijcio: sed omnibus hanc antepono,* numeros in cantu reciderat.

9 quamquam est populo necessarium] *alij aliter: ego sic hunc locum emendandum esse censeo. hoc autem sentit M. Tullius: quamquam ius ciuile, in quo iurisconsulti versantur, populo sit necessarium, esse tamen eorum munus exiguum.*

10 quo ad populo præstare vol.] *libri veteres habent,* quoad populum præst. voluerunt. *quam scripturam magis probat Turnebus: ego hanc vulgatam reijciendam non puto.*

11 illud autem incognitum, minùs est in vsu] *sic legendum puto, non longè discedens à vulgata lectione. sententia autem est hæc: ius illud incognitum, nempe ius ciuitatis, seu ius publicum minus est in vsu, id est, minus exercetur a iurisconsultis, minúsque est necessarium.*

12 nullo in genere disputationis, *&c.*] *sic ferè restituit hunc locum Adr. Turnebus, idq́ue ex antiquæ scripturæ vestigijs: & quidem præclare, vt pleraque omnia. Nam ne necesse habeam lectorem toties admonere, illum & illum locum hic ab hoc eruditissimo viro esse emendatum, quod fieret infinitum: semel confirmo, bonam partem emendationem, quæ sunt in his libris, ei acceptam esse referendam.*

13 sed noris ista] *Locus suspectus. Omnino mihi corruptus videtur, & sic restituendus,* sed non quærimus ista. *Nam idem dicit, quod suprà.* Non enim id quærimus hoc sermone, *&c.*

14 & ad rationem instituti sermonis aptiùs. *sic legendum etiamsi codices omnes reclamarent. Verumtamen nonnulla editiones Germanicæ sic habent, vt edidimus, & ita Turnebus edidit. Qui autem*

lectionem vulgatam tuetur, dicitq́ se cum Ci. errare malle, quàm quidquam immutare: O hominem stulte religiosum: quasi verò Cic. ita locutus sit! Ego verò nego Ciceronem esse vnquam ita locutum, ad rationem instituti sermonis sapienter, *seu* sapientiùs: *& qui hoc existimat, satu declarat se in Cicerone legendo, atque adeò in vllo bonó & probato Latino scriptore, parum esse exercitatum.*

15 disputari solent ista, & nimirum ita sunt, vt dis.] *sic habet codex Memmianus: nisi quòd deest vox* ista, *& copulatio* &.

16 obscuras, nec satis apertas intellig.] *vocem* apertas, *quæ a librarijs omissa fuerat, restitui. Nam sine dubio hæc vox, vel similis aliqua deest: cùm libri veteres habeant,* obscuras, nec satis intellig. *vbi vulgati habent,* apertas necessarias. *Iam vbi omnes libri habent* enudauit, *ego Aurati, acerrimo ingenio, summaq́ doctrina præditi, coniectura probata* inchoauit, *reposui.*

17 quod principum, *&c.*] *putaui aliquando legendum,* quem principem. *verumtamen nihil ausim mutare.*

18 Id iam patebit] *legendum fortasse,* parebit, *id est, apparebit: vel,* patebit, *interpretemur, apertum erit, patefiet, quod tutius est.*

19 quæque in animis imprimuntur inchoatæ intelligentiæ,] *&c. ex hoc intelligere licet in Topicis non admodum longè ab extremo, vbi legitur,* & impressa intelligentiæ, *&c: potiùs legendum, &* impressa intelligentiæ, *&c.*

20 læuitate enim, & suauitate delectans, *&c.*] *sic legendum est, non, vt vulgò,* lenitatis est enim & suauitatis. id enim vt suauitate delectans, *&c. quam scripturam, qui non videt esse deprauatam, nihil videt: & qui eam se retinere cum Aldo, P. Manutio, Victorio dicit, viros doctos, sua ignorantia socios, & adiutores, & patronos esse postulat: quod & iniquum est, & malitia non caret.*

propterque

21 propte̍rque hanc honeſtatis, & gloriæ, *&c.*] *ſiue legatur,* Propter quam honeſtatis, *&c. ſiue,* Propte̍rque hanc honeſt. *videtur ante hæc verba aliquid deeſſe. Nam cùm de honeſtate, & gloria nullum verbum fecerit, abſurdum videtur dicere,* propte̍rque hanc honeſtatis, *&c.*

22 quod dico naturam eſſe] *deſiderari hic aliquid puto, & ſic legendum,* ius id, quod dico naturam eſſe, *&c.*

23 Vnde enim illa Pythagorea vox] *in libris veteribus, & nonnullis exemplis vulgatis, poſt hæc verba, ſcriptum eſt quaſi in inani,* De amicitia locus. *Ex quo veriſimile eſt, hæc Græca, quæ hic leguntur, ab aliquo non indocto eſſe illata ad lacunā explendā.*

24 Et ſcilicet tua libertas diſſ.] *malim ſic legi,* Aut ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt, aut tu is es, qui, *&c. ſine interrogationis nota, vt ſit* εἰρωνεία. *Hoc enim modo lectio erit, meo quidem iudicio, & concinnior, & venuſtior.*

25 vtilitate illa conuellitur] *videtur aliquid deſiderari, & ita legendum,* vtilitate illa ſublata conuellitur.

26 Quod ſi tanta poteſtas eſt ſtultorum, *&c.*] *ſic omnes quidem habent libri, ſed his inuitis has treis voces,* ſententiis, atque iuſſis, *delendas eſſe puto: vel ſic legendum:* Quod ſi tanta pot. eſt ſtultorum, vt eorum ſententiis, iuſſis, atque ſuffragiis rer. nat. viri, *&c.* Omnino locus non eſt ſincerus.

27 Nos ingenia iuuenum, *&c.*] *hunc locum partim ſcripturæ veteris veſtigia ſecutus, partim vocibus aliquot, quæ ſuo loco motæ fuerant, in ordinem redactis, in integrum reſtitui. quo facto in facilem & planum reddidi, vt ſine interprete ac doctore intelligatur: vnum præterea deſidero, vt pro* ratione, *legatur,* opinione. *infrà deinceps, priorem negationis particulam, quòd erat ſuperuacanea, deleuimus: alteram, immotam atque intāctam ſuo loco reliquimus.*

28 sic reliquæ quoque virtutes, *&c.*] *nihil hac sanè scriptura videtur habere vitij. sed scriptura vetus, cuius suspicionem vitij commouere queat. Sic enim habent ferè libri vet.* quòd si ius, etiam iustitia sit, in ea quoque reliquæ virt. nonnullæ sic: quòd si ius etiam iustitia, sic in ea quoque reliq. virt. *Ex qua vitiosa scriptura, fortasse ita legendum esse dicendum est.* quod si ius etiam iustitia, si ea reliquæ quoque virtutes, per se col. f. *Quòd autem Turnebus ita vult legi,* Sic in ea reliquæ quoque virtutes, *&c. ferri non potest.*

29 erubescunt, & pudet impudica loqui] *sic legendum est, etiam ex antiqua scriptura vestigijs. nam sic habent aliquot nostri libri veteres,* erubescunt, & pudici pudicitia loqui. *unde quis non videt, facilè fieri posse,* erubescunt, & pudet impudica loqui? *quomodo editum est olim à Colinæo, anno* C I Ͻ. I Ͻ. X L V. *Nihil igitur hic deest, quod putauit Adrianus Turnebus: neque sermo de pudicitia habebatur.*

30 hic nihil nisi quod honestum esset, putauerit bonum.] *vel sic legendum, vel, vt vulgò,* hic, nisi quod honestum essem, nihil put. bon. *Nam quod Turnebus, ait negantem vocem* nihil, *abesse à veteres libris, neque desiderari, nugas agit. neque me mouent petita è Columella, & Solino exempla, quia sunt mendosa.*

31 sed è X I I. tres arbitri fineis reg.] *sic legendum esse, primus, quod sciam, vidit Ranconetus, cùm vulgò legatur,* Sed ex iis tres arb. *antiqua, & vera scriptura à librarijs, aut sciolis corrupta. hanc autem emendationem lex ipsa* X I I. *tabularum comprobat, cuius sunt hæc verba:* De confinio agrorum vicini ne iurgando: sed tres arbitri fineis regunto.

32 nam quæ à me adhuc dicta sunt, è media philosophia ducta sunt] *omissa fuerant hac à scriptore aliquo librario, dum à* dicta sunt, *similitudine dece*

dine deceptus,transit,ad ducta sunt. *cetera,quæ hic deinceps sequuntur,ab aliquo, opinor, literarum studioso excogitata,& ad oram vnius codicis veteris adscripta sunt: deinde à scriptore quasi Ciceronis verba,in contextum orationis translata, quæ tamen delere non sum ausus.*

33 societatémque caritatis coierit cum suis, *&c.*] *sic legendum est,non, vt vulgò,* societatémque carnis eiecerit, *&c. nam locutio hæc Latina non est. Nemo enim Latinè sciens, ita loquitur;* eiicere societatem carnis,*vt quidam ἀλαζὼν nugatur,pro exuere vitia, quæ ex cogitatione corporis exsistunt,aut, remouere se à contagione corporis:deinde omnes codices veteres habent partim mendosè,*conicerit, *partim emendatè*, coierit., *nulli* eiecerit. *cetera præterea quæ à vulgata lectione discrepant, recta sunt, & germana Ciceronis, & ex antiqua scriptura expressa.*

EIVSDEM IN LIB. II.

1 quos isti Nilos & Euripos voc.] *Sic iam olim edidi,Victorium,& libros veteres secutus. Et tamen noster ἀλαζὼν,*& *βάσκανος,scribit,se ita edi disse, Victorium secutum. neque id hoc vno loco fecit, sed sexcentis. Quid huic homini facias? aut quo eum nomine appelles?*

2 in qua reipu. nomen & vniuersæ ciuitatis est] *vel sic legendum, vt edidi,vel ita, vt emendatum est in codice Memmiano.* quæ populi Rom. vniuersi ciuitas est.

3 cùm pro Balbo tecum]*Manutij fidem secutus, sic edendum curaui: qui se ita scriptum reperisse in Maffæi libro testatur. Nam libri alij veteres habent partim,* pro Ambio, *partim*, pro Auidio. *Vnde Turnebus noster coniecturam facit, legendum*, pro Gabinio: *alij*, pro P.Oppio: *alij*, pro Ampio, *malunt legi.*

4 Thyamis Epirotes] *sic restituit hunc locum Adr. Turnebus Aduersar. lib. 11. cap. 16.*

5 M. Ab Ioue musarum primordia, *&c.*] *sic legendum est, non, vt vulgò,* maiore musarum primordia, *&c. quam lectionem tueri, desipere est. Non est autem hæc, quam secutus sum, Turnebi coniectura, aut emendatio: sed ita iam impressum fuerat à Colinæo viginti nouem abhinc annos.*

6 cùm in homine est perfecta, & in mente sapientis.] *sic legendum necessariò est. nam vulgata.* cùm in homine est perfecta, est in mente sap. *ferri non potest, & qui eam tuentur,* λήρους ληροῦσι, μᾶλλον δὲ παραφρονοῦσι.

7 quàm si latores aliquas concessu suo sanx.] *locus suspectus, in quo mihi hiscendi est nulla potestas, vt loquitur Lucret. nisi dicamus ita videri legendum,* quàm si leges aliquas perniciosas concessu suo sanxerint: *vel sic,* quàm si latas aliquas perniciosas concessu suo sanxerint: *vel sic,* quàm si latores taleis aliquas, concessu populi sanxerint?

8 Igitur Tytias & Apuleias leges, *&c.*] *secutus sum lectionem vulgatam: à qua nihil discrepat antiqua: non quòd probem, sed nihil certi videam, in quo acquiescam. malim tamen legi,* Tu igitur Sulpicias & Apuleias, *&c. vel vt Pithœus,* Igitur Tytias, & Apul.

9 Sed, vt vir doctissimus fecit Plato, atq; idem grauiss. *&c.*] *malim sic legi, deleto verbo,* fecit. Atque vt vir doctissimus, Plato, atque idem grauissimus, omniúmque princeps, de rep. conscripsit, idémque separatim de legibus eius: item mihi credo esse faciendum, *&c. quod autem Turnebus legit,* qui princeps de rep. conscripsit, *quosdam libros veteres secutus, ferri non potest. nam falsum est, Platonem principem, id est, primum de rep. scripsisse, cùm multi ante eum scripserint, vt ex Aristotele intelligere licet.*

10 vt in veterib. XII. sacratísque legib.] *sic edendum curaui, Iac. Cuiatij, iurisconsulti auctoritatem secutus: qui ex antiqua scriptura ex iu, coniecit legendum* XII, *nam* S, *natum est ex voce sequente, qua à simili consonante initium capit.*

11 irrita, infectáque sunto] *libri veteres habent,* infestáque sunto. *quod probat Turnebus: & interpretatur, non festa, infausta, dira.*

12 iudices duo sunto.] *sic emendatum erat in codice Memmiano. sic & Turnebus legendum censet.*

13 ad Etruscos & haruspices] *sic habent omnes libri vulgati, & nonnulli man. atque hanc lectionem tuetur Adr. Turnebus: alij malunt legi*, ad Etruscos haruspices: *in his Muretus.*

14 pœna violati iuris esto] *in codice Memm. scriptum est, extra orationis contextũ, ἴσως,* pœna violatæ religionis esto: *quam coniecturã ita probo, vt rectã & verã scripturam esse putem: nisi quis dicat videri potius legendũ, pœna violati iurisiurandi esto.*

15 nec amnibus vllis elui potest.] *ijs assentior, qui* amnibus, *legendum putant. Omnino videtur hac esse vera lectio. nam hoc membrum*, nec amnibus vllis elui potest. *respondet illi*, vel adspersione aquæ: *alterũ autẽ illud*, nec diuturnitate euanescere, *illi posteriori*, vel numero dierum tollitur.

16 nam à patribus acceptos] *secutus sum eam scripturam, quæ mihi visa est probabilissima. nam in quibusdam librs ita scriptum est*, & ignotas cærimonias non à sacerdotibus, non à patribus acceptas. Deos ita placet coli.

17 Patrum delubra esse in vrbibus] *legendum videtur*, deorum delubra.

18 veluti qui in fanis essent max. religiosis.] *sic legendum esse censeo. nam vulgata scriptura, à qua non discrepat antiqua*, veluti quo infans esset maximè religiosus, *ferri non potest. Turnebi autem coniectura*, velutíque in fanis essent maximè religiosos, *non placet. nam hoc*, maximè re-

ligiosos.*ad homines relatum, duriusculum est, cùm religiosi dicantur ferè à Latinis,* εὔορκοι, *hoc est, qui iusiurandum seruant.* fanis religiosis *autem vsitate & eleganter dictum est. nam fana, delubra, templa, loca religiosa dicuntur à Latinis, quæ hominibus religionem afferant, seu, quæ homines, qui ea adeunt, religionis implent: seu quæ sua vt religionem quandam continet, vt qui ea adeunt, non possint non religiosè in eis versari.*

19 malæ Fortunæ, quæ omnia eiusmodi detestanda, atque rep.] *libri vulgati sic habent,* malæ Fortunæ, detestatæque, omnia eiusmodi repudianda sunt. *Veteres sic:* malæ Fortunæ, detestátque omnia eiusmodi, *&c. vnde Adr. Turnebus in commentar. ad hunc locum, legendum putat,* malæ Fortunæ detestatáque omnia eiusmodi repudianda sunt. *Muretus sic,* quæ detestata omnia eiusmodi repudianda sunt. *alij delendum censent, vt alienum hoc,* detestatáque, *seu,* detestatæque: *vt post vocem* Fortunæ, *sequatur deinceps,* quę omnia eiusmodi, *&c. Idem Turnebus libro Aduer. 12. sententia mutata, sic legi mauult,* quæ omnia eiusmodi detestanda, atque repudianda sunt. *Atque hoc modo edidimus. Quod si cui minùs placebit, sequatur codices vulgatos. Nam quod melius afferam, nihil habeo. Veruntamen, vt dicam etiam ipse quod sentio, putauerim vel hoc,* detestatæque, *siue,* detestatáque, *esse delendum: cùm præsertim quidam testentur abesse à cod. manusc. vel sic legendum,* malæ Fortunæ: quæ eiusmodi, & detestata omnia repudianda sunt.

20 Quòd si fingenda nomina vice poëtę, fingenda potiùs à vincendo, atque potiundo, sistendóque cognomina Statoris, Omnipotentis, & inuicti Iouis, *&c.*] *sic hunc locum, in omnibus libris deprauatum, veteris scripturæ vestigia persecutus, & sententiam Ciceronis quàm sagacissimè potui, odoratus, restitui.*

quoniam

21 quoniamque exſpectatione rerum bonarum erigitur animus, rectè etiam à Col.] *hunc quoque locum restitui, non longè discedens ab antiqua ſcriptura, ſed tantùm ex particula,* quidem, *facta copulatione,*que,*vt ſententia pendeat vſque ad,*rectè etiam,*&c.ibidemq; ſit* ἀπόδοσις.

22 quas compoſitor anni conferre debet, *&c.*] *hic locus, non magna immutatione facta, partim ex coniectura, partim ex veſtigiis antiquæ ſcripturæ reſtitutus eſt. nam libri veteres habent planè,* quas compoſitor anni, *non, vt nonnulli vulgati,* quia compoſitio anni, *&c. præterea,* ad perfectionem, *&c. non, vt vult,* & perfectionem. *per anni compoſitorem autem, eum ſignificat, qui annum componit, quiq; populum docet, qui ſint dies feſti, qui profeſti: qui religioſi, qui profani: qui faſti, qui nefaſti, quo tempore intercaletur, &c. Paulò antè autem lacuna eſt, quæ quo modo expleri poſſit, deus viderit. Deſiderantur certè nonnulla fortaſſe de Fortunæ nominibus, ſeu cognominibus: quæ referuntur à Plutarcho in quæſt. Rom. Deſiderari autem aliqua, præter alia argumenta, declarat illud,* cùm eſt, *vel, vt eſt in veteribus quibuſdam codicibus,* comeſtu, *vnde quidam faciunt,* comes, *& coniungunt cum,* Fortuna primigenia: *à quibus diſſentio.*

23 idem Græco] *ſic emendauimus: perſpicuè rectè. nam,* idem Græcum, *ferri non poterat,*idem Græco,*autem,id eſt,*τῷ αὐτῷ ἑλληνικῷ.*Sic Horatius epiſt. ad Piſ.* Inuitum qui ſeruat, idem facit occidenti.

24 à natura fœminarum omnium caſtitatem pati.] *quidam ſic legi volunt,* à natura fœminarum omnium caſtitatem peti. *in quibus me eſſe profiteor. vox,* deum, *quæ eſt in vulgatis, non comparet in manuſcriptis:* peti, *deinde, quod eſt rectum, facilè deprauari potuit in,* pati, *quod eſt in libris vulgatis.*

VI

25 vt Titiam decreto collegij *&c.*] *sic legendum existimat Adrianus Turnebus, cui assentior. quòd si quis malit*, Sulpiciam, *legi, neque ego rejicio, neque ille improbat. Sed omnino*, Titiam, *legendum arbitror, ex antiqua scriptura vestigiis*, Tetiam.

26 neque enim Polletis, neque Mel.] *sic legendum videtur, vel*, Polyidi, *vt vult Turnebus, quem & olim sequutus sum. neque enim est ab antiqua scriptura nimis remotum. fuit autem Polyidus vates, teste Homero, Iliad. v. de quo suprà lib. 1. de Diuinatione. Fuit & Polles, geminato* ll, *vates non obscurus, quem commemorat Suidas.*

27 Quid autem mihi displiceat in nocturnis, poëtæ ind.com.] *Sic necessariò legendum est, non, vt vulgò*, Quid autem mihi displiceat, innocentes poëtæ indicant com. *nam hoc*, innocentes, *factum est ab imperito librario ex*, nocturnis. *Quòd autem quidam legunt diuisim*, in nocenteis, *referentes ad licentiam veteris comœdiæ, nugas agunt, nam primum genus loquendi ineptum, & inconcinnum est: deinde poëtæ illi non solùm in nocenteis, sed multò sæpius in viros bonos, & innocenteis sua libertate orationis abutebantur.*

28 apud vos,] *sic & ego memini hunc locum à Ranconeto emendari, cùm vulgò legeretur*, apud eos.

29 templum Licentiæ:] templum Licentiæ, *dixit inuidiosè, & criminosè, pro*, templum Libertatis.

30 iudicia senatus, Italiæ, gentium denique omnium, *&c.*] *legendum puto*, iudicio senatus, Italiæ, gentium denique omnium, conseruatæ patriæ testimonium consequuti sumus.

31 non solùm vita cum cruciatu, atque dedecore, *&c.*] *sic restituimus, leui mutatione facta: & ita sine dubio legendum. Nam vulgata lectio*, non solùm vita cruciari, atque dedecore, verùm etiam, *&c. ferri non potest. Qui autem sic legi posse existimat,*

existimat, non solùm vitæ cruciatu, atque dedecore, *&c. nihil aliud assequitur, quàm vt hominibus risum moueat.*

32 ardenteis tum cupiditatum æstu, tum conscientia] *sic legendum censet Adrianus Turnebus. Nam neque lectio vulgata*, ardenteis tum cupiditate, tum metu, tum conscientia, *&c. neque antiqua*, ardentes tum cupiditatum metu, tum conscientia, *&c. ferri possunt.*

33 tantùm ponam breui] *sic legendum censeo. Nam & vulgati libri, qui habent partim*, pœnam erui, *partim*, pœnam merui: *& manuscripti, in quibus est scriptum*, ponam erui, *corrupti sunt. Ego autem*, ponam, *quod est in manuscriptis, retineo. ex* erui, *facio* breui, *vna litera addita, & duabus alio ordine locatis. Non dissimulabo tamen, docto cuidam videri sic legi posse:* tantùm pœnam Erebi duplicem ponam, diuinam, & humanam, *à quo dissentio. Quòd autem Turnebus*, erui, *retinet, & interpretatur, elici, colligi: nullo modo probo.*

34 Tum ebur ex inanimo corpore extr.] *sic restitui, cùm libri omnes habeant*, ex inani corpore, *&c. planè ineptè.* ex inanimo corpore, *autem valdè conuenit. sic enim Plato*, ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος. *Hanc coniecturam admodùm adolescens Turnebo natu grandiori exposueram, & mihi visus erat tum eam probare: posteà aliud sensit, vt apparet. quod non debuit: nam pluris est ratio, quàm antiquitas deprauata. præterea*, inani, *&* inanimo, *paruo inter se distant interuallo. Sed ita est: nostra amplectimur, & recta iudicamus, aliena non item.*

35 Diuinissima autem dona] *Quidam libri manuscripti habent*, diuinibus dignissima. *vnde Turnebus putat legendum, vel*, numinibus dignissima, *vel*, diuis dignissima. *Ego vulgatam lectionem damnare non possũ, cùm præsertim nulla vox Latina reperiri queat, quæ Græcæ magis respõdeat*, διόπεμπτα:

quæ

oram ferè iisdem verbis adscripta erant: partim ex Plutarcho restituta sint, quæ nihilò magis Ciceronis esse affirmo. Plutarchi verba sunt hæc, Ῥωμαϊκοῖς, διὰ τί τῶν ἄλλων ῥωμαίων ἐν τῷ φεβρουαρίῳ μηνὶ ποιουμένων χοὰς, καὶ ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι, Δέκιμος Βροῦτος, ὡς Κικέρων ἱστόρηκεν, ἐν τῷ δεκεμβρίῳ τοῦτ᾽, ἔπραττεν, &c. πότερον ὥσπερ ἡμέρας ληγούσης, καὶ μηνὸς φθίνοντος εἰώθασιν ἐναγίζειν οἱ πολλοὶ, λόγον ἔχει καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ καταστρέφοντος ἐν τῷ τελευταίῳ μηνὶ τιμᾶν τοὺς τεθνηκότας. ἔστι δὲ τῶν μηνῶν τελευταῖος ὁ δεκέμβριος: *id est, cùm alij Romani Februario mense inferias mittant, & parentent mortuis, Decimus Brutus, vt Cicero scriptum reliquit, Decembri mense hoc agebat, &c. an, quemadmodum vesperi, & mensis vltimis diebus solent plerique sacrificare: ita & ratione consentaneum est, anno vertente, extremo anni mense mortuos colere? Est autem December mensis postremus.*

44 Nec verò tam denicales feriæ, &c.] *hic locus præclarè à Ranconeto restitutus est, vt testatur Adrianus Turnebus.* Denicales feriæ, *inquit Festus,* colebantur, cùm hominis mortui causa familia purgabatur. *Quod à Turnebo relatum est, aliaq́, quæ ad huius vocis notionem pertinent. Quare ab ipso petat lector, ne mihi necesse sit quasi dictata reddere.*

45 quia residentur mortuis,] *legendum videtur,* quia residetur mortuis, *vt sit impersonale, hoc est,* quia cessatur mortuis: *vel,* quia resident mortuis: *hoc est, quia homines resident, cessant, & feriantur mortuis. Quòd si quis volet retinere,* residentur, *quomodo habent libri veteres, legendum,* quæque residentur mortuis: *vt sit,* quæ feriæ residentur, *id est, quasi cessantur, seu coluntur cessando, ac residendo mortuis. Atque hæc scriptura mihi magis placet. nam hæc lectio,* quæ à nece appellatæ sunt, quia residentur, seu residetur mortuis, *durior est. non enim videri possunt idcircò dicta esse* denicales

denicales feriæ, *à nece, quòd residetur mortuis: sed à necando potiùs. Itaque putaui aliquando Ciceronem hic etymum vocu,* denicales, *ponere voluisse, & ita scripsisse*, quæ à nece dictæ sunt, quia nece dantur mortui. *Omninò totus hic locus mihi suspectus est.*

45 Totaque huius rei compositio] *legendum putat Memmius*, Ideoque huius, *&c. coniectura facta ex antiquo codice, in quo scriptum est*, toque huius.

46 quod genus sacrificij Lari veruecibus fiat] *sequutus sum antiquæ scripturæ vestigia, quæ partim talis est*, sacrificare veruecibus: *partim huiusmodi*, sacrificare verberibus: *neque tamen longè admodùm à vulgatis libris discessi: qui sic habent*, quod genus sacrificij lari verberibus fiat. *Credibile est autem ex*, veruecibus, *factum esse*, verbecibus, b, *pro* u, *errore librariis vsitato: deinde ex*, verbecibus, verberibus. *Turnebus autem sic legendum putat*, quod genus sacrificij aræ verberibus fiat. *scribit tamen, aliam olim se fecisse coniecturam, & hoc modo legendum censuisse*, quod genus sacrificij farre, & verbennis, *&c.*

47 quemadmodum os resectum terra obtegatur] *Omnes libri vulgati, quibuscum consentiunt manuscripti, habent*, os reiectum terræ obtegatur. *emendatum est tamen in codice Memmiano*, reiectu terræ. *quidam doctus legendum putat*, os reiectum terra obtegatur. *nonnulli*, os exceptum terra obtegatur. *Turnebus lectionem vulgatam retinet, &*, reiectum terræ, *interpretatur, reiectum in terram, & redditum terra. ego ex Festo*, resectum terra obtegatur, *legendum conieci: quod item quibusdam doctis in mentem venisse video. sic autem Festus*, Membrum abscindi mortuo dicebatur, cùm digitus eius decidebatur: ad quod seruatum iusta fierent, reliquo corpore combusto.

non

48 non procul à fontis ara] *sic emendandum censeo, antiqua scripturæ vestigiis insistens: in hoc ab ea discedo, quod pro*, quod, *repono*, non. *Sæpe autem videmus in libris manuscriptis librarios pro*, non, *scripsisse*, quod.

49 hac sepultura scimus esse vsam.] *cùm in libris veteribus reperiam*, scimus esse vuam. *ego*, vnam, *corruptum esse puto, &*, vsam, *restituendum. Nam vulgatam lectionem*, humatam, *non probo: quamquam, ne quid dissimulem, etiam in eo exemplo, quod edidit Adrianus Turnebus*, vsam, *impressum est.*

50 & corpus cessum est] *vel sic legendum est, quomodo & Turnebo videtur. vel*, & corpus vstum est, *quod minùs probo. vel potiùs*, & corpus tectum est. *Atque hanc scripturam esse rectam, ac germanam Ciceronis puto. Sic lib. 1. Tusculan. quæst.* cadentibus corporibus, hisque humo tectis, *&c. Quod autem Turnebus, sententia mutata, lib. 14. Aduersar. cap. 6. vult legi*, & corpus eius est, *subintelligens*, sepulcri, *vt sit*, & quàm corpus eius sepulcri factum est. *nimis durum, ac violentum est.*

51 in omnibus sepultis ponitur] *sic legit Turnebus: cui assentior. In codice autem Memmiano emendatum est*, in omnibus sepulcris, *quod minùs probo.*

52 Nam priùs quàm in os iniecta gleba.] *quidam libri veteres habent, vt vulgati*, in eos iniecta gleba est. *quæ scriptura sine dubio deprauata est, ideoq; rejicienda, quamquam eam tuetur Turnebus.*

53 & humatus est, & tumulus vocatur.] *sic scriptum est in codice Memmiano. nonnulli vulgati habent*, & sepulcrum vocatur. *quidam veteres*, & gleba vocatur, *planè mendosè.*

54 quod os non exstaret, *&c.*] *sic hunc locum restitui, atque ita sine dubio legendum. Piget autem aliorum coniecturas refellere, partim quia sunt inanes, partim quia propero. tantum hanc lectionem*,

quam probaui, confirmabo, Ab eo, qui mortuo iusta non fecisset, *vt testatur Festus*, porca præcidaneā Cereri mactari debebat. aliter neque ipse, neque eius familia puri erant. *Sic & Varro*, Quòd humatus non sit, heredi porca præcidanea suscipienda Telluri, & Cereri. aliter familia pura non est. *Hoc igitur dicit hoc loco M. Tullius, in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuisse P. Mucium, familiam heredis puram nihilò minus esse, quamuis porcam præcidaneam non mactarit: quia os supra terram non exstaret.*

55 contrà censet habendas] *quidam legunt*, Cotta censet, *&c.*

56 & clauis purpureis] *hæc visa mihi est & antiquissima, & optima scriptura, vt & Turnebo.*

57 genas ne carpunto] *Seruius in 12. lib. Æneid. sic legit*, ne carpunto, *non, vt est in vulgatis*, ne radunto, *& verò sic legendum est. nam pilos carpere solent mulieres paruulis forcipibus, non genas radere.*

58 nec longæ coronæ] *quidam legi volunt*, nec laneæ.

59 vt vni plura feretra inferrentur, lectique plures sternerentur, *&c.*] *sic nunc edidi, antiquæ scripturæ vestigia sequutus, & Simeonis Bosij sententia comprobata. quamuis olim sic ediderim ex codice Memmiano*, vt murrhatam injicerent. *Cautum enim fuisse lege* XII. *tabularum, ne murrhata potio mortuo injciatur, etiam Festus prodidit. Omninò vtraque lectio probabilis est.*

60 Néve aurum addito] *cum sint hæc verba 12. tabularum, scribendum puto*, Niue aurum arduito. Ni, *enim, antiquum, pro* ne: duere, *pro* dare: *& ar, pro* ad: im, *valet* eum: *quæ notauimus in commentariis Horat. & Lucret. paulò pòst reclamantibus libris omnibus, rationis, & veritatis voce audita, legendum censeo*, Si quoi dentes vincti escunt: *vbi*

vbi omnes libri habent, essent : *& ita olim edi iusseram.* escunt *autem , id est ,* erunt. *notauimus in secunda editione Lucret.*

61 quàm humanè excipit altero capite , si cui auro, *&c.*] *hunc locum miris modis in aliis libris deprauatum , adiutus à codicis Memmiani emendationibus , felicissimè restitui , vt ex eis intelligere licebit, qui hanc editionem hoc loco cum aliis comparabunt.*

62 aliud habitum esse sepelire , & vrere.] *sic emendauit Turnebus , coniectura ductus, ita tamen, vt ab antiqua , & vulgata scriptura vestigiis non longè discederet.*

63 si quid ludorum] Si qui ludorum , *videtur legendum potiùs,quàm,*si quid:*quamuis non putem hunc locum vacare mendo. Sanè hæc ,* si quid ludorum , *olet glossam , aut annotationem. nam , eo deleto , sententia facilis , & plana est. Iam* , dominusque funeris , *nos quoque edidimus , approbata Manutij coniectura,vt & Turnebus,reiecta vulgata lectione,*domusque funeris.

64 honoratorum virorum laudes in concione memorentur, *&c.*] *sic legendum videtur potiùs, quàm vt vulgò,* memorantor,prosequantor,*&c. nam pendent hæc è superioribus,& repetenda est ἀπὸ κοινοῦ, ac subintelligenda particula ,* vt , *ab illo loco,* funus vt indicatur,*&c.*

66 Nam & Athenis iam ille mos à Cecr. permansit , corporis terra hum.] *sic omninò legendum. atque hanc lectionem neque vetus scriptura,* hoc ius, *respuit , & ratio approbat. pendent autem hæc verba,*corporis humandi, *ab illo loco,*iam ille mos,*& ex quo,lectio vetus,quæ deprauata est, ferri non potest.* corporis, *autem; facilè deprauari potuit in,* hoc ius.

67 quas inibant coronati :] *vocem* , parentes, *quæ nata est ex glossemate, sustuli, vt & inanem, & ineptam. nam facilè repetitur ἀπὸ κοινοῦ, & è supe-*

riore loco, proximi. *Alij, in quibus est Manutius, substituunt*, propinqui.

68 cùm aliquid veri erat prædicatum (nam mentiri, nefas habebatur) iusta confecta erant.] *hunc locum perpurgaui, à codice Memmiano adiutus: in quo erat repositum*, conferta, *pro* coniecta, *&* ad, *deletum. Nam lectio vulgata*, at iusta coniecta erant, *vitiosa est.*

EIVSDEM IN LIB. III.

1 à me dici intelligi volo] *sic restitui, emendationem codicis Memmiani sequutus: in quo duæ voces*, nihil aliud, *deletæ sunt, quas verisimile est ab aliquo sciolo additas esse, quasi ea, quæ sequuntur*, quàm imperium, *ad illas referri deberent: cùm hæc, quæ dico*, quàm imperium, *pendeant ex illis superioribus*, Nihil porrò tam aptum, *&c.*

2 iudicassit, interrogassitve, & per populum, *&c.*] *videtur legendum*, multámve inrogassit, *&c. seu*, inrogassitve multam, *&c.*

3 Plures in pluria sunto.] in prælia, *habent vulgati nonnulli libri, & item manuscripti: quod non placet. alij legunt*, in pluria: *quod valdè probo: alij*, in plera. *quod etiam probo:* plera *autem, antiquum, id est*, pleraque.

4 discordiæque ciuium escunt œnus ne ampliùs sex menses] *sic legendum esse peruincunt libri veteres, peruincit & ratio:* escunt *autem, id est*, erunt: œnus, vnus: *vt*, œsus, vsus: COERATORES, curatores, *&c.*

5 senatori, qui aderit, aut causa, *&c.*] *Locus est integer, & ab omni mendo purus: quamuis eum Manutius existimarit esse mendosum, itaq; emendandum censuerit*, senatori, qui nec aderit, nec loco, aut modo dixerit, aut causa, aut culpa esto. *Sed non eget emendatione. loquitur enim hic de absentia senatoris tantùm: vetatq; abesse senatorem*

torem sine probabili causa, alioqui culpam contraxisse statuit. Cetera, quæ sequuntur, Loco senator, & modo orato: *ea quoque mendo vacant, & ita legi debet. vbi* orato, *positum antiquo more pro* dicito, agito. nec aderit *autem dictum, pro* non aderit. nec, *pro* non, *antiquè.*

6 vis in populo abesto] *sic omnes quidem habent libri: sed vnus manuscriptus habet,* adesto, *& hæc scriptura dissimilitudo notata est in codice Mēmiano; quam tamen reieci. paulò post legendum,* si quid turbassitur, *&c. quomodo excudendum curaui: non, vt est in libris vulgatis,* Ast quid turbassitur.

7 Censores fide leges custodiunto.] *sic legendum censeo, neque longè discedens ab antiqua scriptura, & rationem ducem secutus. malim tamen,* Censorum fides lege cust. *nisi longius absit ab antiqua scriptura. Fateor autem me olim sic edidisse,* Censores fidem legis custodiunto. *cùm ita emendatum in codice Memmiano reperissem. Sed nunc idem liquidò confirmo, hanc, quam nunc secutus sum scripturam, & propiùs accedere ad antiquam, & esse probabiliorem.*

8 ad hanc familiam magis, *&c.*] *sic docti quidam legi malunt, quàm, vt est in libris vulgatis,* ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe, *quibus cum facit ratio.*

9 Cùm esset citò ablegatus] *secutus sum planè diuinam Ioannis Aurati coniecturam. significat autem, tribunatum, tanquam partum monstrosum, quem xii. tabulæ allegari, & de medio tolli iubebant, ablegatum esse, vt & idem Auratus eruditè docuit. & refert iuuenis eruditus, dignus magistro discipulus, Canterus: quanquam multò antè ita hunc locum esse emendatum mihi dixit Bern. Brissonius iurisconſ doctiss. idemq; actor causarum eloquentiss. Siquis tamen* legatus, *retinere volet, hac lege pro eo, quod est,* ablegatus, *accipiatur, non luctabor.*

9 Quem enim ille non edidit,&c.] *si hanc lectionem retineamus,hæc videtur eius esse sententia:* Quem enim tribunum improbum non edidit: primus ille tribunitiæ potestatis ortus?*&c. sed quidam legi volunt,* Quæ enim non edidit,*&c. Sed fortasse legendum potiùs est ,* Quem enim ille edidit?*&c. negationis particula deleta.*

11 rumis & sicis iis] *sic restituit Adrianus Turnebus , nisi quòd ego pro* iis sicis,sicis iis , *edendum curaui.*

11 nonnullos in omni memoria,*&c.*] *sic legendum,vel libris omnibus inuitis , sententia enim planâ & aperta est. negari non potest,inquit, cùm deni tribuni quotannis crearentur in omni memoria, nonnullos perniciosos exstitisse:leueis autem , & non bonos,fortasse plureis.*

12 vt multis præclarissimis legibus addic.] *sic hunc locum lacerum ac mutilum redintegraui , restituta voce* legibus , *quæ à scriptoribus librarijs omissa fuerat.*

13 si nos multitudinis vis fur.*&c.*] *etiam hic locus à nobis in integrum restitutus est,ita tamen vt Manutius,& Turnebus nobis viam munierint , facémque præluxerint.*

14 Prorsus ita esse haud ecquid ass.] *sic hunc locum emendandum esse censeo. Sunt enim verba Quincti,se à fratre dissentire confitentis,id quod declarant ea quæ sequuntur. Itaque vulgata lectio,* Prorsus ita est:haud equidem assentior , *ferri non potest.*

14 Quòd senatus ex his constituitur] *mendosè hic opera olim omiserunt* ex his, *ante verbum* constituitur.*sic enim legendum,* quod senatus ex his constituitur,*&c.*

15 Præclara verò lex ista est, & latè patet [*sic emendauit Adrian. Turnebus : & ita legendum.*

16 qui inferioris ordinis essent] *sic edendum curaui,codicis Memmiani emendationem ex duobus*

libris

libris manuscri. secutus, nam libri vulgati, qui tenuioris ordinis essent.

17 atque omneis rumusculos populareis aucupante] *sic emendaui, codicis Memmiani emendatione comprobata.*

18 docuitque, quoad vixit, *&c.*] *sic hunc locum emendauit Adr. Turnebus. Nam antea mendosè legebatur*, doluitque quoad vixit. Sed vt opprimeret Cœlius populum, *&c.*

19 Excitabat enim fluct. in simpulo] simpulum, *inquit Festus,* vas paruum, non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur. *Apuleius apolog. I.* Eadem paupertas etiam populi Rom. imperium fundauit, proque eo in hodiernum diis immortalibus simpulo & catino fictili sacrificat.

20 Ac nostro quidem auo cùm res, *&c.*] *sic emẽdo, parua scilicet immutatione facta, optimaque sententia expressa. corrupta enim fuerat vox* auo, *& ex ea factum* quo, *deinde* quæ, *vnde Manutius vult fieri,* qui, *quod mihi non probatur.*

21 nisi aut peccante senatu, *&c.*] spectante senatu, *ediderunt Colinæus, Manutius, & ceteri. sed legendum* peccante, *vt & edidit Gul. Morelius, & legit Turnebus. Præterea velim sic legi*, nisi aut cùm, peccante senatu, *&c.*

22 è quibus sæpe opem reip. ferre possit] *ex vitiata, & corrupta scriptura*, opem referre possit. *Manutius* εὐςόχως, εὐκόλως, καὶ εὐχερῶς *fecit* opem reip. ferre poss. *sine dubio rectè. quem nos secuti sumus: vt sæpe aliàs, quamuis singillatim non commemorauerimus.*

23 nondum cognitis] *sic est emendatum in codice Memmiano Adrian. Turnebus autem coniectura probabili ductus emendat*, nondum inuentis: *ego magis probo* nondum cognitis. *Propius enim abest à libris manuscriptis qui habent*, nondum nitis.

24 ne cogitatis quidem] *si nullum alium locum in hoc toto libro 3. in integrum restituissem, quàm hunc, praclaram me tamen operam literarum studiosis nauasse existimarem. est enim hac emendatio primùm ita certa, vt refelli non possit: deinde ita facilis & antiqua scriptura, à qua vulg. non discrepat, finitima, vt nulla ei vis illata dici queat: postremò ita plana & aperta, & ad sententiam accommodata, vt non excogitata, aut à coniectura profecta, sed in libris omnibus sine vlla varietate reperta videatur, in quibus mendosè legitur, partim* negotialis, *partim* negotiosis, *&c. Simeoni Bosio tamen, viro pereruditо, & valde acuto, alia coniectura venit in mentem, mea valde dissimilis, scripto enim puncto post* plebis, *legit.* Nec hoc satis est admirandum, *&c. qua verba refert ad ea qua sequuntur* maiores præterea in priuatos homines leges ferri noluisse. *Iudices lector eruditus.*

25 scitum esse & iussum] *sic emendat. Adr. Turnebus: licet tamen etiam sic legere* scitum & iussum in omneis, *&c.*

26 de quo serui, & latrones sciuisse] *sic emendant Adrianus Turnebus, & Manutius, cum in manuscriptis omnibus scriptum sit,* serui & patroni. *In codice Memm. emendatum est,* de quo serui & pauci omnino ciues aliquid dicerent, *fortasse melius.*

27 Hæc detur cura] *legendum fortasse est,* Hæc mandetur cura.

28 plerosque in magistratibus] *cùm in codice Memm. reperissem hanc antiquam scripturam,* résque in magistratibus, *ego* plerosque, *pro* résque, *reposui. quod si quis velit legi,* plerosque magistratus, *non improbem: verumtamen nihil praterea mutare velim.*

FVL

FVLVII VRSINI IN LIBRVM PRIMVM DE DIVINATIONE, annotationes.

15 Sed ineſt mirè & ranunculis] *Cùm in veteri libro ſcriptum ſit*, in riuis, *facile adducor vt credam vicem* mirè , *ab aliquo repoſitam fuiſſe , cui ſuſpectum eſt verbum* in riuis, *quod librariorum imperitia factum erat* ex Gyrinis. *hanc autem veram eſſe huius loci lectionem, admonuit etiam Victorius, adducto Arateo verſu* ἐκ τῶν φαινομένων,

Αὐτόθεν ἐξ ὕδατος πατέρες βοῶσι γυρίνων.

16 Extis enim omnes ferè vtuntur] *neſcio quomodo magis placet, vt eſt in manuſcripto*, vtimur.

20 Omnes ciuili generoſa ſtirpe profectos.] *Ita ſcriptus eſt hic verſus, in antiquo , cùm in vulgatis ſit*. Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam.

34 Vt Bacis Boeotius] *Clemens Alexandrinus in* α΄ στρωμ. χρησμολόγοι παρ' Ἕλλησι συχνοὶ γεγονέναι φέρονται. ὡς οἱ Βάκιδες, ὁ μὲν Βοιώτιος, ὁ δὲ Ἀρκὰς, πολλὰ πολλοῖς προαγορεύοντες. τῇ δὲ τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλύτου συμβουλῇ, καὶ Πεισίστρατος ἐκράτυνε τὴν τυραννίδα, τὸν καιρὸν τῆς ἐπιθέσεως δηλώσαντος. σιγάσθω γὰρ Κομήτης ὁ Κρὴς. Κινύρας ὁ κύπριος, Ἄδμητος ὁ Θετταλός, Ἀρισταῖος ὁ Κυρηναῖος. Ἀμφιάραος ὁ Ἀθηναῖος, &c.

35 Incredibilis partus malorum] mularum *habet liber manuſcriptus*. mularum *autem in* malorum *facilis fuit mutatio*.

36 CCCCLXX. annorum] *In manuſcripto eſt* CIↃↃ. annorum. *puto autem rectum eſſe* CIↃ IↃↃↃ. annorum.

37 Quæ Taygetis] Tegeatibus *habet antiquus liber , & ita omnino legendum : ſiue , vt edidit*

Lambinus, Tegeatis. *confirmat eam lectionem Pausanias in Laconicis.*

38 Sed vt vis acciderit] *In manuscripto est*, vt vt vis occiderit.

39 Galleotæ] Galeotæ *vetus codex*, *& ita habet Stephanus* ἐν τῷ γαλεῶται.

42 Curis sumptis suspirantibus] sumptus *est in manuscripto,hoc est correptus,vel,quod melius puto*, consumptus:*vt simplex sit,pro composito.*

68 C.Coponius ad te venisset Dyrrhachia cum Prætorio imperio] C.Coponius PR. S. C.*in argenteo denario descriptus est.*

ibid. Domumitionem] domuitionem *habet antiquus liber composito vocabulo, & ita legit Appuleius:& in libro* III. *ad Herennium*, iam domuitionem reges,&c.

77 Nostri etiam augurales] vestri *est in manuscripto,& ita scribendum est, vt ad Ciceronis auguratum referatur.*

81 Ego prouidebo rem istam,& albæ virgines] *Græcum carmen vertit*, Ἐμοὶ μελήσει ταῦτα, καὶ λευκαῖς κόραις.

86 At rationem cur id fiat] *Ita scriptum est in antiquo,cùm in impressu desit particula at.*

88 Qui sui quæstus causa] *Tale quiddam dixit Sophocles in Oedipo*,

ὅςις ἐν τοῖς κέρδεσι μόνον δέδορκη,
τὴν τέχνην δ' ἔφυ τυφλός.

91 Glutidarum] Clytidarum *scribendum est auctoribus Herodoto*, *& Pausania. Herodoti verba sunt*, καὶ γένεος τοῦ Ἰαμιδέων, καὶ Κλυτιάδων, &c. *Pausania*, Ἀρχίδαμος, πεθείσατω νενικηκὼς καὶ Ἐπέραστός ἐστιν, ὁ Θεογόνους ὅπλον νίκην ἀνῃρημένος. εἶναι δὲ καὶ μάντις ὁ Ἐπέραστος τοῦ Κλυτιδῶν γένους. *Facilè autē librarius labi in eo nomine potuit cuius primam literā* c. *in* g. *mutabant antiqui*, *& is scribebant pro* y, *vt pro* Sylla *&* Myrrha, Sulla: *&* Murrha: *pro*, Gycnus, & Caius, Cygnus, *&* Gaius.

Tusculi

98 Tusculi ædes Castoris & Pollucis.] *Quia Tusculani Castorem & Pollucem in primis colebant, L. Seruius Sulpicius Rufus ad celebrandum gentis suæ,quæ obsidione Tusculum exemerat,factum præclarum, in vna parte aurei nummi, Tusculum ipsum, in altera, signa Castoris & Pollucis pileata impressit.*

99 Tum insolenter] *Legendum* tamen, *pro* tum *vt habet liber manuscriptus.*

100 Non plus quàm Milesium Thalem, *Sumpsit hoc ab Aristotele ex lib.1. Pol.* οἷον καὶ τὸ Θάλεω τοῦ Μιλησίου. τοῦτο γάρ ἐστι κατανόημά τι χρηματιστικόν. ἀλλ' ἐκείνῳ μὲν διὰ τὴν σοφίαν προσάπτουσι. τυγχάνει δὲ καθόλου τὸ ὄν. ὀνειδιζόντων γὰρ αὐτῷ διὰ τὴν πενίαν ὡς ἀνωφελοῦς τῆς φιλοσοφίας οὔσης, κατανοήσαντά φασιν αὐτὸν ἐλαιῶν φορὰν ἐσομένην ἐκ τῆς ἀστρολογίας, ἔτι χειμῶνος ὄντος, εὐπορήσαντα χρημάτων ὀλίγων, ἀρραβῶνας διαδοῦναι τῶν ἐλαιουργίων, τῶν τ' ἐν Μιλήτῳ, καὶ Χίῳ πάντων, ὀλίγου μισθωσάμενον, ἅτ' οὐδενὸς ἐπιβάλλοντος. ἐπειδὴ δὲ ὁ καιρὸς ἧκε, πολλῶν ζητουμένων ἅμα, καὶ ἐξαίφνης ἐκμισθοῦντων, ὃν τρόπον ἠβούλετο πολλὰ χρήματα συλλέξαντος, ἐπιδεῖξαι ὅτι ῥᾴδιόν ἐστιν πλουτεῖν τοῖς φιλοσόφοις.

IN LIB. II. DE DIVINATIONE.

9 Aut num nescio qui ille diuinus] *Ita est in manuscripto,cùm in impressis desit particula* num, *alicuius necessaria,vt videtur.*

12 Est quidem Græcus vulgaris] *in manuscripto est* quidam *pro* quidem.

37 Simul ac molam & vinum insperseris] *Manuscriptus habet* simul ac molam, immò iam vt vinum insperseris.

46 Quod enim intelligeres, vt premerem te, cum ex te causam,&c. *Magis placet,vt est in antiquo.*

tiquo, quod enim intelligeres fore vt premerere, quum ex te causam, &c.

50 Omnem autem orationem fuisse eam, qua Haruspicinæ disciplina contineretur] quæ *pro* qua *scriptum est in vetere libro.*

66 Vbi apud focum angues nundinari solent] nidulari *legebat amicus meus: quo verbo vsus est Varro apud Nonium.*

77 Nam ex acuminibus quidem] *Non video quid impulerit amicum meum virum doctissimum, vt hoc loco pro* acuminibus, *legeret* cacuminibus: *cùm ita scriptum etiam sit apud Arnobium lib. II. cùm inquit:* Aut Martium discrimen obeuntes spem præsidij sumitis, & ex acuminibus auspicatis. *Nisi fortè Festi illum mouit auctoritas, cuius hæc sunt,* Superuacanea dicebatur ab auguribus auis quæ ex summo cacumine vocem emisisset.

79 Troginorum] *Vetus liber habet* Thochamorum, *mendosè: est enim scribendum* Trochmanorum, *siue* Trochmenorum. *Stephano autem τρο-χμηνοὶ ἔθνος γαλατικόν.*

90 Proclus & Eurysthenes] *Cum ab Herodoto hic idem nominetur προκλῆς, à Strabone autem πατροκλῆς, adducor vt suspicer, apud Herodotum omissam fuisse lineam à librario, quæ super πατροκλῆς nomen obducenda fuit, & ex πρόκλῆς factum esse vt scriberetur, προκλῆς.*

112 Atque in Sibyllinis ex primo versu cuiusq; sententiæ] *In manuscripto est* ex primi versus.

115 Qui vmbilicum terrarum certum obsides] obtines *est in manuscripto, & ita scriptum est apud Varronem in libris de lingua Latina.*

117 Iam vt nihil possit esse contemptius] *Man. habet* ita iam vt nihil possit esse contemptius: *in alio autem est* tantum iam vt nihil, &c.

121 Qui totum diem iaculans non aliquando collineet] collimet *scriptum est in veteribus libris.*

bris, & ita omnino legendum: est enim locus sumptus ex Aristotelis libro ἐνυπνίων, *in quo scriptum est.* ὥσπερ μὲν καὶ λέγεται ἂν πολλὰ βάλῃς, ἄλλοτ' ἀλλοῖον βαλοῖς. *agit autem de insomnijs melacholicorum, in quibus non existimat esse diuinationẽ vllam, tametsi fit nonnunquam, vt quidã euentus somnijs eorum respondeant: sed non esse mirandum, cùm vitio naturæ plurima, ac varia somnient, aliquando existere* συμπτώματα, *id est, casus, qui fortè pariter sic eueniunt, vt est ab illis somniatum. De verbo* collimare *vide quæ scripsimus suprà.*

123 Neptunus gubernantibus non potest) gubernationis *pro* gubernantibus *est in antiquo, quod magis placet.*

Sic superstitionis stirpes omnes eiiciendæ sunt) elidendæ *liber vetus.*

IN LIBRVM DE FATO.

1 Quam περὶ δυνατῶν appellant) *Aristoteles* περὶ ἑρμηνείας. τούτων δὲ, *inquit,* διωρισμένων, σκοπτέον ὅπως ἔχουσιν αἱ ἀποφάσεις, καὶ καταφάσεις πρὸς ἀλλήλας, αἱ τοῦ δυνατὸν εἶναι, καὶ μὴ δυνατὸν, καὶ ἐνδεχόμενον, καὶ περὶ τοῦ ἀδυνάτου τε καὶ ἀναγκαίου. ἔχει γὰρ ἀπορίας τινάς.

5 Vt in simul ægrotantibus fratribus) *Huc pertinent illa quæ à Diuo Augustino adducuntur in libro* v. *de Ciuit. Dei.* Cicero dicit Hippocratem nobilissimum medicum scriptum reliquisse, quosdam fratres cùm simul ægrotare cœpissent, & eorum morbus eodem tempore ingrauesceret, eodem leuaretur, geminos suspicatum: quos Posidonius Stoicus multum Astrologiæ deditus, eadem constitutione astrorum natos, eadémque conceptos solebat asserere.

6 Si fati omnino nullum nomen) *Arist. in lib.* περὶ ἑρμηνείας. οὐθὲν ἄρα, οὔτε ἐστὶν, οὔτε γίνεται,

οὔτε

οὔτε ἀπὸ τύχης, οὔθ᾽ ὁπότερον ἔτυχεν, οὐδὲ ἔσται, ἀλλ᾽ ἐξ ἀνάγκης ἅπαντα.

13 Quid Socratem nónne legimus quemadmodum notarit Zopyrus Physiognomon] *Videtur hoc Cicero transtulisse de Græco scriptore, à quo Alexander Aphrodisiensis exscripsit ea quæ edidit in libro* περὶ εἱμαρμένης. Εἰπόντος γὰρ Ζωπύρου τοῦ φυσιογνώμονος περὶ Σωκράτους τοῦ φιλοσόφου ἄτοπά τινα καὶ πλεῖστον ἀφεστῶτα τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ τῆς κατὰ τὸν βίον, καὶ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Σωκράτην καταγελωμένου, οὐδὲν εἰπεῖν ὁ Σωκράτης ἐψεῦσθαι τὸν Ζώπυρον, ἦν γὰρ ἂν τοιοῦτος, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει, εἰ μὴ διὰ τὴν ἐκ φιλοσοφίας ἄσκησιν, ἀμείνων τῆς φύσεως ἐγένετο.

23 Quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse] *Arist. in lib.* περὶ ἑρμηνείας. ἅπαντα οὖν τὰ ἐσόμενα ἀναγκαῖον γενέσθαι.

57 Vt quamquam de futuro dicitur] dicetur *Lambinus, sed melius* dicatur, *vt est in manuscri.*

19 Pytharatus] *Ita scribendum: in argenteo enim Atheniensium Græco numismate* ΠΥΘΑΡΑΤΟϹ *Archon descriptus est.*

23 Hinc Democritus auctor atomorum] Hic, *vetus liber, à quo abest verbum* posse *in iis quæ sequuntur:* Acutius Carneades, qui docebat posse Epicureos suam causam sine hac commentitia declinatione defendere.

28 Non conualesces] *Abest* non *ab antiquo, sententia etiam reiiciente.*

29 Quòd eadem ratione omnis è vita tolletur actio] *Aristoteles in libro* περὶ ἑρμηνείας. ὥστε οὔτε βουλεύεσθαι δέοι ἄν, οὔτε πραγματεύεσθαι.

IN LIB. I. DE LEGIBVS.

2 Quam Maria nam quercum vocent] *In libro manuscripto deest vox* quercum, *quæ mihi abundare omnino videtur.*

Certè

3 Certè non longè à tuis ædibus] certè ne longè, &c. *Lambinus paulò melius. In manuscripto optime*, certè num longè, &c. *infrà desunt in manuscripto*, verum ne sit.

4 Sed tamen isti Tite noster] *Abest à veteribus libris uox*, isti, *quam arbitror omnino delendam.*

5 Cùm in illa ad veritatem Quincte referantur] *Legendum vt in manusc.* quippe cùm in illa ad veritatem quæque referantur. *Petrus Ciacconus mauult* cuncta, *pro* quæque, *licet veteres libri repugnent.*

6 Quibus nihil potest esse iucundius] ieiunius *mallem, quod à recepta scriptura non nimium abest, & sententia nihil, vt mihi videtur, aptius excogitari potest.*

7 Nam quid Acrum memorem] *Habeo librum cum manuscripto collatum multis abhinc annis à viro, vt apparet, doctissimo: in eo autem pro* acrum *emendatum est*, Macrum *vt Signonius correxit: sed, pro,* datio summa impudentia, *est*, ad summam impudentiam, *quod Lambinus testatur se in suo etiam manuscripto reperisse.*

14 Et hac quidem adire sic placet] *Ita est in veteribus libris, multò vt mihi videtur rectius quàm in vulgatis.*

15 In cupressetis Cnosiorum] *Ad hæc* Cnosiorum *celebranda* cupresseta, *quòd eo arboris genere locus abundaret, in numismatibus* Cnosiorum *argenteis, quæ apud me sunt, Cupressus arbor incisa est.*

18 Non est ita Quincte] *Petrus Ciacconus putat legendum,* est verò ita Quincte: *nam in his libris sæpe ita loquitur Cicero, & antiqua scriptura,* V S O, *in* N O N *facilè mutatur.*

22 Solum est enim ex tot animantium generibus atque naturis particeps rationis] *Videtur hoc ab Aristotele sumpsisse ex lib. Pol.* λόγον δὲ μόνος ὁ ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων.

35 Ex iis enim quæ dixisti, nisi quid Attico videtur]

detur] *Ita opinor legendum esse hunc locum ex autoritate veteris libri manuscripti.*

37 Ad respublicas firmandas, & stabiliendas iure, sanandos populos] *Vetustus codex habet,* ad reipublicæ firmanda, & stabilienda iura, sociandos populos : *quæ mihi lectio multo magis placet, quam ea, quæ à Lambino restituta est.*

39 In hortulis suis iubeamus dicere] *Placet Petro Ciaccono, vt legatur,* desidere, *pro* dicere: *quomodo Terentius in Hecyra loquutus est,* Frustrà ibi totum desedi diem.

62 Veri, & falsi iudicandi scientia, & arte quadam intelligendi, *&c.*] *In libris manuscriptis ita legitur,* veri, & falsi iudicio, scientia, & arte quadam intelligendi, *&c.*

63 Enimverò facit, & meritò & ipse] & ipse, *non est in manuscript o. alij,* & rectè, *legunt.*

IN LIBRVM II. DE LEGIBVS.

5 Et Sunij erant ijdem & Attici] Sunij, *vox duabus mihi de causis suspecta est: primùm, quòd à Sunio Suniensis deduci debebat, non Sunius: deinde quòd in omnibus veteribus libris,* Symphratides, *licet mendosè, pro* Sunij, *scriptum reperitur. Quid si,* Symphratores, *legas? & ita exponas: Tribules Athenis, priusquàm Theseus, &c. cùm ex ea tribu nomen habuisse, in qua censebantur, tum Atticos etiam eosdem nominatos fuisse. Verbi gratia:* Δημοσθένης παιανιεὺς ὀλόρου.

7 Sed tamen huic amœnitati Thyamis Epirotes tuus ille nihil concesserit] *Necesse est, vt fluuius fluuio comparetur, non flumen amœnitati: itaque Petrus Ciacconus ita putat legendum,* Sed tamen huic amœnitate Thyamis Epirotes tuus ille nihil concesserit. *in oratione pro Deiotaro:* Quam nemini in illa causa studio, & cupiditate concedere. *Ergo Thyamis ille Epiri fluuius*

Fibreno

Fibreno non concedet amœnitate. Paulò post M. Quorsum istuc? *legendum videtur.* Att. Quorsum istuc? *nam persona proxima M. est, & infera.* A pueris enim Q. didicimus, si in ius vocet, atque eat, eiusmodi alias leges nominare: *Petrus Ciacconus existimat scribendum esse,* didicimus, Si in ius vocet, atque eiusmodi alias leges nominare: *Discebant enim pueri, vt alibi Cicer. ait, leges* XII. *Tab. tanquam carmen necessarium. erat autem lex* XII. *Tab. huiusmodi:* Si in ius vocet, si morbus æuitásue vitium sit, &c. *Agell. lib.* XX. *ca.* I. *& leges tunc, vt etiam nunc, iureconsulti ex primis eius verbis notabant sic,* L. S I. I N I V S V O C E T.

30 Iccirco minus Coclitem illum rem gessisse tantam fortitudinis] *Videtur legendum* tantæ fortitudinis, *vt est in manuscripto.*

23 Neque in populo lex cuicuimodi fuerit illa, etiam si perniciosum aliquid populus acceperit] *In antiquo est,* neque in populo lex, cui quid mali fuerit illa, etiam si perniciosum, &c.

28 Et quoniam & locus & sermo familiaris est, legum vocem proponam] *Petrus Ciacconus legit,* & quoniam legum etiam sermo familiaris est, eas legum voce proponam, voce *autem pro* verbis *posuit, vt in* II. *Philip.* voce literarum. *&* *Tusc.* I. Loqueretur enim eorum voce virtus ipsa tecum. *scriptum olim fuit* lecum: *nam* c, *pro* g, *vtebantur, atque inde à librarijs factum* locum, *seu,* locus.

21 Ollíque obtemperanto] ollísq; *vetus liber. & infra pro* si senatus iussit, *habet* si senatus iusserit.

ibi. Atque obstita planto] obscina *est in manuscripto, pro,* obstita.

25 Sumptu ad sacra adhibito] addito *pro* adhibito *habet antiquus liber.*

ibi. Et ignotas cærimonias non à sacerdotibus, non à patribus acceptos] *antiquo scriptum est,* & ignotas cærimonias etiam sacer-

dotibus. *Sed videndum num* acceptas *legendum sit, pro* acceptos, *vt ad cærimonias referatur.*

28 Cylonio scelere] *Expressit Græca verba,* κυλώνιον ἄγος.

ibid. Omnia eiusmodi repudianda sunt] *Amicus meus putat legendum* omina *pro* omnia. *in vetere autem libro, pro* statassandi *vnico verbo, quod stellula in Aldinis editionibus notatum est, dua inueniuntur voces* standi, *&* saluandi, *vt ad eorum alteram* Statoris *cognomen, ad alteram* inuicti, *referendum sit.*

ibid. Vel huiusce diei] Fortuna huiusce diei *colebatur à Romanis, vt scribit Plinius lib.* XXXIIII. *cap.* VIII. *Primus autem Benedictus Ægius Spoletinus ex veteris lapidis Capitolini auctoritate, in quo est* Vico Fortunæ huiusce diei, *Ciceronis locum hunc, qui antea mendosè legebatur, correxit, & Plinij testimonio, quod corruptum & ipsum erat, confirmauit. Cùm autem Plutarchus in libro de Fortuna Romanorum scripserit* ἰδίας τύχης ἱερὸν *in Palatio fuisse, & P. Victor in Palatio item posuerit vicum, Huiúsque diei, videndum ne ad eandem vterque Fortunam respexerit, quam in Mario,* τύχην ἡμέρας ἐκείνης *idem Plutarchus appellauit: &* Επιστρεφομένην, *quam infrà, quòd Opis templum respiceret, & Forum respicientem Cicero nominauit.*

ibid. Cui maribus, cui feminis] *Mirificè hunc locum illustrant fragmenta quædam inscriptionum, quæ apud me sunt, Fratrum Arualium, in quibus est:* Sulpicius. Camerinus. magister. collegi. Fratrum. Arualium. nomine. immolauit. in Capitolio. . . Cos Neronis Claudi. Cæsaris. Augusti. Germanici. Ioui. B. marem. Iunoni. vaccam. Mineruæ. vaccam. Genio. ipsius. taurum. &c.

29 Cumque Vesta quasi focum vrbis] focus *est in libro manuscripto, & paulò infrà* conspecta sit,

pro

pro complexa ſit, *vt videatur legendum*, conſpicuè ſit.

31 Nihil domi, nihil militiæ] nihil foris, *eſt in manuſcripto: vt verbum* militiæ, *gloſſema ſit ad verbum* foris.

33 Neque enim Polyidi neque Melampodis] Poletis *habent pro* Polyidi *non ſolùm veteres libri manuſcripti, ſed antiquæ etiam editiones: nec video cur neceſſe fuerit mutare, cùm de Polete fiat mentio cum ab alijs, tum à Suida in verbo* Πόλης. *Eius verba ſunt:* Πόλης Αἰγιεὺς ἀπὸ Αἰγῶν τῆς Ἀσίας πλησίον Μαγνησίας καὶ Σμύρνης, φιλόσοφος καὶ μάντις ἔγραψε κατὰ στοιχεῖον συμβολικὰ ἐν βιβλίοις β. οἰωνοσκοπικὰ ἐν βιβλίοις η, &c.

36 Ius plurimum valet & fides] vt vides *eſt in antiquo manuſcripto. error autem vt,* & fides, *pro,* vt vides *receptum ſit, opinor, inde fluxit, quòd Aeolico digamma* Ϝ, *antiqui pro* v, *vtebantur, vt* TERMINAEIT ET DIEI, *pro* terminauit *&* diui. *Scriptumq; fortaſſe erat in exemplaribus* Fides *pro* vides, *quod ab imperito poſtea librario in* fides *mutatum fuit. idem error in libro 1. de natura Deor. irrepſit, in quo cùm* Fidentes *ſcriptum eſſet, pro* videntes, *vt eſt in aliquibus codicibus,* fidentes *librarij fecerunt.*

38 Languefacit] languere facit, *habet vetus codex, Græca loquendi figura, qua vſus eſt Plato in Cratylo,* ποιήσειεν ἂν ἐμὲ ὁμολογεῖν, καὶ λέγειν.

39 Negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum] *Videtur hoc conuenire cum ijs quæ à Platone ſcripta ſunt in li.* IIII. *de Rep.* εἶδος γὰρ καινὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον· οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὥς φησί τε Δάμων, καὶ ἐγὼ πείθομαι.

ibi. Stipem ſuſtulimus] πτωχεύειν, *id Græci dicunt: &* μητραγύρτας, *qui ſtipem cogunt.*

40 Apud Solos in delubro] *Antea legebatur* So-

ſolem, *male prorſus. Sed cùm in manuſcripto ſit,* Soloem, *videndum num* Solenſes *ſit legendum.*

42 Iudicia ſenatus Italiæ gentium denique omnium conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus] *Ita legitur in vulgatis, neque cauſa eſt cur hanc lectionem improbem: in vetere tamen libro, qui eſt apud me, quemadmodum hic locus legatur, debeo lectorem monere:* iudicio ſenatus: Italiæ, gentium denique omnium conſeruatæ patriæ nomen conſecuti ſumus. *notum autem eſt Ciceronem Patrem patriæ appellatum fuiſſe.*

45 Vt focus domiciliorum] domicilij *habet liber antiquus, & ita videtur ab aliquo emendatum ex Platone.* γῆ μὲν (inquit) ἑστία τῆς οἰκήσεως ἱερά.

55 Quod genus ſacrificij Lare veruecibus fiat] *Laribus veruece ſacrum fiebat, vt ex inſcriptione Fratrum Arualium intelligere poſſumus, in qua eſt,* LARIB. VERB. N. II MATRI LAR. OV. N. II.

56 Redditur enim terræ corpus] *Locus ex Xenophõtis Pædia Cyri:* τὸ δ' ἐμὸν σῶμα. Κῦρος φησὶν, ὦ παῖδες, ὅταν τελευτήσω, μήτ' ἐν χρυσῷ θῆτε, μήτ' ἐν ἀργυρῷ, μήδ' ἐν ἄλλῳ μηδενὶ. ἀλλα τῇ γῇ ὡς τάχιστα ἀπόδοτε. τί γὰρ τούτου μακαριώτερον τοῦ γῇ μιχθῆναι, ἣ πάντα μὲν καλὰ, πάντα δὲ ἀγαθὰ φύει, καὶ τρέφει. ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλως φιλάνθρωπος ἐγενόμην, καὶ νῦν ἡδέως ἄν μοι δοκῶ κοινωνῆσαι τοῦ εὐεργετοῦντος ἀνθρώπους.

ibid. Ad Fontis aras] Fontis aræ *extra portam Capenam erant in via Appia, vt ex inſcriptione ibi eruta conycere licet, quæ baſi inciſa fuit, cui Fontis ſtatua ſuperpoſita erat. in eius autem auerſa parte hœdus ſculptus eſt, qui Fonti (vt Horatius in quodam carmine cecinit) ſacrificabatur.*

57 Quod os ſupra terram non extaret porcam heredi eſſet) *In manuſcripto codice legitur*, quo ad hos ſupra terram non extaret, portáque heredi eſſet, *alius liber habet*, porcam heredi eſſe. *ſed poſt*

sed post porca *in alio libro, & alia manu additum est,* præcidanea, *ex Nonio, vt opinor, qui in verbo* præcidanea *citat locum ad hanc rem facientem.*

59 Rogum ascia ne polito] *Facit ad hunc locum vetus inscriptio, in qua sunt hæc,*

SVB. ASCIA. DEDICAVIT..

De Ascia Plin. lib. XVI. *cap.* IV. *eam D. Hieronymus dolatoriam appellat. inde verbum ascio, & exascio: & exasciatum opus, pro expolito dixit Plautus in Asinaria.*

60 Ast im] im *pro* eum, *dixisse veteres tradit Macrobius lib.* I. *Sat. adducto testimonio ex* XII. *Tab.* Si nox furtum factum siet, si im aliquis occisit, iure cæsus esto. *paulò pòst,* ne sibe, *est in antiquo, pro* ne sibi.

65 Habet enim luctum concursus hominum] auget *est in vetere libro pro* habet : *sed nihilo meliore sententia.*

IN LIB. III. DE LEGIBVS.

4 Omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt] *Aristoteles lib.* I. *Pol.* Διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις. καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη.

ibi. Magistratibus igitur opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest] *Locus sumptus ex lib.* VIII. *Pol. Aristotelis :* τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀρχῶν χωρὶς ἀδύνατον εἶναι πόλιν.

5 Nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est] *Arist. lib.* VII. *Pol.* τόν τε γὰρ μέλλοντα καλῶς ἄρχειν, ἀρχθῆναί φασι δεῖν πρῶτον. *& paulò post,* ἐπεὶ δὲ πολίτου καὶ ἄρχοντος τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι φαμὲν, καὶ τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς, τὸν δ' αὐτὸν ἀρχόμενόν τε δεῖ γίνεσθαι πρότερον, καὶ ἄρχοντα ὕστερον τοῦτ' ἂν εἴη τῷ νομοθέτῃ πραγματευτέον, ὅπως ἄνδρες ἀγαθοὶ γίγνονται.

ad hunc locum quin respexerit Cicero, dubitandum non est.

10 Cùm sciscentur] *Vetus liber* quom sciscentur : *ex quo malè alij*, consciscentur.

11 Ast qui turbassit in agendo] *In antiquo est*, at si quid turbatum sit in agendo.

Ibi. Discere rem] *Vetus liber* dicere, *pro quo alij* discedere *reposuerunt : mihi placeret* sciscere, *quod paulum à vetere scriptura discedit, & sententia mirificè congruit.*

18 Quanquam ad commodum senatus pertinere videatur] *Magis placet*, videbatur, *vt est in manuscripto.*

24 Quin per ipsum Ti. Gracchum non solùm vetitus, verùm etiam sublatus intercessor fuerat] *Ita legitur hic locus in manuscripto. Lambinus autem pro* nectus *verbo corrupto, reposuit* nexus, *Manutius* neglectus.

31 Nec enim tantum mali est peccare principes] *Locus sumptus ex lib. 11. Pol. Aristotelis* ὅ τι δ' ἄρ ὑπολα τιμιον εἶναι τὸ κύριον, ἀνάγκη καὶ τὴν τῶν ἄλλων πολιτῶν δόξαν ἀκολουθεῖν τούτοις.

40 Quod si in senatu difficile est, (est enim Senatoris cuius nō ad actorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari velit) huic iussa tria erunt, &c.] *Ita legitur hic locus in manuscripto, nec aliter mihi legendus videtur.*

Ibid. Aut cum nullo magistratu iuuante] *Ita vetus liber : in alijs deest*, aut, *ad sententiam necessarium.*

FINIS.

OPERVM M. TVLLII CICERONIS, QVÆ ad nostram ætatem non peruenerunt, fragmenta:

* * *

Ex variorum authorum scriptis collecta.

LVGDVNI,
Sumptibus Ioannis Pillehotte, ad insigne IESV.

CIↃ. DC. IX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Priscian. lib. 12.] *Ea cædes si potissimùm crimini datur, detur ei, cuia interfuit, non ei, cuia nihil interfuit.*

Quint. lib. 5. cap. 10.] *Optio vobis datur, vtrùm velitis, casu illo itinere Varenum esse vsum, an huius persuasu, & inductu.*

Piscian.] *Deûm fidem.*

Desunt reliqua.

Pro P. Oppio III.

Deest principium.

Quint. lib. 5. cap. 10.] *Vtrùm cùm Cottam appetisset, an cùm ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est?*

Quint. ibid.] *Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit?*

Qu. lib. 11. cap. 1.] *At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?*

Marcell.] *Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.*

Quint.] *O amorem mirum!* [a] *ò beneuolentiam singularem!* a al. *ò beniuolentiam*

Cetera desiderantur.

Pro M. Fundanio. IIII.

Deest principium.

Prisc. lib. 7.] *Non modò hoc à Iulio Annale, sed vix, mehercule, à Q. Mutone factum probari potest.*

Priscian. lib. 16.] *Esétne id, quod Meno nunciasset.*

Plurima desunt.

Pro C. Cornelio. I.

Priscian. lib. 6.] *Vt ab Ioue opt. max. ceterisq. diis, deabusq. omnibus opem, & auxilium petamus.*

Priscian. lib. 2.] *Ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, potestasq. venisset.*

Seruius.] *Arcades se proselenos esse asseuerant.* versu à primo circiter CLXI.

Asc.] *Postulatur apud me prætorem primùm de*

pecuniis repetundis. prospectat videlicet Cominius, quid agatur, videlicet homines saneos, in medium ad tentandum periculum proiectos.

Asc.] *Quid? Metellus summa nobilitate, ac virtute, cùm bis iurasset, semel priuatim à patre: iterum publicè à lege coactus, destitit accusatione, an vi, an veritate? In quo suspicionem omnem tollit C. Curionis virtus, ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia, ad summam laudem omnibus rebus ornata.*

Asc.] *Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid est hoc? dedit, an tulit, an rogauit, an hortatus est? nam tulisse ridiculum est, quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam: qua lex paucis his annis non modò scripta, sed etiam lata esset.*

Asc.] *In qua cùm multa reprehensa sint, tum in primis celeritas actionis.*

Asc.] *Petiuit tamen à me pratore maxima contestatione, vt causam Manilij defenderem.*

versu à primo DCCCCL.

Asc.] *Nam cùm is tribunus plebis duas leges tulisset in eo magistratu, vnam perniciosam, alteram egregiam: quod summam rempublicam lasit, id ab ipso tribuno abiectum est. bonum autem, in summa republica manet.*

Asc.] *Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum iudiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, [a] meis alienissimum rationibus, cupierunt.*

Asc.] *Possum dicere, [b] hominem summa prudentia clarum, C. Cottam, de legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse. possum & M. Cotta legem de iudiciis priuatis, anno pòst quàm lata sit, a fratre eius abrogatam. legem Liciniam, & Muciam de ciuibus regundis, video constare inter omneis, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi*

a fort. *meis rationibus alienissimum,* b fort. *hominem summa pruden tia virum clarum*

tiſsimi tuliſſent, non modò inutilem, ſed perniciosam reipublicæ fuiſſe.

Aſc.] *Quatuor omninò genera ſunt, iudices, in quibus per ſenatum, more maiorum, ſtatuatur aliquid de legibus. vnũ eſt eiuſmodi, placere legem abrogari, vt Q. Cæcilio, M. Iunio, conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur. alterum, quo lex data eſſe dicatur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio, Sext. Iulio, conſulibus, de legibus Liuiis. tertium eſt de legum derogationibus, quo de genere perſæpè ſenatusconſulta fiunt, vt nuper de ipſa lege Calpurnia, cui derogaretur.*

Aſc.] *P. Africanus ille ſuperior, vt dicitur, nõ ſolùm à ſapientiſsimis hominibus, qui tum erant, verùm etiam à ſeipſo ſæpè accuſatus eſt. quòd cùm conſul eſſet cum Ti. Longo, paſſus eſſet tum primùm à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari.*

Circa medium.

Aſc.] *Eſt vtique ius vetandi, cùm ea feratur, quamdiu non perfertur: quamdiu qui ſuffragij ferundi cauſa conueniunt, huc & illuc transferuntur: dum priuati dicunt: dum tabellæ deribentur: dum ſitella defertur, dum æquantur ſortes, dum ſortitio fit, & ſi qua ſunt huius generis alia.*

paulò pòſt.

Aſc.] *Vnum tamen, quod hoc ipſo tribunoplebis factum eſt, prætermittendum non videtur. neque enim maius eſt legere codicem, cùm intercedatur: quàm ſitellam ipſam cum ipſo interceſſore deferre: nec grauius, incipere ferre, quàm perferre: nec vehementius, oſtendere ſe laturum, inuito collega, quàm ipſi collegæ magiſtratum abrogare: nec criminoſius, tribus ad legem accipiendam, quàm ad collegam reddendum priuatum, introuocare, quæ vir fortis, huius collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia, neque, cum ſalutem populo Romano, atque omnibus gentibus finem diuturnæ captiuitatis, turpitudinis, & ſeruitutis afferret,*

passus est, plus vnius collegæ sui, quàm vniuersæ ciuitatis vocem valere, & voluntatem.

Quint.] *Codicem attigit.*

Asc.] *At enim de corrigenda lege retulerunt.*

Asc.] *Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decreuissem id, quod palàm iam isti defensores iudiciorum pugnauerunt, senatui non placere, id iudicium de Sylla bonis fieri. quam ego causam longè aliter prætor in concione defendi, cùm id dicerem, quod iidem iudices posteà statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere. anteà verò, quàm multarum rerum iudicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in iudicium oratio mea reuocare videatur.*

paulò pòst.

Asc.] *Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honestissimum virum, communi, & quotidiano iure priuasset: non denique homo illorum & vita, & prudentia longè dissimilis, sed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Sisenna, bonorum Cn. Cornelij possessionem ex edicto suo P. Scipioni adolescenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset. Quare, cùm ambitum populus Romanus videret, & cùm à tribunis plebis doceretur, nisi pœna accessisset in diuisores, extingui nullo modo posse: legem hanc Cornelij flagitabat: illam, quæ ex senatus consulto ferebatur, repudiabat.*

Paulò pòst.

Asc.] *Vt spectaculum illud duorum designatorum consulum, calamitate, re, & tempore salubre, ac necessarium: genere, & exemplo miserum, ac funestum videremus.*

Asc.] *Quid ego nunc argumentis tibi respondeam, posse fieri, vt alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerotem? res nota est, vulgare nomen est Philerotis: Cornelios verò ita multos, vt iam etiam collegium constitutum sit?*

Asc.] *At enim extremi, ac difficillimi temporis*

vocem

vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coëgisti, qui rempublicam saluam esse vellent, vt ad legem accipiendam adessent.

Asc.] *Plebem ex Maniliana offensione victam, & domitam esse dicit, ante vestros annos propter illius tribuni plebis temeritatem posse adduci, vt omninò ne illius potestate abalienemur. Qui restituerunt eam potestatem, alterum nihil vnum posse contra multos, alterum longè abesse.*

Asc. & Prisc. li. 6.] *Tanta igitur in illis virtus fuit, vt anno* XVI. *post reges exactos, propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montẽ illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati consederant, æterna memoria causa consecrarent. itaque auspicatò, postero anno, x. tribuni plebis comitiis curiatis creati sunt.*

Asc.] *Tum interposita fide per treis legatos, amplissimos viros, Romam armati reuerterunt: in Auentino consederunt. inde armati in Capitolium venerunt. decem tribunos plebis per pontificem, quod magistratus nullus erat, creauerunt. Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium iustissimæ libertatis: Cassiam, qua lege suffragiorum ius, potestasq́ conualuit: alteram Cassiam, qua populi iudicia firmauit.*

Asc.] *Qui non modò cum Sylla, verùm etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendùm putauerunt, inimicissimi C. Cotta fuerunt, quod is consul paulùm tribunis plebis non potestatis, sed dignitatis addidit.*

Asc.] *Quandiu quidẽ hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostẽdit esse, cùm legem Aureliam, cùm Rosciam non modò accepit, sed etiam efflagitauit.*

Asc.] *Memoria teneo, cùm primùm senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem iis, ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium, causam lege Varia de maiestate dixisse.*

Prisc.

Prisc.lib.8.] *Quæ intermissa complures annos.*

Prisc.ibidem.] *Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?*

Prisc.lib.10.] *Cæptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc, qui decessit.*

Prisc.lib.8.] *Circuitis rostris eiicerentur lapidibus homines.*

Prisc.] *Qui eloquentia ceteris antecellit.*

Aquila.] *Refertum tribunitiis legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciant.*

Cætera desunt.

Pro C. Cornelio. II.

Deest initium.

Asc.& Fortunatianus lib.3.Rhet.] *Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia,*[a] *cogitationesq́; eorum aperiam?*

a al. *rationésque* & ita Fortunatianus.

Cicer.Orat.perf.] *O callidos homines! ô rem excogitatam! ô ingenia metuenda! testeis dare volumus. quẽ, quæso, nostrûm fefellit, ita vos esse facturos?*

Asc.] *Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? ego vobis edam duos. reliqui sunt de consularibus: inimici tribunitiæ potestatis: pauci prætereà assentatores eorum, atque assecla subsequuntur.*

Asc.] *Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro, atque humanissimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minùs probari potest, C. Cornelij, an non dicam P. Sulpicij, non L. Saturnini, non C. Gracchi: non Tiberij, neminem, quem isti seditiosum existimant, nominabo: sed auunculi tui, Q. Catule, clarissimi, patriæq́; amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?*

post xx. versus à præcedenti.

Asc.] *Quid? auunculus tuus, clarissimus vir clarissimo patre, auo; maioribus, non silentio, fauente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo Romano dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit coaptandorum sacerdotum potestatem? Quid? idem Domitius M. Silanum*

consu-

consularem hominem, quemadmodum tribunus plebis vexauit.

Asc.] *Hæc est controuersia eiusmodi. vt mihi tribuni plebis Cn. Domitius, Catulo. * M. Terpolius contemtissimum nomen eiectum esse ex iis, qui tribuni plebis fuerunt.*

Cicero Orat.perf. & Quint. lib.9. cap. 4.] *Nam neque me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitiarij, mercatoresq; superarunt, neque vestis, aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosq; multi eunuchi è Syria, Ægyptoq; vicerunt. neque verò mouent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum, & Mummium, qui rebus his vrbem, Italiamq; omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari.*

Prisc.lib.18.] *Quis tam abundans copiis.*

Extrema desunt.

CONTRA C. ANTONIVM, & L. Catilinam, competitores in toga candida.

Deest principium.

Omnia ex Asconio.] *Dico, P. C. superiore nocte, cuiusdam hominis nobilis, & valdè in hoc largitionis quæstu noti, & cogniti,[a] domum Catilinam, & Antonium cum sequestribus suis conuenisse.*

a fort. *domum Catilinæ, & Antonij cum sequestribus*

Quem enim aut amicũ habere potest is, qui tot cineis trucidauit, aut clientem, qui in sua ciuitate cum peregrino negauit se iudicio æquo certare posse?

Nec se iam tum respexit, cùm grauissimis vestris decretis absens .....

In iudiciis quanta vis esset, didicit, cùm est absolutus: si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

Populũ verò cùm inspectante populo, collũ secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, qua amentia inductus sit, ut contemneret, constituere non possum, utrùm æquo animo laturum putauit? an in suo familiarissimo non viderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter posse ferre?

Alter pecore omni vendito, & saltibus propè addictis, pastores retinet, ex quibus ait, se, cùm velit, subitò fugitiuorum bellum excitaturum. alter induxit eum, quem potuit, ut repentè gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit. præsente populo Romano factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis, Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit senatus, COS. prohibere. sed ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.

Te tamen, Q. Muci, tam malè de republica existimare, molestè fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas: quid? populus Romanus minùs diligenter scit sibi constituere defensorem, quàm tu tibi? qui, cùm te furti L. Calenus argueret, me potissimùm fortunarum tuarum patronum esse voluisti. & cuius tu consilium in tua turpissima causa delegisti; hunc honestissimarum rerum defensorem populus Romanus, auctore te, repudiare potest? nisi fortè hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilij esse vidisse.

Atque, ut istum omittam in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te verò, Catilina, consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum est? à quibus enim petis? à principibus ciuitatis? qui tibi, cùm L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt? à senatoribus? qui te auctoritate sua spoliatum ornamentis omnibus, vinctum penè Africa is oratoribus tradiderunt?

derunt? ab equestri ordine? quem trucidasti? à plebe? cui spectaculum eiusmodi tua crudelitas præbuit, vt nemo sine luctu adspicere, sine gemitu recordari posset?

Ascon.] *Quod caput etiam tum plenum anima, & spiritus, ad Syllam vsque ab Ianiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit.*

[a] *Quis? tu potes in defensione tua dicere, quod illi ne dixerunt quidem? tibi dicere non licebit.* a al. *Quid?*

Denique illi negare potuerunt, & negauerunt: tu tibi ne inficiandi quidem [b] * *impudentiæ locum reliquisti. quare præclara dicentur iudicia tulisse, testatem, aut si qui inficiantem Luscium condemnarunt, Catilinam absoluerint confitentem.* b fort. *porimpudētiam*

Is ergo negat se ignarum esse, cùm etiam illi, imperitos se homines esse, & si quem etiam interfecissent, imperatori, ac dictatori paruisse dicerent, ac negare quoque posse: Catilinam verò inficiari non posse.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, & despicis? an eam, quam reliqua vita es consequutus, cùm ita vixisti, vt non esset locus tam sanctus, quò non aduentus tuus, etiam cùm culpa nulla subesset, crimen afferret?

Cùm deprehendebare in adulteriis, cùm deprehendebas adulteros ipse, cùm ex eodem stupro tibi, & vxorem, & filiam inuenisti.

* *stupris se omnibus, ac flagitiis contaminauit, cæde nefaria cruentauit, diripuit socios, leges, quæstiones, iudicia violauit.*

Quid ego, vt violaueris prouinciam, prædicem, cuncto populo Romano [c] *clamante, ac resistente? nam vt te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus es. mentitos esse equites Romanos, falsas fuisse tabellas honestissimæ ciuitatis existimo: mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam vidisse puto nescio quid illos indices, qui te innocentem iudicarunt. O miser! qui non sentias, illo* c fort. *reclamante.*

iudicio te non absolutum, verùm ad aliquod seuerius iudicium, ac maius supplicium reseruatum.

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & penè acerbum, & luctuosum populo Romano diem, cum Cn. Pisone socio, neque alio nomine cædem optimatium facere voluisti.

An oblitus es, te ex me, cùm præturam peteremus, petisse, vt tibi primum locum concederem? quod cùm sæpiùs ageres, & impudentiùs à me contenderes, meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod auunculus nunquam impetrasset? Nescis, me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maximè beneficio, è postremo in tertium locum esse sublectum?

Qui posteaquàm illo, vt conati erant, Hispaniensi pugiunculo neruos incidere ciuium Romanorum non potuerunt, duas vno tempore conantur in rempublicam sicas destringere.

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem iam immisisse, cupidum Catilinæ, iudices, Quinctumq́, Curium, hominem Quæstorium.

Extremum deest.

Pro Q. Gallio.

Deest principium.

Aquil. & Quint. lib. 8. cap. 3.] * *vt clamor, [a] conuicium, vt symphoniæ cantus, videbar mihi videre alios intranteis, alios autem exeunteis. partim ex vino vacillanteis, partim hesterna potatione oscitanteis. versabatur inter hos Gallius, vnguentis oblitus, redimitus coronis. humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.*

a al. *vt conuicium,*

D. Hier. vit. cleric.] *Loquor enim quæ sum ipse nuper expertus vnus. Quidam poëta nominatus, homo perlitteratus, cuius sunt illa colloquia poëtarum, ac philosophorum, cùm facit Euripidem, & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem,*

atque

atque Epicurum differenteis, quorum ætates non annis, sed sæculis scimus esse disiunctas, quantos is plausus, & clamores mouet? multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul literas non didicerunt.

Quint.] *An ista, si vera essent, sic à te dicerentur?*

Cic. Bruto.] *Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, [a] sic ageres? præsertim cùm ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere voces, & querelas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaque (tantum afuit, vt inflammares nostros animos) somnum isto loco vix tenebamus,* a leg. sic ageres, præsertim cum ista eloquẽtia? cùm alienorum hom.

Non. logi.] *Ego certò scio, omneis logos, qui ludis dicti sunt, animaduertisse.*

Carif.] * *poëmatorum.*

Cetera desunt.

De proscriptorum libris IX.

Desunt cetera præter fragmentum quod sequitur.

Quint. lib. 11. c. 1.] *Quid enim crudelius, quàm homines honestis parentibus, ac maioribus natos, à rep. submoueri? sed ita legibus Sylla continetur status ciuitatis, vt his solutis, stare ipsa non possit.*

Contra contionem Q. Metelli.

Deest principium.

Fortun.] *Sic enim, vt opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente.*

Prisc. lib. 9.] * *permulsa, atque recreata est.*

Prisc. lib. 18.] * *nisi eorum exitio, non requieturam.*

Gell. lib. 18. c. 7.] *Adscendi in contionem, concursus est populi factus.*

Quint. lib. 9. c. 3.] *Qui indicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatũ adduci iussi: in senatu sunt positi.*

De consulatu suo,

Nonius.] *Quorum luxuries, fortunata censa peperit.*

In Clodium & Curionem.

Desunt multa, nec quæ restant, digeri possunt in vllum ordinem.

Non.] *Tu verò festinus, tu elegans, tu solus vrbanus, quem decet muliebris ornatus: quem incessus spaltriæ, qui lauare vultum, mollire vocemp otes.*

Non. Longus Speculum.] *Sed, credo, postquam tibi speculum allatum est, longè te à pulchris abesse sensisti.*

Non.] *Ae vide an facilè tu fieri potueris, cùm is factus non sit, cui tù concesisti.*

Non. Calantica.] *Tunc cùm vincirentur pedes fascijs, cùm calenticam capiti accommodares, cùm strophio accuratè præcingerere.*

Quint. lib.8.c.6.] *Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita, anteacta seruauit.*

Quint.lib.9.cap.2.] * *Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facilè à se deos placari posse arbitrabatur.*

Quint.] *Quo ex iudicio, velut ex incendio, nudus effugit.*

Cicero, ad Attic.] *Erras, Clodi: non te iudices vrbi, sed carceri reseruarunt: neque te retinere in ciuitate, sed exsulio priuare voluerunt. Quamobrem, Patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem: manet illa in rep. bonorum consensio; dolor accesit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum noui: quod erat, inuentum est. in vnius hominis perditi iudicio plures similes reperti sunt.*

De rege Ptolemæo.

Nisi vnicum hoc fragmentum esset, vix ipsam orationis inscriptionem teneremus.

Aqu.& Fortun.] *Difficilis ratio belli gerendi: at plena fidei, plena pietatis.*

Pro,

Pro M. AEMilio Scauro.

Fortun. August. in Rhet.) *Maximè fuit optandum M. Scauro, iudices, vt nullo suscepto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia.*

Asc.) circa Versum à primo XI.

Subijt etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio, tribuno pl. Reus factus est à Q. Seruili o Cepione, lege Seruilia, cùm iudicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato, nemo tam innocens videretur, vt non timeret illa. Ab eodem etiam lege varia custos ille reip. proditionis est in crimen vocatus: vexatus à Q. Vario tribuno pl. est, non multò antè.

Asc.) *Non enim tantùm admiratus sum ego illum virum, sicut omnes, sed etiam præcipuè dilexi, primus enim me flagrantem studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine præsidio fortunæ, quò contendisset, labore & constantia peruenire.*

Asc.) *Si me hercle, indices, pro L. Tubulo dicerem, quem vnum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti, aut conuiua si diceretur cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.*

Asc.) circa tertiam partem à me.

Sic, inquam, se, indices, res habet, neque hoc à me nouum disputatur, sed quæsitum ab alijs est.

Asc.) *Illa audiuimus: hoc verò meminimus ac penè vidimus, eiusdem stirpis & nominis P. Crassum, ne in manibus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Ac neque illius Crassi factum superioris, ijsdem honoribus vsus, qui fortissimus in bellis fuisset, M'. Aquillius potuit imitari.*

paulò pòst.

Asc.) *Quid verò alterum Crassum temporibus eisdem, num aut clarissimi viri, Iulij, aut summo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?*

Prisc. lib. 6.) *Cùm dare nollet Aris, dùm ex Sar-*

diana est fugere coactus.

Prisc.] *Arinus vxorem pellicatus dolore concitatam.*

Circa medium.

Asc.] *Neque verò hac ipsa quotidiana res App. Claudium, illa humanitate, & sapientia praeditum, per se ipsa mouisset, nisi hunc Claudij fratris sui competitorem fore putasset, qui siue patricius, siue plebeius esset (nondum enim certum constitutum erat) cum illo sibi contentionem fore putabat.*

Isid. lib.19.c.3.] *Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastruca tentauit?*

Marcell.] *Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum sentire debetis.*

Asc.] post duas parteis orationis.

Nam cùm ex multis vnus ei restaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cepione, propinquo suo: contra Scaurum, patrem suum, obsignauerat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas.

Asc.] post treis parteis orationis.

Praesertim cùm propinquitas, & celebritas loci suspicionem desidiae tollat, aut cupiditatis.

Asc.] *Ego porrò, qui Albanas habeo columnas clitellis eas apportaui.*

Quint.lib.5.c.13. *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti, depressam, caecam, iacentem domum pluris, quàm te, quàm fortunas tuas aestimasti.*

Seru.1.Georgic.] * *redimunt se ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.*

* *ab ipsa stiua mecum homines loquebantur.*

Asc.] *Hac cùm tu effugere non potuisses, contendes tamen, & postulabis, vt M. Aemilius cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum aui gloria, sordidissimae, leuissimae, vanissimae genti, ac propè dicam pellitis testibus condonetur?*

versu

versu à nouissimo. C L X.

Asc.] *Vndique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verùm etiã oculi inciderint. curia illa de grauissimo principatu patris, fortissimóque testatur. L. ipse Metellus, auus huius, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, iudices, vt salutem à nobis nepotis sui deprecarentur.*

Carisius.] * *vniuersè.*

Lamb. addit hoc, ex Quinti.] *Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam oblisit.*

Deest extremum.

Pro A. Gabinio, XV.

Desunt cetera, præter hoc.

Hier. Apol. aduers. Rufinum.] *Ego cùm omneis amicitias tuendas semper putaui summa religione, fide, tum eas maximè, quæ essent ex inimicitijs reuocatæ in gratiam: propterea quòd integris amicitijs officium prætermissum, imprudentia, vel (vt grauius interpretemur) negligentiæ excusatione defenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.*

Pro P. Quinctio.

Vlpian.] *Turpis occultatio sui.*

Pro M. Fonteio.

Marcell. lib. 15.] *Galli posthac dilutius potabunt, quod illi venenum esse arbitrabuntur.*

Quint. lib. 6. cap. 4.] *Mater tua, dum vixit, ludum, postquàm mortua est, magistros habuit.*

Aquila.] *Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatu amplissima copia è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.*

Cetera in ea, quæ inter reliquas orationes exstat.

De lege Agraria, Kal. Ian.

Deest initium.

Gell.lib.13.c.24.] *Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeij, sedente imperatore, X. viri vendent.*

Gell. ibidem] * *ex præda, ex manubijs, ex auro coronario.*

a L. venebit. Aqu.] [a] *Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellespontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Mysia & Phrygia item condicioni legiq; parebunt.*

Caris.] * *imberba iuuentute.*

Cetera in ea, quæ extat, in senatu habita.

In L. Pisonem.

Quint.lib.9.c.4.Diom.lib.2.] *Proh, dij immortales: qui hic illuxit dies?*

Seruius,] *Quæ te beluam ex vtero, non hominem fudit.*

Ascon.] *Insuper quidam fuit, id est, mercator, & præco. is cùm Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Cæsonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. filiam collocauit.*

Quint.lib.8.c.3.] * *Cùm tibi tota cognatio in serraco aduehatur.*

* circa versum à primo.

Ascon.] * *quod minimum in te specimen ingenij? ingenij autem? immò ingenui hominis, ac liberi, qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen?*

Asc.] circa versum à primo L X X X.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, vnde se is ortum gloriari solet: neque enim hac mea natura fert, nec municipij, præsertim de me optimè meriti, dignitas patitur.

Prisc.] *Hic cùm ad Padum Placentiæ fortè consedisset, paucis pòst annis in eam ciuitatem (nam tum erat ciuitas) adscendit, priùs enim Gallus, dein Gallicanus, extremò Semiplacentinus haberi est cœptus.*

Asc.] * circa versum à primo.

Lautiorem

Lautiorem pater tuus socerum, quàm C. Piso in illo luctu, non ei filiam meam collocaui, quem ego, potestas cùm omnium fuisset, vnum potissimùm delegissem.

Diomed.] *Proximè Pompeium sedebam.*

Lamb. addit ex Quinct.] *Caput opponis, cum eo coniscans.*

Ex commentariis lib. XIII.

Diomed.] * *re vendita, iterum emta.*

INDEX EPISTOLARVM M. Tullij Ciceronis quarum deinceps subiiciuntur Fragmenta.

INDEX FRAGMENTORVM EX EPISTOLIS.

INCERTARVM EPISTOLArum ex M. T. Ciceronis ad M. Titinium epistolis.

Suet. cl. Rhet.] *Equidem memoria teneo, pueris nobis primùm Latinè docere cœpisse L. Plautium quemdam, ad quem cùm fieret concursus, quòd studiosis*

studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

Ad Cornelium Nepotem epist. lib. II.

Macr. lib. 2. c. I. Saturn.] *Itaque nostri cùm omnia, quæ dixissemus, dicta essent: quæ facetè, & breuiter, & acutè locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicteria voluerunt.*

Ad eundem ex libro incerto.

Prisc. lib. 8.] *Hoc restiterat etiam, vt à te fictis aggrederer donis.*

Prisc. ibid.] *Qui habet, vltrò appetitur, qui est pauper, aspernatur.*

Suet. in Iul. Cæs.] *Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententijs aut acutior, aut crebrior? qui verbis aut ornatior, aut elegantior?*

Marcel.] *Neque enim quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas: vel, vt alio modo definiam, Felicitas, est fortuna, adiutrix consiliorum bonorum: quibus qui non vtitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis, impiisque consilijs, quibus Cæsar vsus erat, nulla potuit esse felicitas: feliciórque meo iudicio Camillus exsulans, quàm temporibus ijsdem Manlius, etiamsi, id quod cupierat, regnare potuisset.*

Ad C. Cæsarem epist. lib. I.

M. Cicero G. Cæsari, S.

Nonius. Dicare] *Balbum quanti faciam, quámque ei me totum dicauerim, ex ipso scies.*

Non. Consequi Honor.] *Tum cùm ea, quæ es ab senatu summo cum honore consecutus.*

Non. Improbum] *Debes odisse improbitatem eius, quia impudentissimum nomen delegerit.*

Non. Tueri.] *Vt sciret, maiore cura tuenda esse quæ parta sunt.*

Ad eundem epist. lib. II.

Non. Locare.] *vel quòd locatio ipsa pretiosa.*

Non. Putare.] *Quod sapiētes homines, ac boni putāt*

Caris. lib. I.] *Neque pro cauto, ac diligente se castris continuit.*

Non. Monumentum.] *Sed ego quæ monumenti ratio sit, nomine ipso ad memoriam magis speis spectare debet posteritatis, quàm ad præsentis temporis gratiam.*

Ad eundem epist. lib. III.

Non. Dimittere.] *Quæ si videret,*[a] *non de exercitu retinendo tueri, sed eo tradito, aut dimisso.*

Non. Contemno.] * *amici nonnulli à te contemni, ac despici, ac pro nihilo haberi senatum* [b] *velint.*

a *for.* non te exercitu ret.

b *al.* volūt.

Ad eundem ex lib. incerto.

Non. Leuare.] *Iam amplitudinem, gloriámque tuam magno mihi ornamento fore existimo, quòd me leuas cura.*

Non. Consequi,] *Extrema verò nec quanta, nec qualia sint, verbis consequi possum.*

Ad Cæs. iuniorem epist. lib. I.

Cicero Cæsari iuniori S.

Omnia. ex Nonio, Sagum.] *Pridie nonas Febr. cùm ad te literas manè dedissem, descendi ad forum rogatus, cùm reliqui consulares sagati vellent descendere.*

Aditus.] * *& aut ad consules, aut ad te, aut ad Brutum adissent, his fraudi ne esset, quòd cum Antonio fuissent.*

Relatum.] *Sed hæc viderimus, cùm legati responsa retulerint.*

Vindicare.] *Quasi si me ad id beneficium arcesseres, quo per te me vnà cum repu. in libertatem vindicassem.*

Accipere. *Rogare.*] *Roga ipsum quemadmodum ego eum Arimini acceperim.*

Cunctari.] *Sed citò pœnituit, domum redijt, ceteri cunctabantur.*

Opinio

Opinio.] *Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.*

Comparare.] * *neminem tibi profectò hominem ex omnibus aut anteposuissem vnquam, aut etiam comparassem.*

Expedire.] *Ex ceteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cùm legionibus victricibus erunt, quæ spopondimus, persoluenda.*

Confectum.] *In singulas regulas impositis sexcentis, sexcenties confici posse.*

Ducere.] *Ne res duceretur, fecimus vt Hercules Antianus in alium locum transferretur.*

Inuoluere.] *Sed quòd videret nomine pacis bellum inuolutum fore.*

Ignoscere.] *à concedere. Quod mihi & Philippo vacationem das, bis gaudeo:* [a] *nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.*

a fort. *nam & præterita ignoscis.*

Ferox.) *Itaque vereor, ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo iudicia.*

Ad eundem epist. lib. II.

Omnia, ex Nonio.) Insulsum. *Sed ita locutus insulsè est, vt mirum senatus conuicium exceperit. In quo tua me prouocauit oratio, mea consecuta est signis.*

Confectum.) *Bellum, vt opinio mea fert, ex consensu ciuitatis confectum iam haberemus.*

Constat.) * *cùm constet, Cæsarem Lupercis id vectigal dedisse, qui antè poterat id constare?*

Deiicere.) *Adest, Albe, nescio quis Claudius, quem cùm restitui iussisset, Ancone cum eo deiectus est ex senatusconsulto.*

Insolens.) * *insolent, arrogans, iactans.*

Secundum.) *Scriptum erat equestre prælium valde secundum, quin potiùs aduersum.*

Mereri.) *Quem perisse ita de rep. merentem consulem, vehementer doleo.*

Præstare.) *Tu si meam fidem præstiteris, quod confido te esse facturum.*

Spurcus.

Spurcus.) *Cùm iter facerem Claternam tempestate spurcissima.*

Locuples.) *Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.*

Paludatus.) *Antonius demens ante lucem paludatus.*

Ad eundem epist. lib. III.

Non. inuehi.) *Itaque in eum palàm vehementer est inuectus.*

Non. Antiquus.) *Ego autem antiquissimum Scythis oriundum, quibus antiquior lætitia est, quàm lucrum.*

Ad eundem ex lib. incerto.

Non. Opinio.) *Posthac quod voles à me fieri, scribito, vincam opinionem tuam.*

Non. Promittere.) *Promissa tua memoriâ teneas.*

Ad C.Pansam epist.lib. I.

M.Cicero C.Pansæ, S.D.

Non. Humaniter. & Prisc.lib. 15.) *De Antiocho fecisti humaniter: quem quidem ego semper dilexi, méque ab eo diligi sensi.*

Non. Inaudire) * *quorum erupit illa vox, de qua ex te primùm quiddam inaudieram.*

Ad eundem epist. lib. III.

Non. Concalfacere.) *Nos Ventidianis rumoribus concalfecimus.*

Ad A.Hirtium epist. lib. II.

Non. Error.) *Quâ in re si mediocriter lapsus sum, defendas velim tolerabile erratum.*

Ad eundem epist. lib. V.

Non. Impertio.) *Et quoniam, vt hoc tempus est, nihil habeo, patriæ quod impertiam.*

Ad eundem epist.lib. IX.

Non. Interfici.) *Dices, quid, quæso, istuc intererat? nescio, nisi tamen erat mihi verendum sæpius ne qui casus perimeret superiora.* Sic hæc X. L.sunt emendata.

Ad eundem ex lib.incerto.

Non. Vetustiscere à veterascere.) *Cùm enim nobilitas*

nobilitas sit nihil aliud, quàm cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videt ad gloriam, generis antiquitatem desideret?

Nonius. Lutum.) * *luta & limum aggerebant.*

Ad M. Brutum epist. lib. VII.

Non. Experiri.) *His contraria, atque parata, vt esse solent, expertus sum.*

Ad eundem Epist. lib. VIII.

Non. doct. indag.) *Et quòd te tantùm amat, vt vel me audeat prouocare.*

Has Ciceronis epistolas treis integras, & vnam extremo carentem, & vnam Bruti integram: vt à Germanis accepimus, ita tibi lector reddimus: atque inter Fragmenta, secuti Andr. Patricium Nidecicũ, collocauimus. Quamuis enim eas in nullo veteri exemplari inuenerimus, tamen nec Germanis fidem derogare (qui se in vetusto codice eas reperisse testati sunt) nec nostrum alterutram in partem iudicium interponere voluimus. Si quis tamen sententiam nostram exquirat, videntur nobis Germanæ Bruti & Ciceronis esse.

AD EVNDEM EX LIBRO INCERTO.

CICERO BRVTO, S.

CVM hæc scribebam, res existimabatur in extremum adducta discrimen. tristes enim de Bruto nostro literæ, nuntiiq; adferebantur. me quidem non maximè conturbabant, his enim exercitibus, ducibusq; quos habemus, nullo modo poteram diffidere. Neque assentiebar maiori parti hominum. fidem enim consulum non condemnabam, quæ suspecta vehemen

vehementer erat. Desiderabam nonnullis in rebus prudentiam, & celeritatem, qua si essent usi, iampridem [a] *rem recuperassemus. non enim ignoras, quanta momenta sint in republica temporum, & quid intersit, idem illud utrum antè, an pòst decernatur, suscipiatur, agatur. Omnia, quæ seuerè decreta sunt hoc tumultu, si aut, quo die dixi sententiam, perfecta essent, & non in diem ex die dilata, aut quo ex tempore suscepta sunt, ut agerentur, non tardata, & procrastinata, bellum iam nullum haberemus. Omnia, Brute, præstiti reipub. quæ præstare debuit is, qui esset eo, quo ego sum gradu, senatus, populiq; iudicio collocatus: nec illa modò, quæ nimirum sola ab homine sunt postulanda, fidem, vigilantiam, patriæ caritatem. ea sunt enim, quæ nemo est, qui non præstare debeat. Ego autem ei, qui sententiam dicat in principibus de repub. puto etiam prudentiam esse præstandam. Nec me, cùm mihi tantum sumserim, ut gubernacula reipub. prenderem, minùs putarim reprehendendum, si inutiliter aliquid senatui suaserim, quàm si infideliter. Acta quæ sint, quæq; agantur, scio perscribi ad te diligenter. Ex me autem illud est, quod te velim habere cognitum, meum quidem animum* [b] *in aciem esse, neque respectum ullum quærere, nisi me utilitas ciuitatis fortè conuerterit. Maiores autem partes animi te, Cassiumq; respiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, ut intelligas, aut si hoc tempore bene res gesta sit, tibi meliorem remp. esse faciendam, aut si quid offensum sit, per te eandem recuperandam.*

a L. remp. recuperasse mus.

b L. in acie esse.

CICERO BRVTO, S.

PLANCI *animum in remp. egregium, legiones, auxilia, copias, ex literis eius, quarum exemplum tibi missum arbitror, perspicere potuisti, Lepidi tui necessarij (qui secundum fratrem affines habet, quos oderit proximos) leuitatem, & inconstantiam, animumq; semper inimicum reipub. iam credo tibi ex tuorum literis esse perspectum. nos exspectatio sollici-*

citat, quæ est omnis iam in extremum adducta discrimen. est enim spes omnis in Bruto [a] *expediendo, de quo vehementer timebamus. Ego hic cum homine furioso satis habeo negotij, Seruilio, quem tuli diutius, quàm dignitas mea patiebatur: sed tuli reipublicæ causa, ne darem perditis ciuibus hominem sanum illum quidem, sed tamen nobilem, quò concurrerent: quod faciunt nihilominus: sed eum alienandum à rep. non putabam. Finem feci eius ferendi. cœperat enim esse tanta insolentia, vt neminem liberum duceret. In Planci verò causa exarsit incredibili* [b] *dolore, mecumq́; per biduum ita contendit, & à me ita fractus est, vt eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atque in hac contentione ipsa, cùm maximè res ageretur* [c] *ad V. idus Apr. literæ mihi in senatu redditæ sunt à Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cùm recitauissem, cecidit Seruilius, complures præterea sunt enim insignes aliquot, qui improbissimè sentiunt. sed acerbissimè tulit Seruilius, assensum esse mihi de Planco. Magnum illud monstrum in rep. est: sed quo*

* cetera desunt.

a *aliàs*, expedienda *non pl.*

b *fort.* furore.

c L. ad. V. id.

BRVTVS CICERONI, S.

LITERAS *tuas valde exspecto, quas scripsisti post nuntios nostrarum rerum, & de more Trebonij. non enim dubito, quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & ciuem optimum amisimus, & prouinciæ possessione pulsi sumus, quàm* [a] *recuperari facile est.* [b] *Neque minùs turpe, aut flagitiosum erit, pòst recuperari. Antonius adhuc est nobiscum: sed medius fidius, & moueor hominis precibus, & timeo, ne illum aliquorum furor excipiat: planè æstuo. Quod si scirem, quid tibi placeret: sine sollicitudine essem. id enim optimum esse, persuasum esset mihi. Quare quàm primùm fac me certiorem, quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, vltrò quidem à Murco, & à Marcio, & ab exercitu ipso* [c] *accersitus. Ego scripsi ad tertiam sororem*

a *aliàs*, recuperare

b *aliàs*, Neque minùs turpe, aut flagitiosum erit, si potest, pòst recuperari.

c L. accessitus.

sororem, & ad matrem, ne prius ederent hoc, quòd optimè, ac felicissimè gessit Cassius, quàm tuum consilium cognouissent, tibiq; visum esset. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kalendis Ian. vsus es: altera, de literis meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet hoc exspectas, dum eas laudem. Nescio, animi, an ingenij tui maior in his libellis laus contineatur. Iam concedo, vt vel Philippici vocentur, quòd tu quadam epistola iocans scripsisti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia, & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, vt aliqua pars militum istinc mittatur nobis, vel secreto consilio aduersus Pansam, vel actione in senatu: altera, quæ magis est necessaria, neque meo exercitui magis quàm reliquorum. Hoc magis doleo, Asiam nos amisisse, quam sic vexari à Dolabella audio, vt iam non videatur crudelissimum eius facinus, interfectio Trebonij. Vetus Antistius me tamen pecunia sublenauit. Cicero filius tuus sic mihi se probat, industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, vt prorsus numquam dimittere videatur cogitationem, cuius sit filius. Quare quoniam efficere non possum, vt pluris facias eum, qui tibi est carissimus, illud tribue iudicio meo, vt tibi persuadeas non fore illi abutendum gloria tua, vt adipiscatur honores paternos. Kalend. Aprilib. Dyrrachio.

CICERO BRVTO, S.

DATIS *manè ad. III. idus April. Scaptio literis, eodem die tuas accepi, Kalendis April. Dyrrhachio datas, vesperi. itaque manè pridie idus April. cùm à Scaptio certior factus essem, non esse eos profectos, quibus pridie dederam, & statim ire, hoc paululum exaraui, ipsa in turba matutina salutationis. De Cassio lætor, & reip. gratulor: mihi etiam, qui repugnante, & irascente Pansa, sententiam dixerim, vt Dolabellam bello Cassius persequeretur. Et quidem audacter dicebam, sine nostro S. C. iam illud cum*

bellum gerere. De te etiam dixi tum, quæ dicenda putaui. Hæc ad te oratio perferetur, quoniã te video delectari Philippicis nostris. Quod me de Antonio consulis: quoad Bruti exitum cognorimus, custodiendum puto. Ex his literis, quas mihi misisti, Dolabella Asiam vexare videtur, & in ea se gerere teterrimè. Compluribus autem scripsisti, Dolabellam à Rhodijs esse exclusum: qui si ad Rhodum accessit, videtur mihi Asiam reliquisse. Id si ita est, istic, tibi censeo commorandum. sin eam semel cepit, mihi crede, non erit. atque in Asiam ei, seo persequendũ. Nihil mihi, viderís, hoc tẽpore, melius acturus. Quòd egere te duabus necessarijs rebus scribis, supplemento, & pecunia, difficile consilium est. non enim mihi occurrunt facultates, quibus vti te posse videam, præter illas, quas senatus decreuit, vt pecunias à ciuitatibus mutuas sumeres. De supplemento autem non video, quid fieri posit. tantum enim abest, vt Pansa de exercitu suo,
a.l. dilectu *aut* [a] *delectu tibi aliquid tribuat, vt etiam molestè ferat, tam multos ad te ire voluntarios. quomodo equidem credo, quòd ijs rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas esse arbitraretur: quomodo autem multi suspicantur, ne te quidem nimis firmum esse velit: quod ego non suspicor. Quod scribis te ad Tertiam sororem scripsisse, vt ne prius ederent ea, quæ gesta à Casio essent, quàm mihi visum esset: video te veritum esse, id quod verendum fuit, ne animi partium Cæsaris, quomodo etiam nunc partes appellantur, vehementer commouerentur. Sed antequam tuas literas accepimus, audita res erat, & peruulgata: tui etiam tabellarij ad multos familiareis tuas literas attulerant. Quare neque supprimenda res erat, præsertim cùm id fieri non posset, neque si posset, non diuulgandum potiùs, quàm occultandum putaremus. De Cicerone meo, & si tantum est in eo, quantum scribis: tantum scilicet, quantum debeo, gaudeo: & si quòd amas eum, eo maiora facis, id ipsum incredibiliter gaudeo, à te eum diligi.*

CICERO BRVTO S. D.

QVAE literæ tuo nomine recitatæ sunt idib. Apri. in senatu, eodemq; tempore, Antonij credo ad te scripsisse tuos: quorũ ego nemini concedo. Sed nihil necesse erat eadẽ omneis: illud necesse, me ad te scribere, quid sentirẽ de tota cõstitutione huius belli, & quo iudicio essem, quaq; sententia. volũtas mea, Brute, de summa rep. semper eadem fuit, quæ tua: ratio quibusdã in rebus, non enim omnibus paulò fortasse vehementior. Scis, mihi semper placuisse, non rege solùm, sed regno liberari remp. Tu lenius, immortali omnino cum tua laude: sed quid melius fuerit, magno dolore [a] sentimus. Retenti illo tempore tu omnia ad pacẽ, quæ oratione confici non poterant: ego omnia ad libertatem, quæ sine pace nulla est. pacem ipsam bello atque armis effici posse arbitrabar. Studia non deerant arma poscentium, quorum repressimus impetum, ardoremq; restinximus. Itaque res in eum locum venerat, vt nisi Cæsari Octauiano Deus quidã illam mentem dedisset, in potestatem perditissimi hominis & turpissimi M. Antonij, veniendum [b] fuit: quorũ vides hoc tempore ipso quod sit, quantũq; certamẽ. Id profectò nullũ esset, nisi cõseruatus esset Antonius. Sed hæc omitto. res enim à te gesta memorabilis, & penè cælestis, [c] repellit omneis reprehensiones: quippe, quæ ne laude quidẽ satis idonea affici possit. exstitisti nuper vultu seuero: exercitum, copias, legiones idoneas per te breui tempore cõparasti. Dij immortales! qui ille nuntius, quæ illa literæ, quæ lætitia senatus, quæ alacritas ciuitatis erat? Nihil vmquam vidi tam omnium consensione laudatum. Erat exspectatio reliquiarũ Antonij, quẽ equitatu, [a] legionibus magna ex parte spoliaras. Et quoque habuit exitum optabilem. Nam tuæ literæ, quæ recitatæ in senatu sunt, & imperatoris & militum virtutem, & industriam tuorum, in quibus Ciceronis mei declarant. Quòd si tuis placuisset de his literis referri, & nisi in tempus turbulentissimum, post discessum Pansæ consulis, incidissent

a al. sensimus.

b L. fuerit:

c for. refellit

a L. legionibusq;

honos quoque iustus, & debitus dijs immortalibus decretus esset. Ecce tibi idibus April. aduolat manè Celer Pilius: qui vir, dij boni, quàm grauis, quàm constans, quàm bonorum in reip. partium! Hic epistolas affert duas: vnam, tuo nomine: alteram Antonij. dat Seruilio tribuno pl. ille Cornuto: recitantur in senatu, ANTONIVS PROCOS. *Magna admiratio, vt si esset recitatum,* DOLABELLA IMPERATOR, *à quo quidem venerant tabellarij: sed nemo Pili similis, qui proferre literas auderet, aut magistratibus reddere. Tuæ recitantur, breues illæ quidem, sed in Antonium admodum lenes. vehementer admiratus senatus. mihi autem non erat explicatum, quid agerem. falsas dicerem? quid si tu eas approbasses? confirmarem? non erat dignitatis tuæ. itaque ille dies silentio. Postridie autem cùm sermo increbuisset, Piliusq; oculos vehementiùs hominum offendisset, natum omnino est principium à me. De procos. Antonio multa: Sextius causæ non defuit. Pòst mecum, quanto suum filium, quanto meum in periculo futurum, b diceret, si contra procos. arma tulissent. Nosti hominem: causæ non defuit. Dixerunt etiam alij, Labeo verò noster, nec signum tuum in epistola, nec diem appositum, nec scripsisse ad tuos, vt soleres. Hoc cogere volebat, falsas literas esse, & si quæris, probabat. Nunc tuum est consilium, Brute, de toto genere belli. video te lenitate delectari, & eum putare fructum esse maximum. Præclarè quidem, sed alijs rebus, alijs temporibus locus esse solet, debetq; clementiæ. Nunc quid agitur Brute? templis deorum immortalium imminet hominum egentium, & perditorum spes, nec quidquam aliud decernitur hoc bello, nisi vtrum simus, néche. Cui parcimus? aut quid agimus? His ergo consulimus, quibus victoribus vestigium nostrum nullum relinquetur? Nam quid interest inter Dolabellam, & quemuis Antoniorum trium? quorum sicui parcimus, duri fuimus in Dolabella. Hæc vt ita sentiret senatus, populusq;*

b *verbum* diceret, *videtur deiendum.*

pulusq; Rom. & si res ipsa cogebat, tamen maxima ex parte nostro consilio, atque auctoritate perfectum est. Tu si hanc rationem non probas, tuam sententiam defendam, non relinquam meam. Neque dissolutum à te quidquam homines exspectant, [a] nec crudele. huius rei moderatio facilis est, vt in duces vehemens sis, in milites liberalis, Ciceronem meum, mi Brute, velim quàm plurimùm tecum habeas. Virtutis disciplinam meliorem reperiet nullam, quàm contemplationem, atque imitationem tui. [b] XVI. Kalendas Maij.

a L. neque crud.

a aliàs, XIII.

Non. Amare & diligere. & Contentus.] *Sic igitur facies, & me aut amabis, aut quo contentus sum, diliges.*

Quint. lib. 5. c. 10.] *Veritus fortasse, ne nos in Catonem nostrum transferamus illinc mali aliquid: etsi argumentum simile non erat.*

Quint. lib. 8. c. 3.] *Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam indico.*

Quint. ibid.] * *& eum amorem, & eum, vt hoc verbo vtar, fauorem in consilium aduocabo.*

Quint. lib. 9. c. 3.] *Ego cùm in gratiam redierim cum Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompeium: ego ergo cùm redierim.*

Quint. ibidem.] *Sermo nullus, scilicet nisi de te. quid enim potius? Tum Flauius, Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui.*

Quint. ibidem.] *Præstat enim nemini imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim viuere honestè licet, cùm hoc viuendi nulla conditio est.*

Quintil. libro tertio, capite 10.] *Simne bonus vir, si hoc suadeam? minimè. Suasoris enim est finis, vtilitas eius, cui quisque suadet. At recta sunt. quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus.*

Quint. lib. 8. c. 6.] *Populo imposuimus, & oratores visi sumus.*

Quint. lib. 6. c. 4.] *Res mihi inuisa visa sunt, Brute.*

Ad M. filium, lib. II.

Prisc. lib. 8. &. lib. 10.] *Quare effice, & elabora vt excellas.*

Ad eundem lib. II.

Non. Commodare.] *Cui ego, quibuscumque rebus potero, libentissimè commodabo.*

Ad eundem ex libro incerto.

Diom. lib. 1.] *Ceris delitis.*

Lactant. lib. 4. c. 14. *Philosophia quidem præcepta noscenda, viuendum autem ciuiliter.*

Ad Licinium Caluum, lib. I.

Prisc. lib. 9.] *Tuli molestè, quod literæ delitæ sunt mihi à te redditæ.*

Non. Auguro.] *Præsentit animus, atque augurat quodam modo, quæ futura sit suauitas.*

M. T. C. ad Q. Axium, epist. lib. I.

Fronto.] *Ad M. Bibulum adierunt.*

Fronto.] *Si tu nos aliquid adiutare potes.*

Suet. in Iul. Cæs.] *Cæsar in consulatu confirmauit regnum, de quo ædilis cogitarat.*

Ad Catonem epistola.

Nonius. Plus & multum.] *Nec idcirco mihi desiderandum esse dignitatem meam, quòd eam multi impugnarint, sed eò magis recolendam, quòd plus desiderarint.*

Ad Cerelliam epistola.

Quint. lib. 6. c. 4.] *Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.*

Ad L. Plancum.

Gellius lib. 1. c. 21.] *Nam neque deesse reipublicæ volo, neque superesse.*

Ex epistola incerta.

Quint. lib. 9. c. 3.] *Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari.*

Quint. lib. 6. c. 4.] * a *Ne vlli sunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius.*

a *for.* Næ illi sunt *&c.*

INDEX

INDEX LIBRORVM Philosophicorum M. Tullij Ciceronis, quorum deinceps subsequuntur fragmenta.

***

Oeconomica è Xenophonte, libri III.
Protagoras, ex Platone.
De rep. lib. VI. in quorum vltimo ineſt Somnium Scipionis.
De iure ciuili liber.
De auguriis lib.
Hortenſius, vel, De Philoſophia.
M. Cato, ſeu Laus M. Catonis.
De gloria lib. II.
De conſolatione.
De ſuis conſiliis.
De virtutibus.
De notis.
Chorographia.
Pręterea fragmenta nonnulla librorum Academic.
De natura Deorum.
De diuinatione.
De legibus.
De fato.
Timæi, ex Platone.

OECONOMICORVM EX XENOPHONTE, LIBER I.

***

Prisc. lib. 8.] *Homo ex eo numero hominum, qui apud nos hoc nomine dignantur.*

Colum. lib. 12. cap. 1.] *Maritale coniugium, sic comparatum est natura, vt non solùm iucundissima, verùm etiam vtilissima vitæ societas iniretur, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret. propter hoc mas cum fœmina est coniunctus: deinde vt ex hac eadem societate mortalibus adiutorio senectutis, nec minùs propugnacula præparentur: tum etiam, cùm victus & cultus humanus, non, vti feris, in propatulo, ac siluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus esset, necessarium fuit, alterutrum foris sub dio esse, qui labore, & industria compararet: intus, qui tectis reconderet, atque custodiret: si quidem vel rusticari, vel nauigare, vel etiam alio genere negotiari necesse erat, vt aliquas facultates acquireremus. Cùm verò paratæ res sub tectum essent congesta, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cetera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. nam & fruges, & cetera alimenta terrestria indigebant tecto: & ouium, ceterarumq; pecudum fœtus, atque fructus clausiro custodienda erant, nec minùs reliqua vtensilia, quibus, aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur: Quare cùm & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret: iure, vt dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensem, & extraneam. itaque viro calores,*

calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est, rusticationis, & militarium stipendiorum, distribuit: mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligentiæ assignauerat, idcircò timidiorem reddidit, quàm virilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quòd autem necesse erat, foris, & in aperto victum quærentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcircò virum, quàm mulierem, fecit audaciorem. Quia verò patris opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia: non minorem fœminæ, quàm viro, earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam, quòd simplex natura non omneis res commodas amplecti [a] *volebat, idcircò alterum alterius indigere voluit: quoniam, quod alteri deest, præstò plerumque est alteri.* a fort. *poterat,*

Colum. lib. 12. cap. 2.] *Nam vetus est prouerbium,* paupertatem certissimam esse, quum alicuius indigeas, *vti eo non posse, quia ignoretur, vbi proiectum iaceat, quod desideretur. itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet, nihil esse pulcrius in omni ratione vitæ, dispositione, atque ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sæpè cognoscere. Nam vbi chorus canentium, non certis modis, neque numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere videtur. At vbi certis numeris, ac pedibus, velut facta conspiratione consensit, atque concinuit: ex eiusmodi vocum concordia, non solùm ipsis canentibus, amicum quiddam, & dulce resonat, verùm etiam spectantes, audientesq; lætissima voluptate permulcentur.*

Donat. in Ter.] *Quid igitur, proh deûm immortalium! primùm eam docebas? quæso.*

Colum.] *Præparatis idoneis locis, instrumentum.*

&

& supellectilem distribuere cœpimus, ac primùm ea secreuimus, quibus ad res diuinas vti solemus: posteà mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur: deinde virilem: item dierum solemnium ornatum, nec minùs calceamenta vtrique sexui conuenientia, tum iam seorsum arma, ac tela seponebantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur: pòst, quæ ad cibum conficiendum [a] *vasa (vt assolent) constituebantur: inde, quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur: posteà ex iis, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset, seposuimus: quod annuum quoque, in duas partes diuisimus. nam sic minùs fallit, qui exitus futurus sit. Hæc posteaquàm omnia secreuimus, tum suo quæque loco disposuimus: deinde, quibus quotidie seruuli vtuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipsa iis, qui vti solent, tradidimus, & vbi ea ponerent, demonstrauimus, & vt salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentum vtimur,* [b] *hæc primò tradidimus, & loca singula demonstrauimus, & cuique sua annumerauimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eamq; admonuimus, vt quodcumque opus esset, sciret vnde daret: & meminisset, atque adnotaret, quid, & quando, & cui dedisset, & cùm recepisset, vt quidque suo loco reponeret.*

a L. *vasa vsui sunt.*

b L. *hæc promæ tradidimus.*

M. T. C. OECONOMICORVM EX XENOPHONTE, Lib. II.

Colum. lib. 2. cap. 1.] *Vtrúmne Ischomache, inquam, si res familiaris desiderasset, mercari villicum tanquam fabrum, an ipse instituere consueuisti?*

Ego

Ego verò ipse instituo. Etenim, qui me absente in meum locum substituitur, & vicarius mea diligentia succedit, is ea, quæ ego, scire debet.

EIVSDEM OECONOMICORVM EX XENOPHONTE, Lib. III.

Nonius. Interfici.] *Nullo modò facilius arbitror posse, neque herbas arescere, & interfici: neque terram ab sole percoqui.*

Quint. lib.12. cap.5. Non. Profligare.] *Cùm verò affecta iam propè æstate, uvas à sole mitescere tempus est.*

Macr. lib.3. cap.20.] *Qui neque serit vitem, neque quæ sata est, diligenter colit: oleum, ficus, poma non habet.*

Caris. lib.1.] *apes in alvearium concesserunt.*

Cicero de Senectute.] *Cùm ad Cyrum minorem, Regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperij gloria Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset Sardis, eiq́; dona à socijs attulisset: & ceteris in rebus comis erga Lysandrum, atque inmanus Rex fuit, & ei quendam conseptum agrum, diligenter consitum, ostendit. Cùm autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suauitatem odorum, qui* [a] *afflarentur è floribus, tum dixit, Mirari se non modò diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta. Et Cyrus respondit: Atqui ego ista sum omnia dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysander, intuens eius purpuram, & nitorem corporis, ornatumq́; Persicum, multo auro, multisq́; gemmis, dixit: Rectè verò te, Cyre, beatum*

a al. *efflarentur*

beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna coniuncta est.

Seruius in 2.Georg.] * *Scrobes.*

M.T.C. Protagoras ex Platone.

Prisc. lib. 6.] *Quid tu? vnde tandem appares, ô Socrate? an id quidem dubium non est, quin ab Alcibiade?*

Prisc. lib. 8.] *Nunc à vobis, Protagora, & Socrate, postulo, concedatis alteri, & inter vos de huiusmodi rebus controuersemini, non concertetis.*

Prisc. lib. 6.] *Quæ igitur potest esse indignitas voluptatis ad molestiam, nisi in magnitudine, aut longitudine alteriusutrius posita?*

Donatus in Phormion.] *Confirmandi genera compluria.*

FRVSTA, SEV FRAGMENTA M. T. C. LIBRORVM sex de Republica.

***

EX M. T. C. DE REPVB. LIBRO I.

Fronto.] *Nunciatum est, venire Lælium, domoq; iam exisse.*

Non. Propter.] *Eum quoque vt salutauit, propter Tuberonem iussit assidere.*

Fronto.] *Negotij publici expers.*

Non. Cituma.] *Quare, si placet, deduc orationem tuam de cœlo ad hæc cituma.*

Diomed.] *Quasi alius assimulare rempublicam ac meliùs non possit, aut omninò non possit.*

Non. Accommodatum.] * *expositamq; ad exemplum nostræ reipublicæ, accommodabo ad eam, si potero, omnem illam orationem, quæ est mihi habenda de optimo ciuitatis statu.*

Non.

Non. Vrbs à ciuitate.] *Quam cùm locis, manuq; sepsissent,eiusmodi coniunctionem tectorum, oppidum,vel vrbem appellarunt,delubris distinctam, spatiisq; communibus. omnis ergo populus, qui est talis cœtus multitudinis, qualem exposui, ciuitas est:* [1] *omnis ciuitas, quæ est constitutio populi respublica.*

D.August.epist.5.] * *breui multitudo diuersa, atque vaga concordia ciuitas facta erat.*

Non. Cognoscere.] *Cognoscere,mehercule,inquit, consuetudinem istam,& studium,sermonemq;.*

Seneca lib.19.epist.] * *duos Romanos Reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur.* [2] *Anci Marcij pater quoque ignoratur,tantùm hic Marcius Numa nepos dicitur.*

Non. Dimittere.] *Tum instituti annui consules, tum dimissi populo fasces.*

Seneca lib. 19. epist.] * *prouocationem ad populum etiam à Regibus fuisse.*

Non. Horrendum ab horrido.] *Horum enim seueritatem dicitur inhorruisse primùm ciuitas.*

Seneca lib. 19. epist.] *Quem nos dictatorem dicimus, & in historia ita nominari legimus, apud antiquos magister populi vocatus est, quòd qui ab illo nominatur,magister equitum est.*

Cicero 6.ad Att.9.] * *Cn.Flauius fastos protulit.*

Fronto.] *Ipsa cognitio nos delectauit.*

Non. Aemulus.] *Quomodo enim iudicatur iste optimus, aut optimatium æmulus doctrina, artibus,studiis:audio, quando?*

Non.[3]] *Sed audisse te credo,* [a] *tum verò Platonem, Socrate mortuo, primùm in Ægyptum discendi causa,pòst in Italiam contendisse.* a L. Tubero

Non. Anima.] *Tum virtute,labore, industria,quæreret summi viri indolem, nisi nimis animosè feras natura illum nescio quo pacto.*

Non. Consitura.] *Quæ videlicet ille non ex agri consi*

confitura, quam cernebat, sed ex doctrina indiciis interpretabatur.

Non. Antiquus. Antiquior.] *Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quàm is, qui, vt aiunt, creauerit: maior ei profectò, quàm parenti, debetur gratia.*

Non. Pignerari.] *Sed vt plurimas, & maximas nostri animi, ingenij, consilij prima ipsa sibi ad vtilitatem pigneraretur.*

Non. Conducere.] *Facillimam autem in ea republica esse posse concordiam, in qua idem conducat omnibus.*

Non. Firmitudo.] *Habent æquabilitatem quandam, qua carere diutiùs vix possunt liberi, deinde firmitudinem.*

Non. lib. de doct. indagine.] *Nec tantùm Karthago habuisset opum sexcentos ferè annos sine consiliis, & disciplina.*

a al. *túnc cùm es iratus.*

Non. Dominatus.] *Quid?* b *tunc cùm es iratus, permittis illi iracundiæ dominatum animi tui?*

Non. Anima.] *Ergo non probares consilio pulso libidines, quæ sunt innumerabiles, iracundias,* 4 *quæ terrent omnia. Ego verò nihil isto animo, nihil ita animato homine miserius ducerem.*

Non. Inuitare.] *Denique ipsa natura non inuitaret solùm, sed etiam cogeret.*

Fronto.] *Populo gratificans & aliena, & sua.*

Fronto.] *Nec verò iam meo nomine abstinet.*

Non. Horrendum ab horrido.] *Sed vt ille, qui nauigat, cùm subitò mare cœpit horrescere.*

Macrob. lib. de different. & societatibus Græci Latiniq́ue verbi.] *Libenter tibi, Læli, vti eum desideras, equidem concessero.*

EX M. T. C. DE REPVB. LIBRO II.

Non. Exsultare.] *Est igitur quiddam turbulentum*

in hominibus singulis, quod vel exsultat voluptate, vel molestia frangitur.

Non. Volutabundus.] *Cupido autem & expetenti, & libidinoso, & volutabundo in voluptatibus.*

Non. Anxitudo.] *Quantaq; anxitudo prona ad luctum, & mœrens, semperq; ipsa se sollicitans.*

Non. Timor, & Timiditas.] [1] *Esse autem* [a] *angore, esse miseria afflictas, atque abiectas timiditate, & ignauia.*

Non. Elidere.] [2] *Vt auriga indoctus è curru trahitur,* [b] *operitur, eliditur, laniatur.*

Non. Offendere.] *Sed imitor Architam Tarentinum, qui, cùm ad villam venisset, & omnia aliter offendisset.*

Non. Vrbs à ciuitate.) * *Quo auctore, & principe vocitatur ciuitas.*

Non. Modicum.) *Statuo esse optimè constitutam remp. quæ ex tribus generibus illis,* [3] *regali,* [c] *optimo, & populari confusa modicè, nec puniendo irritet animum immanem, ac ferum, nec omnia prætermittendo, licentia ciueis deteriores reddat.*

D. August. lib. 2. cap. 21. Ciuit.) *Vt in fidibus, ac tibiis, atque cantu ipso, ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum, ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt: isq; concentus ex dissimillimarum vocum moderatione, concors tamen efficitur, & congruens: sic ex summis, & infimis, & mediis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas consensu dissimillimorum concinit: & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est in ciuitate concordia, arctissimum, atque optimum omni in republica vinculum incolumitatis: quæ sine iustitia nullo pacto esse potest.*

Non. Proiectum.) *Iustitia foras spectat, & proiecta tota est, atque eminet.*

Non. Explicare.) *Quæ virtus præter ceteras totam se ad alienas vtilitates porrigit, atque explicat.*

a L. *Langore, & miseria afflictas, atq; abiectas timiditate.*

b L. *deripitur, eliditur,* al. *opprimitur*; mendosè.

c L. *optimati,*

Non. Exsultare.] * *Quæ sanguine alitur, atque in omni crudelitate sic exsultat, vut vix hominum acerbis funeribus satietur.*

Non. lib. de doct. indagine.] *Itaque præclara illa institutio Romuli cùm ducentos annos, [a] & triginta ferè firma mansisset.*

a al. & viginti

Non. Viritim.] *Ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, diuisit viritim ciuibus.*

Fronto.] *Cùm aliud nihil domum suam deportauisset.*

Non. Pecuniosus.] * *multaq; ditione ouium, & boum, quòd tunc erat res in pectore, & in locorum possessionibus, ex quo pecuniosi, & locupletes vocabantur.*

Non. Calumnia.] * *vt Carneadi respondeatis, qui sæpè optimas causas ingenij calumnia ludificari solebat.*

Fronto.] *Neque enim ad mare admouit, quod ei fuit facillimum.*

D. August. lib. 2. cap. 21. Ciuit.] *Nihil est, quod adhuc de republica putem dictum, & quò possim longiùs progredi, nisi sit confirmatum, non modò falsum esse illud, sine iniuria non posse, sed hoc verissimum, sine summa iustitia rempublicam regi non posse.*

EX M. T. C. DE REPVB.
LIBRO III.

D. August. lib. 4. contra Pelagium.] *Homo non vt à matre, sed vt à nouerca natura editus est in vitam, corpore nudo, & fragili, & infirmo: animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines: in quo tamen inest tanquam obrutus quidam diuinus ignis ingenij, & mentis.*

Seneca lib. 19. epist.] *Quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati.*

Lactant.

Lactant. epitome, cap. 1.] *Nullum est ius naturale. itaque omnes animantes, ipsa ducente natura, commoda sua defendunt: & ideò iustitia, si alienis vtilitatibus consulat, suas negligat, stultitia est dicenda. Quòd si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsiq́; Romani, qui orbem totum possedere, iustitiam sequi velint, ac suum cuique restituere, quod vi, & armis occupauerunt, ad casas, & egestatem reuertentur: quod si fecerint, iustos dicemus quidem, sed tamen stultos iudicare necesse est, qui, vt aliis prosint, sibi nocere contendunt.*

Lactant. lib. 5. cap. 17. Epitome, cap. 1.] *Bonus vir si habeat seruum fugitiuum, vel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideò proscribat, vt vendat: vtrúmne profitebitur, fugitiuum seruum, ac pestilentem domum se vendere, an celabit emtorem? si profitebitur emtori, fugitiuum esse: bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omninò non vendet. si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet: sed idem malus, quia fallet. Deinde, si reperiat hominem, qui aut aurum pro orichalcho, aut argentum pro plumbo vendat per errorem, atque id emere necessitas cogat: vtrùm dissimulabit, & emet paruo, an potiùs indicabit?* [a] *iustus vtique dicetur, quià non fefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum, sed facilè de damno est:* [b] *qui, si vita eius in periculum veniet, vt eum aliquando necesse sit aut occupare, aut mori, quid faciet? Potest hoc euenire, vt naufragio facto inueniat aliquem imbecillum, tabulæ inhærentem: aut victo exercitu, fugiens reperiat aliquem vulneratum, equo insidentem: vtrúmne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, vt ipse possit euadere? si volet iustus esse, non faciet: sed idem stultus iudicabitur, qui dum alterius vitæ parcit, suam*

a fort. *si dissimulabit, iustus vtique dicetur: quia non fefellit. si indicabit, stultus, qui alteri*

b L. *quid si eius vita*

perdet si faciet, sapiens quidem videbitur, quia sibi consulit: sed & idem malus, quia nocebit.

Lactant. lib. 5. cap. 12.] *Quaero, si duo sint, quorum alter optimus vir, aequissimus, summa iustitia, singulari fide: alter insigni scelere, & audacia existimetur: & si in eo sit errore ciuitas, vt bonum illum virum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet: contrà autem, qui sit improbissimus, summa esse probitate, ac fide existimet, proq; hac opinione omnium ciuium, bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, vratur, exterminetur, egeat; postremò iure etiam optimo omnibus miserrimus esse videatur: contrà autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiae conferantur: vir denique optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna iudicetur: quis tandem erit tam demens, qui dubitet, vtrùm se esse malit?*

Non. Famulatur.] *Est enim genus iniustae seruitutis, cùm ij sunt alterius, qui sui possunt esse. cùm autem hi famulantur.*

Non. Infestum mare. Myoparo.] *Nam cùm quaereretur ex eo, quo scelere compulsus mare haberet infestum vno myoparone: Eodem, inquit, quo tu orbem terrae.*

Gellius lib. 1. cap. 22.] *Non grauarer, Laeli, nisi & hos velle putarem, & ipse cuperem te quoque aliquam partem huius nostri sermonis attingere: praesertim cùm heri dixeris, te nobis etiam super futurum. verùm, si id quidem fieri non potest, ne desis: omnes te rogamus.*

Lactant. lib. 6. cap. 8.] [2] *Est quidem verò lex, recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium iubendi, vetando à fraude deterreat: quae tamen*

neque

neque probos frustrà iubet, aut vetat, nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec verò aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpres eius alius: nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac: sed & omneis genteis, & omni tempore vna lex, & sempiterna, & immortalis continebit, vnusq; erit communis quasi magister, & imperator omnium deus ille, legis huius inuentor, disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cetera supplicia, quæ putantur, effugerit.

Lactan.lib. 5. c. 10.] *Huic tu viro quas diuitias obijcies? quæ imperia? quæ regna? qui ista omnia putat humana, sua bona diuina iudicat.*

Prisc.lib.8.] * *quibus assentior, sollicitam, & periculosam iustitiam non esse sapientis.*

Non.Vbi genit.pro ablatiuo.] *Noster autem populus, socijs defendendis, terrarum iam omnium potitus est.*

Non.Largitas.] * [3] *Pyrrhi* [a] *videtur largitas à* C os. *aut Samnitium copia Curio defuerunt.*

a L. *videlicet largitas consulibus,*

Non.Apud.] *Cuius etiam focum Cato ille noster, cùm venerat ad se in Sabinos, vt ex ipso audiebamus, visere solebat, apud quem sedens Samnitium quondam hostium, tum iam clientium suorum, dona repudiauerat.*

D. August. lib. 22. cap. 6.] *Nullum bellum suscipitur à ciuitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute.*

D.Augustin.lib.22.cap.4.Ciuit.] * *quorum non corpora sunt in cœlum elata: neque enim natura pateretur, vt id, quod esset de terra, nisi in terra maneret.*

D.Aug.lib.22.c.6. Ciuit.] *Magis est in Romulo*

admirandum, quòd ceteri, qui dij ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditus hominum seculis fuerunt, vt fingendi procliuior esset ratio, cùm imperiti facilè ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minùs his sexcentis annis, iam inueteratis literis, atque doctrinis, omniq; illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato fuisse cernimus.

D.Aug.ibidem.] *Ex quo intelligi potest, permultis annis ante Homerum fuisse, quàm Romulum, vt iam doctis hominibus, ac temporibus ipsis eruditis ad fingendum vix quicquam esset loci. antiquitas enim receperit fabulas, fictas etiam nonnumquam inconditè. Hæc ætas autem, iam exculta præsertim, & erudita, omne, quod fieri non potest, respuit.*

Lactan.lib.5.c.19.Seneca lib.19.epist.] *Apud Ennium sic loquitur Africanus.*

* *Si fas endo plagas cælestum adscendere cuiquam est. Mi soli cœli maxima porta patet.*

Est verò, inquit, Africano. nam & Herculi eadem ipsa porta patuit.

Seneca.ibidem.] *Hic est ille situs, cui nemo ciui, neque hostis Quiuit pro factis reddere operæ pretium.*

D.Aug.lib.3.c.15. Ciuit.] * *tantum est consequutus, vt, cùm subitò sole obscurato, non comparuisset, deorum in numero collocatus putaretur: quam opinionem nemo vmquam mortalis assequi potuit sine eximia virtutis gloria.*

D.Aug.lib.22.c.6.] *Propterea & istum non creditum inter deos receptum tali morte, quia fortasse quod erat in Romulo probatum, Romani vulgare noluerunt, si hoc & alteri tribueretur.*

Lactan.lib.5.c.19.] *Vult planè virtus honorem: nec est virtutis vlla alia merces, quam tamen illa accepit facilè, exigit non acerbè, sed si aut ingrati vniuersi, aut inuidi multicant inimici potentes sui*

suis virtutem præmiis spoliant, næ illa se tamen multis solatijs oblectat, maximéque suo decore se ipsam sustentat.

D.Aug.lib.23.cap. 6. Ciuit.] *Sed his pœnis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exsulio, vinculis, verberibus elabuntur sæpe priuati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipsa pœna est: quæ videtur à pœna singulos vindicare. debet enim constituta sic esse ciuitas, vt æterna sit. Itaque nullus interitus est reip. naturalis, vt hominis, in quo mors non modò necessaria est, verùm etiam optanda persæpe. Ciuitas autem cùm tollitur, deletur, exstinguitur, simile est quodammodo, vt magnis parua conferamus, ac si omnis hic mundus intereat ac concidat.*

D. Aug.lib.2.c.21.Ciuit.] *Resp. est res populi. Populus autem non omnis cœtus multitudinis, sed cœtus iuris consensu, & vtilitatis communione sociatus.*

D.Aug.lib.ibid.] *Resp. res est populi, cùm bene ac iustè geritur, siue ab vno rege, siue à paucis optimatibus, siue ab vniuerso populo. cùm verò iniustus est rex, quem tyrannum voco: aut iniusti optimates, quorum consensus factio est: aut iniustus ipse populus, cui nomen vsitatum nullum reperio, nisi vt etiam ipsum tyrannum appellem: non iam vitiosa, sed omnino nulla resp. est, quoniam non est res populi, cùm tyrannus eam, factione capessat: nec ipse populus iam populus est, si sit iniustus, quoniam non est multitudo iuris consensu & vtilitatis communione sociata.*

D.Aug.lib.22. c. 21. Ciuit.] *Vbi verò iustitia non est, nec ius potest esse. quod enim iure fit, profectò iustè fit, quod autem fit iniustè, nec iure fieri potest. non enim iura dicenda sunt, vel putanda, iniqua hominum constituta, cùm illud etiam ipsi ius esse dicant,* [a] *quod de iustitiæ fonte manauerit: falsúmque sit, quod à quibusdam non rectè*

a I. quod è iust.

sentientibus dici solet, id ius esse, quod ei, qui plus potest, utile est.

D. August. lib. 4. contra Pelagium.] *An non cernimus, optimo cuique dominatum ab ipsa natura, cum summa utilitate infirmorum datum? Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiaque, & ceteris vitiosis eiusdem animi partibus?*

D. Aug. ibidem.] *Sed & imperandi, & seruiendi sunt dissimilitudines cognoscendæ. Nam, ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, ut rex ciuibus suis, aut parens liberis: libidini autem, ut seruis dominus, quòd eam coërcet, & frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia ciuibus, sociisq; præsunt, ut corporibus animus. domini autem seruos ita fatigant, ut optima pars animi, id est, sapientia, eiusdem animi, vitiosas, imbecillasq; parteis, ut libidines, ut iracundias, & perturbationes ceteras.*

Non. Mercatura.] *Phœnices primi mercaturis, & mercibus suis auaritiam, & magnificentiam, & inexplebileis cupiditates omnium rerum* [a] *supportauerunt in Græciam.*

[a] *fortè*, exportauerũt

Non. Confidentia.] * *duas sibi res, quo minùs in vulgus, & in foro diceret, confidentiam & vocem defuisse.*

Non. Proferre.] *Sapientia iubet proferre opes, amplificare diuitias.*

Non. Periculum.] * *sed ut ipsi seu animum periclitentur, seu videant, quid se putent esse facturos.*

Non. Impigritas,] *Numquam viri fortissimi fortitudinis, impigritatis, patientiæ.*

Prisc. lib. 6.] *Quid ergo illa sibi vult absurda exceptio, nisi quis Athonem pro monumento vult funditùs efficere? Quis enim est* [b] *Atho, aut Olympus tantus?*

[b] *aliàs* Athos,

Non. Vafrum.] *Non sunt in disputando vafri,*

non veteratores, non malitiosi.

EX M. T. C. DE REPV.

LIBRO IIII.

Non. Vbi accusatiuu. pro genitiuo.] Atque *ipsa mens, quæ futura videt, præterita meminit.*

Non. Mitis.] *Cumq; autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hyeme ad conficiendas compresserit, vere ad effundendas relaxarit, æstate ac maturitate alias mitigauerit, alias torruerit.*

Non. Aptam.] * *eademq; soli obiecta vmbram noctemq; efficiat, cùm ad numerum dierum aptam, tum ad laborum quietem.*

Lact. de opif. Dei.] *Nec voluntatem mihi defuisse, nec curam.*

D. August. lib. 9. c. 9. Ciuit.] *Numquam comedia, nisi consuetudo vitæ pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent.*

D. Aug. ibidem.] *Quem illa non attigit, vel potiùs quem non vexauit? cui pepercit? esto. popularis homines, improbos in rempu. seditiosos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læsit. patiamur: etsi huiusmodi ciueis à censore melius est, quàm à poëta notari. Sed Periclem, cùm iam suæ ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset, violari versibus, & eos agi in scena, non plus decuit, quàm si Plautus noster voluisset, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.*

D. Aug. 16.] *Nostra contrà* XII. *tabulæ cùm perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putauerunt, siquis actitauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam afferret, flagitiúmve alteri: præclarè iudicijs enim, ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poëtarum ingenijs habere debemus,*

nec probrum audire, nisi ea lege, vt respondere liceat, & iudicio defendere.

D. Aug. lib. 2. c. 10. Ciuit.] *Æschines Atheniensis, vir eloquentissimus, cum adolescens tragœdias actitauisset, remp. capessiuit, & Aristodemum tragicum item actorem, maximis de rebus pacis, ac belli legatum ad Philippum Athenienses sæpe miserunt.*

D. Aug. lib. 2. c. 12. Ciuit.] * *Probris & iniurijs poëtarum subiectam vitam, famamque habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere siquis auderet.*

D. Aug. lib. 2. c. 13.] * *Cùm artem ludicram, scenámque totam in probro ducerent, genus id hominum non modò honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu moueri notatione censoria voluerunt.*

D. Aug. lib. 2. c. 14. Ciuit.] *Ad quos cùm accessit clamor, & approbatio populi, quasi magni cuiusdam, & sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?*

Non Fingere.] *Ego verò eodem, quo ille Homerum redimitum coronis, & delibutum vnguentis, emittit ex ea vrbe, quam ipse sibi fingit.*

Marcell. lib. 5.] *Cúmque nihil tam incorruptum esse debeat in rep. quam suffragium: quàm sententia: non intelligo, cur, qui ea pecunia corruperit, pœna dignus sit: qui eloquentia, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quàm qui pretio iudicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest.*

Non. Impurus & immanis.] * *Sed iuuentuti nostra minimè audiendus. Quippe si ita sensit, vt loquitur, est homo impurus: sin aliter, quod malo, oratio est tamen immanis.*

Non.

Non.Ignominia.] *Censoris iudiciũ nihil ferè damnato affert: nisi ruborem. Itaque quia omnis ea iudicatio versatur tatummodò in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.*

Non.Vbi datiuus pro accusatiuo.] *Nec verò mulieribus præfectus præponatur, qui apud Græcos creari solet, sed sit censor, qui viros doceat moderari vxoribus.*

Non. Temulenta.] *Magnam habet vim disciplina verecundiæ. carent temeto omnes mulieres.*

Non.Fama.] * *atque etiam siqua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant.*

Non.Clepere.] *Non modò vt Spartæ, rapere vbi pueri, & clepere discunt.*

Seruius.] *Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent.*

Non. Iurgium à lite.] * *admiror, nec rerum solùm, sed verborum etiam elegantiam*, si iurgant (*inquit*) *beneuolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicetur.*

Non. ib.] *Iurgare igitur lex putat inter se vicinos non litigare.*

Non.Petulantia, Procacitas.] *Itaque à petẽdo petulantia, à procando, id est, poscendo, procacitas nominata est.*

Non.Fides.] *Fides enim nomen ipsum mihi videtur habere, cùm fit, quod dicitur.*

Non.Blandimentum.] *In ciue excelso, atque homine nobili, blanditiam, ostentationem, ambitionem, notam esse leuitatis.*

Non.Portitor.] *Nolo enim eundem populum, imperatorem, & portitorem esse terrarum: optimum autem & in priuatis familijs, & in reip. vectigal. duco esse, parsimoniam.*

Non.Pecuda.] * *cùm adhibent in pecuda pastoree.*

Non. Excipere.] * [a] *quos insepultos reliquissent,*

a L. quòd insepultos reliquissent

eos, quos ex mari, propter vim tempestatis, excipere non potuissent, innocenteis necauerint.

Non.Proprium.] *Et noster Plato magis etiam, quàm Lycurgus, omnia prorsus iubet esse communia, ne quis ciuis propriam, aut suam rem vllam queat dicere.*

Non.de doctr.ind.] *Nec in hac dissensione suscepi populi causam, sed bonorum.*

Non.Auguro.] *Cui quidem vtinam verè augurauerim.*

Non. Sanctitudo.] * *eosdem terminos hominum cura, atque vita: sic pontificio iure sanctitudo sepulturæ.*

Prisc.lib.15.] *Non enim facilè valenti populo resistitur, si aut nihil impertias iuris, aut parum.*

Prisc.Carm.] *Brachialia.*

Prisc.] *armentum habeo.*

EX M. T. C. DE REPV.

LIBRO V.

D.August.lib.2.c.21.Ciuit.& Nonius, quendam locum, qui est in hoc fragm. profert in vanum.] *Ennius,*

Moribus antiquis res stat Romana, virisq;.

Quem quidem ille versum, vel breuitate, vel veritate, tanquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videtur. nam neque viri, nisi ita morata ciuitas fuisset, neque mores, nisi hi viri præfuissent, aut fundare, aut tam diu tenere potuissent tantam, & tam longè, latéque imperantem remp. Itaque ante nostram memoriam & mos ipse patrius præstanteis viros adhibebat, & veterum morem, ac maiorem instituta retinebant excellentes vir. nostra verò ætas cùm remp. sicut picturam accepisset egregiam, sed iam euanescentem vetustate, non modò eam coloribus iisdem, quibus fuerat,

fuerat, renouare neglexit, sed ne id quidem curauit, vt formam saltem eius, & extrema tanquam lineamenta seruaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam? quos ita obliuione obsoletos videmus, vt non modò non colantur, sed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam? mores enim ipsi interierunt virorum penuria, cuius tanti mali non modò reddenda ratio nobis, sed etiam tanquam reis capitis quodammodo dicenda causa est. nostris enim vitijs, non casu aliquo, remp. verbo retinemus: reapse verò iampridem amisimus.

Cic.lib.8.epist.ad Atticum.] *Vt enim gubernatori cursus secundus; medico salus, imperatori victoria: sic huic moderatori reipu. beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copijs locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. huius enim operis maximi inter homines, atque optimi, illum esse effectorem volo.*

Diomed.lib.1.] *excellunt.*

Non. Contemtio.] *Qua virtus fortitudo vocatur, in qua est magnitudo animi, mortis, dolorisque magna contemtio.*

Non.Lentum.] *Marcellus, vt acer, & pugnax: Maximus, vt consideratus, & lentus.*

Nonius, vbi nominatiuus, vel.] *Sed tamen vt bono patrifamilias colendi, ædificandi, ratiocinandi quidam vsus, opus est,*

Gell.lib.12. c. 2.] *Menelao Laconi quædam fuit suaui loquens iucunditas.*

Idem, ibid.] *Breuiloquentiam in dicendo colat.*

Non.Imbuere.] *Qua cùm Scipio dixisset, admodũ probans:*[a] *nimio enim erat odio rhetorũ imbutus.* a al. *nimis.*

Non.Ferocia.] *Qui comperit eius vim, & effrenatam illam ferociam:*

Carif.lib.1.orbi.] *orbi terrarum comprehensos.*

Non. Impertire.] *quòd molestias senectutis suæ vestris familijs impertire posset.*

Nonius.

Nonius] *Quòd non modò singulis hominibus, sed potentissimis populis sæpe contingit.*

EX M. T. C. DE REP. LIBRO VI.

Non.Prudentia.] Totam *igitur exspectas prudentiam huius rectoris, quæ ipsum nomen hoc nacta est ex prouidendo.*

Non.Tristis.] *Qui numeros optimatum, & principum obtulit his vocibus, & grauitatis suæ liquit illum tristem, & plenum dignitatis sonum.*

Non.Expleri atque satiari.] *Graues enim dominæ cogitationum libidines, infinita quædam cogunt, atque imperant: quæ quia expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.*

Non.Samium.] *Oratio exstat, Læli, quam omnes habemus in manibus,*[1] *quàm simpinia pontificum dijs immortalibus grata sint, Samiáq;, vt hic scribit, capedines.*

Non. Firmiter. & Priscianus.] *Firmiter enim maiores nostri stabilita matrimonia esse voluerūt.*

Non.Comparare.] *Quamobrem se comparet hic ciuis ita necesse est, vt sit contra hæc,*[2] *quæ ciuitatis statum* [b] *peruertunt, semper armatus.*

b al. permouent.

Non.Seditio.) *Eaq; dissensio ciuium, quòd seorsum eunt alij ad alios, seditio dicitur.*

Non.de doctr.ind.) *Et verò in dissensione ciuili, cùm boni plus, quàm multi valent,*[3] [c] *expendendos ab his, non numerandos puto.*

c L. expendendos ciueis, non numer.

Gel.lib.6.c.16.& Non.Deprecari.) *Quod quidèm eo fuit maius, quia cùm in causa pari collegæ essent, non modò inuidia pari non erant. sed etiam Claudij inuidiam Gracchi caritas deprecabatur.*

Non.Mactare.) *Ferunt hos laudibus, mactant honoribus.*

D.Aug.lib.5.c.13.Ciuit.) *Alendus hic est gloria.*

Non. De subitò.] * *in his, vt meministis, concursu leuissimæ multitudinis ære congesto funus de subitò esset ornatum.*

Non. Vbi genitiuus pro nominatiuo.] [4] *Vt, quemadmodum scribit ille, quotidiano in forum mille hominum cum palliis conchylio tinctis descenderent.*

Macrob. lib. 1. Somn.] *Sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis præmium est, tamen illa diuina virtus, non statuas plumbo inhærenteis, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam, & viridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tandem ista sunt? inquit Lælius. Tum Scipio, patimini me (inquit) quoniam tertium diem feriati sumus.*

SOMNIVM SCIPIONIS.

Scipio loquitur.

Cum in Africam venissem, [a] à Manlio consule ductus ad quartam legionem (vt scitis) tribunus militum: nihil mihi potius fuit, quàm vt [b] Masinissam conuenirem, Regem, familiæ nostræ iustis de caussis amicissimum. Ad quem vt veni, complexus me senex collacrymauit, aliquantoq; pòst suspexit in cœlum: & , Grateis, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisq;, reliqui [c] cælites, quòd antè quàm ex hac vita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor: ita nunquam ex animo meo discedit illius optimi, atque inuictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno: ille me de nostra republica [d] percontatus est, multisq; verbis vltrò, citroq; habitis, ille nobis consumtus est dies. pòst autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cùm senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniaq; eius non solùm facta, sed etiam dicta meminisset.

Hoc fragmentū vulgò inscribitur, Somnium Scipionis.

a L. *M. Manilio consuli ad quartam legionem (vt scitis)*

b L. *Massanissam*

c al. *cælestes.*

d L. *percunctatus est.*

meminisset. deinde, vt cubitum discessimus, me & fessum de via, & qui ad multam noctem vigilassem. [e] arctior, quàm solebat, somnus [f] complexus est. ‖ [g] 2 Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti, fit enim [h] ferè, vt cogitationes, sermonésque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine eius, quàm ex ipso, erat notior. [i] quem vt agnoui, equidem cohorrui, sed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam, trade memoriæ. Vidésne illam vrbem, quæ parere populo R. coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere: (ostendebat autem Karthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis penè miles? hanc hoc biennio consul euertes, eritque cognomẽ id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hereditarium. Cùm autem Karthaginem deleueris, triumphum egeris, censórque fueris, & obieris legatus AEgyptum, Syriam, Asiam, Græciam,[6] deligere iterum absens cos. bellúmque maximum conficies, Numantiam exscindes. Sed cùm eris curru [k] Capitolium inuectus, offendes remp. perturbatam consiliis nepotis mei. Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriæ, lumen animi, ingenii, consiliique tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam cùm ætas tua septeno octies solis [l] anfractus, reditúsque conuerterit, duóque hi numeri, quorum vterque plenus, alter altera de causa, habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te vnum, [m] atque tuum nomen, se tota conuertet ciuitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris vnus, in quo nitatur ciuitatis salus, ac, ne multa, dictator rempub. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. ‖ Hic cùm exclamasset Lælius, ingemuissentque ceteri vehemẽtius: 4 leniter arridens Scipio: Quæso, inquit, ne me è somno excitetis,

e v.c. artior,
f al. amplexus est.
g q.v.c. Hic ergo mihi (credo, &c.
h q.v.c. sæpe,
i q.v.c. quẽ vbi agn.
k L. in Capitolium
l L. amfractus,
m L. atque in tuum nomen, & ita v.c.

excitetis, [7] [n] & pax sit rebus: audite cetera. Sed quò n L. & pa-
sis, Africane, alacrior ad tutandum remp. sic habeto: rum rebus.
Omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuuerint,
auxerint, certum esse in cælo, ac definitum locum, vbi
beati æuo sempiterno fruãtur. nihil est enim illi prin-
cipi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod qui- o q.v.c. re-
dem in terris fiat, acceptius, quàm concilia, cœtusq; uertuntur.
hominum, iure sociati, quæ ciuitates appellantur: ha- p L. viuerét-
rum rectores, & conseruatores hinc profecti, huc ne ipse, & pa
5. [o] reuertentur. || Hic ego, etsi eram perterritus, non ter Paulus,
tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsiui &c.
tamen, [p] viuerétne ipse pater Paulus, & alij, quos q L. arbitra-
nos exstinctos [q] arbitremur. Immò verò, inquit, ij remur.
viuunt, [r] qui ex corporum vinculis, tamquam è car- r L. qui è c.
cere, euolauerunt: vestra verò, quæ dicitur vita, mors & ita v.c.
est. quin tu [s] aspicias ad te venientem Paulum pa- s al. respicias
trem. Quem vt vidi, equidem vim lacrymarum ad te ven. al.
[t] profudi. Ille autem me [u] amplexus, atque osculans, respice &c.
flere prohibebat. Atque ego vt primum, fletu represso, t v.c. effudi.
6. loqui posse cœpi, || Quæso, inquam, pater sanctissime, y L. comple-
atque optime, [x] quando hæc est vita (vt Africanum xus, atque
audio dicere) quid moror in terris, quin [y] huc ad vos osculatus,
venire propero? Nõ est ita, inquit ille, nisi enim Deus, x L. quoniam
[z] cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te y aduerbiũ,
corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patere huc, abest à
non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui v.c.
tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium z L. cuius
vides, [a] quæ dicitur terra: hisq; animus datus est ex templum est
illis sempiternis ignibus, quæ sidera, & stellas vocatis: omne hoc,
quæ globosa, & rotunda, diuinis animatæ mentibus, quod
7. [b] circulos suos, orbesq; conficiunt celeritate mirabili. a L. quæ ter-
|| Quare & tibi, Publi, & pijs omnibus retinendus ra dicitur:
est animus in custodia corporis: nec iniussu eius, à b q.v.c. cir-
quo ille est vobis datus, ex hominum vita migran- cos.
dum est, ne munus humanum assignatum à Deo de- c L. tum in
fugisse videamini. Sed sic, Scipio, vt auus hic tuus, patriam ma-
vt ego, qui te genui, iustitiam cole, & pietatem: quæ, xima est. Ea
cùm sit magna in parentibus, & propinquis, [c] tum vita, &c.

d L. dolet cō-iunctionem quia. — in patria maxima est: [d] quia ea vita, via est in cælum, & in hunc cœtum eorum, qui iam vixerunt, & corpore laxati, illum incolunt locū, quem vides. Erat

e L. circulus elucens) — autem is splendissimo candore inter flammas [e] elucens circulus) quem vos, ut à Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis. ‖ Ex quo omnia mihi con- 8
templanti, præclara cetera, & mirabilia videbantur. erant autem eæ stellæ, quas numquam ex hoc loco vidimus:[8] & eæ magnitudines omniū, quas esse numquam suspicati sumus: ex quibus erat illa minima,

f al. cituma — quæ ultima cælo, [f] citima terris, luce lucebat aliena. stellarum autem globi terræ magnitudinem facilè

g verò abest a v. c. — vincebant. Iam [g] verò ipsa terra ita mihi parua visa est, ut me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus, pœniteret. ‖ [9] Quam cùm magis intuerer, 9
Quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua

h L. cernis, & ita v. c. — mens erit? Nónne [h] adspicis, quæ in templa veneris nouem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia: quorum vnus est cælestis, extimus qui reliquos omneis complectitur, summ:s ipse Deus arcens, & continens ceteros: in quo infixi sunt illi, qui voluūtur, stellarum cursus sempiterni: cui subiecti sunt septem, qui versantur retrò, contrario motu, atque cælum, ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde est hominum ge-

i L. prospe-rus. — neri [i] prosper, & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis: tum rutilus, horribilisque terris, quem [k] Martem

k v. c. Martium dicitis. — dicitis. ‖ Deinde subter mediam ferè regionem Sol 10
obtinet, dux & princeps, & moderator luminum re-

l L. & temperator. — liquorum, [10] mens mundi, [l] & temperatio, tanta

m q. v. c. illustret, fort. collustret. — magnitudine, ut cuncta sua luce [m] lustret, & compleat. hunc ut comites, [n] consequuntur, alter Veneris, alter Mercurij cursus: in infimoque orbe Luna, radijs solis accensas, conuertitur. infra autem iam nihil est,

n v. c. sequuntur, & ita L. — nisi mortale, & caducum, præter animos generi hominum, munere deorum datos. supra lunam sunt æterna omnia. nam ea, quæ est media, & noua tellus, neque mouetur, & infima est, & in eam feruntur

omnia

11 *omnia suo nutu pondera.* ‖ *Quæ cùm intuerer stupens,*
vt me recepi, ° *Quis hic, inquam, quis est, qui com-* ° v.c. *Quid,*
plet aureis meas tantus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquam: quis
inquit ille, [11] *qui interuallis coniunctus imparibus, hic est?*
sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu, &
motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gra-
uibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit.
nec enim silentio tanti motus incitari possunt, & na-
tura fert, vt extrema ex altera parte grauiter, ex
12 *altera autem acutè sonent.* ‖ *Quam ob causam sum-*
mus ille cæli stelliferi cursus, cuius conuersio est con-
citatior, acuto, & excitato mouetur sono: grauissimo p L. *duorum*
autem hic lunaris, atque infimus. Nam terra, nona, *modorum se-*
immobilis manens, ima sede semper hæret, complexa *ptem eff.*
medium mundi locum. illi autem octo cursus, in qui- q *hoc totum*
bus eadem vis est p *duorum,* q *Mercurij, & Veneris,* *Mercurij, &*
modorum septem efficiunt distinctos interuallis so- *Veneris, abest*
nos: qui numerus rerum omnium ferè r *modus est.* *à* v.c.
quod docti homines neruis imitati, atque cantibus, r L. *nodus*
s *aperuère sibi reditum* t *ad hunc locum: sicut alij,* *est.*
qui præstantibus ingenijs in vita humana diuina stu- s v.c. *ape-*
13 *dia coluerunt.* ‖ *Hoc sonitu* u *oppletæ* x *aures obsur-* *ruerunt*
duerunt: nec est vllus hebetior sensus in vobis: y *sicut* t v.c. *in hunc*
in illis, vbi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, *locum.*
præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum v al. *com-*
locum accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu *pleta*
audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi in- x L. *aures*
citatissima conuersione sonitus, vt eum aures homi- *hominum ob.*
num capere non possint: sicut intueri solem nequitis *surd.* & ita
aduersum, eiusq; radiis acies vestra, sensusq; vinci- v.c.
14 *tur.* ‖ *Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad* y v.c. & L.
terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te *sicut vbi Ni-*
sedem z *etiam nunc hominum contemplari, ac do-* *lus ad illa,*
mum: quæ si tibi parua (vt est) ita videtur, hæc cæ- z q.v.c. *non*
lestia semper spectato: illa humana contemnito. Tu *habēt, etiam*
enim quam celebritatem sermonis hominum, [12] *aut nunc*
quam expetendam a *gloriam consequi potes? Vides* a v.c. *conse-*
habitari in terra raris, & angustis in locis: & in ipsis *qui gloriam.*

quasi maculis, vbi habitatur, vastas solitudines interiectas: hósque, qui incolunt terram, non modò interruptos ita esse, vt nihil inter ipsos ab alijs alios [b] *manare possit:* [13] *sed partim obliquos, partim* [c] *auersos, partim etiam aduersos, stare vobis, à quibus* [d] *expectare gloriam certè nullam potestis.* ‖ *Cernis* 15
autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam, & circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diuersos, & cæli verticibus ipsis ex vtraque parte subnixos, obriguisse pruina vides: medium autem illum, & maximum, solis ardore torreri. duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistunt, aduersa vobis vrgent vestigia, nihil ad vestrum genus: hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm vos tenui parte contingat. omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parua quadam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm sit paruus, vides. ‖ *Ex his ipsis* 16
cultis, notisq; terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrûm nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem [u] *transnare? quis in reliquis Orientis, aut* [x] *abeuntis solis vltimis, aut aquilonis, austríve partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit. Ipsi autem,* [y] *qui de vobis loquuntur, quàm diu loquentur?* [z] *Quinetiam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes vniuscuiusque nostrûm à patribus acceptas posteris prodere eluuiones, exustionésque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* ‖ *Quid autem interest, ab ijs, qui postea* 17
nascentur, sermonem fore de te, cùm ab ijs nullus fuerit, qui antè nati sint? qui nec pauciores, & certè [a] *meliores fuerunt viri: cùm præsertim apud eos ipsos, à quibus nomen* [b] *nostrum potest audiri,*

nemo.

b v.c. *meare queat.*
c L. *trauersos*, al. *transuersos*,
d L. *sperare glor.* & ita v. c.
u q. v. c. *transnatare?*
x L. *obeuntis*
y al. *qui de nobis,*
z v.c. *Quin si cupiat pr.*
a q.v.c. *maiores fuer. non pl.*
b al. *vestrũ*

nemo unius anni memoriam consequi possit. [14] homines enim [c] populariter annum tantummodò solis, id est, unius astri reditu metiuntur: [d] cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemq; totius cæli descriptionem longis interuallis retulerint, tum ille verè vertens annus appellari potest: in quo vix dicere audeo, quàm multa sæcula hominum teneantur. námque, vt olim deficere sol hominibus, exstinguique visus est, cùm Romuli animus hæc ipsa in templa penetrauit: ita quandocumque eadem parte sol, eodémque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus [e] ad idem principium, stellisque reuocatis, expletum: annum habeto. [f] Huius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conuersam.

18 ‖ Quocirca si reditum in hunc locum [g] desperaueris, in quo omnia sunt magis, & præstantibus viris: [h] quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad vnius anni partem exiguam potest? Igitur [i] altè spectare si voles, [k] atque hanc sedem, & æternam domum contueri: [l] neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmijs humanis spem posueris rerum tuarum: [m] suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. quid de te alij loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & angustijs cingitur ijs regionum, quas vides, nec vmquam de vllo perennis fuit: & obruitur hominum interitu, & obliuione posteritatis extinguitur.

19 ‖ Quæ cùm dixisset, Ego verò, inquam, ô Africane, si quidem bene meritis de patria [n] quasi limes ad cæli aditum patet, quamquam à pueritia vestigijs ingressus [o] patrijs, & tuis, decori vestro non defui: nunc tamen, tanto præmio [p] proposito, enitar multò vigilantiùs. & ille, Tu verò enitere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. nec enim is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque, is est quisque: non ea figura, quæ digito [q] demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui memi-

c L. ioculariter

d L. reapse autem cum ad eadem,

e q.v.c. ad principium, stellisq;

f L. cuius quidem

g L. despexeris,

h L. quanti tandem ista hominũ gloria est, quæ

i for. alta sp.

k al. atque ad hanc sedem, &c. & ita q.v.c.

l L. neque te sermonibus vulgi dederis, nec in pr.

m L. suis te oportet illec. q.v.c. suis te oportebit illec.

n L. quasi limen

o L. & patris, & tuis,

p al. expositio,

q v.c. monstrari p.

nit, r qui prouidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui praepositus est, s quàm hunc mundum princeps ille Deus: t & vt ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. ‖ Nam 20

quod semper mouetur, aeternum est: quod autem motum affert alicui, u quod ipsum x agitatur aliunde, quando finem habet motus, viuendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod sese mouet, quia nunquam deseritur à se: nunquam ne moueri quidem y desinit: quin etiam ceteris quae mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. z principio autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem a nulla ex re fieri potest: nec enim b hoc esset principium, quod gigneretur aliunde. quod si nunquam oritur, c nec occidit quidem vmquam. nam principium exstinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se d aliud creabit: siquidem necesse est à principio e omnia oriri. Ita fit, vt motus principium ex eo sit, quod ipsum f à se mouetur: id autem nec nasci potest, nec mori: g vel concidat omne caelum, omnisque natura consistat necesse est, nec vim vllam nanciscatur, h qua à primo impulsu moueatur. ‖ Cùm i pateat 21

igitur aeternum id esse, quod à se ipso moueatur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? k inanimatum est enim omne, quod impulsu agitatur externo: quod autem l anima est, id motu cietur interiore, & suo. nam haec est natura propria animae, atque vis. Quae si est vna ex omnibus, quae sese moueat: neque nata est, certè & aeterna est. hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem m hae optimae curae, de salute patriae: quibus agitatus, & exercitatus animus, n velocius in hanc sedem, & domum suam peruolabit: idque ocyus faciet, si iam tum, cùm erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quae extrà erunt, contemplans,

r v. c. *qui prouidet,*
s v. c. *quam mundum princ.*
t L. *& vt mundum ex quad.*
v L. *quodque ipsum agitatur.*
x v. c. *agitur aliunde,*
y L. *desinitur*
z L. *principij autem*
a v. c. & L. *nulla ex re alia oriri potest:* al. *nulla ex re alia nasci potest:*
b v. c. *esset hoc pr.*
c L. *ne occidit quidem vmq.*
d q. v. c. *aliquid cr.*
e L. *oriri omnia.* & ita v. c.
f al. *ex se*
g L. *vel concidant omne caelum, omnisque terra: & consistant necesse est,* &c. h L. *qua primò impulsu moueantur.* i L. *pareat* k L. *inanimum est* l L. *animal est.* m *hae* abest à v. c. n L. *velociter*

templans, quàm maximè se à corpore abstraheret. 22 *Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumq; se quasi ministros præbuerunt, impulsuq; libidinum voluptatibus obedientium, deorum, & hominum iura violauerunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitati sæculis reuertuntur. Ille discessit: ego somno* ° *statim solutus sum.*

° *statim abest à v. c.*

TESTIMONIA QVÆDAM, EX IPSIVS CICERONIS SCRIPTIS, IN quibus suorum de repu. librorum mentionem facit.

***

1 *Quòd quæris, quid in illis libris fecerim, quos cum essem in Cumano, scribere institui, non cessaui, neque cesso: sed sæpe iam scribendi totum consilium, rationemq; mutaui. Nam iam duobus factis libris, in quibus Nouendialibus ijs ferijs, quæ fuerunt Tuditano & Aquillio* COS. *sermo est à me institutus Africani paulò ante mortem, & Lælij, Phili, Manilijq;, & Lælij, generorum Fanij, & Sceuulæ. Sermo autem in nouem dies, & libros distributus de optimo statu ciuitatis, & de optimo ciue. Sanè texebatur opus luculentè, hominumq; dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cùm in Tusculano mihi legerentur, audiente Sallustio, admonitus sum ab illo, multò maiore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loquerer de repub. præsertim cùm essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis versatus in rep. rebus essem: quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea visum iri ficta esse.*

quod idem Scipioni videbatur. Qui quidem, quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, cùm & Philus & Manilius adessent, & alij plures, tuq; etiam Scæuola mecum venisses, triduum disseruit de rep. cuius disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat.

5 *Atque his libris annumerandi sunt sex de R. P. quos tunc scripsimus, quum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philosophiaq; proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totaq; Peripateticorum familia tractatus vberrimè.*

6 *Quum à primo vrbis ortu regijs institutis, partim etiam legibus, auspicia, cærimoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq; descriptio, tota res militaris diuinitùs esset constituta: tum progressio admirabilis, incredibilisq; cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio rep. liberata. Nec verò hic locus est, vt de moribus, institutisq; maiorum & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur: alijs locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeq; in ijs sex libris, quos de rep. scripsimus.*

7 *Quod si ista nobis cogitatio de triumpho iniecta non esset, quam tu quoque approbas, ne tu haud multum requireres illum virum, qui in sexto libro informatus est. Quid enim tibi faciam qui illos libros deuorasti? quin nunc ipsum non dubitabo rem tantam abijcere, si id erit rectius: vtrumque verò simul agi non potest, & de triumpho ambitiosè, & de repu. liberè. Sed ne dubitaris, quin quod honestius, id mihi futurum sit antiquius.*

8 *An censes, quum in illis de R.P. libris persuadere videatur Africanus, omnium rerum publicarum nostram veterem illam fuisse optimam, non necesse esse optimæ reipu. leges dare consentaneas? A. Immò prorsus ita censeo. M. Ergo adeò exspectate leges, quæ genus illud optimum reip. contineant.*

9 *Quoniam igitur eius reipu. quam optimam esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis & seruandus status: omnesq; leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, serendi etiam mores, nec scriptis omnia sancienda: repetam stirpem iuris à natura.*

10 *Quàm breui frater in conspectu posita est à te omnium magistratuum descriptio, & ea panè nostræ ciuitatis? etsi à te paulum allatum est noui. M. Rectissimè, Quincte, animaduertis. Hæc est enim quam Scipio laudat in sex libris, & quam maximè probat* [a] *temperationem reipublicæ quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum. Nam sic habetote, magistratibus, iisq;, qui præsunt, contineri remp. & ex eorum compositione quod cuiusque reip. genus sit, intelligi. Quæ res quum sapientissimè, moderatissimeq; constituta esset à maioribus nostris, nihil habui, sanè non multum, quod putarem nouandum in legibus.*

a L. temperatio

11 *Irascatur qui volet, patiar. τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, præsertim cùm sex libris, tanquã prædibus meipsum obstrinxerim, quos tibi tam valde probari gaudeo. E quibus vnum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flauio Annij F. ille verò antè X. viros non fuit, quippe qui ædilis curulis fuerit, qui magistratus multis annis post X. viros institutus est. Quid ergo profecit, quòd protulis fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis. Nec verò pauci sunt auctores. Cn. Flauium scribam fastos protulisse, actionesq; composuisse, ne me hoc, vel potiùs Africanum (is enim loquitur) commentũ putes.*

12 *Ain' tandem, Attice, laudator integritatis & elegantiæ nostræ? ausus es hoc ex ore tuo, inquit Ennius, vt equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses (qui scribis morderi te interdum, quòd non simul sis) paterere me id facere, si vellem?*

Et post aliquot versus.

13 *Sed*

13 *Sed iam quid opus est equitatu? soluunt enim Salaminy: nisi fortè id volumus armis efficere, vt funus quaternis centesimis ducant. Et ego audebo legere vnquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero?*

14 *Et, si (vt nos à te admonemur) rectè in illis libris diximus, nihil esse bonum, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe sit: certè vterque istorum est miserrimus, quorum vtrique semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit.*

15 *Filiola tua te delectari lætor, & probari tibi* στοργὴν φυσικὴν *esse* τὴν πρὸς τὰ τέκνα. *Etenim, si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adiunctio: qua sublata, vita societas tollitur. Benè eueniat, inquit Carneades. Spurcè: sed tamen* [a] *prudentiùs, quàm Lucius noster, & Patro, qui,* a. al. *pu-*
cùm omnia ad se referant, quidquam alterius causa *dentiùs.*
fieri putent: cùm ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat, non quo id naturâ rectum sit: non intelligunt, se de callido homine loqui, non de bono viro. Sed hæc, opinor, sunt in iis libris, quos dilaudando, animos mihi addidisti.

16 *Quoniam scriptum est à te de optimo reipublicæ statu, consequens esse videtur, vt scribas tu idem de legibus. Sic enim fecisse video Platonem illum tuum.*

17 *Quoniam leges damus liberis populis, quæq; de optima republica sentiremus, in sex libris antè diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, ciuitatis statum.*

18 *A te peto (inquit Pomponius) vt scribas aliquid. iampridem enim conticuerunt literæ tuæ. Nam vt illos de republica libros edidisti, nihil à te sanè posteà accepimus, eisq; nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris, atque vt possis, rogo.*

19 *Quòd in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur*

dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguntur status, id in rerum natura, tanto est magnificentius, tantoq́ præclarius, vt homines deorum agnatione, & gente teneantur.

20 *Sed heus tu, πυρὰς εἰς δήμους Athenis, placet hoc tibi? Etsi non impediebant mei certè libri, non enim ista largitio fuit in ciuis, sed in hospites liberalitas.*

21 *Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de republica scripsi, diligenter est disputatum.*

22 *Vt cupiditatibus principum, & vitiis infici solet tota ciuitas: sic emendari, & corrigi continentia.*

Post, aliquot interpositis versibus.

23 *Sed & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius.*

24 *Non quod hoc populo obtineri posit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassia legis culpam Scipio tuus sustinet, quo autore lata esse dicitur. M. Vos demum, vt video, legem antiquastis sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, vt & autoritate valeant, & vtantur bonis. sic enim à me recitata lex est de suffragiis: Optimatibus nota, plebi libera sunto.*

M. T. C. DE IVRE CIVILI.

Carif.] *Aliquo excellente, ac nobili viro.*

Gellius lib. 7. cap. 22.] *Nec verò scientia iuris maioribus suis, Q. Ælius Tubero defuit; doctrina etiam superfuit.*

M. T. C. DE AVGVRIIS.

Omnia ex Carisio.] *Oscen.*

Aui incerta.

Oscinis.

M. T.

M. T. C. DE PHILOSOPHIA, SIVE HORTENSIVS.

Non. Occupare.] * *Et Paulum Marcelli occupauisse.*

Non. Annuere.] *Quod cùm vterque nostrûm annuisset, omnesq́ ad id tempus, quod erat dictum, postero die venissemus.*

Fronto.] *Lucullo quidem noster aduentus & gratus, & iucundus fuisse.*

Idem.] *Hic primùm Catulus delectatur ipso loco.*

Non. Inanima.] *Nam cùm omnis solertia admiranda est, tum ea, quæ efficit, vt inanima quæ sunt, viuere, & spirare videantur.*

Non. Effero.] * *Præter ceteras nostras extulit ciuitas.*

Non. Lentus.] * *Hunc Crassum, qui lentus (vt scitis) dicere solebat, ad imitationem quasi nostri generis contendisse.*

Non. Imbuere, Sufficere.] *Vt ij, qui combibi purpuram volunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam, sic literis, talibusq́ doctrinis antè excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, & præparari decet.*

Non. Subigere. Seges.] *Vt enim segetes agricolæ subigunt aratris multò antè, quàm serant.*

Non. Graue, Acre, Mite.] *Quid enim aut Herodoto dulcius, aut Thucydide grauius, aut Philisto breuius, ¹ aut Theopompo acrius, ² aut Theophrasto mitius inueniri potest?* a L. aut Ephoro.

Non. Cognoscere, Graue.] *Vnde autem facilius, quàm ex annalium monumentis, aut res bellicæ, aut omnis reipublicæ disciplina cognoscitur? vnde ad agendum, aut dicendum copia depromi maior grauissimorum exemplorum quasi incorruptorum testimoniorum potest?*

Non. Exorsum.] *Perge, quæso; nec enim imperitè exorsus es.*

Non.

Non. Contendere.] *Magna etiam animi contentio adhibenda est in explicando Aristotele,* [b] *si legeris.*

b al. *si leges.*

Non. Comest.] *Se ad extremum pollicetur prolaturum,* [c] *qua seipsa comest: quod efficit dialecticorum ratio.*

c L. *qui seipse comeste*

Non. Relaxo. Remitto.] *Quaero enim, non quibus intendam rebus animum, sed quibus relaxem, & remittam.*

Lactant. lib. 3. cap. 15.] *Quando Philosophi esse coeperunt? Thales, vt opinor, primus. recens hac quidem aetas.*

D. August. lib. 3. contra Acad.] *Id enim est sapientis prouidere: ex quo sapientia est appellata; prudentia.*

Seruius.] *Epicurei plureis volunt esse caelos.*

Non. Vrgeo.] *Itaque tunc Democriti manus vrgebatur. est enim non magna.*

Seruius in 1. & 2. Aeneid.] * *Annum magnum esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, quod fit post* XII. *millia nongentos quinquaginta quatuor annos.*

D. August. lib. 12. cap. 4. Trinit.] *Beati certè omnes esse volumus.*

Non. Differre.] *Quantum inter se homines studiis, moribus, & omni vita ratione differant.*

Non. Praefractum.] *Huic contrarius Aristo Chius, praefractus, ferreus, nihil bonum nisi quod rectum, & honestum est.*

D. August. lib. 13. cap. 5. Trinit.] *Ecce autem non Philosophi illi quidem, sed promti tamen ad disputandum homines, omnes aiunt esse beatos, qui viuant, vt ipsi velint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat, id ipsum miserrimum est: nec tam miserum est, non adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod non oporteat.*

Lactant. lib. 1. cap. 7.] *Si deus vnus est,* [a] *quis beatus esse in solitudine queat?*

a al. *quae esse beata solitudo queat?*

Non.

Non. Præcipere.] *Præcipiunt hoc isti, & facit nemo.*

Lactant. lib. 3. cap. 16.] *Profectò omnis istorum disputatio, quamquam vberrimos fonteis virtutis & scientiæ contineat, tamen, collata cum horum actis, perfectisq; rebus, vereor ne tantùm videatur attulisse negotiis hominum quandam oblectationem otij.*

Non. Lautum.] *Quæ est igitur Philosophia, Socrates? nec dubito, quin, quæcumque sit, lautum victum, & elegantem, magnificè, neque minùs quàm deceret, colere instituisset.*

Non. de doct. indagine.] *Vidi in dolore podagræ vel omnium maximum Stoicorum Posidonium, nihilo ipsum, quàm Nicomachum Tyrium, hospitem meum, fortiorem.*

Non. Sublatum.] * *Eloquentiam tueri, quam tu in cœlum, Hortensi, credo, vt ipse cum ea simul adscenderes, sustulisses.*

Non. Euentus.] *Tu me & aliàs nonnumquam, & paulò antè adhortatus es, vt aliorum facta, & euenta conquiram.*

Fronto.] *Qui cùm hodie bellum cum mortuo gerant.*

Non. Sumo.] *Quare velim dari mihi, Luculle, iubeas indicem tragicorum, vt sumam, si qui fortè mihi desunt.*

Non. Facesso.] *Facessant igitur omnes, qui docere nihil possunt, quo meliùs, sapientiusq; viuamus.*

D. August. lib. 14. cap. 2. Trinit.] *Prudentiæ partes sunt, memoria, intelligentia, prouidentia.*

D. August. ibidem.] *Si nobis, cùm ex hac vita migrauerimus, in beatorum insulis, immortale æuum, vt fabulæ ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentia, cùm iudicia nulla fierent: aut ipsis etiam virtutibus? nec enim fortitudinis* [a] *indigeremus, nullo proposito aut labore, aut periculo: nec iustitia, cùm esset nihil, quod appeteretur, alieni: nec temperantia, quæ regeret eas, quæ nullæ*

[a] al. *egeremus*,

nulla essent, libidines: nec prudentia quidem egeremus, nullo delectu proposito bonorum, & malorum. Vna igitur essemus beati cognitione naturæ, & scientia, quæ sola etiam deorum est vita laudanda: ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse: vnum hoc voluptatis.

Non. Capere.] * *Deinde boni mores, & modestiores, & ad capienda præcepta molliores.*

Non. Aptum.] *Altera est nexa cum superiore, & inde apteq; pendens.*

Non. Spectare.] * *Cœli signorum admirabilem ordinem, insatiabilemq; pulcritudinem magis spectant.*

D. August. lib. 4. cap. 15. Ciuit.] * *Vt easdem tenebras efficiat, quas efficit in interitu Romuli: qui in obscuratione solis factus est.*

Non. Increpito.] *Tune pseudomenon, & soritem, & totam dialecticam aut illudis, aut increpas?*

Non. Pressum.] *Quis te aut est, aut fuit vnquam in partiundis rebus, in definiendis, in explanandis pressior?*

Lactant. lib. 6. cap. 2.] *Malo vel vnum paruum de officio libellum, quam longam orationem pro seditioso homine Cornelio.*

Non. Conuenire.] *Nam quòd vereris, ne non conueniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.*

Non. Cædere.] *Aut tibi id ipsum peruertendum fuit, quod tu ne attigisti quidem: aut eius partes, quasi membra quædam, cædenda.*

Non. Aera.] *Quid tu, inquam? soles, cùm rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam, quæ ex his confecta sit, non probare?*

b al. *Scribta.* Non. [b] Scripta.] *Itaque tibi concedo, quod in duodecim* [c] *scriptis solemus, vt calculum reducas, si te alicuius dati pœnitet.*
c al. *Scribtis*

Non. Gratificari.] *Quare egredere, quæso, & gratificare reipublicæ.*

Idem.

Idem. Tollere.] * *Nihil tamen esse, in quo se animus excellens tollat.*

Idem. Capere.] *Captum me fortasse, inquit, tu putas, & id, quod nollem, confiteri coactum.*

Idem. Subducere.] *An cùm videat me, & meos comites, fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam, constantiam, grauitatem, fidem, ipsa se subducat?*

Priscian. lib. 6.] * *Vt ait Ennius: Refugiat timido sanguem, atque exalbescat metu.*

Non. Præstare.] *Itaque nec in Philosophia cuiquam cessit, & vita grauitate præstitit.*

Idem. Contemtus.] * *Magnitudo animi, patientia laborum, mortis denique contemtio.*

Idem. Detrahere.] * *Vt ea sibi ratio vera restituat, quæ consuetudo vitiosa detraxerit.*

Idem. Despicere.] *Consolabitur eum magnitudo animi, & humanarum opinionum alta quædam despectio.*

Idem. Deductum.] *Habet enim ipsa certam, & definitam viam, sed ex ea multis vitiis, & erroribus deprauata deducitur.*

Idem. Vindicare.] * *Deinde imitator, vt sibi quidem videtur, naturæ nos vindicat.*

Idem. Exsultare.] [a] *Imbecillus autem est pudoris magister timor, qui si quando paululùm aberrauerit, statim spe impunitatis exsultat.*

a al. *Imbecillis*

Seruius lib. 9. Aeneid.] *Sufficit ad gloriam benefacti conscientia.*

Non. Redundo.] *Tum intelligas, quàm illud non sit necessarium, quod redundat.*

Idem. Glisco.] *Ad iuuenilem libidinem, copia voluptatum gliscit illa, vt ignis oleo.*

Idem. Verecundantur.] *Hi nostri amici verecundantur, capti splendore virtutis.*

D. August. Vita beata.] *Orata, homini ditissimo, amœnissimo, delicatissimo, neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad*

bonam, integramq́; valetudinem. Nam & prædiis quæstuosissimis, amicis iucundissimis, quantum libuit, & abundauit, & illis omnibus aptissime ad salutem corporis vsus est: eiusq́; (vt breuiter totum explicem) omne institutum, voluntatemq́; omnem successio prospera consecuta est.

Non. Balneæ.] *Primus balneolas suspendit, inclusit piscea.*

Priscian. lib. 10.] * *Et amœnitate summa perfructus est.*

Non. Ostrea.] * *Solertiamq́; eam, quæ posset vel in tegulis proseminare ostreas.*

Idem. Summus.] *Vixit ad summam senectutem valetudine optima.*

Idem. Inuitare.] *Voluptates autem nullæ ad res necessarias inuitamenta afferunt senibus.*

D. August. lib. 4. contra Pelagium. Non. Conficere.] *An verò voluptates corporis expetendæ, quæ verè, & grauiter à Platone dictæ sunt illecebræ, atque escæ malorum? quæ enim confectio est valetudinis, quæ deformatio coloris, & corporis, quod turpe damnum, quod dedecus, quod non euocetur, atque eliciatur voluptate? cuius motus vt quisque est maximus, ita est inimicissimus Philosophiæ. congruere enim cum cogitatione magna voluptas corporis non potest. quis enim cùm vtatur voluptate ea, qua nulla possit maior esse, attendere animum, inire rationem, cogitare omninò quidquam potest? quis autem tantus est gurges, qui dies, & noctes, sine vlla minimi temporis intermissione velit ita moueri suos sensus, vt moueatur in summis voluptatibus? quis autem bona mente præditus non mallet nullas omninò nobis à natura voluptates datas?*

D. August. contra Pelagium, lib. 5. cap. 5.] * *Tunc obsequatur natura, cùm sine magistro senserit, quid natura desideret.*

Non. Vbi genitiuus pro ablatiuo.] *Et qui expectat,*

spectat, pendet animi, quia semper, quid futurum sit, incertum est.

Non. Noxia à noxa.] *Et ceteris quidem in rebus, in quibus peccata non maxima insunt, noxias tamen inferunt.*

a al. *in quibus peccata non maximè differunt, noxias tamen inscij attingunt.*

Non. Equuleus.] *Vt igitur domitores equorum non verbera solùm adhibent ad domandum, sed cibum etiam sæpè subtrahunt, vt fame debilitetur equuleorum nimis effrenata vis.*

Non. Lentum.] *Qui cùm publicas iniurias lentè tulisset, suam non tulit.*

Non. Continens.] *In continentibus quidem terris vestrum nomen dilatari potest.*

Non. Conficere.] *Ea facultas nostris maioribus erat, qui confectis senatusconsultis.*

Non. Acre.] * *Quod alterius ingenium sic dulce, vt acetum Ægyptium, alterius sic acre, vt mel Hymettium dicimus.*

Non. Fides.] *Ponendæ sunt fides, & tibiæ.*

Non. Seuerum.] *Aliud ex siluis seuerum, & triste.*

Non. Tenue.] *Eundem enim non modò ex mediocri pecunia, sed etiam ex tenui percipere possum.*

Non. Priores à primores.] *Qui ijdem nescio quid, quod in primoribus habent, vt aiunt, labris.*

Non. Subducere.] * *Non & sine ea cogitatione ineundis, subducendisque rationibus.*

D. August. lib. 4. contra Pelagium.] *Ex quibus humana vita erroribus, & ærumnis fit, vt interdum veteres illi siue vates, siue in sacris, initiisque tradendis diuinæ mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, pœnarum luendarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur: verumque sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse supplicio, atque eos, qui quondam, quum in prædonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur: quorum corpora viua cum mortuis, aduersa aduersis accommodata, quam*

aptissimè colligabantur: ita nostros animos cum corporibus copulatos, ut vivos cum mortuis esse coniunctos.

Non. Appendix.] *Vidit enim, quod videndum fuit, appendicem animi esse corpus, nihilq; in eo esse magnum.*

D. August. lib. 14. cap. vlt. Trinit.] *Quæ nobis dies, noctesq; considerantibus, acuentibusq; intelligentiam, quæ est mentis acies, cauentibusq; nequando illa hebescat, magna spes est, aut si hoc, quod sentimus, & sapimus, & mortale, & caducum est: iucundum nobis, perfunctis muneribus humanis, occasum, neque molestam extinctionem, & quasi quietem vitæ fore: aut, si, ut antiquis Philosophis, hisq; maximis, longeq; clarissimis placuit, æternos animos, ac diuinos habemus: sic existimandum est, quo magis hi fuerint semper* [a] *in cursu, id est, in ratione, & inuestigandi cupiditate, & quo minùs se admiscuerint, atque implicuerint hominum vitiis, atque erroribus, hoc illis faciliorem adscensum, & reditum in cœlum fore. Quapropter, ut aliquando terminetur oratio, si aut exstingui tranquillè volumus, cùm in his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliam haud paulò meliorem demum sine mora demigrare, in his studiis nobis omnis opera, & cura ponenda est.*

a al. *in suo cursu.*

M. T. C. M. CATO, SEV LAVS M. CATONIS.

Gellius lib. 13. cap. 18.] *Pronepos M. Catonis Censorij.*

Macrob. lib. 6. cap. 2.] *Contingebat in eo, quod plerisque contrà solet, ut maiora omnia re, quàm fama viderentur, id quod non sæpè euenit, ut exspectatio à cognitione, aures ab oculis vincerentur.*

M. T.

M.T.C. de Gloria lib. I.

Carif.] *in Tusculanum mihi nuntiabantur gladiatorij sibili.*

Festus lib.13.] *Oppidorum appellationem vsurpatione appellatam esse existimo, quòd opem darent.*

M.T.C.de Gloria lib. II.

Gell.lib.15.cap.6.] *Apud eundem poëtam Aiax cum Hectore congrediens depugnandi causa agit, vt sepeliatur, si sit fortè victus, declaratq; se velle, vt suum tumulum multis etiam pòst sæculis prætereuntes, sic loquantur.*

Hic situs est vita iampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense.
Fabitur hoc aliquis, mea semper gloria viuet.

Carisius.] *Quo stante, & incolumi.*

EX M. T. C. DE CONSOLATIONE LIBER.

Plinius præfatione.] *Crantorem sequor.*

Lactant. lib. 3. cap.18.] *Idcirco nati sumus, vt scelerum pœnas lueremus.*

Lact.lib.2.c.19.] *Non nasci, longè optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quàm primùm mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ.*

Lact.lib.3.cap.14.] *Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri.*

Cic.Tusc.1.Lact.ira.cap.10,lib.1. cap. 5. Instit.] *Animorum nulla in terris origo inueniri potest. Nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti posit præsentia, quæ sola diuina*

ſunt. Nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire poſsint, niſi à Deo. Singularis eſt igitur quædam natura, atque vis animi, ſeiunƈta ab his vſitatis, notiſq; naturis. Ita quidquid eſt illud, quod ſapit, quod vult, quod viget, cæleſte & diuinum eſt: ob cámque rem æternum ſit neceſſe eſt. nec verò Deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & mouens, ipsáque prædita motu ſempiterno.

Laƈt.lib.1.cap.15.] *Cùm verò & mares, & fœminas complureis ex hominibus in deorum numero eſſe videamus, & eorum in vrbibus, atque agris auguſtiſsima templa veneremur: aſſentiamur eorum ſapientiæ, quorum ingenijs, & inuentis omnem vitam legibus, & inſtitutis excultam, conſtitutámque habemus. Quòd ſi vllum vnquam animal conſecrandum fuit, illud profeƈtò fuit. ſi Cadmi, aut* [a] *Amphionis progenies, aut Tyndari, in cælum tollenda fama fuit, huic idem honos certè dicandus eſt. quod quidem faciam, téque omnium optimam, doƈtiſsimamq;, approbantibus dijs immortalibus ipſis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium conſecrabo.*

a L. *Amphitryonis*

Laƈt.lib.3.cap.19.] *Nec enim omnibus ijdem illi ſapientes arbitrati ſunt eundem curſum in cælum patere. nam vitijs & ſceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt:* [b] *caſtos autem, puros, integros, incorruptos, bonis etiam ſtudijs atque artibus expolitos, leui quodam ac facili lapſu ad deos, id eſt, ad naturam ſui ſimilem peruolare.*

b al. *caſtos autem animos, & puros.*

Laƈt.lib.3.c.28.] *Cedo, & manum tollo.*

M. T.

M. T. C. LIBER DE SVIS CONSILIIS, VEL EXPOSITIO suorum consiliorum.

Boeth.lib.1.Mus.] *Sed vt aliqua similitudine adductus, maximis minima conferam, vt cum vinolenti adolescentes, tibiarum etiam cantu, vt fit, instincti, mulieris pudicæ fores frangerent, admonuisse tibicinam, vt spondæum caneret, Pythagoras dicitur, quod cum illa fecisset, tarditate modorum, & grauitate cantus, illorum furentem petulantiam resedisse.*

M. T. Ciceronis de virtutibus liber.

Caris.lib.2.] *Illud neutiquam probares.*

M. Tullij Ciceronis de notis liber.

Tritem. polygr.

Adprobat.	incommodus.
comprobat.	accommodat.
improbus.	in modum.
probus.	admodum
probitas.	quemadmodum.
improbitas.	epistola.
probabilis.	litera.
reprobat.	literæ.
modus.	syllaba.
modulus.	tempus.
modestus.	per tempus.
immodestus.	per idem tempus.
medicus.	temporalis.
immodicus.	extemporalis.
commodus.	homo.

M. Tullij Cic. Chorographia.

Prisc.c.lib.6.] *Ibi quercorum rami ad terram iacent, vt sues, quasi capra ex ramis glande pascantur.*

Ex M. Tullij Ciceronis, ad Varronem Academicorum lib. 1.

Non. Digladiari.] *Quid autem stomachetur Mnesarchus, quid Antipater digladietur cum Carneade tot voluminibus?*

Ex lib. II. Academicorum, ad Varronem.

a Errat hic Nonius, legendũ enim apud M. Tullium adamauerunt,

Non. Adhamare.] *Qui enim serius honores* [a] *adhamauerunt, vix admittuntur ad eos, nec satis commendati multitudini possunt esse.*

Non. Exponere.] *Frangere auaritiam, scelera ponere, vitam suam exponere ad imitandum iuuentuti.*

Non. Hebes.] *Quid? luna quæ lineamenta sint, potésne dicere? cur eius nascentis aliàs hebetiora, aliàs acutiora videantur cornua?*

Non. Purpurascit.] *Quid: mare nónne cæruleum? at eius vnda, cùm est pulsa remis, purpurascit: & quidem aqua tinctum, quodammodo & infectum.*

Non. AEquor.] *Quid tam planum videtur, quàm mare? ex quo etiam æquor illud poetæ vocant.*

Non. Alabaster.] *Quibus etiam alabaster plenus vnguenti putere videatur.*

Non. Siccum.] *Alius adultis, alius senibus, alius ægris, alius sanis, alius siccis, alius vinolentis.*

Non. Vrinari.] *Si quando enim nos demersimus, vt qui vrinantur, aut nihil superum, aut obscurè admodum cernimus.*

Non. Perpendiculum.] *Atqui, si id crederemus, non egeremus perpendiculis, non normis, non regulis.*

Non. Gallina.] *Cùm ouum inspexerant, quæ gallina peperisset, dicere solebant.*

Diomed.] *Opera affixa.*

Ex lib. III. Academicorum, ad Varronem.

Non. Ingenerari.] *In tanta animalium varietate homini vt soli cupiditas ingeneraretur cognitionis, & scientiæ.*

Non. Vindico.] *aliqua potestas si sit, vindicet se in libertatem.*

Non. Digladiari.] *Digladiari autem semper, depugnare cum facinorosis, & audacibus, qui non cùm miserrimum, tum etiam stultissimum dixerit?*

Non.

Non.Exsulto.] *Et vt nos nunc sedemus ad Lucrinum, pisciculósque exsultantes videmus.*

Lact.lib.6.c.24.] *Quod si liceret, vt ijs, qui in itinere deerrauissent, sic vitam deuiam secutis, corrigere errorem pœnitendo, facilior esset emendatio temeritatis.*

Ex lib.incerto Academic.ad Varronem.

Lact.lib.3.c.15.] *Mihi autem non modò ad sapientiam cæci videmur, sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni videantur, hebetes & obtusi.*

Marcian.lib.5.Fortunacian.li.3.] *Latent ista omnia, Varro, magnis obscurata, & circũfusa tenebris.*

Aug.lib.3.contra Acad.] *Academico sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes viderentur, secundæ partes dantur, cùm primas sibi quemque vendicare necesse sit: ex quo potest probabiliter confici, eum rectè primum esse iudicio suo, qui omnium ceterorum iudicio sit secundus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem. nam contra eos potissimùm Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno, vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit, eum esse, quem ipse descripserit. Contrà Epicurus, vel quis alius aduersariorum negabit, suúmque potius peritissimum voluptatum aucupem, sapientem esse contendet. Inde ad iurgium. Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil esse aliud quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatémque illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem, & sapientem trudere nefas esse. Contrà ille, conuocata de hortulis in auxilium quasi libera turba temulentorum, quærentium tantùm, quem incomtis vnguibus bacchantes, asperóque ore discerpant, voluptatis nomen, suauitatem, quietem teste po-*

pulo exaggerans, instat acriter, vt sine ea, beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrerit, vtrosque audiet trahenteis se ad suas parteis. sed si in illos, aut in istos concesserit, ab eis, quos deserit, insanus, imperitus, temerariúsque clamabitur. Itaque cum & huc, & illuc aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, quis sit melior, Epicurúsne, qui delirare illum clamat: an Academicus, qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronuntiat. nemo dubitat Academicum prælatum iri. Rursus te ad illum conuerte, & quære, quem magis amet, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Arcesilam, à quo audit, tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentius: nónne apertum est totam illam porticum, insanam; Academicos autem præ illis modestos, cautósque homines visum iri Epicuro?

D. Augustin. lib. 2. contra Academ.] *Talia mihi videntur omnia, quæ probabilia, vel verisimilia putani nominanda: quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno, satis enim mihi est, te iam bene accepisse, quid dicam: id est, quibus rebus hæc nomina imponam. nam enim vocabulorum opificem, sed rerum inquisitorem decet esse sapientem.*

D. August. lib. 3. contra Academ.] *Mos fuit Academicis occultandi sententiã suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem vsque vixissent, aperiendi.*

Ex lib. de natura deorum, III.

Lact. lib. 2. cap. 9.] *Primùm igitur non est probabile, eam materiam rerum, vnde orta sunt omnia, esse diuina prouidentia effectam, sed habere & habuisse vim, & naturam suam. Vt igitur faber, cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea vtitur, quæ sit parata: fictórque item è cera: sic isti prouidentiæ diuinæ materiam*

viam prestò esse oportuit, non quam ipsa faceret, sed quam haberet paratam: quod si non est à deo materia facta, ne terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à Deo factus est.

Lactant. lib. 2. cap. 3.] *Non sunt ista vulgò disputanda. ne susceptas publicè religionis disputatio talis exstinguat.*

Ex lib. 1. de Diuinatione.

Diomed. lib. 1.] *praterea similiter cohortatione circum conciliabula antecellunt.*

Ex lib. 1. de Legibus.

Lact. lib. 5. c. 8.] *Sicut vna, eadémque natura mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohæret, ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi, prauitate dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subiectos omneis sub vnam, eandémque tutelam: quod si teneretur, deorum profectò vitam omnes viuerent.*

Ex lib. II. de Legibus.

Lact. lib. 1. cap. 20.] *Magnum, audáxque consilium Gracia suscepit, quòd Cupidinum, & Amorum simulacra in gymnasijs consecrauit.*

Ex lib. V. de Legibus.

Macr. lib. 6.] *Visne igitur, quoniam sol paululum à meridie iam deuexus videtur, neque dum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur, descendamus ad Lirim, eaque, quæ restant, in illis alnorum vmbraculis persequamur?*

Ex libro incerto de Legibus.

Lact. lib. 3. cap. 19.] *Gratulemúrque nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui est in vita, aut certè non deteriorem est allatura statum. nam sine corpore, animo vigente, diuina est vita: sensu carenti nihil profectò est mali.*

Augustin. lib. 21. cap. Ciuitat.] *Octo pœnarum genera in legibus continentur, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exsulium, mors, seruitus.*

Ex

Ex lib. de Fato.

Gell.lib.5.cap.3.] *Chrysippus æstuans, laboránsque quónam pacto explicet, & fato omnia fieri, & esse aliquid in nobis, intricatur hoc modo.*

Macr.lib.3.] *Nam cùm esset apud se ad Lauernium Scipio, vnáque Pontius: allatus est fortè Scipioni acipenser, qui admodum rarò capitur, sed est piscis, vt ferunt, imprimis nobilis. Cùm autem Scipio vnum & alterum ex ijs, qui eum salutatũ venerant, inuitasset, pluréisque etiam inuitaturus videretur: in aurem Pontius, Scipio, inquit, vide quid agas, acipenser iste paucorum hominum est.*

Ex Timæo seu de vniuerso, ex Platóne.

Non.Curriculum.] *Ratione igitur, & mente diuina ad originem temporis curriculum inuentum est solis, & lunæ.*

Prisc.lib.1.part.] * *Desinstrix.*

M. T. CICERONIS
TIMAEVS, SEV DE VNIVERSO, FRAGMENTVM.

MVLTA *sunt à nobis & in Academicis conscripta contra Physicos, & sæpe cum P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata. fuit enim vir ille cùm ceteris artibus, quæ quidem digna libero essent, ornatus omnibus: tum acer inuestigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ videntur. Deniqùe sic iudico, post illos nobileis Pythagoreos, quorum disciplina exstincta est quodammodo, cùm aliquot sæcula in Italia, Siciliáque viguisset, hunc exstitisse, qui illam renouaret.* 1

‖ *Qui cùm me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi exspectauisset, Romam ex legatione ipse decedens: venissetq́; eodem Mytilenis mei salutandi, & visendi causa Cratippus, Peripateticorum omnium, quos* 2

quì

quidem ego audiuerim, meo iudicio, facilè prin-
ceps: perlibenter & Nigidium vidi, & Cratippum
cognoui. Ac primum quidem tempus salutationi-
bus, reliquum percunctatione consumsimus.

Desunt multa.

3 ‖ *Quid est, quod semper sit, neque vllum habet*
ortum? & quod gignatur, nec vnquam sit? Quorum
alterum intelligentia, & ratione comprehenditur:
quod vnum semper, atque idem est: alterum, quod
affert opinionem[1] *per sensus,*[a] *rationis expers: quod*
totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec vn-
quam esse verè potest. Omne autem quod gignitur,
ex aliqua causa gigni necesse est. nullius enim rei,
causa remota, reperiri origo potest. Quocirca si is,[2] [b]
qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ
semper est eadem, intuebitur, atque eam sibi propo-
net exemplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin
autem, quæ gignitur: nunquam illam, quam expetet,
pulchritudinem consequatur. Omne igitur cælum,
siue mundus,[c] *siue quouis alio vocabulo gaudet, hoc*
4 *à nobis nuncupatus sit.* ‖ *De quo id primùm consi-*
deremus, quod principiò est in omni quæstione consi-
derandum, sempérne fuerit, nullo generatus ortu:[3] [d]
an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus
est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est vn-
dique corporatus. Omnia autem talia sensum mo-
uent: sensúsque mouentia quæ sunt[4]*. eadem in opi-*
nione consistunt: quæ ortum habere, gignique diximus:
nihil autem gigni posse sine causis. Atque illum
quidem quasi parentem huius vniuersitatis inueni-
re,[e] *difficile: & cùm iam inueneris,* [f] *indicare in*
5. *vulgus, nefas.* ‖ *Rursus igitur videndum, ille fabri-*
cator tanti operis vtrùm sit imitatus exemplar, idne,
quod semper vnũ & idem, & sui simile: an id, quod
generatũ, ortúmque dicimus. Atqui si pulcher est hic
mundus, si probus eius artifex, profectò speciem æter-
nitatis imitari maluit: sin secus, quod ne dictu qui-
dem

a L. *rationis expertem.*

b fort. *qui aliquod opus eff.* fort. *qui aliquid eff.*

c L. *siue quo alio vocab.*

d L. *an ortus sit ab aliquo tẽporis principatu. Ortus est, quand.*

e fort. *difficile est:*

f εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν, fort. *prædicare in vulgus.*

dem fas est: generatum exemplum est pro æterno secutus. Non igitur dubium, quin æternitatem maluerit [g] exsequi, quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque eius ædificatore præstantius. [h] Si ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione, sapientiáque comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. Ex quo efficitur, vt sit necesse, hunc quem cernimus, mundum, simulacrum æternum esse alicuius æterni. Difficillimum autem est in omni conquisitione rationis, exordiũ. ‖ De ijs igitur, quæ diximus, [i] hæc sit prima distinctio. In omni 6
ratione cùm ijs rebus, de quibus explicandum videtur, esse cognitio. Itaque cùm de re stabili, & immutabili disputatur: oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui; neque conuinci potest. Cùm autem ingressa est imitata, & effecta simulacra: bene agi [k] putat, si similitudinem veri consequatur. Quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas valet: tantum ad fidem veritas. Quocirca si fortè de deorum natura, ortúque mundi differentes, [5] minus id, [l] quod habemus animo consequitur, vt tota dilucide, & planè exornata oratio sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: [m] contentiq́; esse debebitis, si probabilia dicentur. æquum est enim meminisse, & me, qui disseram, hominem esse: & vos, qui iudicatis: vt si probabilia dicentur, nil vltrà requiratis. ‖ Quæramus igitur 7
causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, vt originem rerum, & molitionem nouam quæreret. Probitate videlicet præstabat: probus autem, inuidet nemini. itaque [n] sui similia generauit. Hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima. Nam cùm constituisset, Deus bonus omnibus explere mundum, mali nihil admiscère, quoad natura pateretur: quidquid erat, quod in cernendi sensum caderet, id [o] sibi assumsit, non tranquillum, & quietum, sed immoderatè agitatum, & fluctuans: [6] idque ex inordinato in ordi-

g L. sequi,
h L. Sic ergo generatus,
i L. hæc sit prima distinctio. Omnia orationi cum iis rebus, de quibus explicandum videtur, esse cognationem: itaque
k fort. putet,
l L. quod auemus. omnino consequemur, vt, &c.
m ἀγαπᾶν χρή.
n L. omnia sui similia gener. Plato, πάντα ὅτι μάλιστα ἐβουλήθη γενέσθαι παραπλήσια αὑτῷ.
o prouocabulum, sibi videtur delendum.

in ordinem adduxit.hoc enim indicabat esse præstantius.Fas autem nec est, nec vnquam fuit, quidquam nisi pulcherrimum facere eum, qui esset optimus.

8 || p *Cum rationem igitur habuisset, reperiebat nihil esse eorum quæ natura cernerentur, non intelligens, intelligente, in toto genere, præstantius: intelligentiam autem vlli rei adiunctam esse, sine animo nefas esse. Quocirca intelligentiam in animo, animum conclusit in corpore. Sic ratus est opus illud effectum esse pulcherrimũ. Quam ob causam non est cunctandum profiteri, si modo inuestigari aliquid coniectura potest, hunc mundum, animal esse, idq; intelligens, & diuina prouidentia constitutum. Hoc posito, quod sequitur, videndum est, cuiusnam animantium Deus in fingendo mundo similitudinem secutus sit. Nullius profectò, eorum quidem, quæ sunt nobis nota animantia. sunt enim omnia in quadam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta. imperfecto autem,*

p L. *Cum rationem igitur hanc habuisset.*

9 *nec absoluto simile, pulchrum esse nihil potest.* || *Cuius ergo omne animal quasi particula quædam est, siue in singulis,* q *siue in diuerso genere cernatur, eius similem mundum esse dicamus. Omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis, & intelligentiæ, sicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia, quæ sub adspectum cadunt, comprehenduntur. quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi potest, & quod ex omni parte absolutissimum est,* r *cum Deus similem mundum efficere vellet, animal vnum adspectabile, in quo om-*

q L. *siue in vniuerso gen.*

r L. *ei cum deus similem mund.*

10 *nia animalia continerentur, effecit.?* || *Rectène igitur vnum mundum* s *dixerimus, an sint plures, an innumerabiles, dictu verius, & melius. Vnus profectò, siquidem factus est ad exemplum. quod enim omneis animanteis eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non potest esse cum altero. Rursus enim alius animans, qui eum contineat, sit necesse est, cuius partes sint, animantes superiores, cælumq; hoc, simulacrum illius vltimi sit, non proximi. Quorum ne*

s L. *diximus, an plures, atque innumerabiles, dictu verius, & melius? Vnus prof.*

quid acci-

quid accideret, atque vt hic mundus esset animanti
absoluto simillimus, hoc ipso, quòd solus, atque vnus
esset, idcircò singularem deus hunc mundum, atque
vnigenam procreauit. ‖ Corporeum autem, & ad- 11
spectabile, itemq; tractabile omne necesse est esse,
quod natum est. Nihil porrò igni vacuum, videri
potest: nec verò tangi, quod careat solido: solidum
autem nihil, quod terra sit expers. Quamobrem mun-
dum efficere moliens deus, terram primùm, ignemq;
iungebat. Omnia autem duo ad cohærendum, tertium
aliquid requirunt, & quasi nodum, vinculumq; desi-
derant. Sed vinculorum, id est, aptissimum, atque
pulcherrimum, quod ex se, [t] atque de his, quæ ad-
stringit, quàm maximè vnum efficit. ‖ Id optimè 12
assequitur quæ Græcè ἀναλογία, Latinè (audendum
est enim, quoniam hæc primùm à nobis nouantur)
comparatio, proportióve dici potest. Quando enim
trium vel numerorum, vel figurarum, vel quorum-
cumque generum contingit, [u] vt quod medium sit,
vti primum proportione, ita id postremò comparetur,
vicissimq; vt extremum cum medio, sic medium
cum primo conferatur: id quod medium est, tum
primum sit, tum postremum: postrema verò, &
prima media fiunt. Ita necessitas cogit, vt eadem sint
ea, quæ deiuncta [x] fuerunt. Eadem autem cùm facta
sint, efficitur, vt omnia sint vnum. ‖ Quòd si vniuer- 13
sitatis corpus, planum, & æquabile explicaretur,
[8] neque in eo [y] quidquam esset requisitum: vnum
interiectum medium, & seipsum, & ea, quibus esset
interpositum: colligaret. Sed cùm soliditas mundo
quæreretur: solida autem omnia vno medio nun-
quam, duobus semper copulentur: ita contigit, vt
inter ignem, & terram, aquam deus, [z] animamq;
poneret, eaq; inter se compararet, & proportione con-
iungeret, vt quemadmodum ignis, animæ: sic anima,
aquæ: quodq; anima, aqua: id aqua, terræ proportione
redderet. Qua ex coniunctione cælum ita aptum est,
vt sub adspectum, & tactum cadat. Itaque & ob eam
eausam,

t L. *atque ex iis, quæ adstringit,*

u L. *vt veluti ei, quod medium sit, primum proportione,*

x fort. *fuerant.*

y L. *quidquam, altitudinis esset requisitum:*

z al. *aëremq;*

causam, & ab ijs rebus numero quatuor mundi est
corpus effectum, ea constructũ proportione, qua dixi:
ex quo ipse se concordi quadam amicitia, & carita-
te complectitur: atque ita aptè cohæret, vt dissolui
nullo modo queat, nisi ab eodem, à quo est colligatus.
14 ‖ *Earum autem quatuor rerum, quas suprà dixi,*
sic omni mundo omnes partes collocatæ sunt, vt nul-
la pars huiusce generis excederet extrà, atque in hoc
vniuerso inessent genera illa vniuersa. Id ob eas cau-
sas, primùm vt mundus animans, [a] posit ex perfe- a L. *posset*
ctis partibus esse perfectus, deinde vt vnus esset, nul-
la parte, vnde alter gigneretur, relicta, postremò ne
quis morbus eum [b] posit, aut senectus affligere. om- b L. *posset*,
nis enim coagmentatio corporis, vel calore, vel frigo-
re, vel aliqua impulsione vehementi labefactatur, &
frangitur, & ad morbos, senectutemq; compellitur.
Hanc igitur habuit rationem effector mundi, moli-
torq; Deus, vt vnum opus totum, atque perfectum
ex omnibus totis, atque perfectu [c] absolueretur: quod c L. *absolue-*
15 *omni morbo, seniòve careret.* ‖ *Formam autem &* *ret:*
maximè sibi cognatam, & decoram dedit. A quo
enim animante omneis reliquos contineri vellet ani-
manteis, hunc ea formâ figurauit, qua vna omneis
reliquæ formæ concluduntur: & globosus est fabrica-
tus: quod σφαιροειδὲς Græci vocant: cuius omnis
extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq;
ita [f] tornauit, vt nihil effici posit rotundius, nihil vt f καὶ κυκλο-
asperitatis haberet, nihil offensionis, nihil [g] inclusum τερὲς αὐτὸ
angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacu- ἐτορνεύσα-
nosum: omnesq; partes simillimæ omnium, [h] quoad το,
eius præstabat iudicio dissimillitudini similitudo. g L. *incisum*
Omni autem totam figuram mũdi lævitate circum- h L. *quòd*
26 *dedit.* ‖ *Nec enim oculis egebat, quia nihil extrà,* *eius præst.*
quod cerni posset, relictum erat: nec auribus, quia ne
quod audiretur quidem: neque erant anima circum-
fusa extrema mundi, vt respirationem requireret:
nec verò desiderabat aut alimenta corporis, aut de-
tractionem confecti, & consumti cibi. neque enim

vlla decessio fieri poterat, neque accessio: neque verò erat vnde ita se ipse cõsumtione, & senio, alebat sui, cùm ipse per se, & a se & pateretur, & faceret omnia. sic enim ratus est ille, [9] qui ista iunxit, & condidit, [i] ipsum se contentum esse mundum, neque egere altero. Itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendum: nec pedes, nec alia membra, [k] quibus ingressus corpore sustineret. ‖ Motum enim dedit cælo eum, qui figuræ eius sit aptissimus, qui vnus ex septem motibus [10] mentem, atque intelligentiam cohibèret maximè. Itaque vna conuersione, atque eadem ipse circum se torquetur, & vertitur. Sex autem reliquos motus ab eo separauit. itaque eum [l] ab omni erratione liberauit. Ad hanc igitur conuersionem, quæ pedibus, & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit. Hæc Deus is, qui erat, de aliquando Deo futuro cogitans, læuem eum effecit, & vndique æquabilem, & à medio ad summum parem, & perfectum, atque absolutum ex absolutis, atque perfectis. 17

i αὐταρκὲς ὄν

k fort. quibus ingressus corpus sustineret. fort. quibus ingressum corporis sustineret. al. quibus ingressus corporis sustineret.

l L. delet præpositionem, ab

18 ‖ Animum autem vt in eius medio collocauit, ita per totum tedendit: deinde eum circumdedit corpore, & vestiuit extrinsecus: cæloq; soliuago, & volubili, & in orbem incitato complexus est, [m] quòd secum ipsum propter virtutem facilè esse posset, nec desideraret alterum, satis sibi ipse natus, & familiaris. Sic Deus ille æternus hunc perfectè beatum Deum procreauit.

m L. quòd secum ipse propter.

19 ‖ Sed animum haud ita, vt modò locuti sumus, tum denique, cùm corpus ei effecisset, inchoauit, neque enim esset rectum, minori parere maiorem. Sed nos multa inconsideratè, ac temerè dicimus. Deus autem & ortu, & virtute antiquiorem genuit animum, eumq; vt dominum, atque imperantem, obedienti præfecit corpori: idq; molitus tali quodam est modo. Ex materia, quæ indiuidua est, quæ semper vniusmodi, suiq; similis & ex ea, [n] quæ corporibus diuidua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset eiusdem naturæ, & quòd alterius: idq; inter

n L. quæ in corp.

idq; interiecit inter indiuiduum, atque id, quod di-
uiduum esset in corpore. Ea cùm tria sumsisset, vna
in speciem temperauit: naturamq; illam, quam alte-
rius diximus, o *vel cum eadem coniunxit, fugien-* o L. *vi cum*
tem, & eius copulationis p *alienam permiscens cum eadem c.*
materia, cùm ex tribus effecisset vnum, id ipsum in p L. *alie-*
20 *ea, quæ decuit, membra partitus est.* ‖ *Iam parteis* *nam. Permi-*
singulas ex eodem, & altero, & ex materia tempe- *scens autem*
rauit. Fuit autem talis illa partitio. Vnam princi-
piò partem detraxit ex toto: secundam autem pri-
mæ partis duplam: deinde tertiam, quæ esset secun-
dæ sesquialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ
secundæ dupla esset: quintam inde, quæ tertiæ tri-
pla: tum sextam octuplam primæ: postremò septi-
mam, quæ septem, & viginti partibus antecederet
primæ. Deinde instituit dupla, & tripla interualla
explere, parteis rursus ex toto desecans: quas inter-
uallis ita locabat, vt in singulis essent bina media:
*vix enim audeo dicere medietates, quas Græci μ*ε-
σότητας *appellant: sed quasi ita dixerim, intelliga-*
tur. erit enim planius, earum alteram, eadem par-
te præstantem extremis, eademq; superatam: alte-
ram pari numero præstantem extremis, pariq; nu-
21 *mero superatam.* ‖ *Sesquialteris autem interuallis,*
& sesquitertijs, & sesquioctauis sumtis ex his colli-
gationibus in primis interuallis, sesquioctauo inter-
uallo, sesquitertio omnia explebat, cùm particulam
singulorum relinqueret. Eius autem particulæ in-
teruallo habebat numerus ad numerum eandem pro-
portionem, comparationemq; in extremis, quam
habent CCLVI. *cum* CCLIII. *atque ita permi-*
stum illud, ex quo hæc secuit, iam omne consumserat.
Hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in lon-
gitudinem diffidit: mediaq; accommodans mediam,
quasi decussauit: deinde in orbem torsit, vt & ipsa
secum, & inter se, ex commissura, quæ è regione esset,
iungerentur: eoq; motu, cuius orbis semper in eodem
erat, eodemq; modo ciebatur, vndique eas circum-

plexus. [11] ‖ Atque ita q cùm alterum esset exteriorem amplexus orbem: illum eiusdem naturæ: hunc alterius nominauit: r eamq́; quę erat eiusdem, detorsit à latere in dextram partem: s hanc autem citimam, à media linea direxit ad lævam: sed principatum dedit t superiori, u quam solam indiuiduam reliquit. Interiorem autem cùm in sex parteis diuisisset, septem orbeis dispares, duplo, & triplo interuallo moueri iussit, contrarijs inter se cursibus. eorum autem, trium fecit pareis celeritates: sed quatuor, & inter se dispareis, & x dissimileis trium reliquorum. 22

‖ Animum igitur cùm ille procreator mundi Deus ex sua mente, & diuinitate genuisset: tum denique omne, quod erat concretum, atque corporeum, substernebat animo, interiúsque faciebat: atque ita medio medium accommodans copulabat. Sic animus à medio profectus, extremitatem cæli à suprema regione rotundo ambitu circumiecit, seséq́; ipse versans, diuina, sempiterna, sapientisq́; vita induxit exordium. 23

‖ Et corpus quidem cæli y spectabile effectum est, animus autem oculorum effugit obtutum. Est autem animus ex omnibus, [12] rationis, z contentionisque (b ἁρμονίη Græcè) sempiternarum rerum & sub intelligentiam cadentium compos, & particeps: c quo nihil ab optimo, & præstantissimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem vinctus, alteraq́; natura, adiuncta materia, temperatione trium partium, proportione d compacta, se ipse conuersans, cùm materiam mutabilem e arripuisset, & cùm rursus indiuiduam, f atque simplicem, per quam omnis mouetur, discernitque, quid sit eiusdem generis, & quid alterius, & cetera diiudicat, quid cuique rei sit maximè aptum, quid quoque loco, aut modo, aut tempore contingat: quæq́; distinctio sit inter ea, quæ gignuntur, & ea, quæ sint semper eadem. 24

‖ Ratio autem vera, quę versatur in ijs, quæ sunt semper eadem, & in ijs, quæ mutantur, cùm in eodem, & in altero mouetur ipsa per se sine voce, & sine vllo sono. 25

g cùm

q L. cùm alter esset exterior: alterum interiorē amplexus orbem: ill.
r L. eamq́; qui erat
s L. hunc autem citimū,
t L. exteriori,
u L. quē solum indiuiduum rel.
x L. dissimileis triū reliquorum cum ratione tamen. Anim.
y L. adspectabile
z L. concentionisq́;
b L. ἁρμονίας Gr.
c L. quo nihil eorum, quæ procreata sunt, ab opt.
d L. compactus,
e L. arripuit,
f L. atq́; simplicem, per seipsam totā omnis mouetur, discern.

g cùm eandem partem attingit, quæ sensus cieri potest. [13] h orbis illius generis alterius immutatus, & porrectus omnia animo mentiq; denuntiat: tum opiniones, adscensionesq; firma, veraq; gignuntur. Cùm autem in illis rebus vertitur, quæ manentes semper eadem, non sensu, sed intelligentia [14] i continentur.

Desunt multa.

26 ‖ [15] Ratione igitur & mente diuina, ad originem temporis, curriculum inuentum est solis & lunæ, & aliorum quinque astrorum errantium cognomento, ad temporis numeros distinguendos, & conseruandos. Corpora autem eorum singulorum cùm effecisset Deus, ea ad eas conuersiones collocauit, quas alterius circuitus conficiebat, quæ sunt septem, vt & illa septem: [16] ita vim suam natura conuertit, vt terram luna cursus proximè ambiret, eiq; supra terram proxima solis circumuectio esset. Lucifer deinde, & sancta Mercurij stella cursum habent solis celeritati parem, sed vim quandam contrariam: eaq; conuersione, quam inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios vincunt, vicissimq; vincuntur. Reliquorũ siderum quæ causa collocandi fuerit, quæq; eorum sit collocatio, in sermonem alium differendum est, ne in eo, quod attingendum fuit, quàm in eo, cuius causa id attingimus, longior

27 ponatur oratio. ‖ Quando igitur vnũ quodque eorum siderũ cursum decorũ est adeptum: è quibus erat motus temporis consignandus: k colligatisq; corporibus vinculis animalibus, tum animantia orta sunt: eaq; imperio parere didicerunt: tum ex alterius natura motione transuersa, in eiusdem naturæ motũ incurrentia, in eoq; hærentia, atq; impedita, cùm alia maiorem lustrarent orbem, alia minorem, tardiusq; maiorem, celeriusq; minorem, motu verò vnius, eiusdemq; naturæ: quæ velocissimè mouebantur, ea celeritate vinci à tardioribus, & cũ superabant, superari videbantur. [17] l omnis enim orbis eorũ quasi facilitatis inflexione vertebatur: quã bifariã contrarie simul

g fort. cùm eam partem attingit, qua

h L. & orbis illius generis alterius

i L. continentur. tum intelligentia, scientiaq; necessario efficitur, atque absoluitur

k L. colligatisq; corpora vinculis animalibus animantia orta sunt, eaq;

l L. omnes enim orbes eorum quasi helicis inflexione vertebantur: quã

procedentia efficiebant, vt quod esset tardissimum, id proximum fieret celerrimo. ‖ *Atque vt esset mensura quadam euidens, qua in istis octo cursibus celeritates, tarditatesq; declararet: deus ipse solem, quasi lumen, accendit ad secundum supra terram ambitum, vt quā maxime cælum omnibus collucceret, animantésque, quibus ius esset doceri, ab eiusdem motus* [m] *& ab eo, quod simile esset, numerorum naturam, vimq; cognoscerent. Nox igitur, & dies ad hunc modum, & ob has generata causas, vnum circuitum orbis* [n] *efficit sapientissimum, atque optimum: mensis autem, quando luna lustrato suo cursu solem consecuta est: annus, vbi sol suum totum conficit, & peragrauit orbem.* ‖ *Ceterorum autem siderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos,*[18] [o] *neque nomen appellant, neque inter se numero commetiuntur. itaque nesciunt, hos siderum errores, id ipsum esse, quod ritè dicitur tempus, multitudine infinita, varietate admirabili præditos. Attamen illud* [p] *prospici, & intelligi potest, absoluto, perfectoq; numero temporu, absolutum, perfectumq; annum, tunc compleri denique, cùm se octo ambitus, confectis suis cursibus, ad idem caput retulerunt, cumq; eos permensus est idem, & semper sui similis orbis.* ‖ *Has igitur ob causas nata astra sunt, quæ per cælum penetrantia solstitiali se, & brumali reuocatione conuerterent: vt hoc omne animal, quod videmus, esset illi animali,* [q] *quod sentimus, ad æternitatis imitationem simillimum. Et cetera quidem vsque ad temporis ortum* [r] *impressa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. Sed quia nondum omne animal in mundo intus incluserat, ex ea parte deficiebat ad propositum exemplar imaginis similitudo.* ‖ *Quot igitur, & qualeis animalium formas mens, in speciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & taleis in hoc mundo secum cogitauit effingere. Erant autem animantium genera quatuor: quorum vnum diuinum atque caleste: alterum pennigerum, & aerium: tertium aquatile: terrestre,*

28 29 30 31

m fort. & ab eius, quòd simile

n fort. efficiunt

o L. neque nomine appell.

p al. perspici,

q fort. quòd intelligimus,

r fort. expressa ab illis,

terrestre, quartum. Diuinæ animationis maximè speciem faciebat ex igne, ita vt splendissimus esset, & adspectu pulcherrimus.[19] cumq; similem vniuersitatis naturæ efficere vellet, ad volubilitatem rotundauit, [s] comitemq; eum sapientiæ quã optimæ mentis s L. comi-
effecit, circumq; cælum æqualiter destribuit, vt hunc témque eum
hac varietate distinctum bene Græci κόσμον, nos lu- sapientiæ
32 centem mundum nominaremus. || Dedit autem di quam opti-
uinis duo genera motus: vnum, quod semper esset in ma mentis
eodem æquè, & idem in omnibus, atque vno modo ce- eff.
leraret: alterum, quod in antiquam partem à conuersione eiusdem, & similis, pelleretur. Quinque autem reliquis motibus orbem eum esse voluit expertem, immobilem, & stantem. Ex quo genere ea sunt sidera, quæ infixa cælo non mouentur loco: quæ sunt animantia: eaq; diuina, ob eamq; causam suis sedibus inhærent, & perpetuo manent. Quæ autem vaga, & mu-
tabili [t] ratione labuntur, ita generata sunt, vt suprà t al. erra-
diximus. Iam verò terram, altricem nostram, quæ tione
traiecto axe sustinetur, diei, noctisque effectricem,
eandemq; custodem, antiquissimam [u] deorum voluit v L. corporũ
33 esse eorum, [x] qui intra cælum gignerentur.[20] || Fle- Plato, σωμάτων.
xiones autem deorum, & inter ipsos deos concursiones, quæq; in orbibus eorum conuersiones, antecessio- x L. quæ
nésque eueniant, cumq; inter se penè contingant, eos, qui propè copulentur contraria regione, & ponè quos, aut antè labantur, quibúsque temporibus à nostro
adspectu oblitescant, rursúsque emersi [y] errorem in- y L. terro-
cutiant rationis expertibus, si verbis explicare cone- rem
mur, nullo posito sub oculis simulacro, earum rerum
frustra suscipiatur labor. Sed hæc satis [z] sunt dicta z L. sint
nobis. Quæ de deorum, qui cernuntur, quiq; orti sunt,
34 natura præfati sumus, habeant hunc terminum. || Re- a L. & enun-
liquorum autem, quos Græci δαίμονας appellant, tiare
nostri, opinor, Lares, si modò hoc rectè conuersum b delet vo-
videri potest, & nosse, [a] & nuntiare ortum [b] eorum, cem, eorum,
maius est, quàm vt profiteri scribere nos audeamus. c L. & ca-
Credendum nimirum est veteribus [c] & priscis, vt scis, vt aiũt,

aiunt, viris, qui se progeniem deorum esse dicebant. Itaque eorum vocabula nobis prodiderunt. Nosse autem generatores suos optimè poterant: ac difficile factu est, [d] *à dijs ortis, fidem non habere: quamquam nec argumentis nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: sed quia* [e] *de suis rebus notis videntur loqui, veteri legi morique parendum est.* || *Sic igitur,* 35
ut ab iis est traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanum, Salaciamque Cæli satu, Terraque conceptu generatos, editosque memoremus: ex his Phorcyn, Saturnum, & Opem deinceps Iouem, atque Iunonem, reliquos, quos fratres inter se, agnatosque [f] *usurpare, atque appellare videmus, & eorũ, ut utamur veteri verbo, Prosapiam. Quando igitur omnes, & qui mouentur, palamque ostenduntur, & qui eatenus nobis declarantur,* 21 [g] *quo ipsi volunt, creati sunt: tum ad eos is Deus, qui omnia genuit, fatur: Hæc vos, qui deorum satu orti estis, attendite: quorũ operum ego parens, effectorque sum* [h] *quæ per me facta, non sunt* [i] *dissoluta, me inuito: quamquam omne colligatum solui potest: sed haud quaquam boni est, ratione vinctum velle dissoluere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, & indissolubiles non potestis: neutiquam tamen dissoluemini, nec vos ulla mortis fata periment,* [k] *nec fraus valentior, quàm consilium meum: quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram, quàm illa, quibus estis tum, cùm gignebamini, colligati. Quid sentiam igitur, cognoscite.* || *Tria nobis genera reliqua sunt, eaque mortalia: quibus prætermissis, cæli absolutio perfecta non erit. omnia enim genera, animalium complexu non tenebit: teneat autem* [l] *oportebit, ut eodem ne quid absit, quæ à me ipso effecta sint, quod deorum vitam possit adæquare. Ut igitur mortali generentur conditione, vos suscipite, ut illa gignatis, imitemini que vim meam, quæ in vestro ortu me usum esse meministis: in quibus qui tales* [m] *creantur, ut deorum immortalium, quasi gentiles* 36

d fort. ortis à diis.
e L. de suis rebus ac sibi notis,
f L. usurpari, atque appellari
g L. quam ipsi
h hoc totum, quæ per me facta, delet L.
i L. dissolubilia,
k al. nec erũt ulla valentiora, q.
l L. oportet, ut ab eo ne quid adsit: quæ si à me ipso effecta, animamque consecuta sint, deorum vitam possint adæq.
m creabuntur.

gentiles esse debeant, diuini generis appellentur, teneántque omnium animantium principatum [n] *vobísque iure & lege volentes pareant: quorum vobis initium,* [o] *statusq; traditur à me: vos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem? Ita orientur animantes, quos & viuos alatis, & con-*
37 *sumtos sinu recipiatis. Hæc ille dixit.* ‖ *Deinde ad temperationem superiorem reuertit: in qua omnem animum uniuersa natura temperans permiscebat, superiorisque permixtionis reliquias fundens aquabat, eodem modo fermè, nisi quòd non ita incorruptas, vt ea, quæ semper idem:* [p] *sed à dijs secundum sumebat, atque tertium. Toto igitur omnino constituto, sideribus parem numerum distribuit animorum, & singulos adiunxit ad singula, atque ita quasi in currum uniuersitatis imposuit, commonstrauitque leges fataleis, ac necessarias, & ostendit primum ortum vnum fore omnibus, eúmque moderatum, atque constantem, nec ab vllo imminutum: satis autem, & quasi sparsis animis fore vti certis temporum interuallis oriretur animal, quod esset ad cultum deo-*
38 *rum aptissimũ.* ‖ *Sed cùm duplex esset natura generis humani, sic se res habebant, vt præstantius genus esset eorũ, qui essent futuri viri. Cùm autem* [q] *animis corpora cum necessitate insevissent, cúmque ad corpora* [r] *necessitate tum accessio fieret, tum abscessio, necesse erat, sensum exsistere vnum, communémque omnium vehementiore motu excitato,* [s] *coniunctóque natura: deinde voluptate, & molestia mixtum amorem: post iram, & metum, & reliquos motus animi, comitem superiorum, & his etiam* [t] *contrarios dissidenteis: quos qui ratione rexerit, iustè vixerit: qui autem his se dederit, iniustè. Atque ille, qui rectè, & honestè curriculum viuendi à natura datum confecerit, ad illud astrum,* [v] *quo cum aptus fuerit, reuertetur. qui autem immoderatè & intemperatè vixerit, cùm secundus ortus in figuram muliebrem transferet.*

n fort. *nobísque & iuri, ac legi pareant:*

o L. *satúsque tradetur à me:*

p L. *sed ab iis secunda sumebat, atque tertia.*

q al. *animos corporibus cum necessitate*

r vox, *necessitate ab hoc loco videtur delenda.*

s L. *coniunctúmque n.*

t L. *contrariè diss.* Plato, ἐναντίως διεστῶτα:

v al. *cui aptus fuerit,*

* anno autem millesimo, vterque ad sortitionem, optionémque vitæ secundæ perueniens, optabit quod quisque genus velit. vbi & in beluæ vitam, ac figuram animus humanus deferetur.

‖ *& si ne tum quidem finem vitiorum faciet: grauius etiam iactabitur, [x] & in sua moribus simillimas figuras pecudum, & ferarum transferetur: neque malorum terminum priùs adspiciet, quàm illam sequi cœperit conuersionem, quam habebat in seipso, eiusdem, & vnius simul innatam, & insitam. Quod tum eueniet, cùm illa, quæ ex igne, aëre, aqua, atque terra, turbulenta, & rationis expertia insederint, denique ratione depulerit, & ad primam, atque optimam affectionem animi peruenerint. Quæ cum ita designasset, seséq; si quid postea fraudis, aut vitij euenisset, extra omnem culpam, causámq; posuisset:* 39

22 [y] alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi parteis, quæ sunt ad spaciorum temporis significationem notæ constituta, spargens, quasi serebat.

‖ *Post autem sationem eam dijs, vt ita dicam, iunioribus permisit, vt corpora mortalia effingerent, quantumq; esset reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ sequentia essent, perpolirent, & absoluerent: deinde vt huic animanti [z] principem se, ducémq; praberet, vitámq; eius pulcherrimè regeret, & gubernaret: nisi quatenus ipse [a] beneficijs sua culpa sibi aliquid miseria quæreret. Atque is quidem, qui cuncta composuit, constanter in suo manebat statu. Qui autem erant ab eo creati, cùm parentis ordinem cognouissent, hunc sequebantur.* 40 ‖ *Itaque cùm accepissent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem, & effectorem sui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris à mundo, quas rursus redderent, mutuabantur, easq; inter se copulabant, haud ijsdem vinculis, quibus ipsi erant colligati, sed talibus, quæ cerni non possent, propter paruitatem, crebris quasi cuneolis* 41

x fort. *& in simillimas suis moribus figuras.*

y L. *alios in solem, alios in lunam,* al. *&c.*

z L. *principes se, ducesq; praberent, vitamque eius pulcherrimè regerent, & gubernarent:*

a L. *delet vocem, beneficiis*

cuneolis iniecti vnum efficiebant ex omnibus corpus: itemq́; b in eo influente, atque effluente c animo diuino ambitus illigabant. Itaque illi d in flumen immersi, neque tenebant, neque tenebantur; sed vi magna tum ferebant, tum ferebantur. Ita totum animal mouebatur illud quidem, sed immoderatè, e & fortuitu, vt sex motibus veheretur. nam & antè, & ponè, ad læuum, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modò huc, modò illuc.

sex oras, regionesque versus errans procedebat.

Desunt nonnulla.

Iam verò earum imaginum, quæ finguntur, & redduntur in speculis, eorumque, quæ splendida, & leuia sunt, rationem perspicere, haud difficile est. Nam ex ignis vtriusque externi, atque interni communione inter ipsos, cùm vnus per singulas parteis effectus, & multis modis concors, & aptus redditus in læuore consedit.

Sed si f in splendore concedit: tum vel eadem species, vel interdum immutata redditur.

omniaqne huiusmodi necessariò in speculo referuntur,

cùm ignis oculorum cum eo igne, qui est ob os effusus,

g in re læui, & splendida,

se confudit, & contulit. Dextra autem videntur, quæ læua sunt, quia contrariis partibus oculorum, contrarias parteis attingunt,

præter morem vsitatum adiectionis, & commissuræ.

42 ‖. *Respondent autem dextra dextris, læua læuis conuersione luminum, cùm ea inter se non cohærescunt. Id fit, cùm speculorum leuitas hinc, illincq́; altitudinem assumsit, & ita dextra detrusit in læuam partem oculorum, læuaq́; in dextram. Supina etiam ora vertuntur depulsione luminum: quæ conuertens inferiora reddit, quæ sunt superiora. Atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adiuuant causas.*

b τὰς τοῦ ἀθανάτου ψυχῆς περιόδους, ἐνέδουν εἰς ἐπίρρυτον σῶμα, καὶ ἀπόρρυτον,

c L. *animi diuini ambitus*

d L. *in flumen ingens immersi,* εἰς ποταμὸν ἐντεθεῖσαι πολύν,

e L. *& fortuitò,*

f fort. *in læuore* περὶ τὴν λειότητα.

g περὶ τὸ λεῖον, καὶ λαμπρὸν συμπαγοῦς γενομένου.

causas. Quibus vtitur ministeriis deus, cùm optimã speciem, quoad fieri potest, efficit. Sed existimant plerique non hæc [h] *adiuuantia causarum, sed has ipsas esse omnium causas, quæ vim habeant frigoris, & caloris: concretionis, & liquoris: careant autem omni intelligentia, atque ratione, quæ, nisi in animo nulla alia in natura reperiantur. ‖ Animus autem sensum omnem effugit oculorum. At ignis, & aqua, & terra, & aër, corpora sunt, eaq; cernuntur. Illum autem, qui intelligentiæ, sapientiæq; se amatorem profitetur, necesse est, intelligentis, sapientisq; naturæ primas causas conquirere, deinde secundas causas rerum earum, quæ necessariò mouent alias, cùm ipsæ ab aliis mouentur. Quocircà nobis sic cerno esse faciendum, vt de vtroque nos quidem dicamus genere causarum, separatim autem de iis, quæ cum intelligentia sunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum: & de iis, quæ vacantes prudentia, inconstantia, perturbataq; efficiunt. Ac de oculorum quidem causis, vt haberent eam vim, quam nunc habent, satis fermè esse dictum puto. ‖ Maxima autem eorum vtilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur.* 44 *Rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. Nam hæc, quæ est habita de vniuersitate oratio à nobis, haud vnquam esset inuenta, si neque sidera, neque sol, neque cælum sub oculorum adspectum cadere potuissent. Nunc verò dies, noctesq; oculis cognitæ, tum mensium, annorumq; conuersiones ad numerum machinatæ sunt,* [a] *& spatium temporis demensa sunt, & ad quæstionem totius naturæ impulerunt. Quibus ex rebus Philosophiam adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullum præstantius, neque datum est mortalium generi deorum concessu, atque munere, neque dabitur.*

[h] fort. *adiumenta*

[a] al. *& spatium temporis dimensa, ad quæstionem*

Multa desiderantur.

M. T. C.

M. T. C. PHAENOMENΩN EX ARATO FRAGMENTA.

Cicero 2.leg.] *Ab Ioue musarum primordia.*
Lactant.] *Malebant tenui contenti viuere cultu.*
Lactant.] *Et Iouis in regno, cœliq; in parte resedit.*
Cic.2.de n.d.] *Cetera labuntur celeri cœlestia motu,*
Cum cœloq; simul noctesq; diesq; feruntur.
Extremusq; adeò duplici de cardine vertex
Dicitur esse Polus. *
Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur.
Altera dicitur esse Helice. *
Quas nostri Septem soliti vocitare triones.
Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa, magis stellis distincta refulget,
Et latè prima confestim à nocte videtur.
Hæc verò parua est, sed nautis vsus in hac est:
Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Toruus Draco serpit subter supraq; reuoluens
Sese, conficiensq; sinus è corpore flexos,
Huic non vna modò caput ornans stella relucet,
Verùm tempora sunt duplici fulgore notata.
E trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant,
Atque vno mentum radianti sidere lucet:
Obstipum caput & tereti ceruice reflexum.
Obtutum in cauda maioris figere dicas.
a *Quod caput hic paulùm sese subitoq; recondit,* a v. c. *Hoc caput*
Ortus vbi atq; obitus partem admiscentur in vnam.
Id autem caput. *
Attingens defessa velut mœrentis imago.
Vertitur. * quam quidem Græci.
Ἐγγόνασιν vocitant, genibus b *quòd nixa feratur.* b v.c. *quia*
Hic illa eximia posita est fulgore corona.
propter caput Anguitenentis.
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον nomine Graij.
Huic supera duplices humeros affixa videtur
Stella micans tali specie, talíq; nitore.
Hic pressu duplici palmarum continet Anguem

Eius & ipse manet religatus corpore toto.
Namq; virum medium Serpens sub pectora cingit,
Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit,
Atque oculos vrget pedibus, pectusq; Nepai.
Septemtriones sequitur.
Arctophylax vulgò qui dicitur esse Bootes,
Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arcton.
huic Booti.
c v. c. videtur * *subter præcordia fixa* c *tenetur*
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.
* cui subiecta fertur.
Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
Ferrea tum verò proles exorta repente est:
Ausaq; funestum prima 'st fabricarier ensem,
Et gustare manu victum, domitumq; iuuencum.
Et natos geminos inuisos sub caput arcti
Subiectus media est Cancer: pedibusq; tenetur
Magnu' leo tremulam quatiens è corpore flammam.
Hoc motu radientis Etesia in vada Ponti.
Nauibus assumtis fluitantia quærere aplustra.
auriga
Sub laua geminorum obductus parte feretur,
Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra læuum humerum clara obtinet. *
Verùm hæc est magno, atque illustri prædita signo.
Contrà, hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem,
cuius sub pedibus *
Corniger est valido connixus corpore Taurus,
Has Graci stellas ὑάδας vocitare suerunt.
Numq; ipsum ad tergum Cynosura vertitur arcti.
* hunc antecedit
Obscura specie stellarum Cassiepeia.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adspectum mœsta parentis.
Huic equus, ille iubam quatiens fulgore micanti
b *Summa contingit caput aluo, stellaq; iungens*
Vna tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex astris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

ARATI PHAENOMENA A M. T. C. ADOLESCENTE, LATINA facta.

E quibus hinc subter possis cognoscere fultum,
Iam cæli mediam partem terit, vt prius illa
Chelæ, [a] *quum pectus quod cernitur Orionis.* — a v. c. *tum*
Et propè conspicies paruum sub pectore [b] *claro* — b v. c. *clara*
Andromedæ signum, Deltôton dicere Graij,
Quod soliti, simili quia forma littera claret:
Huic spatio ductum simili latus exstat vtrumque.
At non tertia pars lateris: [c] *nam non minor illis,* — c v.c. *namq; est minor*
Sed stellis longè densis præclara relucet.
Inferior paulò est Aries, & flamen ad Austri
Inclinatior, atque etiam vehementius [d] *illo* — d v.c. *illi*
Pisces, quorum alter paulò [e] *prælabitur antè,* — e v.c. *prolabitur*
Et magis horrisonis Aquilonis tangitur alis.
Atque horum è caudis duplices velut esse catenæ
Dicuntur, sua diuersa per lumina serpunt:
Atque vna [e] *tandem in stella communiter hærent,* — e v.c. *tamen*
Quam veteres soliti cælestem dicere Nodum,
Andromedæ læuo ex humero si quærere perges,
Appositum poteris suprà cognoscere Piscem.
E pedibus [f] *vatum summo natus Ioue Perseus,* — f v.c. *natum summo Ioue Persea vises,*
Quos humeris retinet defixo corpore Perseus:
Quem sūma ab regione Aquilonis flamina pulsant,
Hic dextram ad sedes intendit Cassiepeæ,
Diuersosq; pedes vinctos talaribus aptu
Puluerulentus uti de terra [g] *lapsu' repentè* — g v.c. *elapsus*
In cælum victor [h] *magnum sub culmine portat.* — h v.c. *magno*
At propter læuum genus omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce videbis.
Hæ septem vulgo perhibentur more vetusto
Stellæ, cernuntur verò sex vndique paruæ.
At non interiisse putari conuenit vnam:
Sed frustrà temerè à vulgo ratione sine vlla
Septem dicier, vt veteres statuêre poëtæ,
Æterno cunctas æuo qui nomine [i] *dignant.* — i v.c. *signant.*

Alcyone,

Alcyone, Meropeq́, Celano, Taygeteq́,
Electra, Steropeq́, simul sanctissima Maïa.
Hæ tenues paruo labentes lumine lucent:
At magnum nomen signi, clarumq́ vocatur,
k al. *clarat,* *Propterea quòd & æstatis primordia* [k] *claret,*
Et pòst hyberni præpandens temporis ortus
Admonet, vt mandent mortales semina terris.
l al. *connexa* *Inde Fides leuiter posita, &* [l] *connexa videtur,*
m al. *paruis* *Mercurius* [m] *paruus manibus quam dicitur olim*
n al. *Incunis* [n] *Infirmis fabricatus in alta sede locasse.*
o v. c. *Hac* [o] *Quæ genus ad læuum Nixi delapsa resedit,*
Atque inter flexum genus, & caput Alitis hæsit.
Namq́ est Ales auis lato sub tegmine cœli;
Quæ volat, & serpens geminis secat aëra pennis,
Altera pars huic obscura est, & luminis expers:
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Gestit, iam verò clinata est vngula vehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
p al. *mutis* *Ipse autem labens* [p] *multis equus ille tenetur*
Piscibus: huic ceruix dextra mulcetur Aquari.
q v. c. *visit equi vis* *Serius hæc obitus terraï* [q] *inuisit equinis*
Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans
Corpore semifero magno Capricornus in orbe:
Quem quum perpetuo vestiuit lumine Titan,
r v. c. *cùm torquet* *Brumali flectens* [r] *contorquet tempore cursum.*
s v. c. *in Pontum* *Hoc caue te* [s] *Ponto studeas committere mense;*
Nam non longinquum spatium habere diurnum:
Non hyberna cito voluetur curriculo nox:
Humida non sese vestris aurora querelis
Ocyus ostendet, clari prænuncia solis:
At validis æquor pulsabit viribus Auster:
t v. c. *fissum* *Tum* [t] *fixum tremulo quatietur frigore corpus.*
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant,
u v. c. *vagantur* *Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.*
Atque etiam supero naui pelagoq́ [u] *vagato*

Me nse.

Mense, sagittipotens solis cùm sustinet orbem.
Nam iam cùm minùs exiguo lux tẽpore præsto est.
Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ:
[x] *Iam propè* [y] *præcipit antè licebit visere nocti* x al. *Nam*
Ut sese ostendens emergit Scorpius altè, y v.c. *præcipitante*
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum:
Iam superà cernes Arcti caput esse minoris,
Et magis erectum ad summum versarier orbem.
Tum sese Orion toto iam corpore condit
Extrema propè nocte, & Cepheus conditur antè,
Lumborum tenus à [z] *prima depulsus ad* [z] *vndas.* z al. *palma* z v. c. *vmbras.*
Hic [a] *misso reuocans fulgens iacet vna sagitta,* a v. c. *missore vacans*
Quam propter nitens penna conuoluitur Ales:
[b] *Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras.* b v.c. *Hæc*
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat
Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis.
Non [c] *minùs ingenti cum corpore, sed graue mœstis* c v. c. *minus*
Ostendit nautis perturbans æquora signum.
Tum magni curuus Capricorni corpora propter
Delphinus iacet haud nimio lustratu' nitore,
Præter quadruplices stellas in fronte locatas,
Quas interuallum binas disterminat vnum.
Cetera pars læta tenui cùm lumine serpit.
Illæ quæ fulgent luces ex ore corusco,
Sunt inter partes gelidas [d] *Aquilone locatæ,* d v.c. *Aquilonis*
Atque inter spatium, & læti vestigia solis.
At pars inferior Delphini [e] *fusca videtur* e v.c. *fusa*
Inter solis iter, simul inter flamina venti,
Viribus erumpit quà summi spiritus Austri:
Exinde Orion obliquo corpore nitens
Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
Quem qui [f] *suspiciet in cælum nocte serena* f v. c. *suspiciens*
Latè dispersum non viderit, [g] *abdita verò* g v. c. *haud ita*
Cetera se speret cognoscere signa potesse.
Namq; pedes subter rutilo cum lumine claret
Feruidus ille Canis stellarum luce refulgens.
Hunc tegit obscurus subter præcordia [h] *vesper,* h al. *venter:*
[i] *Ver toto spirans rabido de corpore flammam* i al. *Nec*

Æstiferos validus erumpit fla ibus ignes:
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
k v. c. *sub-lumina* — *Hic vbi se pariter cum sole in* [k] *lumina cæli*
Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustrà
Suspensos animos arbusta ornata tenere.
Nam quorum stirpes tellus amplexa prehendit,
Hæc augens anima vitali flamine mulcet:
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat foliis ramos, & cortice truncos.
Hunc propter, subterq; pedes, quos diximus antè,
l v.c. *Orionis* — [l] *Oriana, iacet leuipes Lepus, hic fugit ictus.*
Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.
Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu
Præcipitantem agitans, oriens iam denique paulò
Curriculum nunquam defesso corpore sedans.
m v. c. *prolabitur* — *At canis ad caudam serpens* [m] *prælabitur Argo,*
Conuersam præ se portans cum lumine puppim:
n al. *ponere* — *Non aliæ naues vt in alto* [n] *pondere proras*
Ante solent rostro Neptunia prata secantes,
o v.c. *se per* — *Sed conuersa retrò cæli* [o] *semper loca portat:*
p v. c. *contingere* — *Si cui quum cœptant tutos* [p] *constringere portus,*
Obuertunt [q] *nauem magno cum pondere nautæ,*
q v.c. *nauim* — *Aduersamq; trahunt optata ad littora puppim.*
Sic conuersa vetus super æthera vertitur Argo,
r v.c. *celsum* — *Atque vsq; à prora ad* [r] *cœlum sine lumine malum,*
s v. c. *clara cum luce* — *A malo ad puppim* [s] *cum lumine clara videtur,*
Inde gubernaclum disperso lumine fulgens,
Clari posteriora Canis vestigia condit.
Exin semotam procul, in tutoq; locatam
Andromedam tamen explorans fera quærere Pistrix
Pergit, & vsque sitam validas Aquilonis ad auras
Cærula vestigas finita in partibus austri.
t v.c *squammoso* — *Hanc Aries tegit, &* [t] *squammosi corpore Pisces*
Fluminis [u] *illustri tangentem corpore ripas.*
u al. *illustris* — *Namq; etiam Eridanum cernes in parte locatum*
Cæli funestum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mœsta Phaëthontis sæpè sorores
Sparserunt, letum mærenti voce canentes,

Hunc

Hunc Orionis sub laeua cernere planta
Serpentem poteris, proceraq́; vincla videbis,
Quae retinent Pisces, caudarum parte locata,
Flumine mixta retrò ad Pistricis terga reuerti.
[x] *Hic vna stella* [y] *vertuntur, quam iacit ex se* — x v.c. *Haec*
[z] *Pistricis spina valida cum luce refulgens,* — y v.c. *nectuntur,*
Exinde exiguae tenui cum lumine multae
Inter Pistricem fusae, sparsaeq́; videntur, — z al. *Pistrix è spina*
Atque gubernaclum stellae, quas contegit [z] *omnis*
Formidans acrem morsum Lepus: his neque nomen, — z al. *omnes*
Nec formam veteres certam statuisse videntur.
Nam [a] *quae sideribus claris natura poliuit,* — a v.c. *quas*
Et vario pinxit distinguens lumine formas,
[b] *Haec ille astrorum custos ratione notauit,* — b v.c. *Has*
Signaq́; signauit caelestia nomine vero:
Has autem, quae sunt paruo [c] *sub culmine fusae,* — c v. c. *cum lumine*
Consimili specie stellas, paribusq́; nitore,
Non potuit nobis nota [d] *clarere figura.* — d al. *clara re*
Exinde australem soliti quem dicere Piscem,
Voluitur inferior Capricorno versus ad Austrum,
Pistricem obseruans, procul illis Piscibus haerens.
At propè conspicies expertes nominis omnes
Inter Pistricem & Piscem, quem diximus Austri
Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui stellarum candore nitescit.
E multis tamen his duo latè lumina fulgent.
Vnum sub magnis pedibus cernetur Aquari.
Quod superest gelido delapsum flumine fontis
[e] *Spiniferam subter caudam Pistricis adhaesit:* — e v.c. *Spinigeram,*
[f] *Et tenues stellae perhibentur nomine* [g] *Aquari.* — f v.c. *Ha*
Hic alia volitant paruo cùm lumine clarae, — g al. *Aquari.*
Atque priora pedum subeunt vestigia magni
Arcitenentis, & obscura sine nomine [h] *condunt.* — h v.c. [illegible]
Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri,
Exiguo superum quae lumina tempore tranat:
Nam procul Arcturo est aduersa parte locata.

Arctura magnum spatium supera dedit orbem,
Iuppiter hunc paruum inferiore in parte locauit.
Hic tamen æterno inuisens loca curriculo nox,
Signa dedit nautis, cuncti quæ noscere possent,
Commiserans hominum metuendos vndique casus.
Nam quum fulgentem cernes sine nubibus atris
Aram sub media cæli regione locatam,
A summa parte obscura caligine tectam.
Tum validu fugito deuitans viribus Austrum:
Quem si prospiciens vitaueris omnia cautè
Armamenta locans, tutò labêre per vndas.
Sin grauis inciderit vehementi flamine ventus
Perfringes celsos defixos robore malos:
Ut res nulla feras possit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, & subitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in cœlo Centaurus habebit,
Ipseq; cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans vestiet vmbra,
Ad signorum obitum vis est metuenda Fauoni.
Ille autem Centaurus in alta sede locatus,
i v.c. *clarè* — *Quà sese* [i] *claro colluoens Scorpius infert,*
k v.c. *Hac* — [k] *Hac subter partem præportans ipse virilem*
Cedit, equi partes properans coniungere Chelis.
Hic dextram porgens quadrupes qua vasta tenetur,
Quam nemo certo donauit nomine Graium,
Tendit, & illustrem truculentus cedit ad Aram.
l v.c. *à* — *Hic sese infernis* [l] *de partibus erigit Hydra*
Præcipiti lapsu flexo cùm corpore serpens.
Hæc caput, atque oculos torquens ad terga Nepaï,
Conuexoq; sinu subiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medioq; sinu fulgens cratera relucet
Extremum nitens plumato corpore Coruus
Rostro tundit, & hic Geminis est ille sub ipsis
m al. *Ante-canis* — [m] *Ante canem Graio Procyon qui nomine fertur.*
Hæc sunt, quæ visens nocturno tempore signa,
n al. *cælum* — *Legitimo cernes* [n] *cæli lustrantia cursu.*

Æst

Æternúmque volens mundi pernoscere motum,
Nam quæ per his sex signorum labies o *orbes* o al. *orbem.*
Quinque solent stellæ,simili ratione notari
Non possunt:quia quæ faciunt vestigia cursu,
Non eodem semper spatio p *portata teruntur.* p v. c. *protrita ferun-tur.*
q *Sic malunt errare vagæ per nubila cæli,*
Atque suos vario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos, q al. *Sed*
Quum redeunt ad idem cæli sub tegmine signum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere cursus.
Verùm hæc,quæ semper certo voluuntur in orbe
Fixa simul magnos r *edem* * *gentibus orbes* r *edemus* al. *edicam,*
Quattuor æterno lustrantes lumine mundum,
Orbes stelligeri portantes signa feruntur,
Amplexi s *terræ cæli sub tegmine fulti.* s v.c. *terras*
E quibus annorum volitantia lumina nosces,
Quæ densis distincta licebit cernere signis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos,
Vinctos inter se & nodis cælestibus aptos,
Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
a Nec *sic nocturno* b *cognoscens tempore cælum,* a v. c. *At*
Quum neque caligans detersit sidera nubes, b v.c.*conscis-sens*
Nec pleno stellas superauit lumine Luna,
Vidisti magnum candentem serpere circum,
Lacteus hic nimio fulgens candore c *notatur.* c al. *voca-tur.*
d *Hic non perpetuum detexens conficit orbem,*
Sed spatio multum superest,præstare duobus d v.c. *Is*
Dicitur,& latè cæli lustrare cauerna,
Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
Ora petens geminorum, e *illustratum genus ardens* e al.*illustria-tum*
In sese retinens Auriga portat vtrumque.
Hunc sura læua Perseus,humeróque sinistro
Tagit: f *ad Andromedã hic dextra de parte tenetur,* f al. *at An-dromeda.*
Imponitq; pedes duplices Equus:& simul Ales
Ponit auis caput,& clinato corpore tergum,
Anguitenens humeris connititur:illa recedens
Austrum consequitur deuitans corpore Virgo,
At verò totum spatium conuestit & orbis

Magnu' Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo consistens conuertit curriculum sol
Æstiuus, medio distinguens corpore cursus.
Hic totus medius circo disiungitur ipso:
Pectoribus validis, atque aluo possidet orbem.
Hunc octo in partes diuisum noscere circum
Si potes, inuenies supero conuertier orbe
Quinque pari spatio, partes tres esse relictas,
g v. c. *frequentat.* *Tempore nocturno quas vis inferna* g *frequentet.*
Alter ab infernis Austri conuertitur auris:
Distribuens medium subtersecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum riuum fundentis Aquari,
h v.c. *fera* *Caruleaq;* h *feram caudam Pistricis, & illum*
Fulgentē Leporem, inde pedes Canis, & simul amplā
i v.c. *claro* *Argolicam retinet* i *crebro cum lumine Nauem:*
Tergáque Centauri atque Nepai portat acumen:
Inde Sagittari defixum possidet arcum.
Hunc à clarisonis auris Aquilonis ad Austrum,
k v.c. *Cedēs* k *Condens postremum tangit rota feruida solis:*
Exinde in superas brumali tempore flexu
Se recipit sedes: huic orbi quinque tributa
Nocturna partes, supera tres luce dicantur.
l v.c. *Hosce inter mediam part.* l *Hasce inter mediam in partem retinere videtur*
Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis,
In quo autummali, atque iterum sol lumine verno
Exaquat spatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries sublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur:
Hydra tenet flexu Crateram Coruus adharet:
m al. *è Chelis* *Et pauca* m *Chelis stella: simul Anguitenentis*
Sunt genua, & summi Iouis Ales nuntius instat:
Propter Equus capite & ceruicum lumine tangit.
Hosce aquo spatio deuinctos sustinet axis,
Per medios summo cali de vertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus.
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et simul à medio media de parte secatur,

Atque obliquus in bis nitens cum lumine fertur:
Vt nemo, cui sancta manu doctissima Pallas
Solertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tornare catè contortos possiet orbes,
Quàm sunt in cælo diuino [n] *lumine flexi,* a al. *numine*
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine transuerso retinentes sidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti voluuntur eodem,
Sed tantum supera terras semper tenet ille
Curriculum, obliquè inflexus tribus orbibus vnus,
Quanto est diuisus Cancer spatio à Capricorno,
[o] *Ac subter terras spatium par esse necesse est:* o v.c. *At.*
Et quantos radios iacimus de lumine nostro,
Queis [p] *luna conuexum cæli contingimus orbem,* p v.c. *hunc.*
Sex tanta poterunt sub eum succedere partes,
Bina pari spatio cælestia signa tenentes.
Zodiacum hunc Græci vocitant, nostriq; Latini
Orbem signiferum perhibebunt nomine verò:
Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa,
AEstifer est pandens feruentia sidera Cancer.
Hunc subter fulgens cedit vis torua Leonis,
Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiecta claro cum lumine Chelæ,
Ipsaq; consequitur lucens vis magna Nepai:
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum:
Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.
Exin squammigeri serpentes ludere Pisces,
Queis comes est Aries obscuro lumine labens,
Inflexáque genu proiecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
Hæc sol æterno [q] *conuestit lumine lustrans,* q v.c. *conuertit*
Annua conficiens vertentia tempora [r] *cursus.* r v.c. *cursu.*
Hic quantus terris [s] *confectus pellitur orbis,* s al. *cõnexus*
Tantundem [t] *ille patens supera mortalibus edit.* t v.c. *pãdens*
Sex omni semper cedunt labentia nocte,
Tot cælum [u] *iussu fugientia signa reuisunt.* u v.c. *rursus*
Hoc spatium tranans cæcis nox conficit vmbris,

Quod supera terras prima de nocte relictum est.
x Signifer ex orbe & signorum ordine fultum.
Quod si solis aues certos cognoscere cursus,
Ortus signorum nocturno tempore vises:
Nam semper signum exoriens Titan trahit vnum.
Sin autem officiens signis mons obstruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes:
Certas ipse notas cœli de tegmine sumes,
Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.
Quæ simul existant cernes, quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore nosces.
y Iam simul vt supero se toto lumine Cancer
Extulit, exemplo cedit delapsa Corona,
Et loca conuisit cauda tenus infera Piscis.
Dimidiam z retinens stellis distincta Corona
Partem etiã supera, atque alia de parte repulsa est:
a Quum tamẽ insequitur Piscis, nec totus ad vmbras
Tractus, sed supero contectus corpore cedit,
Atque humeros vsque à genibus, clarumq́; recondit
Anguitenens validũ magnum à ceruicibus Anguẽ.
Iam verò Arctophilax non æqua parte secatur.
Nam breuior clara cœli de parte videtur,
Amplior infernas depulsus possidet vmbras.
Quattuor hic obiens secum deducere signa
Signifero solet ex orbi, tum serius ille
Quum supera sese satiauit luce, recedit,
Post mediam labens claro cum corpore noctem.
Hæc obscura tenens b conuestit sidera tellus:
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion, humeris & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non cassum luminis ensem.
Sed quum de terris vis est patefacta Leonis,
Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obscurata, simul vis c maior Aquari
Pellitur, ac flexo d confidens corpore Nixus
Iam supero fermè depulsus lumine cedit:
Sed læuum genus, atque illustrem linquit in altum
Plantam, tum contrà exoritur clarum caput Hydræ,

x al. *Signifero ex orbi*
y al. *Nam simul ac primum supero se lum.*
y v. c. *retinet*
a al. *Quam*
b v.c. *conuersit*
c v.c. *magna Aquilai*
d al. *confidens*

Et

Et Lepus, & Procyon, qui sese fervidus infert
Ante Canem: inde Canis vestigia prima videntur.
Non pauca è cælo depellens signa repente
Exoritur candens [e] *illustria lumina Virgo.* e al. *illustri lumine*
Cedit clara Fides Cyllenia mergitur unda
Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta.
Atque Avis ad summam caudam, primasq; recedit
Pinnas, & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus à capite & longa ceruice latescit;
Longius exoritur iam claro corpore Serpens,
Crateráque tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Cunis ostendit iam posteriores,
Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim:
Insequitur labens per cæli lumina Nauis.
Et [f] *iamiam toto processit corpore Virgo:* f v.c. *cum iā*
Hæc medium ostendit radiato stipite malum,
At quum procedunt obscuro corpore Chelæ,
Existit pariter larga cum luce Boëtes,
Cuius in aduersum est Arcturus corpore fixus,
Totáque iam supera fulgens prolabitur Argo.
Hydráque quòd latè cælo dispersa tenetur,
Nondum tota [g] *latet* [h] *non caudam contegit vmbra.* g al. *patet.*
Iam dextrum genus & decoratam lumine suram h v.c. *nam*
Erigit, ille [i] *vagans vulgato nomine Nixus,* i al. *vacans*
Quem nocte exstinctum, atque exortũ vidimus vnà,
Persæpe vt paruum tranans geminauerit orbem.
Hic genus & suram cum helu erigit altè:
Ipse autem præceps obscura noctè tenetur,
Dum Nepa & Arcitenens inuisant lumina cæli.
[k] *Non secum medium pandet Nepa, tollere verò* k v.c. *Nam*
In cælum totum exoriens conabitur arcus.
Hic tribus elatum cum signis corpore toto
Lucet: at exoritur media de parte Corona,
Caudáque Centauri extremo candore refulget.
Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbras,
Quem rutilat fulgens pluma præteruolat Ales.
Occidit Andromedæ clarum caput, & fera Pistrix
Labitur, horribiles epulas funesta requirens.

Hanc contrà Cepheus non cessat tendere palmas,
Illa vsque ad spinam mergens se cærula condit.
At Cepheus caput atque humeros, palmasq; reclinat.
Quum verò vis est vehemens exorta Nepai:
Latè fusa volat. in terras labitur vnda,
Oriónque metu perculsus conditur vna.
Pace huius liceat causam explicuisse timoris,
Virgo, tua mihi quæso veni placata Diana.
Hæc famæ est hominnm, *hac per terras fama vagatur,*
Vt quondam Orion manibus violasse Dianam
Dicitur, excelsis errans in collibus amens,
l v.c. *Chius* *Quos tenet Ægæo defixa in iurgite* [l] *Echineis.*
Brachia quam viridi conuestit tegmine vitis,
Ille feras vecors amenti corde necabat
m v.c. *ornare* *OEnopionis auens epulas* [m] *cenare nitentes.*
At verò pedibus subitò perculsa Dianæ
Insula discessit, disiectáque saxa reuellens
Perculit, & cæcas lustrauit luce lacunas,
E quibus ingenti exiistit cum corpore præ se
Scorpius, infestus præportans flebile acumen.
Hic valido cupidè venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus:
Ille graui moriens constrauit corpore terram.
Quare cùm magnis sese Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tum verò fugit Andromeda, & Neptunia, Pistrix.
Tota latet, cedit conuerso corpore Cepheus
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput & superas potis est demergere partes:
Infera lumborum numquam conuestiet vmbra.
Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras.
Labitur illa simul gnatam lacrymosa requirens
Cassiepea, neque ex cælo depulsa decorè
Fertur: nam verso contingens vertice primùm
n v.c. *humeris* *Terras post* [n] *humeros euersa sede refertur:*
Hanc illi tribuunt pœnam Nereydes almæ,
Cum quibus (vt perhibent) ausa est contendere forma.

Hæc

Hæc obit inclinata: at pars exorta Corona est
Altera, cum caudaq; omnis iam panditur Hydra.
At caput & totum sese Centaurus opacis
Eripit è tenebris, linquens vestigia parua
• *Antè pedum contecta, simul cùm lumine pandu:* o al. *Ante pedum*
Ipse feram dextra retinet, prolabitur inde
Anguitenēs capite & manibus: profert simul Anguis
Iam caput, & summum flexo de corpore lumen.
Hic ille exoritur p *conuerso corpore Nixus,* p v.c. *conuersus*
Aluū, crura, humeros, simul & præcordia q *lustrās,* q v.c. *gestās,*
Et dextra radios late cum lumine iactans.
Inde Sagittipotens superas conuisero luces
Institit, & mergit Nixi caput, & simul effert
Sese clara Fides, & promit r *corpore Cepheus,* r v.c. *pectore*
Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obijt & Lepus abditus vmbra,
Inferiora cadunt Auriga lumina lapsu.
Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigā, instantemq; Capram, paruos simul Hædos,
Et magnam antiquo depellit nomine Nauem.
Obruitur Procyon, emergunt Alite lapsum,
Et terris volucris existit clara Sagitta.
Crus dextrumq; pedem linquens obit infera Perseus
In loca, tum cedens à puppi linquitur Argo.
Prisc. lib. 8.] *sub pedibus profert finita Booti.*
Prisc. lib. 6.] *Tertia sub caudam ad genus ipsum lumina pandit.*
Prisc. lib. 10.] *Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas*
Interimet, stinguens præclara insignia cæli.

PRONOSTICA.

Prisc. lib. 10.] *Vt cùm luna means Hyperionis officit orbi,*
Stinguuntur radij cæca caligine tecti.
Prisc. lib. 16.] *Ast autem tenui quæ candent lumine Phatnæ.*
Cic. 1. Diuin.] *Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros*

Inflatum

Inflatum mare, cùm subitò penitúsque tumescit,
Saxáque caua salis niueo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus stridor cùm celso è vertice montis
Ortus adangescit scopulorum sæpe repulsu.
Cana felix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Vos quoque signa videt aquai dulcis alumna
Cùm clamore paratis inaneis fundere voces,
Absurdéque sono fonteis & stagna cietis.
Quis est qui ranunculos hoc videre suspicari possit?
Sæpe etiam pertriste canit de pectere carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas,
Cùm primùm gelidos rores aurora remittit.
Fuscáque nonnumquam cursans per litora cornix,
Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.
Mollipedésque boues spectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxêre ex aëre succum,
Iam verò semper viridis, sempérque grauata,
Lentiscus triplici solida grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.
Prisc. lib. 6.] *Caprigeni pecoris custos de gurgite vasto.*

CETERA DESIDERANTVR.

M. Tullij Ciceronis Alcyones.

Non.] *Alcionem genuit claris delapsus ab astris*
Prauius aurora, solis, noctísque satelles.

M. Tullij Ciceronis Limon.

Cic.] *Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,*
Conuersum, expressúmque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia linquens.

M. Tullij Ciceronis Marius.

Cic.] *Nuntia fulua Iouis miranda visa figura.*

Cic.

Cic.] *Hic Iouis altisoni subitò pinnata satelles,*
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Ipsa feris subigit transfigens vnguibus anguem
Semianimum, & varia grauiter ceruice micantem.
Quem se intorquentem lanians, rostróque cruentans,
Iam satiata animum, tam duros vlta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in vndas,
Séque obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc vbi præpetibus pennis, lapsúque volantem
Conspexit, Marius diuini numinis augur,
Faustáque signa suæ laudis, reditúsque notauit:
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
Sic aquilæ clarum firmauit Iupiter omen.

M.T.C. de suo consulatu, lib. II.

Cicer. I. Diuin.] *Principiò æthereo flammatus Iupiter igni*
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Mentéque diuina cælum, terrásque petissit:
Quæ penitus sensus hominum, vitásque retentat,
Ætheris æterni septa, atque inclusa cauernis.
Et si stellarum motus cursúsque vaganteis.
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locatæ,
Quæ verbo, & falsis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu spatiéque feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primùm astrorum volucris te Consule motus,
Concursúsque graueis stellarum ardore micanteis.
Tu quoque, cùm tumulos Albano in monte niualeis
Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
Multaq; misceri nocturna strage putasti,
Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ.
Cum claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subitò stellanti nocte peremta est.
Quid verò Phœbi fax tristis nuntia belli,
Quæ magnum ad columen flāmato ardore volabat,
Præcipiteis cæli parteis, obitúsque petisset:
Aut cùm terribili perculsus fulmine ciuis

Luce

Luce serenanti vitai lumina liquit:
Aut cùm se grauido tremefecit corpore tellus.
Iam verò varia nocturno tempore visa
Terribiles formæ bellum, motúsque monebant:
Multaq; per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant tristeis minitantia casus.
Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto,
Hæc fore, perpetuis signis, clarisq; frequentans
Ipse Deum genitor cælo, terrisq; canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,
Ipse suos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et capitolinis iniecit sedibus igneis,
Tum species ex ære vetus, generosaq; Nata
Concidit, elapsaq; vetusto numine leges:
Et diuûm simulacra peremit fulminis ardor.
Hic siluestris erat Romani nominis altrix
Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
Vberibus grauidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit,
Tum quis non artis scripta ac monumenta volutās,
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
Omnis ciuili generosam stirpe profectam
Vitare ingentem cladem, pestemq; monebant:
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deumq; ue adeò flammis, verbisq; iubebant
Eripere, & stragem horribilem, cædemque vereri:
Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni post excisum ac columen formata decorè
Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, vt occultos populus, sanctusq; senatus
Cernere conatus posset, si solis ad ortum,
Conuersa, inde patrum sedes, populiq; videret.
Hæc tardata diu species, multumq; morata,
Consule te tandem celsa est in sede locata:

Atque

Atque vna fixi ac signari temporis hora
Iupiter excelsa clarabat sceptra columna:
Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata
Vocibus Allobrogum patribus, populóque patebat,
Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, vrbeisque modo ab virtute regebant:
Rite etiam vestri, quorum pietasq;, fidesq;
Præstitit, ac longè vicit sapientia cunctos,
Præcipuè ingenti coluerunt numine diuos,
Hæc adeò penitus cura videre sagaci.
Otia qui studijs læti tenuere decoris,
Inq; Academia vmbrifera, nitidóque Lycæo
Fuderunt claras facundi pictoris arteis.
E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
Te patria in media virtutum mole locauit,
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quòd patriæ voces studijs nobisq; sacrasti.

Nonius.] *Atque animo pendens noctis euenta timebat.*

M.T.C. de suo Consulatu, lib. III.

Cicer. 2. Att.] *Interea cursus, quos prima à parte iuuentæ,*
Quosque adeò consul virtute, animóque petisti,
Hos retine, atque auge famam, laudemq; bonorum.

M. T. Ciceronis de suis temporibus.

Quin.] *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.*
Quin.] *O fortunatam natam me Consule Romam.*

M. T. Ciceronis elegia Tamelastis.

Seruius in AEneid.] *Iam mare Tyrrhenum longè penitusq; palumbes Reliquit.*

Aug. lib. 5. cap. 8. Ciuit.] *Tales sunt hominum mentes, qualis pater ipse,*
Iupiter auctiferas lustrauit lumine terras.

M. T. Ciceronis iocularis libellus.

Quint.] *Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda,*
Ni tamen exciderit, quà caua f[illegible]da patet.

M.T.C,

M.T.C.Fragmenta librorum incertorum.

Lact.lib. 3. cap. 16.] *Rectéque Tullius ciuileis viros, qui remp. gubernant, qui vrbeis aut nouas constituant, aut constitutas æquitate tueantur, qui salutem,& libertatem ciuium,vel bonis legibus,vel salubribus consiliis, vel iudiciis grauibus conseruent, philosophiæ Doctoribus præfert.*

Aug. lib. 4. contra Pelagium.] *Eorum quippe opinioni conuenienter ait quodam loco Tullius, se non putare idem esse arietis, P. Africani bonum.*

Aug. de Vita Beata.] *An verò, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum possessores pauperes nominabimus.*

Aug. epist. 1.] * *nullum vnquam verbum, quod reuocare vellet, emisit.*

Quint. lib. 11. c. 1.] * *non se id egisse, vt ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo.*

Hier.super obitu Paulinæ.] *Cæsar, cùm quosdam ornare voluit, non illos honestauit, sed ornamenta ipsa turpauit.*

Lact. lib. 5. cap. 11.] *Etenim si nemo est, qui non mori malit, quàm conuerti in aliquam figuram bestiæ, quamuis mentem hominis habiturus, quanto est miserius, in hominis figura animo esse efferato? mihi quidem tanto videtur, quanto est præstabilior animus corpore.*

Idem lib. 7.cap. 11.] *Nihil esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel iniuria hominum, vel ipsa confectrice omnium vetustate.*

Quint. lib. 8. c. 6.] *Hoc miror enim, queróraue, hominem ita pessundare verbis alterum velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget.*

Plinius lib. 3. cap. 2.] *Fœminas omneis visu nocere, quæ dupliceis pupillas habent.*

Plin.lib.7.ca.5. & lib.13.ca.3.] *Meliora vnguenta sunt, quæ terram, quàm quæ crocum sapiunt.*

Idem lib.17.c.21.] *In nuce inclusam Iliada Homeri carmen in membrana scriptum.*

Ibidem.] *Fuisse qui peruideret* C X X X V. M. *passuum.*

Senec.1. Tranquil.] *Gladiatores inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contentum eius præ se ferunt.*

Idem in epist.] *Si mihi vitæ spatium duplicetur, vel ijs tantummodò poëtis percurrendis, qui λυρικοὶ à Græcis vocantur, non esset suffecturum.*

Marcell. lib. 15.] *Et quanquam optatissimum est, perpetuò fortunam quàm florentissimam permanere: ita tamen æquabilitas vitæ non tantum habet sensum, quantum cùm ex aduersis, & perditis rebus ad meliorem statum fortuna reuocatur.*

Plinius.] *In libris de rep. Platonis in comitem profiteor: in consolatione filiæ, Crantorem sequor, item Panætium de officijs.*

August.] * *Omnium pectora sic attingit, vt cogat in gemitum.*

O miserum cui peccare licebat.

August.] *Nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm quæ latent in simulatione officijs, aut in aliquo necessitudinis nomine.*

Philosophiam dij paucis quibusdam veram dederunt.

Nonius.] * *artera.*

Non.] *Existimaui honestissimè molestias posse deponi, si me ad Philosophiam retulissem.*

Fortun.] * *forem*

Seruius.] *Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur.*

Idem 3.Geor.] *De accusatore lege quincta dicta.*

Idem 6.AEneid.] *Est autem causa difficilis laudare puerum: non enim res laudanda, sed spes est.*

August.] *Hippocrates nobilissimus medicus scriptum reliquit, quosdam fratres, cùm simul agrotare cœpissent, & eorum morbus eodem tempore ingrauesceret, eodem leuaretur, geminos esse suspicatum.*

Marc.] * *cùm parcere, vel lædere potuissem, ignoscendi quærebam causas, non puniendi occasiones, quod iudicis lenti & considerati est proprium.*

Marcel. lib.26.] *Infelices esse, qui omnia sibi licere existimarent.*

Idem lib.31.] *Erythræo oppido superpositum montem Mimanta.*

Aug.] * *de plebeia fæce sellulariorum.*

Diomed.] *Qui fuit locus religiosissimus, is erit desertissimus, & custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.*

Lact.] *Lex Dei præclara & diuina semper, quæ recta & honesta iubet, vetat praua & turpia: cui parentem sanctissima ac certissima Legi, iustè ac legitimè necesse est viuere.*

Lact.] *Atque adeò in plerisque ciuitatibus intelligi potest acuendæ virtutis gratia, aut quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.*

Festus.] * *ructaretur.*

Idem.] *Tesqua.*

Quint.] *Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, vtrùm ne illius, an tuum malis? illius, inquit. Quid? si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuúmne, an illius malis? illius verò respondit. Agesis, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, vtrúmne tuum virum malis, an illius? Hic mulier erubuit, & meritò. malè enim responderat se malle alienum aurum, quàm suum. nam est id improbum. At si respondisset, se malle aurum suum*

ſuum tale eſſe, quale illud eſſet: potuiſſet pudicè reſpondere, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet.

Ex Auſonio, de monoſyllabis.

Seps.

Ex Cariſio.] *Plure venit.*

Columella lib. 3. cap.8.] *Romanum fuiſſe ciuem Nauium Pollionem, pede longiorem, quàm quomquam longiſſimum.*

Donatus in vita Terentij.

Comœdia,] *eſt imitatio vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imago veritatis.*

In Andr.

Non ſolùm videam, ſed etiam audiam, plenéque ſentiat.

Gell.lib.10.ca.18.] *Mauſolus rex terræ Cariæ.*

Iſid.lib.19.cap.1.] *Tunc ſe fluctigero tradit, mandatq; paroni.*

Lact.lib.7. cap. 8.] *Quoniam vtraque earum ſententiarum doctiſſimos habuit auctores, nec quid certi ſit, diuinari poteſt.*

Plinius lib. 7. cap. 43.] *P. Ventidium mulionem caſtrenſem ſuffarraneum fuiſſe.*

Idem lib.29.cap. 4.] * *formicas ſoliuagas.*

Ibid.] *Muſtella catulos ſuos quotidie transfert, mutatq; ſedem.*

Idem lib.30. cap.5.] *Animalia byturos vocari, qui viteis in Campania erodant.*

Idem lib. 31. cap. 2.] *Cicero in admirandis poſuit, Rentinis tantum paludibus vngulas iumentorum indurari.*

Idem lib.31. cap. 4.] *Quædam terræ imbribus ſicciores fiunt, veluti in Narnienſi agro, quod admirandis ſuis inſeruit M. Cicero, ſiccitate lutum fieri prodens, imbre puluerem.*

Solinus cap.2.] *Romam conditam olympiadis ſextæ anno tertio.*

DIONYSII LAMBINI ANNOTATIONES IN FRAgmenta libri I. de Republic.

***

1 omnis ciuitas, quæ est constitutio populi] *legendum fortasse est* omnis ciuitas, constituta à populo, *&c.*

2 Anci Marcij pater quoque ignor.] *Andreas Patricius sic emendat* Anci, pater etiam ignoratur, nisi quòd is rex Ancus Marcius, *&c. aliquantò longiùs à scriptura recepta. ego sic*, Anci Marcij pater quoque ignoratur.

3 Sed audisse te credo, Tubero, Platonem, *&c.*] *sic legendum esse vidit Iac. Cui. iurisc. clariss. li. Obseruat. 11. cap. 9. Tuberonem autem huic disputationi interfuisse licet intelligere ex fragmento primo. ibi*, propter Tuberonem iussit assidere.

4 quæ terrent omnia] *sic restitui, cùm libri alij habeant*, tenerent, *alij planè* terrent, *vt edidi. & paulò antè* consilio pulso, *ex Nonio reposui. Nam Patricius edidit*, consilio pulsus, ibidem *non rectè.*

IN FRAGM. LIB. II. DE REP.

1 Esse autem angores, esse miseria, *&c.*] *malim sic legi*, Esse autem angore & miseria afflictas, atque abiectas, *&c.*

2 Vt auriga indoctus è curru trahitur, operitur] *lego* è curru trahitur, deripitur, *&c. & ita sine dubio legendum*: deripitur *autem, id est, deorsum rapitur, & trahitur.*

3 regali, optimo, & populari, *&c.*] *legendum puto* regali, optimati & pop.

IN

IN FRAGM. LIB. III. DE REP.

1 quid si eius vita in peric. veniet, vt eum aliquando necesse sit aut occupare, &c.] *sic legendum, neque quidquam mutandum:* occupare *autem hoc loco, id est,* προλαβεῖν, *aut* φθάνειν, *anteuertere, anticipare, praoccupare: hoc est, vt eum, necesse sit aut occidere insidiatorem, seu grassatorem, seu quem alium vim inferentem, aut ab illo interfici. inepte enim quidam interpretantur tabulam aut equum, quo vehatur vi capere.*

2 Est quidem verò lex, &c.] *sic videtur legendum, non, vt vulgò,* Est quidem vera lex, &c.

3 Pyrrhi ridetur largitas à Coss. aut à Samn.] *videtur sic potius legendum,* Pyrrhi videlicet largitas consulibus, aut Samnitium copiæ Curio defuerunt. *Immò verò sic prorsus legendum censeo. est enim ironia: qua significat neque Fabricium Pyrrhi liberalitatem, & munera: neque Curium, Samnitium aurum desiderasse.*

4 Si fas endo plagas cælestum, &c.] *huius primi versus restitutio debetur P. Pithœo, iurisconsulto eruditissimo, & politissimo. Nam cum ita legeretur vulgo,* Si fas cædendo cælestia scandere cuiquam est: *apud Senecam autem hoc modo,* Si fas est plagas cælestum, &c. *is sagaciter odoratus est, legendum esse,* Si fas endo plagas, &c. endo *autem valet in. Hos versus spectasse videtur Cicero cùm illa scriberet, quæ sunt libro 6. de republica sub persona Scipionis minoris.* Ego verò, *inquam,* ô Africane, siquidem bene meritis de patria quasi limen ad cæli aditum patet, quamquam à pueritia vestigiis ingressus & patris & tuis, decori vestro non defui: nunc tamen tanto præmio proposito, enitar multò vigilantiùs.

EIVSDEM IN FRAGMENTA LIB. VI. DE REPV. IN quibus continetur Somnium Scipionis.

1 quàm simpinia pontificum diis immortalibus grata sint Samia] *ex veteris scripturæ vestigijs, quæ obseruaui in Nonio man. conieci sic esse legendum*, quàm simpinia pontificũ diis immortalibus grata sint, Samiæque, vt iis scribit, capedines. *Ita autem scriptum est in illo veteri codi.* quàm si impenia pontif. *&c. licet tamen etiam* simpula *legere.* Simpulum *autem quid valeat, notum est: & vtitur ea voce in lib. 3. de Legibus ibi,* excitabat enim fluctus in simpulo.

2 quæ ciuitatis statum peruertunt] *apud Nonium legitur* permouent, *quod miror à Signonio esse mutatum, neque ab Andrea Patricio, qui posterior in his fragmentis colligendis operam posuit, animaduersum, & correctum.* permouent *enim valet, valde commouent, & concutiunt.*

3 expendendos ciuis, non numer.] *sic edidi, Cuiatij coniecturam secutus: qui planè diuinè libro Obseru. 11. ca. 9. sic legendum esse conieciт: cùm vulgò legatur*, expedendos ab his, *deprauatam scilicet antiquam scripturam suspicatus* ciuis, *à scriptore librario, qui pro* ciuis, cibis *scripsisset: vnde postea factum fuerit à sciolis,* ab his.

4 vt quemadmodum scribit ille, *&c.*] *profert hunc locum Nonius minùs aptè, minusq; accommodatè ad id quod docere conatur, videlicet interdum genitiuum vsurpari ab auctoribus linguæ Latinæ pro nominatiuo.*

5 me & fessum de via] *Languius fatetur in suis libris non reperiri vocem* fessum, *neque nos reperimus in nostris, quare delenda est.*

6 deligere iterum consul] *lib. veteres habent* diligere,

diligere, *quòd rectum est, ex quo* dilectus, *vt* dilectus militum.

7 & parum rebus] *sic habent libri veteres, non vt vulgò,* pax sit rebus: *aut* pacem rebus. parum rebus *autem, præcisa locutio est, quæ sic integra sit,* parum rebus temporis tribuite.

8 & eæ magnitudines omnium, quas esse numquam, *&c.*] *ab omnibus veteribus codicibus abest vox* omnium, *ex quo sic legendum arbitror:* erant autem eæ stellæ, quas numquam ex hoc loco vidimus, ea magnitudine, quas esse numquam suspicati sumus. *vel* quam numquam suspicati sumus.

9 prosperus & salutaris] *sic habent omnes libri veteres, atque ita legendum, sic enim loquebantur veteres. immò verò vsitatius est* prosperus, *quàm* prosper: *quemadmodum* exterus, superus, inferus, *& similia, quàm* exter, super, infer, *&c.*

10 mens mundi, & temperatio] *legendum* mens mundi, & temperator, *non, vt vulgò,* mens mundi, & temperatio.

11 qui interuallis coniunctus imparibus] *doctus quidam, idemq; amicus meus, legendum putat* disiunctus, *non* coniunctus. *quia, inquit, interualla disiungunt. sed ego contendo, nihil esse mutandum. nam symphonia, seu concentus constat, sit vnus, coniunctus est interuallis imparibus: verbi gratia ex διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν. quemadmodum cinnus constat ex multis dissimilibus rebus: & color aliquis componi potest ex multis distantibus ac diuersis coloribus.*

12 aut quàm expetendam gloriam] *nihil muto, neque quicquam immutatum est in codice Memmiano, cum tribus codicibus antiquis comparato: quamuis Langius ediderit,* quàm expetendo *ego* quàm, *cum accentu lego, pro* quàm valde, *seu* quantopere. *hoc tantùm.*

13 sed partim obliquos, partim trauersos, par-

tim etiam aduersos, *&c.*] *pro* partim trauersos, *aly libri vulgati habent* partim auersos. *sed veteres nostri codices neque* partim trauersos, *neque* partim auersos, *habent*.

14 homines enim iculariter] *sic legendum putat Adr. Turnebus, libris sine omnibus reclamantibus & recentioribus & antiquis: quorum hi quidem habent* loquelariter: *illi verò* populariter: *sed & prudentius, & propiùs, antiquam scripturam, quàm qui reposuerunt*, populariter. *Nam* loquelariter, *factum ex* locular iter: localariter, *ex* iocalariter, *cùm* l, *scriptum esset pro* i, *quod sæpe peccabatur à librarijs illis.*

15 Cùm pareat igitur, *&c.*] pareat, *i. appareat. mendosè autem hic* pateat, *habent libri vulgati.*

IN FRAGM. HORTENSII.

1 aut Theopompo acrius, aut Ephoro mitius, *&c.*] *sic legendum, non vt vulgò* aut Theophrasto mitius, *&c. Quid enim Theopompo, cùm Theophrasto commune? hic loquitur M.T. de historicis. Theophrastus Philosophus est. Præterea vetus codex hanc emendationem adiuuat, atque adeò comprobat, in quo legitur* Euphoro. *sic li. 2. de Orat. ad Q. fratr. Theopompum, & Ephorum coniunctim commemorat, de historia loquens, & historicos Græcos enumerans.*

EIVSDEM IN LIBRVM DE VNIVERSO, SEV in Timæum.

1 per sensus rationis experteis] *sic legendum. sic enim Plato,* μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου. *neque quemquam mouere debet, quòd Plato dixit numero singulari,* μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου: *Cicero verò in numero*

mero multitudinis per sensus rationis experteis *fecit enim ambigui vitandi causa. nam si ita dixisset*, quod affert opinionem per sensum rationis expertem, *dubium esse potuisset, vtrùm adiectiuum* expertem, *referretur ad* opinionem, *an ad* sensum.

2 qui aliquod munus eff.] *legendum arbitror*, qui aliquod opus eff. *&c. quod & Errico Stephano videbatur. sic enim Plato*, ὁ δημιουργὸς, *& ipse M.T. infrà non longè*, præclarum opus efficiat necesse est. *& aliquantò inferius*, ille fabricator tanti operis. *Omnino non malè in prima editione nostra impressum* qui aliquid efficere, *&c.*

3 an ortu sit ab aliquo temporis principatu] *sic emendandum censeo, sublata particula* an, *quæ est in libris vulgatis ante*, ab aliquo, *&c. & locata interpunctione post vocem* principatu.

4 eadem in opinatione consistunt; *&c.*] *primùm* consistunt, *non* considunt, *vt vulgò legendum: deinde videtur deesse aliquid ex Platone, videlicet* cum sensu. *sic enim Plato*, τὰ τ' αἰσθητὰ δόξῃ περιληπτὰ μετ' αἰσθήσεως.

5 minus id, quod auemus, omnino consequimur] *sic prorsus legendum, non, vt vulgò*, quod habemus animo consequimur. *quod vidit Iac. Cuiatius. natum erratum ex vitiosa scribendi consuetudine* b, *pro* v, auemus, habemus, *hinc* habemus: *deinde ex* animo, *factum* omnino. *ita totus locus deprauatus est.*

6 idque ex inordinato in ordinem adduxit] *quidam legi volunt*, deduxit. *Plato verbo simplici vtitur* ἤγαγεν. ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν.

7 Rectène igitur vnum mundum diximus, an sint, *&c. sic ex Platone restitui, non longe discedens à Manutij coniectura.*

8 neque in eo quicquam altitudinis esset requisitum] *sic videtur legendum. deerat enim vox*

altitudinis, *quæ responderet Græco nomini* βάθος, *quemadmodum admonuit Erricus Stephanus: cuius in hoc libro coniecturas permultas, & Manutij non paucas, secuti sumus, vt probabiles, & ingeniosas, & ad sententiam Ciceronis valde accommodatas.*

9 qui ista iunxit, & condidit, ipsum se contentum esse mundum, neque, *&c.*] *videtur ex Platone legendum*, ipsum se contentum esse mundum, satius esse, quàm egere altero. *vel sic*, ipsum se contentum esse mundum præstare, quàm egere altero. *sic enim Plato*, αὐτάρκες ὂν ἄμεινον ἔσεσθαι μᾶλλον, ἢ προσδεὲς ἄλλων.

10 mentem atque intelligentiã cohiberet maximè] *sic emendatum est in codice Mem.* menti, atque intelligentiæ conueniret vt maxime. *atque ita olim edidi, existimans verba illa Platonis*, κίνησιν γὰρ ἀπένειμεν αὐτῷ τὴν τοῦ σώματος οἰκείαν, τὴν ἑπτὰ τὴν περὶ νοῦν, καὶ φρόνησιν μάλιστα οὖσαν. *sed verba Ciceronis*, qui sit eius figuræ aptiss. *respondent his Platonicis*, τὴν τοῦ σώματος οἰκείαν μάλιστα: *hæc verò*, qui vnus ex septem mentem, atque intelligentiam cohiberet maxima *illis Platonicis*, τὴν ἑπτὰ περὶ νοῦν, καὶ φρόνησιν μάλιστα οὖσ.

11 Atque ita cùm alter esset exterior, alterum interiorem, *&c.*] *sic nunc edidimus, atque ita sine dubio legendum est. nam Manutij coniectura, & editio*, cùm alterum esset exteriorem, alterum interiorem amplexus orbem, *quamuis eam olim secutus sim, ferri non potest.*

12 rationis, concentionisq́;] *sic emendat Manut. Platonis verba sententiamq́; sequens: sic enim ille*, λογισμοῦ δὲ καὶ ἁρμονίας μετέχουσα ψυχὴ τῶν νοητῶν, *&c. nomini igitur Græco*, λογισμοῦ, *respondet per Latinũ*, rationis *alteri autem Græco*, ἁρμονίας, *nullo modo respondet Latinum* contentionis, *ex eo igitur feci* contentionis. concentio *enim harmoniam significantiùs declarat, quàm* contentio.

& orbis

13 & orbis illius generis alterius immutatus, *&c.*] *debet adhiberi copula ante vocem*, orbis, *vt est in hac editione. hoc primum quaeritur iam de voce*, immutatus, *quae sequitur, quid sibi velit. nam nulla vox est apud Platonem, quae ei respondeat: sic enim ille*, καὶ ὁ θατέρου κύκλος ὀρθὸς ἰὼν εἰς πᾶσαν αὐτὴν τὴν ψυχὴν διαγγείλῃ, *&c. licet respondere, vel interiisse apud Platonem* ἀμετάβλητος, *aut aliud quiddam tale: vel Ciceronem hoc*, immutatus, *de suo addidisse. valet autem hic* immutatus, *ne quis erret, idem quod*, non mutatus.

14 continentur: tum intelligentia, scientiaque efficitur] *hoc totum*, tum intelligentia, *&c. quod aberat à libris vulgatis, respondetque his Platonicis verbis*, νοῦς ἐπιστήμη τε ἐξ ἀνάγκης ἀποτελεῖται, *ex Codice Memmiano restitutum est.*

15 Ratione igitur, & mente diuina, ad originem temporis, curriculum, *&c.*] *hoc totum ex Nonio restitutum est, in voce*, curriculum: *quod respondet his Platonicis*, ἐξ οὖν λόγου καὶ διανοίας θεοῦ τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν, ἵνα γεννηθῇ χρόνος, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα, *&c. quod à P. Victorio esse animaduersum memini, lib. 19. cap. 17. variar. lection. Cetera ab hoc loco*, & aliorum quinque astrorum cognomento errantium, ad temporis numeros distinguendos, & conseruandos, *non sunt Ciceronis, sed à nobis addita sunt, vt hic totus locus esset expletus. respondent autem his Platonicis*, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα, ἐπίκλην ἔχοντα πλάνητες, εἰς διορισμὸν, καὶ φυλακὴν χρόνου γέγονε.

16 ita vim suam natura conuertit, vt terram, *&c.*] *haec verba*, ita vim suam natura conuertit, *seu, vt Victorius lib. 19. cap. 17. variar. lection. ait legi in quodam vetere codice*, ita ius natura conuerteret, *non puto esse Ciceronis, sed aliena, & supposita: nihil enim est apud Platonem, quod eis respondeat.*

omnes

17 omnes enim orbes eorum quasi helicis infl.] *vel sic legendum, vel,* omneis enim orbeis eorum quasi helicis inflexio vertebat.

18 neque nomine appellant.] *sic legendum, & ita emendatum erat in codice Memmiano, quod idem Errico Stephano venit in mentem.*

19 cumque similem vniuers.] *nihil hic mutandum arbitror. sic enim Plato,* τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων εὔκυκλον ἐποίει, *&c. id est, cùm autem diuinum illud, & cæleste animal, vniuerso assimilare, seu simile efficere vellet, ad volubilitatem rotundauit, &c. M. Tullius enim,* vniuersitatis naturæ, *dixit* ἀεὶ φερεστικῶς, *pro* vniuerso, *seu* vniuersitati.

20 Flexiones autem eorum.] *sequutus sum exemplaria quædam vulgata, quamuis non valdè probata. nam omninò mihi magis placet,* lusiones, *quomodo legendum putat Erricus Stephanus, magis'q́; Græco nomini respondet,* χορείας. *Nam,* χορεύειν, *Lucan. lib. 2. interpretatur ludere, ibi,* inter se terque quaterque Ludunt.

21 quà ipsi nolunt.] *sic legendum, non,* quò ipsi. *subintelligitur enim,* tenus, *& reperitur,* ἀπὸ κοινοῦ, *vt fit,* quatenùs.

22 alios in solem.] *vel sic legendum: cùm apud Platonem legatur,* εἰς ἥλιον, *vel apud Platonem legendum,* εἰς γλῶ.

FINIS.

INDEX ORATIONVM M. Tullij Ciceronis, quarum deinceps subjiciuntur fragmenta.

Auctores, ex quibus omnia fragmenta librorum Ciceronis, Poëmatum, Orationum, &c. à Roberto Stephano, Carolo Sigonio, Andrea Patricio, &c. collecta sunt.

Aquila.
Asconius.
D. Augustinus.
Boëthus.
Carisius.
Ipse Cicero.
Columella.
Diomedes.
Donatus.
Festus.
Fortunatianus.
Gellius.
D. Hieronymus.
Isidorus.
Lactantius.
Macrobius.
Marcellinus.
Nonius Marcellus.
Plinius.
Priscianus.
Quinctilianus.
Seneca.
Seruius.
Suetonius.
Valerius.
Vlpianus.

Extraict

Extraict du Priuilege du Roy.

HENRY par la grace de Dieu, Roy de France & de Nauarre : A nos amez, & feaux Conſeillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, Preuoſt de Paris, Bailly de Rouën, Seneſchaux de Lyon, Toulouſe, Bourdeaux, & Poictou, ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Iuſticiers, & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Iean Pillehotte, Marchand Libraire de noſtre ville de Lyon, nous a faict remonſtrer, que, auec peine & labeur, il a recouuert vn Liure intitulé, *M. Tullij Ciceronis Opera omnia, quæ extant, variis Dionyſij Lambini, & aliorum doctiſſimorum quorumque virorum lectionibus, operâ Alexandri Scot Scoti ad marginem illuſtrata, & in ſectiones Apparatui Latinæ locutionis reſpondentes, diſtincta. Acceſſerunt Dionyſij Lambini, & Fuluij Vrſini emendationum rationes, ſingulis tomis diſtinctæ. Nunc hac poſtrema Editione ad vſum ſcholarum Societatis I E S V, nouo modo concinnata, vt Epiſtolâ ad Lectorem demonſtratur.* Leſquelles œuures il voudroit imprimer, ou faire imprimer : mais d'autant qu'il luy conuient faire de grands fraiz pour l'auancement de l'impreſſion deſdictes œuures, il craint que, apres l'auoir mis en vente, autres Libraires, ou Imprimeurs de cettuy noſtre Royaume ne les vouluſſent ſemblablement imprimer, ou ſuſciter les eſtrangers à ce faire : & par ce moyen fruſtrer ledict expoſant deſdicts fraiz & miſes, & rendant ſon trauail inutile, luy faire receuoir perte & dommage. Pour à quoy remedier, & à fin que ledict Pillehotte, qui a trauaillé pour le bien public, ayant fourny tout ce qui eſtoit neceſſaire pour auancer leſdictes œuures, ſe reſſente du fruict de ſes labeurs, Nous a treshumblement ſupplié & requis, luy permettre d'imprimer leſdictes œuures, enſemble d'interdire à tous Libraires, Imprimeurs, & autres, de quelque qualité ou condition qu'ils ſoyent, d'imprimer, ou faire imprimer, tant dans noſtredict Royaume, que ſuſciter aucuns eſtrangers à ce faire, Nous à ces cauſes deſirans luy ſubuenir en cet endroit, & ne permettre qu'il ſoit fruſtré de ſes fraiz, peines & grand trauail qu'il luy

conuiendra faire en ladicte impression, Vous mandons & enioignons par ces presentes, que vous ayez à permettre, comme nous permettons audict Pillehotte, qu'il puisse imprimer, ou faire imprimer, vendre, & distribuer ledict Liure, faisant tresexpresses inhibitions & defenses à tous Imprimeurs, Libraires, & autres, de quelle qualité qu'ils soyent, dans nostredict Royaume, pays, & terre de nostre obeissance, ni susciter aucuns estrangers d'imprimer, ou faire imprimer, vendre, ni debiter, contrefaire, ni alterer, sans expres commandement dudict Pillehotte, durant le temps & terme de six ans, à conter du iour que ledict Liure sera paracheué d'imprimer, sur peine de trois mille liures d'amende, applicable moitié à Nous, & l'autre moitié audict Pillehotte, & de confiscation des exemplaires qui se trouueront auoir esté contrefaicts. De ce faire vous donnons pouuoir, autorité, commission, & mandement special: mesme de proceder à l'encontre de ceux qui y contreuiendront, par toutes voyes deuës & accoustumees, & par les peines susdictes, nonobstant oppositions ou appellations quelconques. Pour lesquelles, & sans preiudice d'icelles, ne voulons estre differé. Et pource que de ces presentes ledict exposant pourroit auoir affaire en plusieurs & diuers endroits, Nous voulons que au *Vidimus* d'icelles, faict sous nostre seel, ou deuëment collationné par l'vn de nos amez & feaux Conseillers, Notaires, & Secretaires, foy soit adioustee, comme au present original. Et si voulons, & mandons, que, mettant par brief le contenu du present Priuilege, au commencement, ou à la fin de chacun desdicts Liures, cela ait forme de signification, tout ainsi que si l'original estoit particulierement signifié à chacun; & soit de tel effect & vertu, comme si lesdictes Lettres leur auoyent particulierement esté monstrees & signifiees: Car tel est nostre plaisir.
Donné à Paris, le xxvj. iour d'Auril, l'an de grace 1608. & de nostre Regne le 19.

Par le Roy en son Conseil,
DV FOS.

Acheué d'imprimer le 1. d'Aoust, 1609.

